19. YÜZYIL BOĞAZİÇİ RUMELİ YAKASI YALILARINDA MİMARİ ÜSLUPLAR ve KORUNMUŞLUK ANALİZLERİ

Vedat Özgül
181401101

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İlter Büyükdığan

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temmuz 2020

19. YÜZYIL BOĞAZİÇİ RUMELİ YAKASI YALILARINDA MİMARİ ÜSLUPLAR ve KORUNMUŞLUK ANALİZLERİ

Vedat Özgül
181401101
Orcid: 0000-0002-8128-904X

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İlter Büyükdığan

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temmuz 2020

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	23.01.2020
		Revizyon No	01
		Sayfa	1

07/07/2020

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bulguların sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Vedat Özgül

Hazırlayan: Enstitü Sekreterliği	Onaylayan: Kalite Yönetim Koordinatörlüğü

TEŞEKKÜR

19. yüzyıl Boğaziçi Rumeli yakası yalılarını incelediğim tezimin hazırlanmasında ilk günden son güne kadar fikirlerini, bilgilerini ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım ve kıymetli hocam Prof. Dr. İlter Büyükdığan'a teşekkürü borç bilirim. Sayın Dr. Öğr. Üyesi Yekta Özgüven'e ve Sayın Doç. Dr. Sibel Hattap'a jüri aşamasında değerli yorumları ve tezime katkıları için çok teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca bana destek olan; bilgilerini, hoşgörülerini esirgemeyen Sayın Mimar Kürşad Öztek'e, Sayın Mimar Aykut Karluvalı'ya, Sayın Yüksek Mimar Seda Öztek'e ve Sayın Mimar Sevtap Karluvalı'ya bana mesleğim ile ilgili öğrettikleri ve tezime katkıları için çok teşekkür ederim.

Her şartta yanımda olduğunu bildiğim Mimar Duygu Karatoprak'a bana ve tezime sağladığı katkılar için çok teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü ise bana her zaman inanan, destekleyen, bu tezi tamamlayacak yetkinliğe erişmemi sağlayan hayattaki en büyük şanslarım annem, babam ve kardeşime etmek istiyorum.

Vedat Özgül

Temmuz 2020

ÖZ

19. YÜZYIL BOĞAZİÇİ YALILARI MİMARİ ÜSLUPLARININ ve RESTORASYONLARININ İNCELENMESİ

Vedat Özgül
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İlter Büyükdığan
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020

Antik dönemlerde Boğaziçi; bir nakil kanalı olarak görülmüş, yerleşim yeri olarak tercih edilmemiştir. Bu kıyılarda evler inşa ederek öncelikle yazlık hayatın en önemli örneklerini verenler ise Türkler olmuştur. Kıyılarda devlet ricâline ait yazlık sahilsarayların geçmişinin 16. yüzyıla kadar uzandığı bilinmektedir. 19. yüzyıla kadar yalı ve yalı işlevli yapılar ahşap strüktür ile inşa edilmiştir. Mevcut Boğaziçi sahillerinde erken yalı örneklerine rastlanamamasının önemli sebeplerinden biri de ahşap malzemenin dayanıksızlığı olmuştur.

Batılılaşma ideallerinin somutlaştırıldığı Lâle Devri; ülkenin sanat anlayışı için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Öyle ki bu dönemde klasik Osmanlı mimarisine yabancı; Barok ve Rokoko Üsluplu yapılar inşa edilmiştir. Ancak batılılaşmanın ülke mimarisine etkisi tam anlamıyla 19. yüzyılda hissedilmiştir. Bu yüzyılda ülkede çalışmalar yapan yabancı mimarlar; batı çıkışlı Neoklasik, Neo-Gotik, Ampir, Art Nouveau gibi önde gelen üslupları yapı boyutu ve işlevi ayırt etmeksizin uygulamışlardır. Boğaziçi'nin Rumeli yakası kıyı yapıları ve yalıları; -bu dönemlerde gayrimüslim kesimin ağırlıklı olduğu demografik yapının da etkisi ile- batılı üslupların ahşap konut mimarisi ile kompozit örneklerini en iyi şekilde yansıtmaktadırlar.

Ahşap yapı malzemesinin yangınlar karşısında dayanıksızlığı ve özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelen savaş dönemleri; zamanla Rumeli yakasında yalı örneklerinin büyük bir bölümünün kaybolmasına sebebiyet vermiştir. 20. yüzyıl içerisinde kıyı imar düzenlemelerinde yapılan değişikler, kimi semtlerde tarihi değer taşımayan yeni yapıların sahil kesiminde inşa edilmelerinin yolunu açmıştır. Mevcutta

koruma altında bulunan 18. ve 19. yüzyıl yalıları ise, çeşitli dönemlerde restorasyon çalışmaları ile ayakta tutulmuşlardır. Tez kapsamında Boğaziçi Rumeli yakasında bulunan Kalkavan Yalısı, Fuad Paşa Yalısı, Sandalciyan Yalısı, Eseyan Yalısı, Esma Sultan Yalısı, Faik Bey ve Bekir Bey Yalısı, Dikranyan Yalısı ve Baras Yalısı örneklerinin restorasyon çalışmaları sonrasında özgün mimari üsluplarında meydana gelen değişimler incelenmiş, bu incelemeler doğrultusunda restorasyon çalışmalarının başarı kriterleri hakkında genel bir yorum yapılarak sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Boğaziçi, Yalı, Rumeli Yakası, Restorasyon.

ABSTRACT

ARCHITECTURAL STYLES AND PRESERVATION ANALYSIS' OF THE BOSPHORUS' RUMELİ SIDE YALIS

Vedat Özgül
Master Thesis
Department of Architecture
Architecture Programme
Thesis Advisor: Prof. Dr. İlter Büyükdığan
Maltepe University Graduate School, 2020

In ancient times, Bosphorus have considered as a transition route rather than a settlement. Turkish people have been the initiators to build –primarily- summerhouses near these shores. It's known that first examples of Ottoman statesmen's seaside summerpalaces trace to 16th century. Wood have preferred as the construction material for yalı's and yalı functioning buildings until the 19th century. Weakness of the wooden material has been the substantial non-existence cause for early period yalıs.

Lâle Devri (Tulip Era) -when the westernization ideals materialized- have been a milestone for the country's sense of art. Such that many Baroque and Rococo styled buildings –which were unfamiliar to the Ottoman architecture- have built within this era. However, the crucial affects of westernization movement on architecture trace to 19th century. Foreign architects of the country have implemented prominent "westerner" architectural styles on their works such as Neoclassic, Neo-Gothic, Empire Style and Art Nouveau -without any discrimination of building size or function- in aforementioned century. Yalıs and other seaside structures on the European side of the Bosphorus are exceedingly adequate to examine the compositon between westerner styles and Turkish wooden domestic architecture.

Wooden materials' weakness against fire and war period within the first quarter of the 20th century have caused a large amount of disappearance on European side yalı examples. Zoning plan amendments within the 20th century have led non-heritage building constructions around certain districts' seaside. On the other side, almost all of the remaining 18th and 19th century yalıs -which are currently registered by Cultural and

Natural Heritage Preservation Board- have passed over several restoration works to reach the present day. Within the scope of this study, eight European side yalı examples' (Kalkavan Yalısı, Fuad Paşa Yalısı, Sandalciyan Yalısı, Eseyan Yalısı, Esma Sultan Yalısı, Faik Bey ve Bekir Bey Yalısı, Dikranyan Yalısı and Baras Yalısı) alterations after restoration works upon their original architectural styles have examined. Success criterias of restoration works have intepreted through these examinations.

Keywords: 19th century, Bosphorus, Yalı, Rumeli Side, Restoration

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER ix
TABLOLAR LİSTESİ xii
ŞEKİLLER LİSTESİ xv
ÖZGEÇMİŞ xxiii
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
1.1. Tezin Amacı 2
1.2. Tezin Kapsamı 3
1.3. Tezin Yöntemi 3
BÖLÜM 2. GEÇMİŞTEN BUGÜNE BOĞAZİÇİ ve SEMTLERİ 4
2.1. Rumeli Yakası Semt Tarihçeleri 5
2.1.1. Ortaköy 7
2.1.2. Kuruçeşme 9
2.1.3. Arnavutköy 11
2.1.4. Bebek 14
2.1.5. Rumelihisarı 17
2.1.6. Baltalimanı 21
2.1.7. Emirgân 23
2.1.8. İstinye 25
2.1.9. Yeniköy 28
2.1.10. Tarabya 32
2.1.11. Kireçburnu 36
2.1.12. Büyükdere 39
2.1.13. Sarıyer 42
2.2. Boğaziçi'nde Yasal Düzenlemeler 45
BÖLÜM 3. BATI KAYNAKLI MİMARİ ÜSLUPLARIN İSTANBUL'DAKİ ETKİLERİ 50
3.1. Barok Üslup 51
3.2. Neoklasik Üslup 57
3.3. Gotik Canlandırma Hareketi: Neo-Gotik Üslup 62
5.4. İmparatorluk Üslubu: Ampir 67
5.5. Yeni Sanat: Art Nouveau 72
BÖLÜM 4. BOĞAZİÇİ YALILARI 79

4.1. Boğaziçi'nde Yalı Olgusunun Ortaya Çıkışı 79
4.2. Yalıların Genel Mimari Özellikleri 82
BÖLÜM 5. RUMELİ YAKASINDA 19. YÜZYIL YALILARI ve RESTORASYONLARI 88
5.1. Kalkavan / Sabri Özel Yalısı 91
5.1.1. Yalının Tarihçesi 91
5.1.2. Kalkavan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 92
5.1.3. Kalkavan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 94
5.1.4. Değerlendirme 101
5.2. Fuad Paşa Yalısı 109
5.2.1. Yalının Tarihçesi 109
5.2.2. Fuad Paşa Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 110
5.2.3. Fuad Paşa Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 114
5.2.4. Değerlendirme 118
5.3. Sandalciyan / Uzunhasan Yalısı 125
5.3.1. Yalının Tarihçesi 125
5.3.2. Sandalciyan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 126
5.3.3. Sandalciyan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 130
5.3.4. Değerlendirme 136
5.4. Eseyan / Balaban Yalısı 143
5.4.1. Yalının Tarihçesi 143
5.4.2. Eseyan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 144
5.4.3. Eseyan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 148
5.4.4. Değerlendirme 154
5.5. Esma Sultan Yalısı 159
5.5.1. Yalının Tarihçesi 159
5.5.2. Esma Sultan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 161
5.5.3. Esma Sultan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 165
5.5.4. Değerlendirme 169
5.6. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları 180
5.6.1. Yalının Tarihçesi 180
5.6.2. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 181
5.6.3. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 185
5.6.4. Değerlendirme 188
5.7. Dikranyan / Yörük Yalısı 194
5.7.1. Yalının Tarihçesi 194
5.7.2. Dikranyan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 195
5.7.3. Dikranyan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 202
5.7.4. Değerlendirme 207
5.8. Baras / Kibar Yalısı 213

5.8.1. Yalının Tarihçesi 213
5.8.2. Baras Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri 214
5.8.3. Baras Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri 218
5.8.4. Değerlendirme 223
BÖLÜM 6. SONUÇ 235
KAYNAKÇA 239
İnternet Kaynakları 243

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1: 19. yüzyıl üsluplarının etkin yılları, genel özellikleri ve temel mimari elemanları 78

Tablo 4. 1: Yalı merdiven tipolojileri ve örnekler 87

Tablo 5. 1: Tezde incelenen Rumeli yakası 19. yüzyıl yalıları 90
Tablo 5. 2: Kalkavan Yalısı genel yapı özellikleri ve yol cephesi görünümü 102
Tablo 5. 3: Kalkavan Yalısı yol cephesi zemin kat karşılaştırmaları 102
Tablo 5. 4: Kalkavan Yalısı yol cephesi 1. kat karşılaştırmaları 103
Tablo 5. 5: Kalkavan Yalısı yol cephesi çatı katı karşılaştırmaları 103
Tablo 5. 6: Kalkavan Yalısı yan cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 104
Tablo 5. 7: Kalkavan Yalısı yan cephesi 1. kat ve çatı katı karşılaştırmaları 105
Tablo 5. 8: Kalkavan Yalısı deniz cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 106
Tablo 5. 9: Kalkavan Yalısı bodrum kat (kayıkhâne) karşılaştırmaları 106
Tablo 5. 10: Kalkavan Yalısı deniz cephesi genel görünümü ve 1. kat karşılaştırmaları 107
Tablo 5. 11: Kalkavan Yalısı deniz cephesi çatı katı karşılaştırmaları 107
Tablo 5. 12: Kalkavan Yalısı payanda karşılaştırmaları 108
Tablo 5. 13: Fuad Paşa Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümü 120
Tablo 5. 14: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları 120
Tablo 5. 15: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları 121
Tablo 5. 16: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi 2. kat karşılaştırmaları 121
Tablo 5. 17: Fuad Paşa Yalısı yol cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 122
Tablo 5. 18: Fuad Paşa Yalısı yol cephesi 1. kat karşılaştırmaları 123
Tablo 5. 19: Fuad Paşa Yalısı yol cephesi 2. kat karşılaştırmaları 123
Tablo 5. 20: Fuad Paşa Yalısı çatı katı ve saçak süslemeleri karşılaştırmaları 124
Tablo 5. 21: Fuad Paşa Yalısı iç mekân karşılaştırmaları 124
Tablo 5. 22: Sandalciyan Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümü 137
Tablo 5. 23: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları 137
Tablo 5. 24: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi 1. Kat ve ahşap kaplama karşılaştırmaları 138
Tablo 5. 25: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi cumba bölümü karşılaştırmaları 139
Tablo 5. 26: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi 2. kat karşılaştırmaları 140
Tablo 5. 27: Sandalciyan Yalısı çatı bölümü karşılaştırmaları 141
Tablo 5. 28: Sandalciyan Yalısı arka cephe karşılaştırmaları 141
Tablo 5. 29: Sandalciyan Yalısı iç mekân karşılaştırmaları 142

Tablo 5. 30: Eseyan Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümleri 155
Tablo 5. 31: Eseyan Yalısı deniz cephesi zemin kat ve ahşap kaplama karşılaştırmaları 156
Tablo 5. 32: Eseyan Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları 157
Tablo 5. 33: Eseyan Yalısı deniz cephesi 2. kat ve çatı alınlığı karşılaştırmaları 158
Tablo 5. 34: Esma Sultan Yalısı genel özellikleri ve deniz cephesi karşılaştırmaları .. 170
Tablo 5. 35: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları 171
Tablo 5. 36: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları 172
Tablo 5. 37: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi 2. kat karşılaştırmaları 172
Tablo 5. 38: Esma Sultan Yalısı batı cephesi görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 173
Tablo 5. 39: Esma Sultan Yalısı batı cephesi 1. kat karşılaştırmaları 174
Tablo 5. 40: Esma Sultan Yalısı batı cephesi 2. ve 3. kat karşılaştırmaları 174
Tablo 5. 41: Esma Sultan Yalısı güney cephesi genel görünümü ve 1. kat karşılaştırmaları 175
Tablo 5. 42: Esma Sultan Yalısı güney cephesi 2. kat karşılaştırmaları 175
Tablo 5. 43: Esma Sultan Yalısı kuzey cephesi görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 176
Tablo 5. 44: Esma Sultan Yalısı kuzey cephesi 1.kat karşılaştırmaları 176
Tablo 5. 45: Esma Sultan Yalısı kuzey cephesi 2. kat karşılaştırmaları 177
Tablo 5. 46: Esma Sultan Yalısı alınlık, çatı ve balkon karşılaştırmaları 178
Tablo 5. 47: Esma Sultan Yalısı batı cephesi iç mekân karşılaştırmaları 178
Tablo 5. 48: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi iç mekân karşılaştırmaları 179
Tablo 5. 49: Esma Sultan Yalısı merdiven ve taşlık karşılaştırmaları 179
Tablo 5. 50: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları deniz cephesi genel görünümü 189
Tablo 5. 51: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları kule ölümleri karşılaştırmaları 190
Tablo 5. 52: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları kayıkhâne ve orta bölüm karşılaştırmaları 191
Tablo 5. 53: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları korkuluk detayı karşılaştırmaları 192
Tablo 5. 54: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları çatı bölümü karşılaştırmaları 192
Tablo 5. 55: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları arka cephe karşılaştırmaları 193
Tablo 5. 56: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları yan cephe karşılaştırmaları 193
Tablo 5. 57: Dikranyan Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümü 208
Tablo 5. 58: Dikranyan Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları 209
Tablo 5. 59: Dikranyan Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları 210
Tablo 5. 60: Dikranyan Yalısı deniz cephesi balkon bölümü karşılaştırmaları 210
Tablo 5. 61: Dikranyan Yalısı deniz cephesi 2. kat ve çatı detayı karşılaştırmaları 211
Tablo 5. 62: Dikranyan Yalısı deniz cephesi ahşap kaplama ve bodrum kat karşılaştırmaları 211
Tablo 5. 63: Arka cephe genel görünümü ve karşılaştırmaları 212
Tablo 5. 64: Baras Yalısı genel yapı özellikleri ve kuzeydoğu cephesi görünümleri .. 225
Tablo 5. 65: Baras Yalısı kuzeydoğu cephesi zemin kat karşılaştırmaları 225

Tablo 5. 66: Baras Yalısı kuzeydoğu cephesi 1. kat karşılaştırmaları 226
Tablo 5. 67: Baras Yalısı kuzeydoğu cephesi 2. kat karşılaştırmaları 227
Tablo 5. 68: Baras Yalısı kuzeybatı cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 228
Tablo 5. 69: Baras Yalısı kuzeybatı cephesi 1. kat karşılaştırmaları 229
Tablo 5. 70: Baras Yalısı kuzeybatı cephesi 2. kat karşılaştırmaları 229
Tablo 5. 71: Baras Yalısı güneybatı cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 230
Tablo 5. 72: Baras Yalısı güneybatı cephesi 1. kat karşılaştırmaları 230
Tablo 5. 73: Baras Yalısı güneybatı cephesi 2. kat karşılaştırmaları 231
Tablo 5. 74: Baras Yalısı güneydoğu cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları 231
Tablo 5. 75: Baras Yalısı güneydoğu cephesi 1. kat karşılaştırmaları 232
Tablo 5. 76: Baras Yalısı güneydoğu cephesi 2. kat karşılaştırmaları 232
Tablo 5. 77: Baras Yalısı bahçe bölümü karşılaştırmaları 233
Tablo 5. 78: Baras Yalısı iç mekân karşılaştırmaları 234

Tablo 6. 1: Yapı değişim analizleri 235

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1: "Boğaziçi Manzarası", Antoine Ignace Melling'e atfedilir (Arslan Sevinç, 2000: 33) 5
Şekil 2. 2: Boğaziçi Rumeli yakası semtleri ve sınırları (Özgül, 2020) 6
Şekil 2. 3: Ortaköy sahili, 1880'ler (Fotoğraf: Abdullah Fréres) 7
Şekil 2. 4: Kuruçeşme Sahili, 1890 (Fotoğraf: Abdullah Kardeşler, Genim, 2006: 146). 9
Şekil 2. 5: Sarrafburnu sahili, 1880 (URL 1) 10
Şekil 2. 6: Bir Arnavutköy sahili kartpostalı (Sarıöz, 1996: 186) 11
Şekil 2. 7: Bir Bebek sahili kartpostalı, 1900-1915 (Fotoğraf: Breger Kardeşler) (Genim, 2006: 207) 14
Şekil 2. 8: Bir Hümâyunâbâd Kasrı gravürü, 18. yüzyıl sonu (Gravür: Choiseul Gouffier) 16
Şekil 2. 9: Bir Rumelihisarı sahili kartpostalı (Sarıöz, 1996: 194) 17
Şekil 2. 10: Kayalar (Aşiyan) Mezarlığı (Sarıöz, 1996: 194) 18
Şekil 2. 11: Bir Rumelihisarı kartpostalı, 20. yüzyıl başları (TETTV Arşivi) 19
Şekil 2. 12: Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Özgül, 2019) 20
Şekil 2. 13: Baltalimanı Sahili (Fotoğraf: Basile Kargopoulo) (Eldem, 1979: 156) 21
Şekil 2. 14: Baltalimanı Sahilsarayı, 1940'lı yıllar (Muluk, 2007, 22) 22
Şekil 2. 15: Baltalimanı Sahilsarayı, 1942 (İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi) 22
Şekil 2. 16: Emirgân sahili, 1870 (Fotoğraf: Abdullah Fréres) (URL 2 23
Şekil 2. 17: Hidiv İsmâil Paşa Sahilsarayı (URL 3) 25
Şekil 2. 18: İstinye Mahallesi, 1895 (Genim, 2006: 262) 26
Şekil 2. 19: İstinye Koyu güney sahili, 1890 (Genim, 2006: 264) 27
Şekil 2. 20: Yeniköy sahili, 19. yüzyıl sonları (Fotoğraf: Abdullah Kardeşler No:469) (Genim, 2006: 272) 28
Şekil 2. 21: Kalender Kasrı deniz cephesi görünümü, 1939 (URL 4) 31
Şekil 2. 22: Kalender Kasrı deniz cephesi görünümü, 2000'li yıllar (URL 5) 31
Şekil 2. 23: Tarabya sahili, 1895 (Genim, 2006: 292) 33
Şekil 2. 24: İpsilanti Yalısı, 1900 (Bachmann, 2003: 8) 35
Şekil 2. 25: Alman Büyükelçiliği Yazlık Yapıları (Şehsuvaroğlu, 1986: 160) 35
Şekil 2. 26: The Summer Palace Hotel (Bachmann, 2003: 8) 36
Şekil 2. 27: Tokatlıyan Hotel yazlık binası (Sarıöz, 1996: 198) 36
Şekil 2. 28: Büyükdere'den Kireçburnu görünümü 1900'ler (URL 6) 37
Şekil 2. 29: Büyükdere Piyasa Caddesi, Roger Martin Koleksiyonu (Sarıöz, 1996: 203) 39
Şekil 2. 30: Mesar Burnu, Sarıyer, 1868 (Fotoğraf: Guillaume Berggren) (URL 7) 43
Şekil 2. 31: 22.07.1983 onay tarihli ve 1/5000 ölçekli Boğaziçi Nazım Planı'na göre çizilmiş kroki (Gündüz, 2013: 33) 47
Şekil 2. 32**:** Mevcut öngörünüm alanında yaşanan değişim süreci haritası (Özgül, 2020) 49

Şekil 3. 1: Laurenziana Kütüphanesi dış görünümü (URL 8) 52
Şekil 3. 2: San Pietro Kilisesi (URL 9)..... 52
Şekil 3. 3: San Carlo Kilisesi plan şeması (URL 10)..... 53
Şekil 3. 4: Humbarahâne Kışlası, 1734 (URL 11)..... 55
Şekil 3. 5: Nuruosmaniye Camii iç görünümü, 2007 (Fotoğraf: Mustafa Cambaz) (URL 12)..... 55
Şekil 3. 6: Nuruosmaniye Camii mihrap bölümü kalemişleri (Yüzereroğlu, 2006: 72). 55
Şekil 3. 7: Nuruosmaniye Camii Hünkâr Mahfili ahşap bezemeleri (Yüzereroğlu, 2006: 72)..... 55
Şekil 3. 8: Lâleli Camii dış görünümü (Yüzereroğlu, 2006: 39)..... 56
Şekil 3. 9: Fâtih Camii iç mekân görünümü, 1771 (Kuban, 1954: 53)..... 56
Şekil 3. 10: Ayazma Camii kubbe altı Barok kalemişleri (Yüzereroğlu, 2006: 33)..... 56
Şekil 3. 11: Ashmolean Müzesi (İpek, 2009: 27) 60
Şekil 3. 12: Madeleine Kilisesi (Église de la Madeleine) (Özer, 1964: 94) 60
Şekil 3. 13: Glyptothek Müzesi (İpek, 2009: 21) 60
Şekil 3. 14: Ethem Paşa Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 85) 61
Şekil 3. 15: Ethem Paşa Yalısı zemin kat restitüsyonu (Eldem, 1993: 84) 61
Şekil 3. 16: İstanbul Arkeoloji Müzesi (URL 13) 62
Şekil 3. 17: Osmanlı Bankası giriş cephesi görünümü (Özgül, 2019)..... 62
Şekil 3. 18: Westminster Sarayı (URL 14)..... 64
Şekil 3. 19: Köln Katedrali (URL 15)..... 64
Şekil 3. 20: High Court Building, Hindistan (URL 16)..... 64
Şekil 3. 21: Xujiahui Katolik Kilisesi (URL 17) 64
Şekil 3. 22: Kırım (Anglikan) Kilisesi (URL 18) 65
Şekil 3. 23: Sveti Stefan Bulgar Kilisesi (Özgül, 2018) 65
Şekil 3. 24: Pertevniyal Vâlide Sultan Camii dış görünümü (URL 19) 66
Şekil 3. 25: Yıldız Hamidiye Camii dış görünümü (URL 20)..... 66
Şekil 3. 26: Çırağan Sarayı dış cephe görünümü (Can, 1997: r.8) 66
Şekil 3. 27: Citoyen J Resim Stüdyosu'ndan detaylar ve öğeler (Percier ve Fontaine, 1991: Plate 4)..... 68
Şekil 3. 28: Monsieur O. için tasarlanan yatak, Paris (Percier ve Fontaine, 1991: Plate 25) 68
Şekil 3. 29: Malmaison Şatosu Josephine'in Resmî Yatak Odası (URL 21) 69
Şekil 3. 30: Malmaison Şatosu kütüphanesi tavan süslemeleri (URL 22)..... 69
Şekil 3. 31: Nusretiye Camii kubbesi ve ağırlık kulelerinin görünümü (Oral Patacı, 2017: 189)..... 70
Şekil 3. 32: Nusretiye Camii Hünkâr Girişi süslemeleri (Oral Patacı, 2017: 194)..... 70
Şekil 3. 33: Nusretiye Camii Minber yan aynalık süslemesi (Oral Patacı, 2017: 202) .. 70
Şekil 3. 34: Nusretiye Camii Hünkâr Mahfili (Oral Patacı, 2017: 204) 70
Şekil 3. 35: II. Mahmud Türbesi dış cephesi (Özgül, 2018)..... 71

Şekil 3. 36: II. Mahmud Türbesi pencere şebekeleri ve Korent pilastrlar (Özgül, 2018) 71
Şekil 3. 37: Said Halim Paşa Yalısı Büyük Salon kapı üzeri süslemesi (Özgül, 2019) . 72
Şekil 3. 38: Said Halim Paşa Yalısı merdiven holü kapı üzeri süslemesi (Özgül, 2019)72
Şekil 3. 39: Tassel Evi dış görünümü (URL 23)..... 74
Şekil 3. 40: Casa Vicens dış görünümü (URL 24) 74
Şekil 3. 41: El Capricho dış görünümü (URL 25) 74
Şekil 3. 42: Botter Evi dış görünümü (Barillari, Godoli, 1997: 82) 76
Şekil 3. 43: Şeyh Zafir Külliyesi giriş cephesi görünümü (Çelik, 1998: 118) 76
Şekil 3. 44: Nazime Sultan Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 88)..... 77
Şekil 3. 45: Tarabya İtalyan Sefareti özgün deniz cephesi görünümü (URL 26)..... 77

Şekil 4. 1: Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı selamlık deniz cephesi görünümü (Eldem, 1970) 80
Şekil 4. 2: Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı vaziyet planı (A: Selamlık B: Harem) (Eldem, 1993: 83) 80
Şekil 4. 3: Bir ahşap yalı gravürü (Gravür: William Henry Bartlett) (Galeri Alfa Dia Arşivi) 82
Şekil 4. 4: Bir ahşap yalı gravürü (Gravür: Thomas Allom) (Galeri Alfa Dia Arşivi)... 82
Şekil 4. 5: Bebek Büyük Halim Paşa Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 55) 84
Şekil 4. 6: Fehime Sultan Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 138)..... 84

Şekil 5. 1: Çalışmada incelenen Rumeli yakası 19. yüzyıl yalılarının konumları (Özgül, 2020) 89
Şekil 5. 2: Kalkavan Yalısı yol cephesi, 1973 (Erdenen, 2006: 175)..... 91
Şekil 5. 3: Kalkavan Yalısı ve yakın çevresi, 1930 yılı hava fotoğrafı (T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi)..... 92
Şekil 5. 4: Kalkavan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth) 92
Şekil 5. 5: Seniha Sultan Köşkü, 1800'lerin sonları (Fotoğraf: Abdullah Frères) (URL 27) 93
Şekil 5. 6: Kuruçeşme Ali Vâfî Köşkü (URL 28)..... 93
Şekil 5. 7: Kalkavan Yalısı zemin kat planı (Rekonstrüksiyon öncesi plana göre çizilmiştir)..... 94
Şekil 5. 8: Kalkavan Yalısı 1. kat planı (Rekonstrüksiyon öncesi plana göre çizilmiştir) 94
Şekil 5. 9: Kalkavan Yalısı mevcut yol cephesi görünümü (Özgül, 2019) 95
Şekil 5. 10: Kalkavan Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)..... 95
Şekil 5. 11: Kalkavan Yalısı mevcut kuzey cephesi görünümü (Özgül, 2019)..... 96
Şekil 5. 12: Kalkavan Yalısı eski kayıkhâne girişi ve havuzu: rekonstrüksiyon aşaması (URL 29)..... 98

Şekil 5. 13: Kalkavan Yalısı bodrum kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir) 99
Şekil 5. 14: Kalkavan Yalısı zemin kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir) 99
Şekil 5. 15: Kalkavan Yalısı zemin kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir) 100
Şekil 5. 16: Kalkavan Yalısı 1. kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir) 100
Şekil 5. 17: Kalkavan Yalısı merdiveni: rekonstrüksiyon aşaması (URL 30) 100
Şekil 5. 18: Kalkavan Yalısı salonu: rekonstrüksiyon aşaması (URL 31) 100
Şekil 5. 19: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi, 1931 (Birer Kurultay Mimarlık Arşivi) . 109
Şekil 5. 20: Fuad Paşa Yalısı'nın bulunduğu yapı grubunu gösteren 1926 yılı Rumeli Ciheti haritası (Dağdelen, 2005: A 34-1) 110
Şekil 5. 21: Fuad Paşa Yalısı yakın çevresi, 2019 (Google Earth) 110
Şekil 5. 22: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi bahçe bölümü görünümü (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi) 111
Şekil 5. 23: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi vaziyet planı çizimi (Erdenen, 2006: 78) 111
Şekil 5. 24: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi zemin kat plan çizimi (Erdenen, 2006: 81) 113
Şekil 5. 25: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 1. kat planı (Erdenen, 2006: 81) 113
Şekil 5. 26: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 2. kat planı (Erdenen, 2006: 81) 114
Şekil 5. 27: Fuad Paşa Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2020) 115
Şekil 5. 28: Fuad Paşa Yalısı mevcut yol cephesi görünümü (Özgül, 2020) 115
Şekil 5. 29: Fuad Paşa Yalısı mevcut avlu bölümü çatısı (Özgül, 2019) 117
Şekil 5. 30: Fuad Paşa Yalısı mevcut yol cephesi giriş bölümü (Özgül, 2019) 117
Şekil 5. 31: Fuad Paşa Yalısı mevcut lobi bölümü (Özgül, 2019) 118
Şekil 5. 32: Fuad Paşa Yalısı mevcut restoran bölümü giriş kapısı (Özgül, 2019) 118
Şekil 5. 33: Fuad Paşa Yalısı mevcut bodrum kat holü (Özgül, 2019) 118
Şekil 5. 34: Fuad Paşa Yalısı mevcut bodrum kat tuvaleti (Özgül, 2019) 118
Şekil 5. 35: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi, 1890'lar (F: Sebah & Joallier No: 632) (Eldem, 1979: 237) 125
Şekil 5. 36: Sandalciyan Yalısı ve yakın çevresi, 1926 yılı Rumeli Ciheti haritası (Dağdelen, 2005) 126
Şekil 5. 37: Sandalciyan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth) 126
Şekil 5. 38: Villa Zarifis: geçirdiği yangın öncesi ahşap dantel yaşmaklı pencerelerinin görünümü (Erdenen, 2006: 135) 127
Şekil 5. 39: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi zemin kat plan düzeni 129
Şekil 5. 40: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 1. kat plan düzeni 129
Şekil 5. 41: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 2. kat plan düzeni 129

Şekil 5. 42: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi çatı katı düzeni..... 129
Şekil 5. 43: Büyükdere sahili görünümü, 1890'lar (Fotoğraf Sebah & Jaollier No: 632) (Eldem, 1979: 236-237)..... 130
Şekil 5. 44: Sandalciyan Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)..... 131
Şekil 5. 45: Sandalciyan Yalısı arka cephe görünümü (Özgül, 2019)..... 131
Şekil 5. 46: Sandalciyan Yalısı yan (doğu) cephe giriş kapısı..... 133
Şekil 5. 47: Sandalciyan Yalısı mermer merdiven holü (Özgül, 2019)..... 134
Şekil 5. 48: Sandalciyan Yalısı mermer merdiven holünde bulunan bir niş (Özgül, 2019) 134
Şekil 5. 49: Sandalciyan Yalısı 1.6 oda görünümü..... 135
Şekil 5. 50: Sandalciyan Yalısı 1.6 oda bölümünde sonradan eklenen banyo görünümü 135
Şekil 5. 51: Sandalciyan Yalısı müştemilatına çıkan merdivenler, 1996 (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi) 135
Şekil 5. 52: Sandalciyan Yalısı müştemilatına çıkan merdivenler, 2016 (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi) 135
Şekil 5. 53: Eseyan Yalısı ve solunda Kocataş Yalısı deniz cephesi, 1970 (Erdenen, 2006: 37)..... 143
Şekil 5. 54: Eseyan Yalısı (BD 69) özgün vaziyet planı görünümü (Eldem, 1993: 313) 144
Şekil 5. 55: Eseyan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)..... 144
Şekil 5. 56: Said Halim Paşa Yalısı harem girişi penceresi (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)..... 146
Şekil 5. 57: En solda 53 koruma numaralı yalı deniz cephesi, 1868 (Fotoğraf: Guillaume Berggren) (URL 35)..... 146
Şekil 5. 58: Elmasyan Yalısı deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019) 146
Şekil 5. 59: Esma Sultan Yalısı batı cephesi, 1972 (Eldem, 1993: 51) 146
Şekil 5. 60: Eseyan Yalısı arka cephesi çizimi (Özgül, 2020)..... 148
Şekil 5. 61: Eseyan Yalısı doğu cephesi çizimi (Özgül, 2020)..... 148
Şekil 5. 62: Eseyan Yalısı batı cephesi çizimi (Özgül, 2020)..... 148
Şekil 5. 63: Eseyan Yalısı deniz cephesi mevcut görünümü (Özgül, 2019)..... 149
Şekil 5. 64: Eseyan Yalısı arka cephesi mevcut görünümü (Özgül, 2020) 149
Şekil 5. 65: Eseyan Yalısı doğu cephesi kısmi görünümü (Özgül, 2019) 151
Şekil 5. 66: Eseyan Yalısı doğu cephesi çıkma bölümü (Özgül, 2019)..... 151
Şekil 5. 67: Eseyan Yalısı batı cephesi kısmi görünümü (Özgül, 2019) 152
Şekil 5. 68: Eseyan Yalısı mevcut betonarme merdiven sistemi (Özgül, 2019) 153
Şekil 5. 69: Eseyan Yalısı mevcut bodrum kat görünümü (Özgül, 2019)..... 153
Şekil 5. 70: Eseyan Yalısı 2. kat dâire salonu mevcut görünümü (Özgül, 2020)..... 153
Şekil 5. 71: Eseyan Yalısı 2. kat dâire mutfağı mevcut görünümü (Özgül, 2020)..... 153
Şekil 5. 72: Eseyan Yalısı bir dâire girişi ve asansörü (Özgül, 2019)..... 154
Şekil 5. 73: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi, 1880'ler (Fotoğraf: Abdullah Kardeşler No: 433) (Genim, 2006: 299) 159

Şekil 5. 74: Esma Sultan Yalısı'nın 1927 yılı Pervititch Haritası'nda görünümü (İstanbul Urban Database) 160
Şekil 5. 75: Esma Sultan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth) 160
Şekil 5. 76: Vaniköy Ahmet Nazif Paşa Yalısı (URL 36) 161
Şekil 5. 77: Beylerbeyi Debreli İsmail Paşa Yalısı (Eldem, 1993: 215) 161
Şekil 5. 78: Kocataş Yalısı (URL 37) 162
Şekil 5. 79: Nazime Sultan Yalısı (Max Fruchtermann Kartpostalları) 162
Şekil 5. 80: Fehime Sultan Yalısı (Eldem, 1979: 68) 162
Şekil 5. 81: Eseyan Yalısı (Erdenen, 2006: 37) 162
Şekil 5. 82: Esma Sultan Yalısı özgün zemin kat tavan planı (Eldem, 1993: 50) 164
Şekil 5. 83: Esma Sultan Yalısı özgün 1. kat tavan planı (Eldem, 1993: 50) 164
Şekil 5. 84: Esma Sultan Yalısı özgün 2. kat tavan planı (Eldem, 1993: 50) 164
Şekil 5. 85: Esma Sultan Yalısı özgün kuzey-güney yönü kesiti (Erdenen, 2006: 427) 164
Şekil 5. 86: Esma Sultan Yalısı özgün batı-doğu yönü kesiti (Erdenen, 2006: 427).... 164
Şekil 5. 87: Esma Sultan Yalısı 1. kat merdiven sahanlığı kapısı üzerindeki alçı kabartma (Erdenen, 2006: 424) 165
Şekil 5. 88: Esma Sultan Yalısı ikinci kat tavan kabartmaları (Erdenen, 2006: 424) .. 165
Şekil 5. 89: Esma Sultan Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019) 166
Şekil 5. 90: Esma Sultan Yalısı mevcut kuzey ve batı cephesi görünümleri (Özgül, 2019) 166
Şekil 5. 91: Esma Sultan Yalısı mevcut zemin kat planı (URL 38) 169
Şekil 5. 92: Esma Sultan Yalısı mevcut 1. kat planı (URL 39) 169
Şekil 5. 93: Esma Sultan Yalısı mevcut kuzey-güney yönü kesiti (URL 40)..... 169
Şekil 5. 94: Esma Sultan Yalısı mevcut batı-doğu yönü kesiti (URL 41) 169
Şekil 5. 95: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları deniz cephesi, 1972 (Erdenen, 2006:187) 180
Şekil 5. 96: 1930 yılı hava fotoğrafı, Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları yakın çevresi (T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi)..... 181
Şekil 5. 97: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth) ... 181
Şekil 5. 98: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları pencere üstü ahşap işlemeler (Özgül, 2019) 182
Şekil 5. 99: Huber Köşkü (Cumhurbaşkanlığı Sefarethânesi) kuzey cephesi görünümü (Tüfekçi, 2015: 51) 182
Şekil 5. 100: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları kule saçağı altı süslemeleri (Özgül, 2019) 184
Şekil 5. 101: Yeşilköy Ümraniye Bostanı Sokak 29 numaralı ahşap ev 184
Şekil 5. 102: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları restitüsyon çizimi, Ampir Üsluplu çeşme 184
Şekil 5. 103: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları yan cephesi, 1999 (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)..... 185
Şekil 5. 104: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları deniz cephesi (Özgül, 2020) 186

Şekil 5. 105: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları müştemilatı (Özgül, 2019) 188
Şekil 5. 106: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları müştemilat geçişi ve bahçe görünümü (SALT Araştırma, Harika-Kemali Söylemezoğlu Arşivi) 188
Şekil 5. 107: Dikranyan Yalısı deniz cephesi, 1970'ler (Balcı, 1980: 67) 194
Şekil 5. 108: Dikranyan Yalısı'nın bulunduğu yapı grubunu gösteren 1926 yılı Rumeli Ciheti haritası (Dağdelen, 2005) 195
Şekil 5. 109: Dikranyan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth) 195
Şekil 5. 110: Arnavutköy, Dulkadiroğulları Sokak No: 4 dış görünümü (Barillari ve Godoli, 1998: 202) 196
Şekil 5. 111: Yeşilköy, Kadri İlkay Caddesi No: 19 dış görünümü (Barillari ve Godoli, 1998: 206) 196
Şekil 5. 112: Büyükada, Kadıyoran Caddesi No: 3 süsleme örneği (Barillari ve Godoli, 1998: 198) 196
Şekil 5. 113: Vlora Han dış cephe görünümü (URL 42) 197
Şekil 5. 114: Kadıköy, Cemil Topuzlu Caddesi'nde bulunan ahşap ev (Barillari ve Godoli, 1998: 188) 197
Şekil 5. 115: Dikranyan Yalısı 1. kat pencere çerçevesi süsleme detayları (Ciner, 1982: 153) 198
Şekil 5. 116: Olbrich'in Viyana'daki bir müzik evi projesinden detaylar (Olbrich, 1904: 64) 198
Şekil 5. 117: Dikranyan Yalısı 1. kat balkon bölümü parapet süslemesi detayları (Ciner, 1982: 94) 199
Şekil 5. 118: J. M. Olbrich'in tasarımlarına ait süslemelerden bir örnek (Olbrich, 1904: 28) 199
Şekil 5. 119: Friedmann Villası'ndan bir kapı süslemesi örneği (Olbrich, 1904: 46) .. 199
Şekil 5. 120: Cihannümâ bölümü parapet süslemesi detayları (Ciner, 1982: 94) 199
Şekil 5. 121: Huber Köşkü deniz cephesi görünümü (Cumhurbaşkanlığı Arşivi) (Tüfekçi, 2015, 98) 200
Şekil 5. 122: Haydarpaşa Askeri Tıp Okulu yapısı (URL 43) 200
Şekil 5. 123: Dikranyan Yalısı özgün zemin kat planı (Restitüsyon raporları doğrultusunda çizilmiştir) 201
Şekil 5. 124: Dikranyan Yalısı özgün 1. kat planı (Restitüsyon raporları doğrultusunda çizilmiştir) 201
Şekil 5. 125: Dikranyan Yalısı özgün 2. kat planı (Restitüsyon raporları doğrultusunda çizilmiştir) 201
Şekil 5. 126: Dikranyan Yalısı Z6 mekânı tavan süslemesi (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi) 201
Şekil 5. 127: Dikranyan Yalısı Z1 mekânı süslemeli camekân bölüm (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi) 202
Şekil 5. 128: Dikranyan Yalısı restorasyon öncesi Z5 mekânı güneydoğu cephesi duvar resimleri 202

Şekil 5. 129: Dikranyan Yalısı restorasyon öncesi Z5 mekânı güneybatı cephesi duvar resimleri 202
Şekil 5. 130: Dikranyan Yalısı deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019) 203
Şekil 5. 131: Dikranyan Yalısı restorasyon sonrası arka cephe görünümü (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi) 203
Şekil 5. 132: Dikranyan Yalısı, 1992 yılında yan parseldeki inşaat sırasında yıkılan yangın duvarı 205
Şekil 5. 133: Dikranyan Yalısı bozulmuş zemin kat planı (Özgül, 2020) 206
Şekil 5. 134: Dikranyan Yalısı bozulmuş 1. kat planı (Özgül, 2020) 206
Şekil 5. 135: Dikranyan Yalısı bozulmuş çatı katı planı (Özgül, 2020) 207
Şekil 5. 136: Baras Yalısı deniz cephesi, 1972 (Öztek Mimarlık Arşivi) 213
Şekil 5. 137: 1930 yılı hava fotoğrafı, Baras Yalısı yakın çevresi (T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi) 214
Şekil 5. 138: Baras Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth) 214
Şekil 5. 139: Muvaffak Gören Yalısı deniz cephesi (Özgül, 2019) 215
Şekil 5. 140: Kara Todori Yalısı yol cephesi yarım dâire kemerli pencereleri (Özgül, 2019) 215
Şekil 5. 141: Baras Yalısı zemin kat restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 217
Şekil 5. 142: Baras Yalısı 1. kat restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 217
Şekil 5. 143: Baras Yalısı 2. kat restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 217
Şekil 5. 144: Baras Yalısı çatı katı restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 217
Şekil 5. 145: Baras Yalısı deniz cephesi görünümü, 2010 (Öztek Mimarlık Arşivi) ... 218
Şekil 5. 146: Baras Yalısı kuzeybatı ve güneybatı cephesi görünümleri, 2010 (Öztek Mimarlık Arşivi) 218
Şekil 5. 147: Baras Yalısı zemin kat restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 222
Şekil 5. 148: Baras Yalısı 1. kat restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 222
Şekil 5. 149: Baras Yalısı 2. kat restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 223
Şekil 5. 150: Baras Yalısı çatı katı restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi) 223

ÖZGEÇMİŞ

Vedat Özgül

Mimarlık Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2020	Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı
Ls.	2017	İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık (İng.) Anabilim Dalı
Lise	2012	Özel Antakya Ata Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2019 -	Mimar, Öztek Mimarlık İnşaat Mühendislik
2018 - 2019	Mimar, Nilşen İnşaat A.Ş.

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*
2017 - Üye:	TMMOB Mimarlar Odası

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Hatay, 1994 Cinsiyet: E
Yabancı Diller : İngilizce (Çok İyi)
GSM / e-posta : vedatozgul@gmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Boğaziçi antik dönemlerden 15. yüzyıla kadar bir nakil kanalı olarak görülmüş, yerleşim yeri olarak tercih edilmemiştir. İstanbul'un fethi öncesinde Boğaziçi sahillerinde az sayıda Türk yerleşimi bulunmaktadır. Fetih sonrasında ise Üsküdar ve kıyı kesimlerinde bu sayı artışa geçmiştir. Ancak yerleşim açısından esas gelişimin Kanûnî Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) olduğu bilinmektedir. Bu dönemde özellikle Üsküdar, Anadoluhisarı, Kanlıca, İstinye, Yeniköy gibi semtlerde Türk yerleşimleri kalabalıklaşmıştır. 17. yüzyılda yeni yerleşimler oluşmamışsa da devlet büyüklerinin yaptırdıkları yalı, köşk ve saraylar Boğaziçi'nin iki yakasında yer almışlardır. 18. yüzyılın başlarından itibaren kent; nüfus artışına da paralel olarak Haliç ve Boğaziçi taraflarına doğru genişlemiştir. Bebek, Kandilli, Beylerbeyi ve Emirgan semtleri yerleşime açılmıştır. Yüzyıl sonlarına doğru sahil kesimindeki en önemli gelişmelerden biri "sahilsaraylar" yapılmış olmasıdır. Sahilsaraylar; hanedanlara, hanedanların ailelerine veya saray erkânına mensup olanlar için yaptırılmışlardır. 19. yüzyılda ise, Boğaziçi'ne doğru artmakta olan yayılım, ulaşım imkânlarının da gelişmesiyle, bu kesimin özellikle saray ve devlet erkânı için önemini arttırmıştır. Bu yüzyılda Boğaz semtlerinin sınırları genişlemiş ve kentle bütünleşmişlerdir (Salman, 2004: 20-26). 1838 yılında açılan Unkapanı Köprüsü, kentin Boğaz semtlerine doğru gelişim göstermesine katkıda bulunan önemli karayolu gelişimlerinden kabul edilmektedir (Özgüven, 2009: 270).

18. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da dönemin mimari üsluplarına olan bakış açısı değişmiş ve mevcut Barok ve Rokoko üsluplarına tepkiler olmuştur. Bu tepkiler 19. yüzyılda mimari anlayışın tümüyle değişeceğinin göstergesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan itibaren batılı devletlerle ilişkiler gelişmiş, ülkedeki yabancı mimarların etkileriyle Osmanlı mimarisi de batılılaşma sürecine girmiştir. Neoklasik Üslup, Ampir (İmparatorluk) Üslubu, Art Nouveau Üslubu gibi Avrupa'da etkisini göstermeye başlayan başlıca 19. yüzyıl üslupları, ülkede Osmanlı tarzında yorumlanarak uygulanmıştır. Ayrıca dönemin mimari eserleri incelendiğinde bu üslupların kendi içlerinde; Neo-Barok, Neo-Gotik gibi üsluplarla eklektik örnekleri de görülebilmektedir.

İnşa edildikleri dönemlerden itibaren yalılar; gerek doğal sebeplerden, gerekse insan faktörünün etkileriyle değişimlere, bozulmalara uğramışlardır. Kimi ahşap yalı

örnekleri, geçirdikleri bir yangınla kısmen veya tümüyle yok olmuşlardır. Mevcutta varlığını sürdüren yalıların büyük bir kısmı çeşitli dönemlerde restorasyon uygulamalarından geçirilerek ayakta tutulabilmişlerdir. Temelinde var olanı korumak veya geçmişte var olmuş olanı eldeki kaynaklardan yararlanarak yaşatmak ilkesi olan bu koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilirken, yapının üslubunu yansıtan mimari geçmişine ve tarihine zarar vermeden yenilemek esas amaçtır.

1.1. Tezin Amacı

Bizans döneminde boş tepe ve kıyılardan oluşan Boğaziçi, İstanbul'un Fâtih Sultan Mehmed döneminde (1444-1446, 1451-1481) fetih sonrası her dönem; yapıları, âdetleri, zevkleriyle kendine has bir medeniyetin ifadesi olmuştur. Bu medeniyeti şekillendiren ise; yüzyıllar boyunca bu kıyılarda yaşamış farklı din ve kültürlerden insanlar ve onların ürettikleri değerler olmuştur. Yalılar, Boğaziçi'nde sivil mimarlığın ve yazlık hayatın en önemli simgelerinden biri olarak, bu değerler arasında öne çıkmaktadırlar.

Boğaziçi'nde karadan ulaşım olanaklarının gelişmesiyle sayfiye işlevinden uzaklaşarak yaz kış kullanılmaya başlanan yalılar; ilk dönemlerde geleneksel konut mimarisi tarzında geliştirilmişlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda ise, batılılaşma hareketleri çerçevesinde Osmanlı sanatını tesiri altına alan "Avrupai" üsluplar; her yapı türüne olduğu gibi Boğaziçi'nin yalı mimarisine de etki etmiştir. Özellikle 19. yüzyılda yoğunlaşan bu etkinin hangi tür mimari yöntem ve anlayışlarla sağlandığının incelenmesi önemlidir.

Geride kalan yüzyıllarda Boğaziçi yalı mimarisinin birçok önemli örneği yitirilmiştir. Hâlâ Boğaz kıyılarında korunmuş olan yalılar, çeşitli dönemlerde restorasyon uygulamalarından geçirilmişlerdir. Tez kapsamında Boğaziçi Rumeli yakasında bulunan yalılar incelenmiş, temel amaç olarak; üslup ve müdahale çeşitliliği, bilgi ulaşılabilirliği gibi kriterler gözetilerek seçilen yalı örneklerinin restorasyon çalışmaları sonrasında üslupsal ve yapısal özelliklerinin korunmuşluğunun incelenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Tezin Kapsamı

Tezin ilk bölümlerinde Boğaziçi ve semtlerinin tarihleri incelenmiş; demografik yapı değişimleri özetlenmiştir. Dördüncü bölümden itibaren Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda tam olarak şekillenen batılılaşma sürecine değinilmiş; bu sürecin etkisiyle, özellikle 19. yüzyılda Osmanlı mimarisine dâhil olan batılı üsluplar tanıtılmıştır. Boğaziçi'nin birer simgesi olan yalılar, bu batılı üslupların etkilerinin incelenmesi için teze temel oluşturmuşlardır. Rumeli yakasında bulunan yalıların geçmişte semtlerde yaşayan gayrimüslim halkın sayıca fazla olmasının da etkisiyle Anadolu yakasına oranla bu üslupları daha iyi yansıttıkları görülmektedir. Tezin son bölümünde Rumeli yakasından belirli kriterler doğrultusunda seçilen yalı örneklerinin üslupları ve restorasyon geçmişleri incelenmiş, özgün görünümleri ile karşılaştırmalar yapılarak genel bir sonuca varılmıştır.

1.3. Tezin Yöntemi

Tez öncelikle; Boğaziçi tarihi ve semtleri, 18 ve 19. yüzyıl Osmanlı Devleti tarihi, 19. yüzyıl mimari üslupları ve yalı kavramına dâir kapsamlı bir literatür çalışması gerektirmiştir. Bu doğrultuda yapılan araştırmalarda; güncel kitap, dergi, makale ve akademik yayınların yanında söz konusu dönemleri birinci ağızdan anlatan kaynaklardan faydalanılmıştır.

Tezin amacına yönelik ana bileşen 19. yüzyıl yalılarıdır. Dolayısıyla üslupları incelenecek ve restorasyon sonrası durumları değerlendirilecek olan yalılar, belirli kriterler doğrultusunda seçilmiştir. Yalıların tarihleri ile ilgili araştırmalar; yerli-yabancı basılı kaynaklar ve İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden edinilen bilgiler kapsamında tamamlanmıştır. Üslup yorumlamaları ve restorasyon sonrası görünümlere ilişkin değerlendirmeler kişisel araştırma ve analizler doğrultusunda yapılmıştır.

BÖLÜM 2. GEÇMİŞTEN BUGÜNE BOĞAZİÇİ ve SEMTLERİ

> "Bizans İmparatorluğu zamanında, sonradan kazandığı, bugün tarihteki anlamıyla bir Boğaziçi yoktu. Bu Boğaziçi, denilebilir ki, hâlis bir Türk eseridir." (Hisar, 2000: 12).

Boğaziçi eski çağlardan beri bir yerleşim bölgesi olmuştur. Bizans döneminde burada küçük köyler hâlinde yaşamış olan halk; bahçecilik ve balıkçılıkla geçinmiştir. Sedad Hakkı Eldem de bu dönemlerde Boğaziçi'nin terk edilmiş manastırlar ve küçük balıkçı köylerinden oluştuğundan bahsetmektedir. (Eldem, 2000: 120) Bizans İmparatorluğu, Boğaziçi'ni organik bir parçası olarak kabul etmemiş ve herhangi bir dönemde tam anlamıyla bölgeye egemen olamamıştır. Doğayı aldatıcı bulan Ortaçağ düşünce yapısıyla bu durum şaşırtıcı değildir. Öyle ki mevcut Boğaziçi yerleşimleri Yeniçağ'da; Fâtih Sultan Mehmed döneminde (1444-1446, 1451-1481) şekillenmiştir (Anday, 2000: 12)

Osmanlı dönemlerinde Boğaziçi; Halic-i Bahr-i Rum, Halic-i Konstantiniyye, İskender Boğazı, İslâmbol Boğazı gibi adlarla anılmıştır. İstanbul'un fethi sonrasında Osmanlı Devleti tarafından ilk iskân edilen yerler; Rumeli yakasında Beşiktaş-Bebek, Anadolu yakasında ise Üsküdar-Beylerbeyi arasında kalan bölgeler olmuştur. Lâle Devri ile birlikte Boğaziçi yaşamına olan ilgi artmıştır. Bu dönemlerde ahşap saraylar Boğaziçi kıyılarında konumlandırılmıştır. Ancak Boğaziçi esas önemini, -aynı zamanda sarayının buraya taşınmasını isteyen- Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) kazanmıştır. Cezar'ın ifadesiyle "Boğaziçi Devri" bu şekilde ortaya çıkmıştır (Cezar, 1995: 79). Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) inşa edilen Beşiktaş Sahilsarayı, Sultan II. Mahmud tarafından ana saray olarak kabul edilmiştir. Bu gelişme devlet ricâlinin Boğaziçi'nin Rumeli yakası sahil kesimine olan ilgisini arttıran etkenlerden olmuştur. Boğaz'ın en parlak dönemleri ise 19. yüzyılın ortaları olmuştur. Yalı ve köyler, gelişimlerinin en üst seviyesine bu dönemlerde erişmişlerdir (Eldem, 2000: 120).

Tarihî kaynaklar; geçmişte Boğaziçi'nde görkemli köşkler, saraylar, yalıların ve camilerin yanı sıra birçok hâne, bahçe, hasbahçe ve çeşmenin bulunduğunu göstermektedir. Rumeli yakasında genel olarak; Tophâne'den başlayarak kıyı boyunca

Osmanlı padişahlarının sarayları, köşkleri yer alırken; Arnavutköy'de hânedan eşlerinin sarayları bulunmaktadır. Yabancı elçiliklerin bulunduğu Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere'de elçilerin yazlık sahilhâneleri inşa edilmiştir. Diğer yalılar ise çoğunlukla zengin Müslüman ve gayrimüslim halka aittir (Arslan Sevinç, 2000: 16).

Avrupalı gezginler, İstanbul'u "pitoresk ve romantik" bir şehir olarak tasvir etmişlerdir. Bu tasviri destekleyen; Boğaziçi'nin yansıttığı doğa ve mimari uyumudur. Öyle ki Avrupalı gezginlerin İstanbul'da ilk gezdikleri yerler hep kendilerine tavsiye edilen Tophâne, Beşiktaş, Ortaköy, Tarabya, Büyükdere, Üsküdar, Kandilli gibi Boğaziçi semtleri olmuştur. Boğaziçi'ndeki saraylar, kasırlar, bahçeler hakkında yabancı gezginlere ait birçok seyahatnâme notu bulunmaktadır.

Şekil 2. 1: "Boğaziçi Manzarası", Antoine Ignace Melling'e atfedilir (Arslan Sevinç, 2000: 33)

2.1. Rumeli Yakası Semt Tarihçeleri

Yüzyıllar önce iskân edilmiş olan Boğaziçi semtleri 21. yüzyıla kadarki süreçte demografik açıdan büyük değişimler geçirmişlerdir. Dönemin belli başlı kaynaklarına göz atıldığında özellikle Rum, Ermeni ve Yahudi halkın nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu gayrimüslim halkın dönem dönem yoğunlaştığı Boğaziçi'nde, belirli

bölgelerde kimi zaman Türk halkına dâhi rastlanmadığı görülmektedir. Boğaz semtlerinin mevcut demografik yapıları, gayrimüslim halkın geçmişteki yoğunluğunun azaldığını göstermektedir.

18. yüzyıl ile birlikte bir batılılaşma politikası izleyen Osmanlı Devleti'nde bu tutum ülkenin sanat anlayışına da etki etmiştir. Özellikle İstanbul'da, yabancı mimarların batılı üslupları ülkeye devşirme çalışmaları, geleneksel konut mimari tarzından yavaş yavaş uzaklaşmanın yolunu açmıştır. Genel olarak yabancı nüfusun ve elçilik yapılarının Boğaz'ın Rumeli yakasında bulunmaları, kentte yaşanan bu stil değişiminin en belirgin örneklerinin bu yakada görülmesini sağlamıştır. Özellikle 19. yüzyılda İstanbul mimarisini tümüyle etkisi altına alan batılı üslupların en önemli örneklerini görmek, Rumeli yakasında bulunan semtlerin tarihlerini ve tarihi yapılarını araştırmakla mümkün olacaktır. Bu araştırmalarda temel kaynaklar: 17. ve 18. yüzyıl dönemlerine ışık tutan Evliya Çelebi, Eremya Çelebi, G. V. İnciciyan gibi önemli araştırmacıların notları ile 18. ve 19. yüzyıla ait Bostancıbaşı Defteri kayıtları olmuştur.

Şekil 2. 2: Boğaziçi Rumeli yakası semtleri ve sınırları (Özgül, 2020)

2.1.1. Ortaköy

Şekil 2. 3: Ortaköy sahili, 1880'ler (Fotoğraf: Abdullah Fréres)

Geçmişte Ortaköy'ün bulunduğu bölgede "Ayios Fokas" adlı bir yerleşmenin olduğu bilinmektedir. Bizans İmparatoru VI. Leon döneminde (886-912) var olan Damianu Sarayı ve Ayios Fokas Manastırı'nın bugünkü Ortaköy'ün yerinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak Ayios Fokas adına yaptırılan mezarın üzerine inşa edildiği bilinen manastırın yeri saptanamamıştır. Manastırın semtte yapılan yol çalışmalarının veya bir binanın temelleri altında kalmış olabileceği tahmin edilmektedir. Türklerin Boğaziçi'ne yerleşmeye başladığı Kanûnî Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) hızlı bir gelişim gösteren Ortaköy, Sultan III. Ahmed (1703-1730) dönemi başdefterdarı İbrâhim Paşa'nın Defterdarburnu'nda –bölge adını bu gelişmeden sonra almıştır- bir cami yaptırmasının ardından devlet büyüklerinin ilgisini çekmiştir.

Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâme'sinde: Baltacı Mahmud Ağa Yalısı, Şekerci Yahudi Yalısı, İshak Yahudi Yalısı, Mimar Mustafası Yalısı, Safiye Sultan Yalısı, Ekmekçizâde Ahmed Paşa Yalısı, Cıgalazâde Mahmud Bey Yalısı, Kara Hasanoğlu Yalısı, Çelebi Kethüdâ Yalısı ve Nakkaş Paşa Yalısı'nın yanı sıra Ortaköy Camii, Defterdar Paşa Camii ve Baltacı Mahmud Ağa Mescidi'nin Ortaköy'de bulunduğundan bahsetmektedir (Çelebi, Kahraman ve Dağlı, 2005: 413). 1871 yılında Sultan Abdülaziz tarafından yeniden yaptırılan Çırağan Sarayı'na yer açılabilmesi için

bahsi geçen yalılar ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemde Ortaköy İskelesi-Defterdarburnu arasında sahil kesiminde: Mehmed Kethüdâ Çeşmesi, Ortaköy Camii, Esma Sultan Yalısı, Naime Sultan Yalısı, Hatice Sultan Yalısı, Fatma Sultan Yalısı ve Zekiye Sultan Yalısı bulunmaktadır (İşözen, 1993: 141). Mevcutta Ortaköy sahilinde bulunan önemli yapılar: Hatice Sultan Yalısı, Fehime Sultan Yalısı, Dr. Rakım İbrâhim Onart Yalısı, Temel Yalısı, Esma Sultan Yalısı ve Ortaköy Camii olarak sıralanabilir.

Üç dini temsil eden yapıların birbirine yakın konumlanması, Ortaköy'de farklı etnik kimliğe sahip insanların ve yine farklı yapı türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öyle ki 1814 yılı Bostancıbaşı Defteri kayıtları incelendiğinde semt, bir Yahudi yerleşimi görünümündedir. Bu nüfusun artışının en büyük sebebi 1660 ve 1718 yılındaki yangınların ardından gerçekleşen Yahudi akımı olmuştur (Mumcu, 2009: 56). Ortaköy, mevcutta farklı etnik grupların uyum içerisinde yaşadığı bir semt görünümünü kaybetmemiştir. Ayios Fokas Rum Ortodoks Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Etz-ha-Hayim Sinagogu gibi dini yapıların bölgede bulunması, semtin bu kozmopolit yapısını kanıtlar niteliktedir.

Ortaköy, dar, organik sokaklardan ve bahçesiz yapılardan oluşmaktadır. Semt, bu dar sokaklarda bulunan cumbalı cephelerle özgün bir görünüme sahiptir. Cumhuriyetin ilanına kadarki süreçte yapısal anlamda gelişim gösteren Ortaköy, uzun süren savaş yıllarının ardından barındırdığı Yahudi nüfusu büyük oranda kaybetmiştir. Yerleşim alanları harabeye dönmüştür. Semt, 1940'lı yıllarda ciddi şekilde altyapı sıkıntısı yaşamıştır. Çıkan yangınlarda birçok tarihi yapı harap duruma gelmiş ve restore edilememiştir (Mumcu, 2009: 61). 1989 yılında hazırlanan bir projeyle Ortaköy Meydanı ve çevresi düzenlenmiş, altyapı, su, doğalgaz, elektrik gibi sorunlara çözüm olarak şebekeler yenilenmiştir. Bu dönemlerde sanatçı ve zanaatkârların da ilgi odağı haline gelen Ortaköy'de sanat atölyeleri, elişi tezgâhları, antika ve sanat pazarları kurulmuştur. Ortaköy, mevcutta gece gündüz aktif bir eğlence merkezi ve turistik bir semt olarak öne çıkmaktadır.

2.1.2. Kuruçeşme

Şekil 2. 4: Kuruçeşme Sahili, 1890 (Fotoğraf: Abdullah Kardeşler, Genim, 2006: 146)

Ortaköy'den Defterdarburnu'yla ayrılan Kuruçeşme, adını Ortaköy'ün ilerisinde Fâtih Sultan Mehmed'in tezkirecibaşı Osman Efendi tarafından yaptırılan caminin yanındaki susuz çeşmeden almaktadır. Daha sonraları bu çeşme onarılsa da bu ad kullanılmaya devam etmiştir (Sayın, 2001: 29).

Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâme'sinde: Kuruçeşme deniz kıyısında şehrin ileri gelenlerinin yalılarının mevcut olduğunu; iç kısımlarda bir Müslüman mahallesi, bir cami (Tezkirecibaşı Osman Efendi Camii), bir hamam, on bir cemaat Yahudi evleri, üç mahalle Rum evlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Yahudilerin üç sinagogu, Rumların ise iki kilisesi bulunmaktadır (Çelebi ve diğerleri, 2005: 413). Tezkirecibaşı Osman Efendi Camii'nin güneybatısında Kuruçeşme Hamamı bulunmaktadır.

Karayollarının henüz gelişmediği dönemlerde semte ulaşım, kişilerin statüsüne göre, görünümü farklılaşan kayıklarla gerçekleşmektedir; dolayısıyla yerleşim kıyıda yoğunlaşmaktadır. Daha sonraları karayolları ve tramvay ulaşımları sağlanmasıyla kalabalıklaşan semt, 19. yüzyıl başlarında kent yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemlerde semtte yaşayabilmek için padişahtan izin alınması gerekmektedir (Sayın, 2001: 30).

19. yüzyıl başlarında Padişah III. Selim'in kardeşi Hatice Sultan'a hediye ettiği Neşetâbâd Sarayı Kuruçeşme sahilinin başladığı noktadaki ilk yapıdır (Şekil 2.4). Bu dönemde sarayın arsa genişliği cami evkafına ait bazı binaların ve dağ tarafından belli bir yerin dâhil edilmesiyle arttırılmıştır. Hatice Sultan, Boğaziçi sahilinde gördüğü yalılardan etkilenmiş ve mimar Antoine Ignace Melling'i sarayın mimarlığına getirmiştir. Melling bir sene boyunca mimar, ressam, dekoratör ve peyzaj mimarı olarak sarayda görev yapmıştır (Atalan, 2008: 81). Melling iç bezemelerden peyzaja, sarayda birçok düzenleme yapmıştır. 19. yüzyıl sonlarında Hatice Sultan'ın Neşetâbâd Sarayı, ölümünün ardından birkaç farklı sultan tarafından kullanılmıştır (Genim, 2006: 146). 1892 yılında saray yıktırılarak yerine, II. Abdülhamid'in kızları Zekiye ve Naime Sultan için ikiz yalılar yaptırılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1986: 68-69). Ancak bu yalılardan biri yanmış diğeri ise 1924 yılında yıktırılmıştır. 19. yüzyılda Kuruçeşme kıyılarında Ethem Paşa Yalısı ve Nazime Sultan Yalısı gibi önemli yapılar da bulunmaktadır. Kuruçeşme yalılarının ardından geçmişte Sarrafburnu olarak bilinen bölgeye ulaşılmaktadır (Şekil 2.5).

Şekil 2. 5: Sarrafburnu sahili, 1880 (URL 1)

19. yüzyılda artan yangın felaketlerine karşı Boğaziçi'nde önlem olarak kâgir yapılaşma sayısı artmaya başlasa da, yüzyılın ortalarına kadar Kuruçeşme-Ortaköy kıyı şeridinde ahşap yalılar inşa edilmeye devam etmiştir. Kuruçeşme kıyı şeridinde bulunan

yalıların ve sarayların yüzyıl sonlarına doğru bir kısmının yıkıldığı, bir kısmının da yıkıldıktan sonra boyutları daha küçük şekilde yeniden inşa edildikleri bilinmektedir.

Boğaz'da bulunan tek ada Kuruçeşme'dedir. Denizin üzerindeki kayalıklar büyütülerek ada haline getirilmiştir. Sultan Abdülaziz tarafından mimar Sarkis Balyan'a hediye edilen bu ada, mimarın ölümünün ardından uzun süre vapurlar için kömür deposu olarak kullanılmıştır. Ada, Cumhuriyet döneminde Galatasaray Spor Kulübü'ne devredilmiştir (Genim, 2006: 148).

Kuruçeşme'den Arnavutköy'e kadar olan sahil kesiminde korunmuş olan önemli yapılar: Halil Paşa Yalısı, Makbule Atadan Yalısı, Petroclup Yalısı ve Ayvazpaşazâde Yalısı olarak sıralanabilir.

2.1.3. Arnavutköy

Şekil 2. 6: Bir Arnavutköy sahili kartpostalı (Sarıöz, 1996: 186)

Antik çağlarda "Hestiai" (taş ocakları) olarak adlandırılan Arnavutköy'e bu adın Megara ve Argos'tan gelen Yunan kolonilerinin açtıkları kireçtaşı ocaklarına gönderme yapılarak verildiği bilinmektedir. Semte ilk düzenli yerleşim bu dönemde olmuştur.

Bizans döneminde ise semte, 6. yüzyıla kadar Promotu ve Mikhaleon, daha sonra ise Anaplus adları verilmiştir. Bölgede I. Konstantin döneminde (306-337) yaptırıldığı düşünülen Ayios Mihael Kilisesi'nin yanı sıra birçok ayazma ve kilise inşa edilmesi, semtin "Melekler Köyü" adıyla anılmasını sağlamıştır. 1568 yılında Bostancıbaşı'na gelen bir fermanda ilk olarak "Arnavutköy" adının kullanıldığı görülmektedir. Arnavutköy, mevcutta Bebek ile Sarrafburnu arasında bulunmaktadır (Ünal, 2011: 84).

Arnavutköy ile Akıntıburnu arasındaki akıntı, Boğaziçi'nin en kuvvetli akıntısı olarak bilinmektedir. Öyle ki Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâme'sinde Akıntıburnu'ndan: "Nice gemiler o mahalde helâk olur, büyük bir girdaptır. Bütün gemiciler o tehlikeli yerden gemilerini ve kayıklarını keten ipleri ile çekip güçlükle geçer, bir yok olma yeridir." sözleriyle bahsetmektedir (Çelebi ve diğerleri, 2005: 414).

16. yüzyılda bağları, bahçeleri ve sahili, semtin önemli bir mesire yeri olmasını sağlamıştır. Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde 17. yüzyıl ortalarında Arnavutköy'de bine yakın bakımlı, bağ ve bahçeli evlerin bulunduğundan, bu evlerin sahiplerininse Rumlar ve Yahudiler olduğundan bahsetmektedir. Bu sebeple bu dönemlerde semtte cami, medrese, mescit, mektep ve imaret bulunmamaktadır (Çelebi ve diğerleri, 2005: 414).

18. yüzyılda Arnavutköy'de yaşayan halkın neredeyse tamamının Rum olduğu bilinmektedir. Bu dönemde semtte, birkaç istisna dışında Osmanlı Devleti'nde uzun süreler görev yapmış Fenerli Rum beylerinin ve voyvodalarının yalıları bulunmaktadır. 1814-1815 yılları Bostancıbaşı Defteri kayıtlarına göre Arnavutköy'den Akıntıburnu'na kadar Çorlulu Ali Paşa Yalısı'ndan başka herhangi bir Türk adı geçmemektedir. Bu dönemlerde semtteki ilk ve tek cami olan Tevfikiye Camii'nin inşaatı (1838) tamamlanmıştır. Cami, Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır (Genim, 2006: 167).

1789 yılı Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik kavramı, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde "özgürlük" arayışı içerisinde bazı ayaklanmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1814 yılında kurulan "Filika Eteria"[1] üyeleri, 1818 yılında Ruslardan da destek alarak Arnavutköy'de yaşayan Rumlara milliyetçilik kavramını empoze etme amaçlı çalışmalar yapmıştır. Daha sonra 1821 yılında Mora'da ortaya çıkarak yayılan ayaklanmaların üzerine Sultan II. Mahmud, ayaklanmaya destek çıktığından şüphelendiği

[1] Filika Eteria, Dostluk Derneği anlamına gelmektedir.

Rumlara ağır cezalar vermiştir. Olaylardan sonra bölgenin kontrol altına alınabilmesi adına Sultan II. Mahmud, bir kışla – karakol yaptırmıştır. Ayaklanmaya destek verdiği tespit edilen Rum aileler köyden gönderilmiş ve yerlerine Yahudiler yerleşmiştir (Ünal, 2011: 87-88).

19. yüzyılda Arnavutköy'de yaşayan Rum halkının kökenleri çoğunlukla Paros, Noksos, Tinos, Skiathos, Andros, Milos, Sakız gibi Yunan adaları ile Silivri, Tirilye ve Mudanya gibi Marmara sahil kasabalarından gelmektedir (Türker, 1999: 21).

1887 yılında çıkan yangında Yahudilerin yaşadığı mahalle başta olmak üzere Arnavutköy'ün büyük bir bölümü yok olmuştur. Yahudilerin büyük kısmı bu yangından sonra semti terk etmiş, yerlerine Müslümanlar yerleşmiştir. Evleri ve sinagogları yanan Yahudiler, Yahudi nüfusunun yoğun olduğu Ortaköy, Kuzguncuk gibi semtlere yerleşmişlerdir (Türker, 1999: 19). 1912 yılında Şirket-i Hayriyye tarafından açıklanan verilerde Arnavutköy'de 493 Müslüman, 5973 Rum, 342 Ermeni, 32 Yahudi ve 642 yabancı uyruklunun yaşadığı kaydedilmiştir (Ünal, 2011: 88). 1923 yılından sonra Yunanistan'a göçler ve İstanbul'un merkezi semtlerine taşınmaların etkisiyle Rum nüfusu 20. yüzyıl ortalarında 3000 kişiye düşmüştür. 1955 yılında Arnavutköy'de 6-7 Eylül olayları olarak bilinen bir felaket yaşanmıştır. Rum ailelerin yaşadığı semtte çapulcular tarafından çarşı, ev, otomobil ve kiliseler ağır şekilde tahrip edilmiştir. Rum halkından karşı koyanlar olmasıyla olaylar daha da şiddetlenmiş ve ölümler yaşanmıştır. Bu olaylardan sonra Rum halkı yavaş yavaş semti terk etmiştir. Mevcutta Arnavutköy'de Rum cemaatinden oldukça az kişi kalmıştır (Türker, 1999: 21-82).

Arnavutköy, mevcutta değişen sosyo-kültürel anlayışlar ve kötü yapılaşmalara rağmen mimari kimliğini büyük ölçüde korumayı başarmıştır. Yapılar genellikle 1887 yangınından sonra inşa edilmiştir. Arnavutköy'ün ahşap yapılarında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ön planda olan Ampir Üslubu, Art Nouveau Üslubu ve Oryantalist Üslupları gözlemlemek mümkündür. Bu yapıların bir kısmı eğlence mekânı olarak, bir kısmı da konut olarak kullanılmaktadır. Bebek-Arnavutköy Caddesi tarafına bakan cephelerde giriş katlar genellikle dükkân olarak kullanılmaktadır. Dar, yokuşlu ve merdivenli sokakları da Arnavutköy'ün karakterini yansıtan diğer mimari öğelerdendir (Türker, 1999: 28-29).

2.1.4. Bebek

Şekil 2. 7: Bir Bebek sahili kartpostalı, 1900-1915 (Fotoğraf: Breger Kardeşler) (Genim, 2006: 207)

Tarihi Hristiyanlık öncesi döneme kadar uzanan, Boğaziçi'nin antik yerleşim merkezi olduğu düşünülen semtin Bizans dönemi ve öncesinde adı; bazı kaynaklara göre "iskeleler" anlamına gelen Khelai (Khalai, Khallai, Skallai, Chilai, Helai), bazılarına göre ise Philemporon'dur (Genim, 2006: 191). Antik Çağ'da burada Artemis Diktynna Tapınağı, Hristiyanlık döneminde ise Saint Gabriel veya Saint Michael adlı bir kilise bulunduğu bilinmektedir. Tapınaktan geriye herhangi bir bulgu kalmamışsa da kilisenin kalıntılarından Rumeli Hisarı'nın yapımında yararlanıldığı bilinmektedir (Sayın, 2001: 37). Semtin adını, Fâtih Sultan Mehmed'in bölgeye tayin ettiği bölükbaşı Bebek Çelebi'den aldığı bilinmektedir. Semtin kuzeyde kalan kısmı Küçük Bebek, güneyde kalan kısmı ise Büyük Bebek olarak adlandırılmaktadır.

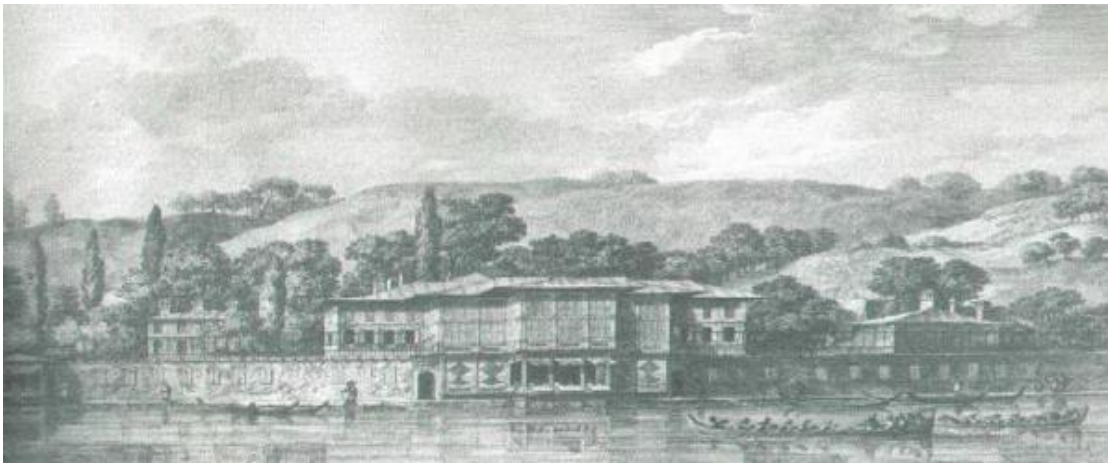
Kuzey rüzgârlarına kapalı; dolayısıyla akıntısız, sakin bir koyun içerisinde bulunan Bebek, balıkçılık faaliyetleri için verimli bir semttir (Genim, 2006: 191). Küçük

tekneler içinse güvenli bir sığınak bölgesidir. Semtin bulunduğu arazi, kıyıdan kuzeye doğru yükselmektedir ve bu yüksek bölgeler genellikle koruluktur (Sayın, 2001: 37).

Osmanlı Devleti döneminde Bebek'e dair bilgiler fethin hemen öncesine tarihlenmektedir. Rumeli Hisarı'nın inşa edildiği dönemlerde bölgede Bizans hâkimiyeti azalmıştır. Fâtih Sultan Mehmed, bölükbaşı Bebek Çelebi'yi düzen sağlaması amacıyla bölgeye göndermiştir. Bebek Çelebi burada bir köşk ve bahçe kurmuş (Bebek Bahçesi), ölümünden sonra da semt onun adıyla anılmıştır. Sultan IV. Murad döneminde (1623-1640), Yeniçeri Ağası Hasan Halife'ye bağlık bir arazi bağışlanmış; semt bir dönem Hasan Halife'nin adıyla anılmıştır (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993: 114). Evliya Çelebi 17. Yüzyılda: Akıntıburnu'ndan sonra Hasan Halife'nin bahçesinin bulunduğundan ve kendisinin bir ayaklanma esnasında öldürüldüğünden bahsetmektedir. Bahçe devlete kalmıştır. Bu bahçenin devamında padişahlara ait Bebek Bahçesi ve devamında Sultan I. Selim'e (1512-1520) ait bir kasır bulunmaktadır. Kasrın ilerisinde Hünkâra ait Deli Hüseyin Paşa Bağı, hâneler ve Sıdkı Efendi Camii bulunmaktadır (Çelebi ve diğerleri, 2005: 414).

Bebek semtinin esas rağbet görmeye başladığı dönemler 18. yüzyıl başları olmuştur. Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) Bebek Bahçesi'nde Hümâyunâbâd Kasrı, Bebek Camii gibi önemli yapıların yanı sıra mektep, çeşme, hamam, dükkânlar inşa edilmiş; böylece önceki yüzyılda o kadar mamur olmayan semt canlanmış ve kalabalıklaşmıştır. Türklerin, Ermenilerin, Yahudilerin ve Rumların konak, köşk ve yalıları inşa edilmiştir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993: 114).

1725 yılında inşa edilen ve Bebek semti tarihinin önemli yapılarından olan Hümâyunâbâd (Bebek) Kasrı, 1730'lardan sonra Sultan I. Abdülhamid dönemine (1774-1789) kadar terk edilmiş hâlde kalmıştır. Yapı bu dönemde Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından Bebek Camii ile birlikte onarımdan geçmiştir. Kasır, genellikle yabancı ülke elçileriyle toplantılarda ve resmî devlet işlerinde kullanılmıştır. Sultan III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan için yenilettiği Hümâyunâbâd Kasrı, 1853 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yıktırılmıştır (Sayın, 2001: 39) (Şekil 2.8).

Şekil 2. 8: Bir Hümâyunâbâd Kasrı gravürü, 18. yüzyıl sonu (Gravür: Choiseul Gouffier)

18. yüzyılda Sultan III. Ahmed, kendisi için bir saray yaptırmış; Akıntıburnu ile Rumeli Hisarı arasındaki bölgeyi ise iskâna açmıştır. Yaklaşık 40 yalılık alan; saray mensupları, paşalar, şeyhülislâmlar tarafından satın alınmıştır. Bu kişiler arasında Rumeli Kazaskeri Şeyh Mehmed, Himmetzâde Şeyh Abdüssamed, Eski Halep Kadısı, Mevlânâ Lâlelizâde Seyyid Abdullah da bulunmaktadır (Kayra, 1993: 29). Bu dönemlerde Bebek'te bulunan önemli yapılardan bazıları: Kayalar Mescidi, Reîsülküttâb Mehmet Efendi Yalısı, Melâmi Şeyhi İsmâil Ma'şûkī'nin Dergâhı, Yılanlı Yalı olarak sıralanabilir.

18. yüzyılda bir sayfiye yeri olarak kullanılan Bebek'te, Tanzimat Dönemi (1839) sonrası sahilde bulunan küçük yalıların yerlerini büyük mâlikâneler almıştır. Bebek, Şirket-i Hayriyye'nin bir iskele inşa ederek ulaşım olanağı sağlamasıyla yaz kış yaşanan bir semt haline gelmiştir. Bu yüzyılda sahilde Fenerli Rumların; köy içerisinde ise çoğunlukla Türklerin olmak üzere Rum azınlıkların evleri bulunmaktadır. Bu bahçeli evlere dik yokuşlar ile çıkılmaktadır. Ayrıca Bebek, İstanbul'daki İngiliz, Amerikalı ve Fransız vatandaşlarının da tercih ettiği bir semttir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri semt içerisinde bulunan Robert Kolej olarak gösterilebilir [2] (Sarıöz, 1996: 189).

[2] Bir Amerikan Koleji olan Robert Kolej; Cyrus Hamlin adlı bir misyoner ve ona maddi destek sağlayan Christopher Robert tarafından kurulmuştur.

20. yüzyılda Bebek'te yaşanan en önemli gelişme, yüzyıl başında tramvay hattının semte kadar uzatılması olmuştur. Yine bu yüzyıl içerisinde sahil yolu genişletilmiş; rıhtım büyütülmüştür. Bebek Camii'nin yanında Mısır Konsolosluğu'na kadar uzanan bölümde 1908 yılında bir Millet Bahçesi ve yanında Bebek Gazinosu oluşturulmuştur. 1980 yılı sonrasında park yeniden düzenlenmiş ve gazino ortadan kalkmıştır (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993: 115-116). Hümâyunâbâd Kasrı (Beyhan Sultan Sarayı), Köçeoğlu Yalısı, Hekimbaşı Behçet Efendi Yalısı, Jak de Leon Yalısı, Mahmud Nedim Paşa Yalısı gibi semtin önemli yapıları bu yüzyılda yanmış veya yıkılmıştır. Yerlerine yeni apartmanlar ve yalılar inşa edilmiştir (Sayın, 2001: 46).

Mevcutta Bebek, Boğaziçi'nde bulunan en lüks semtlerden biri konumundadır. Geçmişte denize doğru uzanan kemerler bulunan sahil şeridi kaldırıma dönüştürülmüş, balık tutmak için tercih edilen noktalardan biri hâline gelmiştir. Bir dönem kötü havalarda teknelerin sığındığı Bebek Koyu; yatların, yelkenlilerin yanaştığı büyük bir marina hâline gelmiştir (Sayın, 2001: 47). Bebek sahilinde bulunan önemli yapılardan bazıları: Yılanlı Yalı, Boğaziçi Üniversitesi (Robert Kolej) Girişi, Mısır Konsolosluğu Sahilsarayı olarak sıralanabilir.

2.1.5. Rumelihisarı

Şekil 2. 9: Bir Rumelihisarı sahili kartpostalı (Sarıöz, 1996: 194)

Bebek ve Baltalimanı koyları arasındaki burunda kurulan Rumelihisarı, 1450'li yıllarda Rumeli yakasında Türklerin ilk yerleştikleri ve cami inşa ettikleri semttir. Semt, adını Fâtih Sultan Mehmed'in Anadolu Hisarı'nın karşısında İstanbul'u kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı korumak amaçlı inşa ettirdiği hisardan almaktadır. Antik Çağ'da semt; bölgede bulunan adak yerlerinden dolayı "Hermaion" adıyla anılmıştır. Rumlar ise semti Türkçe anlamı "Boğazkesen" olan "Lamokopi" adıyla anmışlardır (İnciciyan, 2000: 115).

Rumeli Hisarı'nın inşasından sonra semtin ilk yapıları mescit, hamam ve mezarlıklar olmuştur. Mezarlıklar; 1451 yılından itibaren, Rumeli Hisarı'nın inşası tamamlanmadan önce oluşturulmuştur. Oluşturulan mezarlıklar: Kayalar Mezarlığı (Aşiyan Mezarlığı) (Şekil 2.10), Şehitlik Mezarlığı (Nâfi Baba Mezarlığı), Osmanlı Mezarlığı, Bağ Mezarlığı ve Meydan Mahallesi Mezarlığı olarak sıralanmaktadır. Roma dönemi altyapısı üzerinde yeniden inşa edilen hamam yapısı ise Osmanlı'nın ilk hamamlarındandır (Göncüoğlu, 2017: 279).

Şekil 2. 10: Kayalar (Aşiyan) Mezarlığı (Sarıöz, 1996: 194)

Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâme'sinde Rumelihisarı'nın: kalenin dışında, bağsız bahçesiz 1060 adet hâne ve yalısı, 3 camii, 11 mescidi, 7 sıbyan mektebi, 1 hamamı, 200 adet dükkânı ve 1 tekkesi bulunduğunu belirtmektedir. Bu hânelerden sadece 7 tanesi Rumlara aittir ve semtte hiç Yahudi yaşamamaktadır. Halkının Müslüman olması dolayısıyla meyhâne ve bozahâne bulunmamaktadır. Yalı sahipleri saray mensupları ve devlet adamlarıdır. Halk; balıkçı, kale neferi, kayıkçı ve diğer meslek sahiplerinden oluşmaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi, semtin önünden akan şiddetli akıntıya "Şeytan Akıntısı" denildiğini belirtmektedir. Su akımının çok değişik olduğu bu akıntının önünde bulunan yalılar; Dizdâr Yalısı, Hacı İsa Yalısı, Kara Hasan Yalısı, Narkçı Hasan Efendi Yalısı, Koskafırınlı Mehmed Ağa Yalısı, Topkapılı Mahmud Ağa Yalısı, Hezârpâre Ahmed Paşa Yalısı'dır." (Çelebi ve diğerleri, 2005: 417). Bu yüzyılda var olan yapılara ek olarak; IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Sultan tarafından yaptırılan köşk, Matbah Emini Halil Efendi'nin Bağı, Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi Yalısı ve Sıtkızâde Ahmed Reşid Efendi Yalısı sayılabilir (Sayın, 2001: 49).

18. yüzyılda semt; Hacı Kemaleddin Mahallesi, Kaleiçi Mahallesi ve Meydan Mahallesi'nden oluşmaktadır. 1802 yılına ait bir Bostancıbaşı Defteri'ne göre: Kayalar Camii ve Baltalimanı İskelesi arasında 47 yalı, 6 hâne, Durmuş Dede Tekkesi, Rumeli Hisarı, 3 iskele, Hisar Mektebi, hamamı, kahve dükkânı, tatlı su sebili ve Yedekçiler İskelesi nöbet yeri bulunmaktadır (Uysal, 2019). İnciciyan; 18. yüzyılda Ermenilerin Rumelihisarı sur dışına yerleştiklerini ve Azize (Surp) Santuht adlı bir kiliseleri olduğunu belirtmektedir (İnciciyan, 2000: 118).

Şekil 2. 11: Bir Rumelihisarı kartpostalı, 20. yüzyıl başları (TETTV Arşivi)

19. yüzyılın ikinci yarısında Rumelihisarı ile Emirgân arasında bulunan yalıların sayısı 49'a ulaşmıştır. Bu yalılardan sahibi bilinenler: Esirci Emin Ağa Yalısı, Nalburzâde Mehmed Ağa Yalısı, Sofya Mollası Feyzullah Efendi Yalısı, Köprülüzâde Ahmed Necip Efendi Yalısı, Şeyh Dülgerzâde ve Hasan Hilmi Paşa Yalısı'dır (Göncüoğlu, 2017: 278).

Rumelihisarı sahilinde geçmişte birçok ünlü şahsiyetin yalıları ve hâneleri inşa edilmiş; ancak bu yapılar iki iskelenin ve 1938-1941 yıllarında ilk sahil yolunun açılmasıyla yıkılmıştır. Durmuş Dede Tekkesi ve tarihi karakol binası da aynı şekilde ortadan kaldırılmıştır. Semt sakinleri bu dönemlerde sahil kesiminden sırtlara doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Sahil yolu 1958-1960 yıllarında yeniden genişletilmiştir (Aysu, 1993: 358).

Rumelihisarı; Boğaziçi Üniversitesi, Robert Kolej yapıları ve tesisleri ile iç içe bir konumdadır. Semtte mevcutta varlığını sürdüren önemli yapılardan bazıları: Nasip Hanım/Hüseyin Hasip Efendi Yalısı, Baras (Kibar) Yalısı, Başokçu/İffet Hanım Yalısı, , Oduncubaşı/Aral Yalısı ve Müştemilatı, Hacı Kemalettin Camii, Ali Pertek Camii, Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Perili Köşk), Tophâne Müşhiri Zeki Paşa Yalısı olarak sıralanabilir.

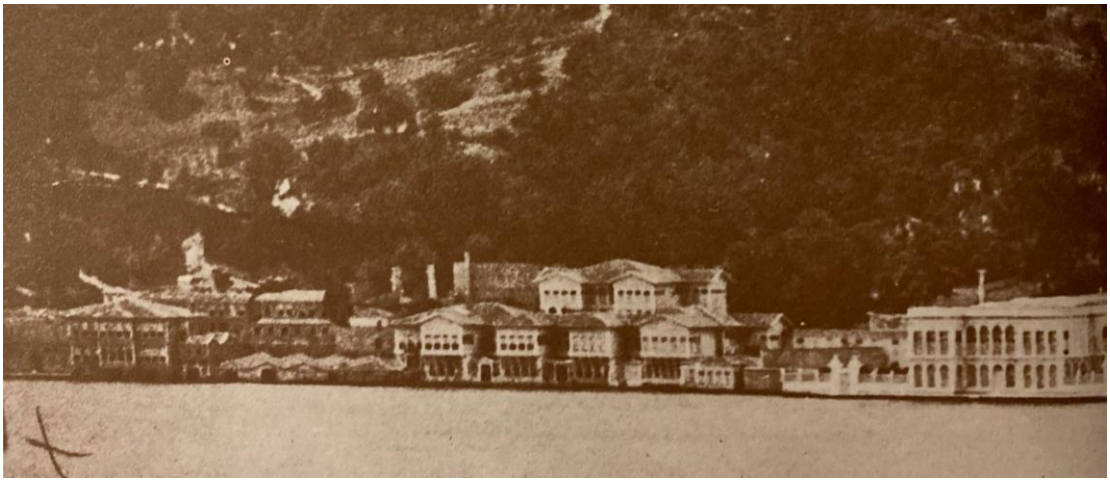
Perili Köşk olarak da bilinen Yusuf Ziya Paşa Köşkü, semtin önemli yapılarındandır. Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın başyaveri Yusuf Ziya Paşa tarafından inşası başlatılan köşk, I. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle tamamlanamamıştır. Yapı mevcutta restore edilerek kullanıma açılmıştır (Şekil 2.12).

Şekil 2. 12: Yusuf Ziya Paşa Köşkü (Özgül, 2019)

Eskiden bir sayfiye köyü görünümünde olan Rumelihisarı'nda mevcutta bir kısmı tarihi yapıların içinde olmak üzere; lokantalar, çay bahçeleri ve ofisler bulunmaktadır.

2.1.6. Baltalimanı

Şekil 2. 13: Baltalimanı Sahili (Fotoğraf: Basile Kargopoulo) (Eldem, 1979: 156)

Baltalimanı'nın adını; Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul fethi sırasında kaptan-ı deryâlığını yapan Baltaoğlu Süleyman Bey'den aldığı bilinmektedir. Baltaoğlu Süleyman Bey bu limanda donanmalarını koruma altına almıştır.

Eremya Çelebi 17. yüzyılda Baltalimanı'ndan "bahçeleri ve konakları ile güzel bir yer" olarak bahsetmektedir (Kömürciyan, Andreasyan ve Pamukciyan, 1988: 40). Kaptan-ı Deryâ Baltaoğlu Süleyman Bey, burada Paşmakçı Şücaeddin Efendi'ye bir cami (Serhazin Süleyman Ağa Camii) yaptırmıştır. Caminin minberi ise Sultan III. Ahmed'in imâmı Seyyid Mehmed Efendi tarafından inşa edilmiştir.

18. yüzyılda bir mesire yeri olarak kullanılmış olan semtte, Baltalimanı Deresi'nin geçtiği vadinin bir tarafını çayırlık kaplamaktadır. Sultan III. Selim'in saray ağalarından Giritli Yusuf Ağa, bu çayırlığın içerisinde sultan için bir biniş köşkü yaptırmıştır. Bu yüzyılda Baltalimanı'nda; aralarında Giritli Yusuf Ağa'nın yaptırdığı biniş köşkünün de bulunduğu birçok konak ve bahçe bulunmaktadır. 18. yüzyılın sonuna kadar Müslüman

yerleşimi olan semtte 1798 yılından itibaren gayrimüslimlerin de yerleşimine izin verilmiştir (Artan, 1993: 33-34).

Eski Boğaziçi'nin önemli mesire yerlerinden Baltalimanı'na avantajlı konumu sayesinde zamanla rağbet artmıştır. 19. yüzyılda Baltalimanı'nda devlet ricâlinin ve dönemin din bilginlerinin yalıları inşa edilmiştir. Bu dönemde Sadrazam Koca Reşit Paşa'nın yalısı semtin önemli yapılarındandır. Bu yalıda önemli resmî kabuller ve müzakereler gerçekleştirilmiştir. Reşit Paşa daha sonra bu yalının yanında mimar Sarkis Balyan'a Baltalimanı Sarayı'nı inşa ettirmiş ve bu sahilsaray Reşit Paşa'nın oğlu Galib Paşa ve eşi Fatma Sultan için satın alınmıştır. Kırım Savaşı (1853-1856) döneminde III. Napolyon ve İmparatoriçe Eugenie, ülkeye ziyaretlerinde bu sarayda ağırlanmışlardır. Saray, somaki mermerden yapılmış ocakları, özenle hazırlanmış parkeleri ve göz alıcı tavan süslemeleriyle dönemin en güzel örneklerinden biridir. (Şehsuvaroğlu, 1986: 149) Fatma Sultan'ın ölümünden (1882) sonra bakımsız kalan yalıyı kız kardeşi Mediha Sultan, ağabeyi Sultan II. Abdülhamid'den bir mektup ile istemiş ve 1922 yılına kadar burada yaşamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra bir süre terk edilmiş olarak kalan saray, önce Balıkçılık Enstitüsü'ne devredilmiş daha sonra da Kemik Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi olarak kullanılmıştır (Ödekan, 1992: 40-41) (Şekil 2.14) (Şekil 2.15).

Şekil 2. 14: Baltalimanı Sahilsarayı, 1940'lı yıllar (Muluk, 2007, 22)
Şekil 2. 15: Baltalimanı Sahilsarayı, 1942 (İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Mevcutta Baltalimanı Deresi kurumuş ve derenin Boğaz'a akan ağzı da doldurulmuştur. Mesire yerleri ortadan kalkmıştır. Apartmanlaşmalarla yalıların

çoğunluğunun yok olduğu semtte hâlen ayakta olan önemli yapılar arasında: Baltalimanı - Mediha Sultan Sahilsarayı ve Damad Ferid Paşa Yalısı sayılabilir.

2.1.7. Emirgân

Şekil 2. 16: Emirgân sahili, 1870 (Fotoğraf: Abdullah Fréres) (URL 2

Bizans döneminde Baltalimanı'ndan İstinye Koyu'na kadar Emirgân'ı da içine alan bölgenin servi ormanları ile kaplı olduğu bilinmektedir. Bu dönemlerde bölgede bulunduğu düşünülen manastıra ait sarnıç yapısı 21. yüzyıla ulaşan dini yapılardandır. Semt, 16. Yüzyıl ortalarından itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bu dönemde semtte Nişancı Feridun Ahmet Bey'in tepelere doğru uzanan bahçeleri bulunmaktadır. Sultan III. Mehmed döneminde (1595-1603) dönemin sadrazamı Damad İbrâhim Paşa, cariyelere bu bahçelerde ziyafetler düzenlemiştir (Şehsuvaroğlu, 1986: 71).

Sultan IV. Murad döneminde (1623-1640) gerçekleştirilen Revan Seferi'nde (1638) kuşatılan Revan Kalesi'nin kumandanı Emirgûneoğlu Tahmasb Kulu Han, çatışmaya girmemiş ve kaleyi teslim etmiştir. Sultan IV. Murad; Emirgûneoğlu'nu İstanbul'a getirmiş ve Feridun Bey Bahçesi'ni kendisine bağışlamıştır. Emirgûneoğlu; Feridun Bey Bahçesi'nde kendisine bir köşk ve kıyıda İran sanatına uygun şekilde dekore

edilmiş bir yalı yaptırmıştır. Sultan IV. Murad; içinde kendisine ait bir de taht bulunan Emirgûneoğlu'nun yalısına yaz günlerinde kayıklarla gelerek eğlencelere katılmıştır. Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâme'sinde Emirgûneoğlu'nun yalısından: "Dört taraf duvarları billur camlı hamamı var ki dışardaki gülistan içindeki bülbüllerin yuvalarında yavrularına gıda verdiği görülür. Bu bağın dışında nice bin ağaç gölgesinde bütün âşıklar cilvelenip dinçlik kazanırlar." cümleleriyle bahsetmektedir (Çelebi ve diğerleri, 2005: 443). Semtin adı da bu dönemlerde bu yalının adıyla, "Emirgûne" olarak anılmıştır. Yıllar geçtikçe bu ad değişikliğe uğramış ve Emirgân olarak kalmıştır. Sultan IV. Murad'ın ölümü sonrası Sultan İbrâhim (1640-1648) Emirgûneoğlu'nu öldürtmüş, yalısı ile köşkünü Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya bağışlamıştır. Daha sonraları yalı birçok kez el değiştirmiştir. (Şehsuvaroğlu, 1986: 71) Sultan I. Abdülhamid; yalının son sahibi Mehmed Şerif Efendi varis bırakmadan ölünce yalı arazisinin bir kısmını imarete bağışlamış, kalan kısım da halka satılmıştır. Böylece Emirgân'da ilk yerleşimler oluşmuştur (Cebeci, 2013: 34).

Sultan I. Abdülhamid; küçük yaşta ölen oğlu Şehzâde Mehmed ve annesi Hümâşah Kadın adına 1781 yılında Emirgân Camii'ni yaptırmıştır. Cami ile birlikte hamam, çeşme, dükkânlar ve değirmen yaptırmış, Rumelihisarı'ndaki gümrüğü Emirgân'a taşımıştır. Bu imar hareketleriyle halkın semte olan ilgisi artmış, bölgede yalılar inşa edilmiştir.

Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) devlet ricâlinin ilgisiyle önemi artan Emirgân'da 19. yüzyıl boyunca: Emirgân Ağa Hüseyin Paşa, Gümrükçü Osman Paşa, Serasker Hüsrev Sadrazam Koca Reşid, Mustafa Nailî, Sabri, Şerif Abdullah ve Hidiv İsmâil Paşa gibi şehrin ileri gelen şahısları yaşamış ve semtte mescit, çeşme, türbe gibi yapılar yaptırmışlardır. Özellikle Hidiv İsmâil Paşa'nın Emirgân tarihi için önemli bir yeri vardır. 1866 yılında "hidiv" ünvanını alan İsmâil Paşa, Mısır ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini güçlendirmek adına Sultan Abdülaziz ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. İsmâil Paşa bu dönemlerde Emirgân'da Gümrükçü Osman Paşa tarafından inşa ettirilen, iki defa el değiştirdikten sonra feriye dâiresi olarak kullanılan yalıyı satın almış ve burada ahşap bir saray yaptırmıştır (Şekil 2.16). Ayrıca Emirgân Korusu'ndan ağaçlık bir alanı da alarak burada pavyonlar, köşkler yaptırmıştır. Hidiv İsmâil Paşa'nın yalısı; içerisinde düzenlenen eğlenceler ile meşhur olmuştur. Paşa ayrıca Emirgân'da okul, hastane ve

çeşmeler de yaptırmıştır. Mevcutta İsmâil Paşa'nın yaptırdığı yapılar ortadan kalkmıştır. (Cebeci, 2013: 36) (Şehsuvaroğlu, 1986: 72)

Şekil 2. 17: Hidiv İsmâil Paşa Sahilsarayı (URL 3)

1950-1960 yılları arasında Boğaziçi sahil yolu çalışmalarında Emirgân'da da kıyı dolgu işlemleri yapılmıştır. Burada bulunan yalılar; önlerinden yol geçirilmesi ile leb-i deryâ özelliklerini kaybetmişlerdir. Bazı yapılar çalışmalar esnasında zarar görmüş, bazıları ise tamamen ortadan kaldırılmıştır.

2.1.8. İstinye

"Küçük Haliç" olarak da bilinen, Boğaz'ın doğal koylarından birine sahip olan İstinye; korunaklı yapısı sayesinde Bizans dönemlerinden itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmıştır (Aysu, 1993: 275). İstinye; geçmişte Sosthenion, Leosthenion ve Stenos adlarıyla anılmıştır. Sosthenion, Argonotlar tarafından savaş zaferi sonrası inşa edilen bir adak yerinden adını almaktadır. Bu tapınak daha sonra Aziz Mikhael Kilisesi'ne

dönüştürülmüştür. (Dethier, 1993: 82) Semt, adını bu eski isimlerinden çağrışımla almıştır.

Şekil 2. 18: İstinye Mahallesi, 1895 (Genim, 2006: 262)

İstinye Koyu'nun derin ve korunaklı yapısı; koyu Bizans ve Osmanlı dönemlerinde donanmaların demir atmaları için uygun kılmıştır. Osmanlı döneminde koy; bir sığınak ve tersane olarak kullanılmıştır (Aysu, 1993: 275).

Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâme'sinde İstinye'den: Rum ve Müslümanların evlerinin karışık olarak bulunduğu, üç cami, yedi mescit, bir hamam ve yirmi adet dükkândan oluşan, bağ ve bahçesi çok olan ancak han, medrese, imaret gibi yapıları bulunmayan bir kasaba olarak bahsetmektedir. İstinye Koyu ise bin adet gemi alabilecek büyük bir limandır. Kasabanın önemli yalıları ise: Âyandan Müftü Yahya Efendi Yalısı, Yeniçeri Efendisi Koyunzâde Yalısı, Hadım Ali Ağa Yalısı, Beğ Yalısı ve Kelemser Boşnak İsmâil Efendi Yalısı olarak sıralanmıştır (Çelebi ve diğerleri, 2005: 418). Eremya Çelebi de 17. yüzyılda İstinye'nin: Yeniköy'e kadar devlet ricâlinin konak

ve bahçelerinin sıralandığı küçük bir köy olduğunu belirtmektedir (Kömürciyan ve diğerleri, 1988: 42).

19. yüzyılda İstinye sahilinde önemli şahıslara ait beş-altı yalı ve koy dibinde mesire yeri olarak kullanılan bir çayırlık bulunmaktadır. Bu yüzyılın ortalarına doğru mahalleye vapur seferleri başlamıştır.

Şekil 2. 19: İstinye Koyu güney sahili, 1890 (Genim, 2006: 264)

19. yüzyılda İstinye sahilinde bulunan önemli yapılardan bazıları: Hidiv İsmâil Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa'nın Yalısı, Ferik Hilmi Paşa Yalısı, Müşir Fuad Paşa Yalısı, Recaizâde Yalısı olarak sıralanabilir [3] (Şekil 2.19). Bu yapılardan Müşir Fuad Paşa Yalısı ve Recaizâde Yalısı mevcutta hâlâ ayaktadırlar.

İstinye Koyu geçmiş zamanlarda tekne onarımları ve kalafatlama işleri için kullanılmıştır. Ancak burada gerçek anlamda bir tersanenin kuruluşu 1912 yılında olmuştur. Boğaz'da oluşan gemi yoğunluğu ve ihtiyaçları karşılamak için Haliç'tekilere ek olarak düşünülen tersanenin inşası için önce İtalyanlar talip olmuş; ancak 1909'da izin

[3] Şekil 2.19'de solda beşik çatılı Ferik Hilmi Paşa Yalısı; yanında ise Müşir Fuad Paşa Yalısı görülmektedir.

alarak başladıkları çalışmaları Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ile yarıda kesilmiştir. Savaş sonrası Fransızlar bu bölgede "Boğaziçi, İstinye Havuz ve Destgâhları Anonim Şirketi" adıyla bir tersane kurmuşlardır. Tersanenin genel müdürü Mösyö Negri'nin arsası üzerinde bulunan tersane için çevre arsalar da satın alınmış ve İstinye Tersanesi 20 Aralık 1912'de açılmıştır. İstinye Koyu 1991 yılına kadar hemen hemen her dönem tersane ve kalafat yeri olma özelliğini sürdürmüştür. Ancak 1983 yılında çıkarılan yeni imar planı neticesinde; 1985 yılında İstinye Koyu ve çevresi turizm alanı ilan edilmiş ve 1991 yılında tersane kapatılmıştır (Aysu, 1993: 277-278).

İstinye Mahallesi, 1950'lerden itibaren şehirleşmenin hızla sürdüğü bir bölge olmuştur. Çok uzun zamandır kullanılan taşocaklarının yanı sıra 1950'li yıllarda kurulan sanayi tesislerinin bulunduğu İstinye Vadisi, 1955 yılında sanayi alanı olarak belirlenmiştir. 1957 yılında sahil yolunun kısmi olarak açılmasıyla İstinye'de hâlihazırdaki yapılar düzenlenmiştir. Şehirleşme 1965 yılı sonrasında hızlanarak artmıştır. Mevcutta bu bölgede bulunan yapılar işlevsel olarak gelişmiş, genişlemiş ve çevrelerinde çeşitli ticari birimler açılmıştır (Sayın, 2001: 57).

2.1.9. Yeniköy

Şekil 2. 20: Yeniköy sahili, 19. yüzyıl sonları (Fotoğraf: Abdullah Kardeşler No:469) (Genim, 2006: 272)

Yeniköy; Bizans döneminde sakin denizine ithafen Eudios Kalos adıyla anılmıştır. Bir rivayete göre Makedonyalı Philippe'in kumandanlarından Démétrius bu bölgede Bizanslılarla savaşmış ve mağlûbiyetle ayrılmıştır. Savaşın gerçekleştiği günler hava çok sıcak olduğundan bölge, Termineri adıyla anılmıştır (Ayverdi, 1982: 248). Kimi kaynaklara göre İstanbul'un fethine kadarki süreçte yaşanan istilalar sonucu harabe halinde bulunan semt; Kanûnî Sultan Süleyman zamanında yeniden imar edilmiş ve "Yeniköy" adını bu şekilde almıştır. Kimi kaynaklar ise semtte Romanya'nın "Geni" yöresinden gelen halkın yaşamış olması sebebiyle "Yeni" adının, padişah tarafından bu yörenin adından türetilerek verildiğini belirtmektedir (Sözbir, 2011: 5). Semt Rumlar arasında Yeniköy ile aynı anlama gelen "Noekhrion" adıyla anılmıştır (Hovhannesyan, 1996: 52).

Sultan II. Osman döneminde (1618-1622) Kazakların ve Rusların denizden gerçekleştirdikleri akınlar semte büyük zararlar vermiştir. Eremya Çelebi'nin notlarında bahsi geçen olaylarda: Kazaklar Türk evlerini basmış, Rum reislerini soymuşlardır. Bu zararların önlenebilmesi adına Akıntıburnu'nda bir kale ve Kavak kaleleri inşa edilmiştir (Kömürciyan ve diğerleri, 1988: 43).

Evliya Çelebi 17. yüzyıl Yeniköy'ünden: üç bin mamur hâneli, bağ ve bahçeli bir semt olarak bahsetmektedir. Halkı "inatçı" Trabzon kavminden oluşan Yeniköy'de zengin tüccarlar yaşamaktadır. Üç Müslüman, yedi gayrimüslim mahallesi bulunmaktadır. Semtte Yahudi yaşamamaktadır. Çelebi; Laz ve Rum halkının Yahudileri sevmemelerinden burada yaşamaları hâlinde öldürülebilecekleri çıkarımını yapmaktadır. Semtte üç cami bulunmaktadır. Deniz kıyısında bulunan Kaptan Halil Paşa Camii bunlardan biridir. Yeniköy'de bir hamam, bir han, bekâr odaları, iki yüz dükkân ve dokuz bin kadar bağ bulunmaktadır. Ayrıca Çelebi, yüze yakın peksimetçi dükkânı bulunduğundan bahsetmektedir. Medrese, bedesten ve kale yoktur. Suyunun ve havasının tatlı olması dolayısıyla Yeniçeriler Istıranca Dağları'nda avladıkları hayvanların etlerini padişaha sunmaya hazır hâle getirmek için Yeniköy'e getirmişlerdir (Çelebi ve diğerleri, 2005: 419). Eremya Çelebi ise bu yüzyılda Yeniköy halkının bir kısmını Türklerin oluşturduğunu, çok sayıda Rum yaşadığını ve Ermenilerin sayısının az olduğunu belirmektedir. Rumlar genellikle kayıkçılık ve kaptanlık yapan zengin kişilerdir. Her bir kişinin iki ila üç gemisi bulunmakta ve bu kesim, Karadeniz ya da Kefe'ye doğru açılarak; odun, arpa ve buğday toplamaktadırlar. Semtte -biri Kudüs patriğine ait olmak üzere-

toplamda üç tane Rum kilisesi bulunmaktadır (Kömürciyan ve diğerleri, 1988: 42-43). Bu kiliseler: Ayios Nikolaos (Aya Nikola) Kilisesi, Aya Yorgi (Ayios Yeoryios) Kilisesi ve Aya Panaia Kilisesi olarak sıralanmaktadır. Ayrıca semtte Ayi Yorgi, Ayi Haramlabos ve Ayi Paraskevi adlarını taşıyan üç ayazma bulunmaktadır (İnciciyan, 2000: 127). Ermenilerin ise Surp Asdvadzazin adlı bir kiliseleri; yanında bir mezarlıkları ve çeşmeleri bulunmaktadır (Hovhannesyan, 1996: 52).

18. yüzyıl başlarında Yeniköy sahilinde henüz yalılar yapılmamıştır. Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) yalıların, sahilsaraylarının ve kasırların ortaya çıkış sürecine paralel olarak Yeniköy'de devlet büyüklerinin konakları inşa edilmiştir. Bu dönemlerde Yeniköy'de farklı meslek gruplarının en zenginleri ikâmet etmektedir. Tarabya ve İstinye semtleri arasında bulunan Yeniköy; içerisinde yaşayan seçkin kesim ve manzara zenginliğiyle Boğaziçi'nin her zaman en çok tercih edilen semtlerinden biri olmuştur.

18. yüzyılda yabancı elçiler ve elçilik üyeleri; Tarabya ve Büyükdere gibi Yeniköy'ü de yazlık yeri olarak kullanmışlardır. Bu kesim Boğaziçi'nde yerleşim izinleri olmadığı dönemlerde mevcut yalıları kiralamış; 18 yüzyıl ortalarında bu iznin verilmesiyle beraber kendi yazlıklarını inşa ettirerek yerleşime geçmişlerdir (Dökmeci, Koramaz, 2008: 25). Bir rivayete göre Sultan III. Mustafa döneminde (1757-1774) sadrazamlık yapan Moldovalı Ali Ağa, bostancıbaşı olduğu dönemlerde bölgede kurduğu ocağa bostancılar yerleştirmiş ve burayı bir mesire hâline getirmiştir (Hovhannesyan, 1996: 53).

Yeniköy; Boğaziçi kıyılarına karadan ulaşımın zor ve kısıtlı olduğu dönemlerde çok sayıda iskelesi olması sayesinde denizden ulaşıma en müsait semtlerden olmuştur. 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı-Rus Savaşı (1788-1791), Karadeniz ticaretinin duraklamasına sebep olmuştur. Yeniköy'deki tüccarların geçim kaynağını doğrudan etkileyen bu sorun, savaşın bitiminden iki sene sonrasında çözümlenebilmiştir. Ancak bu süreç Yeniköy'ün ekonomik durumunu fazla etkilememiş ve semt üst kesimin ilgi alanı olmaya devam etmiştir.

Yeniköy sınırları içerisinde hemen her dönem önemli yalılar inşa edilmiştir. 19. yüzyılda Yeniköy'de -elçiliklere yakınlığının da etkisiyle- gayrimüslimlerin ve yaptırdıkları yalıların sayısında artış olmuştur. Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) Yeniköy iskelesinin güneyinde çoğunlukla saray mensupları zenginler

oturmaktayken; iskelenin kuzeyinde daha çok sarraf, kürkçü ve kuyumcuların yaşadığı, dönemin Bostancıbaşı Defteri kayıtlarından anlaşılmaktadır (Dökmeci, Koramaz, 2008: 31).

Semtte, 1619-1620 yıllarında sadrazamlık yapan Güzelce Ali Paşa'nın ve Molla Çelebi'nin yaptırdığı camiler bulunmaktadır. Molla Çelebi Camii'nin yanında bulunan hamam, mektep ve medrese ise İskender Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Hovhannesyan, 1996: 52).

19. yüzyılda büyüklü küçüklü Rum yalıları bulunan Yeniköy sahilinde 20. yüzyıldan itibaren Mısırlı yalıları da inşa edilmiştir. Bu yalılara en önemli örnek: ilk Mısır hidivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu Said Halim Paşa'nın Yalısı olarak gösterilebilir. Lâle Devri'nin meşhur sadrazamı Damad Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın inşa ettirdiği Kalender Kasrı da semtin önemli yapılarındandır. Neoklasik Üsluplu yapı; Patrona Halil İsyanı sonrası harap hale gelmiştir. Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) yenilenen yapı; Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde "Biniş Kasrı" olarak kullanılmıştır. Sultan III. Ahmed döneminden (1703-1730) sonra birçok kez onarılan yapı; Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) büyük bir onarımdan daha geçirilmiştir. Yapı mevcutta orduevi olarak kullanılmaktadır (Şekil 2.21) (Şekil 2.22) (Sarıöz, 1996: 197).

Şekil 2. 21: Kalender Kasrı deniz cephesi görünümü, 1939 (URL 4)
Şekil 2. 22: Kalender Kasrı deniz cephesi görünümü, 2000'li yıllar (URL 5)

20. yüzyıl başlarında I. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve sosyal kriz, tüm Boğaziçi'ni etkilediği gibi Yeniköy'deki yaşamı da etkilemişse de semt; yerel ve turistik açıdan zengin kimliğini kaybetmemeyi başarmıştır. Bir sayfiye yeri olmasının yanı sıra Yeniköy; İstanbul'un gözde eğlence mekânlarından biri de olmuştur. Yüzyılın

ortalarından sonra ise bu özelliğini yitirmiştir. 1958 yılında sahil yolunun genişletilmesiyle kara tarafında bulunan ahşap evler ve karakol yıkılmıştır. Bu durum yolun iki tarafı arasındaki görünümün iyice farklılaşmasına sebep olmuştur (Dökmeci, Koramaz, 2008: 50).

Geçmişte semti yerleşim yeri olarak tercih eden yabancıların sayısının fazla olması; mimaride batılı üslupların etkisinin sıkça görülmesini sağlamıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) yabancı mimarların batılı anlayışlarla inşa ettirdikleri bu yapıların sayısı artmıştır. Mevcutta hâlâ üst gelir grubunun yaşamayı tercih ettiği semtlerden olan Yeniköy, sosyo-ekonomik açıdan seçkin kimliğini devam ettirmektedir.

Mevcutta Yeniköy sahilinde bulunan önemli yapılardan bazıları: Recaizâde / Hancıoğlu Yalısı, Faik Bey / Pakize Hanım Yalısı, Ahmet Afif Paşa Yalısı, Mısırlı Ebu Bekir Ratip Yalısı, Madenci Arif Bey / Süreyya Bey Yalısı, Eski Zaptiye Karakolu, Çaycı İstepan / Dr. Hulusi Behçet Yalısı, Faruk Sezerar Yalısı, Üstünkaya Yalısı, Dr. Rasim Ferit Bey / Çiller Yalısı, Şehzade Burhanettin Efendi / Mısırlılar Yalısı, Saip Özden Yalısı, Muzaffer Gazioğlu Yalısı, Beyazcıyan Yalısı, Kara Todori Yalısı, Said Halim Paşa Yalısı, Mısırlı Fuat Bey / Baltacıoğlu Yalısı, Faik Bey ve Bekir Bey Simetrik Yalıları, Aleko Nikoladis Yalısı, Ali Rıza Paşa Yalısı, Dr. Muvaffak Gönen Yalısı, Dadyan / Adil Sezer Yalısı, Sandoz Yalısı, Ziya Kalkavan Yalısı, Sait İbrâhim Esi / F. Selman Kabibay Yalısı, Avusturya Büyükelçiliği Yazlığı, Polonya Büyükelçiliği / Sarıyer Adliyesi, Mühendis Nebil Sarper Yalısı, Mr. Walker / Eczacıbaşı Sahilhânesi ve Kalender Kasrı olarak sıralanabilir. Ayrıca iskeleye doğru inen yamaçlarda bulunan sıra ev niteliğindeki küçük evler de yerel mimarinin önemli örneklerindendir. Ancak mevcutta plansız kentleşmenin etkileriyle sayıları azalmıştır.

2.1.10. Tarabya

Tarabya semti; ilk olarak Antik Çağ'da Kryovrissis Vadisi olarak bilinen bölgede, Latincede "zehir" anlamına gelen "Pharmakios" adıyla anılmıştır. M.S. 5. yüzyılda hasta bir Ortodoks Patriğinin semte getirilmesi ve akabinde kısa sürede iyileşmesiyle semtin adı bu defa "şifa verici" anlamına gelen "Therapia" olarak değiştirilmiştir. Öyle ki bu ad; semtin doğal güzelliğine ve iklimsel avantajlarına daha uygun görünmektedir. Bizans

döneminde bu bölgede harp esirlerinin tutulduğu bir hapishane bulunmaktadır. Ne var ki Tarabya Koyu; mevcutta olduğu gibi güzel bir liman olarak ün kazanmıştır (Şehsuvaroğlu, 1986: 77). Koy; deniz trafiğine elverişlidir ve bu şekilde doğal bir liman özelliği taşımaktadır. Bu elverişli yapı Boğaziçi'nde Tarabya dışında bir tek İstinye Koyu'nda görülmektedir (Bachmann, 2003: 7).

Şekil 2. 23: Tarabya sahili, 1895 (Genim, 2006: 292)

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir balıkçı köyü görünümünde olan Tarabya'nın konumu, Sultan II. Selim'in ilgisini çekmiş; akabinde Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'dan burada bir kasaba oluşturmasını ve servi ormanlarının içinde bir kasır yaptırmasını istemiştir. 1624 yılında Kazaklar; Boğaziçi'nin kuzeyini tümüyle işgal etmiş, Tarabya'yı yerle bir etmişlerdir. Semt Sultan IV. Murad döneminde (1623-1640) yeniden inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâmesi'nde Sultan II. Selim'in Sokullu Mehmed Paşa'ya fermanından ve semtin yerle bir oluşundan bahsetmektedir. Seyahatnâme'nin yazıldığı dönemde semt yeniden imar edilme aşamasındadır. 800 kadar ev bulunan Tarabya'da: bir Müslüman mahallesi, bir cami ve 7 Hristiyan mahallesi bulunmaktadır. Herhangi bir hamam ve imaretin yanı sıra Gümrük Emini Ali Ağa'nın Yalısı'ndan büyük bir saray da bulunmamaktadır. Bağ ve bahçesi çok olan semtte 40-50 adet dükkân bulunmaktadır (Çelebi ve diğerleri, 2005: 420). Bahsi geçen cami ise Elhac Osman Ağa Camii'dir.

Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) Lâle Devri'nde yaşanan gelişmelerden biri de sayfiye yaşamının öneminin artması olmuştur. Tarabya semtinin esas şöhreti de bu yüzyılda artmıştır. Fakir balıkçıların olduğu Tarabya kıyılarında Fenerli Rum zenginleri yaz aylarını geçirebilecekleri yalılar yaptırmışlardır. 18. yüzyılda ayrıca Rum-Ortodoks halkın dini merkezi Derkon (Terkos) Metropolitliği de Tarabya'ya taşınmıştır. Sultan III. Selim dönemiyle (1789-1807) birlikte Fransa, İsviçre, İtalya gibi çeşitli ülkelerin elçilik binaları Tarabya'da inşa edilmiştir. Daha sonra Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) Danimarka ve Romanya elçilikleri; II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) ise İngiltere ve Almanya elçilikleri Tarabya'da inşa edilmiştir. Bu binalarda gerçekleştirilen davetler ve etkinlikler, ülkeye yabancı uyrukluların akın etmesini sağlamıştır (Şehsuvaroğlu, 1986: 78). Elçilik mensupları da semti kimi zaman yazlık olarak; kimi zaman ise temelli ikâmet yeri olarak kullanmışlardır.

19. yüzyıl başlarına ait bir Bostancıbaşı Defteri'ne göre Tarabya'da: Rum ve Ermenilerin 52 adet yalısı, 23 adet hanesi bir kayıkhâneleri, bir hekim dükkânları, bir kasap dükkânları, bir bahçeleri, bir köşkler ve bir boş arsaları bulunmaktadır. Diğer yandan Müslümanların 4 adet hânesi, 1 mescidi bulunmaktadır. Ayrıca semtte 2 iskele, 1 yasakçı kolluğu yeri bulunmaktadır.

19. yüzyılda semtte yerel halkın Rum yoğunlukta olmasının da etkisiyle Osmanlı Devleti'ne karşı bir ayaklanma veya örgütlenmeden şüphelenilmiştir. Bu örgütlenmelerin elebaşı olduğu düşünülen Alexandros İpsilanti[4] ve ailesinin yalısı; Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) İngilizlere karşı İstanbul'un savunulmasına yardım eden Fransızların elçiliğine sayfiye yeri olarak bağışlanmıştır. 18. yüzyılda inşa edilmiş olan bu ahşap, cumbalı yalı; sade, bezemesiz ve Osmanlı geleneksel mimarisinin tipik bir örneğidir. (Bachmann, 2003: 8) (Şekil 2.24) Yalı 1913 yılında yanmıştır. Mevcutta ayakta olan kısmı ise 1932 yılında onarımdan geçen küçük binasıdır (Erdenen, 2006: 116).

Sultan II. Mahmud; Türk - Rus Savaşı (1877-1878) dönemlerinde yaz mevsimlerinde karargâhını Tarabya'da "Matoz'un Yalısı" olarak bilinen büyük yalılardan birinde kurmuştur. Bu tarihten itibaren Tarabya Kasrı olarak anılan yapının tepelere doğru büyük bir bahçesi bulunmaktadır. Kasrın içerisinde 4 koğuş oluşturulmuş ve bu koğuşlara Dârüssaâde Ağaları ve Enderûn-ı Hümâyûn Ağaları yerleştirilmiştir.

[4] Alexandros İpsilanti bu dönemde Rusya'ya kaçmıştır ve yalısına el konulmuştur. Yalı daha sonra Fransız Elçiliği'ne verilmiştir. (Sarıöz, 1996: 197)

Kasır; Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında İngiliz Askeri Hastanesi'ne dönüştürülmüştür. Yapı Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) kâgir şekilde yeniden inşa edileceği beyanıyla yıkılmış; ancak yeniden yapılamamıştır. Kasrın arazisi Alman İmparatoru II. Wilhelm'e hediye edilmiştir. Daha sonra burada Alman Büyükelçiliği Yazlığı'nın binaları inşa edilmiştir (Şekil 2.25).

Şekil 2. 24: İpsilanti Yalısı, 1900 (Bachmann, 2003: 8)
Şekil 2. 25: Alman Büyükelçiliği Yazlık Yapıları (Şehsuvaroğlu, 1986: 160)

19. yüzyılda Tarabya'yı çok tercih edilen bir dinlenme merkezi hâline getiren unsurlardan en önemlisi otelleri olmuştur. Tarabya'da dönemin önemli otelleri The Summer Palace Hotel, Hotel d'Angleterre (1850'lerdeki adıyla Petala Oteli) ve daha sonradan bu otelin yerine inşa edilmiş olan Hotel Tokatlıyan olarak gösterilebilir.

Alman Büyükelçiliği'nin yapımından birkaç sene sonra yapının sağında yamaca oturan The Summer Palace Hotel inşa edilmiştir. Otel; I. Dünya Savaşı'ndan sonra çıkan bir yangında hasar görmüş ve uzun süre boş bırakılmıştır. 1930 yılında onarımdan geçmişse de 1940 yılında tümüyle yıkılmıştır (Kıvrak, 2016: 5) (Şekil 2.26).

Hotel d'Angleterre'nin Kırım Savaşı (1853-1856) zamanında İngiliz subaylarının ve ailelerinin talepleriyle açıldığı tahmin edilmektedir. 1905 yılında bu yapının yerine mimar Alexander Vallaury tarafından Beyoğlu'nda bulunan Tokatlıyan Hotel'in ahşap yazlık binası inşa edilmiştir (Şekil 2.27). 1954 yılında çıkan yangında Tokatlıyan Hotel yok olmuştur. Mevcutta burada The Grand Tarabya Hotel bulunmaktadır (Göksel, Kuneralp, 1981: 214). 1956 yılında bu otelin inşası sırasında Tarabya'da bulunan en eski kilise Ayios Yeorgios Rum Ortodoks Kilisesi ve Ayios Konstantinos Ayazması yıktırılmıştır (Kıvrak, 2016: 5).

Şekil 2. 26: The Summer Palace Hotel (Bachmann, 2003: 8)
Şekil 2. 27: Tokatlıyan Hotel yazlık binası (Sarıöz, 1996: 198)

19. yüzyıl sonlarında Tarabya sahilinde bulunan önemli yapılar: Alman Büyükelçiliği Yazlığı, Huber Köşkü (Cumhurbaşkanlığı Sefareti), The Summer Palace Hotel, Kimon Palamidis Evyanidis Yalısı, Zografos Yalısı, Zarifi Yalısı, İtalyan Büyükelçiliği Yazlığı, Hotel d'Angleterre, İpsilanti Yalısı ve İngiliz Büyükelçiliği Yazlığı olarak sıralanabilir.

1960'lı yıllarda İstanbul Belediyesi Tarabya Yokuşu civarında bir şehir ormanı oluşturulmasına karar vermiş ve ağaçlandırma çalışmaları yapmıştır. 1990'lı yıllara doğru bölge bir koru görünümü kazanmıştır (Sayın, 2001: 66).

Mevcutta Tarabya sahilinde bulunan önemli yapılar: İpsilanti / Fransız Büyükelçiliği Yazlığı, İtalyan Büyükelçiliği Yazlığı, The Grand Tarabya Hotel, Zarifi Yalısı, Zografos Yalısı, Kimon Palamidis Evyanidis Yalısı ve Alman Büyükelçiliği Yazlığı olarak sıralanabilir.

2.1.11. Kireçburnu

Boğaziçi'nin Rumeli yakasındaki altıncı burnunda bulunan Kireçburnu; Antik Çağ'da bölgede bulunan bir kayanın efsanesine[5] ithafen "Petra-Dikaya" yani "Sadık Kaya" olarak anılmıştır. Rumlar ise semti "Kledi Torponto" yani "Karadeniz'in Anahtarı" adıyla anmışlardır. Bunun sebebi Karadeniz'in ağzının ilk olarak buradan

[5] Bu efsaneye göre iki gemici tüm paralarını bir arada kayanın olduğu yere gömerler. Daha sonra gemicilerden biri gizlice paraları almaya gelir. Ancak kaya, orada olmayan gemicinin parasını vermez, yalnızca kendi koyduğu miktarı verir. (Banoğlu, 2010: 137)

görülmesidir (Banoğlu, 2010: 137). Mevcut adını Osmanlı Devleti döneminde burada bulunan kireç iskelesinden aldığı tahmin edilmektedir. Kireçburnu'nun ilerisinde Büyükdere'ye varmadan önce Kefeliköy semti bulunmaktadır. Yazılı belgelerden yola çıkarak bu bölgenin iskânının Kırım Savaşı (1853-1856) sonrasında gerçekleştiği düşünülmektedir (Hür, 1993: 25).

Şekil 2. 28: Büyükdere'den Kireçburnu görünümü 1900'ler (URL 6)

Bizans döneminde burada Ayia (Azize) Eufemia adında bir kilise ve ayazma olduğu bilinmektedir. Ayazmanın kemeri 18. yüzyılda Ermeni asıllı Yakup Ağa tarafından yenilenmiştir (Hovhannesyan, 1996: 54). Bazı kaynaklara göre Ağaçaltı bölgesinde Kiryaki adında hangi döneme ait olduğu bilinmeyen bir ayazma daha bulunmaktadır. Bizans döneminde Kireçburnu'ndaki yerleşimlere dâir başka bir bilgi yoktur (Hür, 1993: 26).

17. yüzyılda Kireçburnu'na Gümrük Emini Hasan Ağa'nın yaptırdığı büyük bahçeden dolayı Hasan Ağa Bahçesi de denmiştir. İzmirli bir Ermeni olan Hasan Ağa; Sultan IV. Mehmed döneminde (1648-1687) gerçekleşen Çınar Vakası (Vak'a-i Vakvakiyye) sırasında idam edilmiştir. Hasan Ağa'nın semtte bir de hayratı bulunmaktadır.

Sultan I. Mahmud döneminde (1730-1754) Gümrük Emini İshak Ağa; Hasan Ağa'nın bahçesini imar etmiş ve burada bir de çeşme yaptırmıştır.

1757 yılında Fransa elçisi Comte de Vergennes'in aldığı özel izinle Tarabya-Büyükdere hattına Alman, Fransız, İtalyan ve Rus vatandaşları yerleşmişlerdir; ancak Kireçburnu bölgesi uzunca bir süre bu gelişmelerin uzağında kalmıştır. Semtte Sultan I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) Büyükdere yönüne doğru ilerleyen bir yol açılmıştır. 1851 yılında Şirket-i Hayriyye'nin vapur seferlerinin başlaması; Zincirlikuyu-Büyükdere ve Hacıosman Bayırı-Büyükdere yolunun genişletilmesiyle Kireçburnu daha canlı bir görünüm kazanmıştır (Hür, 1993: 26).

Kireçburnu semtinin gösterdiği en önemli gelişim Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) görülmüştür. Arabayla ulaşım ve yazılı haberleşmede ilerlemeler bu gelişimi tetiklemiştir.

1914 yılı kayıtlarına göre semtte: 150 kadar Müslüman, 10 kadar Rum, 5 kadar da Ermeni hânesi ve bir de ilkokul (iptidaî mektep) bulunmaktadır. İshak Ağa tarafından yaptırılan çeşmenin yanında Kireçburnu Camii bulunmaktadır. Semtte türbe veya kilise yoktur (Hür, 1993: 26).

Bebek-İstinye ve Büyükdere-Bentler yollarının 1940-1950 yılları arasında genişletilmesi ve Taksim'den Sarıyer'e otobüs hattının oluşturulması; Kireçburnu ve Kefeliköy bölgelerini kente daha yakın hâle getirmiştir. 1980'lerin sonunda Kireçburnu önünden geçen yol genişletilmiş; Büyükdere'de kazıklı yol yapılması dolayısıyla kaldırılan gazinoların bir kısmı Kireçburnu'na taşınmıştır.

19. yüzyıl başlarına ait bir Bostancıbaşı Defteri'nde Kireçburnu ve Kefeliköy sahilinde bulunan yapılar: Kefeli Karyesi Ehl-i İslâm Hâneleri, Büyükdere Bahçesi Ocağı, Mesfûr'un Diğer Yalısı, Fransız Elçisinin Yalısı, Elçi-i Mesfûrun Diğer Yalısı, İskerlet Voyvoda'nın Oğullarının Arsa-i Hâliyesi, Aleksan Bey'in Damadı Manol Yalısı, Sâbık Eflak Voyvodası Aleksan Bey'in Yalısı, Ada'da İstiyot Nikolaki Yalısı, Postol Yanko Astad Zimminin Yalısı, Cevahirci Arslan Zimminin Yalısı, Eflak Voyvodası Nikola Bey'in Yalısı, Mesfûr Bey'in Diğer Yalısı, Cevahirci Paskal Zimminin Yalısı, Hekim Beniven Zimminin Yalısı, Çukacı Manoloğlu Yanko Zimminin Yalısı, Felemenk Tercümanı Deste Zimminin Yalısı, Bâzergân Parbooğlu'nun Yalısı, Danimarko Tercümanı Zimminin Yalısı, Felemenk Bâzergânı Zimminin Yalısı, Nadanoğlu Yetimlerinin Hânesi, Kasandıraoğlu Yetimlerinin Hânesi, Aleksanderi Zimminin Hânesi, Kalpakcı Zimminin Hânesi, Francalacı Zimminin Nısf Hânesi, Andon Zimminin Zevcesinin Nısf Hânesi, Mahmud Reis'in Hânesi, Subaşı İbrâhim Ağa'nın Kahvesi,

Merhum Hasan Usta Zevcesinin Hânesi, Mehmed Reis'in Hânesi, Minnetoğlu Zimminin Hânesi, Diğer Mahmud Reis'in Hânesi, Merhum Gazi Hasanpaşa Hazretleri'nin Yalısı, Kamarto Zimminin Hânesi, Hacı İbrâhimzâde Mustafa Reis'in Hânesi, Çukacı Dimitrioğlu'nun Hânesi, Berber İsmâil Beşe'nin Hânesi, Venton Kamraşe Zimminin Yalısı, Subaşı İbrâhim Ağa'nın Hânesi, Şişman Karının Hânesi, Mehmed Reis'in Hânesi, Merhum Hasan Usta Zevcesinin Hânesi, Subaşı İbrâhim Ağa'nın Kahvesi olarak sıralanmaktadır (Uysal, 2019: 284-285).

Mevcutta Kireçburnu-Kefeliköy sahilinde bulunan önemli yapılar: Rusya Konsolosluğu Yazlık Binası, Memduh Paşa Yalısı, Prof. Dr. Turhan Bayçu ve Orhan Bayçu Sahilhânesi, Dikranyan / Yörük Yalısı olarak sıralanabilir.

2.1.12. Büyükdere

Şekil 2. 29: Büyükdere Piyasa Caddesi, Roger Martin Koleksiyonu (Sarıöz, 1996: 203)

Büyükdere; Bizans döneminde "güzel kır" anlamına gelen Kalos Agros adıyla anılmıştır. İmparator I. Justinianus döneminde (527-565) semtte her sene Paskalya zamanında devlet erkânı ve zenginlerle toplanılan bir kilise bulunmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1986: 80).

Evliya Çelebi 17. yüzyıla ait Seyahatnâmesi'nde Büyükdere'nin: Sultan I. Selim ve II. Selim'in mesire, eğlence ve av yeri olduğundan bahsetmektedir. Semt kayalık bir dere içerisinde, çınar, kavak, servi, salkımsöğüt gibi ağaçların bolca bulunduğu bir bölgede yerleşime açılmıştır. Müslümanların 1; balıkçı, gemici ve bağcılardan oluşan gayrimüslim kesimin ise 7 mahallesi bulunmaktadır. Toplamda 1000'e yakın ev, bir hamam, birkaç küçük dükkân ve İskelebaşı'nda Koca Defterdar Mehmed Paşa Camii bulunmaktadır (Çelebi ve diğerleri, 2005: 420). Eremya Çelebi de yine 17. yüzyılda Büyükdere'nin Rumlarla meskûn olduğunu belirtmektedir (Kömürciyan ve diğerleri, 1988: 43).

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden de anlaşıldığı üzere 17. yüzyılda Büyükdere, gür ağaçların ve çayırların bulunduğu bir yerleşim yeridir. Büyükdere Çayırı Mesiresi; bölgeyi seven Sultan II. Selim'in padişahlığı döneminde (1566-1574) itibar kazanmıştır. Burada bulunan Yedikardeşler Çınarı; Büyükdere tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kökleri birbirine karışmış 16 ağaçtan oluşan ve 20. yüzyılda gövde genişliği 45 metreye ulaşan bu binlerce yıllık çınarın mevcutta sadece kök ve gövdesi kalmıştır (Sayın, 2001: 69-70).

18. yüzyılda Rumeli yakasındaki son padişah binişi olan Büyükdere'de; Türk, Rum, Frenk ve az sayıda Ermeniler yaşamaktadır. Bölgede sayıca en çok Rumlar ikâmet etmektedirler.[6] Özellikle Sultan I. Abdülhamid döneminde (1774-1789) semte olan ilgi; sivil halkla beraber saray mensupları ve devlet ricâlince de desteklenmiştir. Büyükdere düzlüğünde ağaçlar kesilerek bir yol açılmış; bu bölge bir yazlık yeri olarak kullanılmıştır. Vadinin iç kısımlarında ise bir padişah bahçesi bulunmaktadır. Sahilden bu bahçeye kadar sultan için taşlarla döşenmiş bir yol bulunmaktadır (Hovhannesyan, 1996: 55).

Büyükdere; bir yazlık yeri olarak esas ününü Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) kazanmış ve zamanla gelişmiştir. Semtin piyasaya ayrılmış bir rıhtımı bulunmaktadır. Sarıöz bu rıhtımdan; *"Büyükdere-Sarıyer arasında akşamları kadınlı erkekli gruplar sahile piyasaya çıkarlar, gece yarısına kadar sahilde dolaşırlar, yorulduklarında da sahilde bulunan ve pahalılıklarıyla ünlü gazinolarda oturup dinlenirlerdi."* cümleleriyle bahsetmektedir (Sarıöz, 1996: 203). Sultan II. Mahmud;

[6] Rumcada Büyükdere semtinin adı "derin vadi" anlamına gelen Vatikolpos'tur.

Büyükdere Çayırı'nı aktif şekilde kullanmıştır. Osmanlı Rus Savaşı döneminde (1828-1829) burada bir bayram muayedesi gerçekleştirmiş; yine aynı sene burada bir divan kurdurtarak İngiliz Büyükelçisi'ni ağırlamıştır (Şehsuvaroğlu, 1986: 81).

19. yüzyılın başına ait bir Bostancıbaşı Defteri'nde Büyükdere sahilinde bulunan yapılar: Hacı İbrâhimoğlu Mustafa'nın Yalısı, Kara Kethüdâ Cami-i Şerifi, Sâbık Büyükdere Ustası Mehmed Ağa'nın Hânesi, Beşe Kiryako Zimminin Hânesi, Kınorto Yahûdi'nin Yalısı, İspatar Zimminin Yalısı, Tercüman-ı Mesfûrun Diğer yalısı, Mehmed Ağa Kerîmesi'nin Yalısı, Fransız Tercümanı Konto Zimminin Yalısı, Moskov Elçisinin Yalısı, Moskov Tercümanı Peni Zimminin Yalısı, Moskov Tercümanı Nikola Zimminin Yalısı, Nemçe Tercümanı Topal Reste'nin Cedîd Yalısı, Mihal Beyzâde'nin Yalısı, Nemçe Tercümanı Topal Reste Zimminin Yalısı, Tabib Dominaki Zimminin Yalısı, Lofke Torunu Zimminin Yalısı, Dudakin Karının Yalısı, Tercüman Angelaki Zimminin Yalısı, Tercüman Manolaki Zimminin Yalısı, Venedik Elçisi Pankelerik Yalısı, Felemenk Tercümanı Berbot Zimminin Yalısı, Moskov Tercümanı Peni Zimminin Yalısı, Karabet Zimminin Yalısı, Kaluboğlu Zimminin Yalısı olarak sıralanmaktadır (Uysal, 2019: 283-284). Bu kayıtlarda Büyükdere'de; 18.yüzyılda olduğu gibi yerleşik halkın çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yüzyılın ortalarına doğru ise semtte Ermeni halkın sayısında artış görülmüştür. Kırım Savaşı zamanında (1853-1856) İstanbul'a gelen Fransız, İtalyan ve İngiliz aileleri de İstanbul'a gelerek Büyükdere'de ikâmet etmişlerdir. Bu durum da semtin gelişimini olumlu yönde etkileyen faktörlerdendir. Bu dönemlerde Şirket-i Hayriyye'nin Boğaziçi'nde vapur seferlerine başlamasıyla Büyükdere'de de bir iskele kurulmuş; semtte dükkânlar ve zanaat kolları gelişim göstermiştir (Sayın, 2001: 71-72). Ayrıca semtte 19. yüzyılın ikinci yarısında Boğaziçi'nde bulunan en büyük belediye binası, "Yedinci Dâire" kurulmuştur.

Büyükdere en zengin zamanlarını Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) yaşamıştır. Bu dönemde sahil kesimlerinde Ermeniler oturmaktadırlar. Ermeni Patrikhanesi'nin yazlık binaları da yine burada bulunmaktadır (Sarıöz, 1996: 203). Ayrıca Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) Zincirlikuyu-Büyükdere yolu onarılmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) ise Büyükdere Çayırı'na bağlanan atlı araba yolu ve Şişli-Maslak yolu yapılmış; böylece Büyükdere'nin konum olarak önemi artmıştır (Sayın, 2001: 72).

20. yüzyılın başlarında Büyükdere'de: Avusturya, Danimarka, Rusya, İspanya, Portekiz ve Hollanda Konsolosluklarının yazlık binaları; tuğla imalathaneleri, bir bira fabrikası (Nektar), bir kibrit fabrikası (Tekel) ve bir kiremit fabrikası (Topser) bulunmaktadır. Hacıosman Bayırı ile Büyükdere arasındaki yol 1930'lu yıllarda, Büyükdere-Bentler yolu ise 1940-1950 yılları arasında genişletilmiştir. Yüzyılın ortalarına doğru ise Taksim-Sarıyer hattında otobüs seferleri başlatılmıştır. 1954 yılında Beyoğlu Nazım İmar Planı içerisinde Sarıyer de yer almış, Büyükdere'de bulunan ahşap yapılar restore edilmiştir. Aynı zamanda gazino, lokanta gibi ticari mekânlar ve turistik yerler de imar planı kapsamında düzenlenmiştir. Tophâne-Sarıyer arasındaki sahil yolu; Zincirlikuyu, Levent ve Maslak'tan geçirilerek genişletilmiştir. Diğer yandan bu gelişmeler Büyükdere'de gecekondulaşmanın da önünü açmıştır. Kaçak yapılaşmalar nedeniyle semtin yeşil alanlarına da zarar verilmiştir (Sayın, 2001: 72).

1984-1989 yılında Boğaziçi sahil yolunda trafik yoğunluğunu rahatlatmak amacıyla inşa edilen kazıklı yollar; diğer semtlerde olduğu gibi Büyükdere'de de yalıların yolun iç kısmında kalmalarına ve leb-i deryâ özelliklerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Tekne inşa tezgâhları ve bazı lokantalar da bu sebeple kapatılmıştır.

Geçmişte Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi halkın beraber yaşadığı Büyükdere'de mevcutta cami, kilise gibi dini yapıları bir arada görmek mümkündür. Bu yapılara örnek olarak: Kara Kethüdâ Camii, Cerrah Mahmud Efendi Camii, Ayios Paraskevi Kilisesi, Surp Hripsimyants Ermeni Gregoryen Kilisesi, Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi, Santa Maria İtalyan Kilisesi verilebilir. Mevcutta Büyükdere'de bulunan diğer önemli yapılar; Eski Karakol, Kaptan Bey Yalısı, Eser Esayan Yalısı, Kocataş (Abdurrahman Nurettin Paşa) Yalısı, Rusya Büyükelçiliği Yazlık Müştemilatı, Rusya Büyükelçiliği Yazlığı, Sandalciyan Yalısı, Sadberk Hanım Müzesi, Portakalyan Yalısı, İspanyol Büyükelçiliği Yazlığı, Büyükdere Eski Vapur İskelesi ve Fuad Paşa Yalısı olarak sıralanabilir.

2.1.13. Sarıyer

Kireçburnu, Kefeliköy ve Büyükdere ile birlikte Rumeli yakasının altıncı burnunda bulunan Sarıyer Merkez Mahallesi'nin tarihinin Antik Çağ'a kadar uzandığı

bilinmektedir. Bu dönemlerde semt; Simas, Saron ve Skletrinas adlarıyla anılmıştır. Bu adlardan bir tek Simas, Osmanlı dönemine kadar kullanılmaya devam etmiştir. Bizans döneminde ayazmalar ve manastırlar bulduğu düşünülen bir balıkçı köyü olan Sarıyer, "Limas" adıyla anılmaktadır. Sarıyer adının nereden geldiği konusunda ise birçok rivayet vardır. Semtin altında gömülü "Sarıbaba" adlı bir zâta ithafen; bölgede bulunan altın ve bakır madenlerinden dolayı toprağın sarı görülmesine ithafen; zevk ve eğlence merkezi olan bölgenin mesirelerinde altın ve paraların çok harcanması sebebiyle "Sarı Lira Yer" tabirinden türeyerek; Fâtih Sultan Mehmed'in erlerinden Sarıer Baba'nın adından türeyerek; Fâtih Sultan Mehmed'in iki sarı saçlı erinin burada gömülü oluşu sebebiyle "Fâtih'in sarı erleri" tabirinden türeyerek; uzak geçmişte burada hüküm süren bir kralın âşık olduğu sarı saçlı kadına ithafen "Sarı Yâr" kelimesinden türeyerek Sarıyer adını almış olabileceğine ilişkin farklı söylentiler vardır (Uysal, 2019: 66) (Şehsuvaroğlu, 1986: 114) (İnciciyan, 2000: 140).

Şekil 2. 30: Mesar Burnu, Sarıyer, 1868 (Fotoğraf: Guillaume Berggren) (URL 7)

Antik Çağ'da Mesar Burnu'nda bir Afrodit heykeli ve bir zamanlar Sarıyer'in ortasından akan derenin üzerinde bir Apollon adak yeri bulunmaktadır. Suları ve bahçeleri ile meşhur olan Sarıyer'de "sular bölgesi" olarak bilinen bölgede bulunan Fındık Suyu, Kestane Suyu, Gümüş Suyu ve Hünkâr Suyu'nun; Bizans döneminden kalan

manastır ayazmaları oldukları düşünülmektedir. Suların bazılarının şifalı olduğuna inanılmaktadır (İnciciyan, 2000: 139). Hünkâr Suyu, Sultan IV. Mehmed'in av köşkünün içinde bulunmaktadır (Ayverdi, 1966: 287). Bu suların etrafının yanı sıra Ortaçeşme Bağı, Hacı Hidayet'in Bağı ve Mesar Burnu tatil zamanlarında halkın rağbet ettiği bölgeler olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1986: 114). Semtte Sultan II. Mustafa döneminde (1695-1703) Sadrazam Kethüdâsı Ali Efendi bir cami; Sultan İbrâhim ile Sultan IV. Murad ise 1645 yılında bir çeşme yaptırmışlardır.

Geçmişte boş arsalar ve tepelerden oluşan Sarıyer semtinin kuruluş süreci İstanbul'un fethi ile başlamıştır. 17. yüzyılda ise büyük bir semt görünümü kazanmıştır. Evliya Çelebi 17. yüzyıl Sarıyer'inde: bine yakın bağ ve bahçeli evlerin olduğundan; iki Müslüman mahallesi, yedi gayrimüslim mahallesi bulunduğundan bahsetmektedir. Ancak bu gayrimüslimler arasında Yahudiler bulunmamaktadır. Semtte bir cami, bir mescit, bir hamam ve dükkânlar bulunmaktadır. Bağcılıkla uğraşan halkın çoğunluğu Anadolulu kesimden oluşmaktadır. Rumlar balıkçılık, gemicilik ve meyhanecilikle uğraşmaktadırlar. Ayrıca yedi bin bağ bulunan Sarıyer'de; Çelebi Solak adlı bir zâtın gül bahçelerinin olduğundan ve Sultan IV. Murad'ın bu bahçelere hayran kaldığından bahsedilmektedir (Çelebi ve diğerleri, 2005: 421).

İnciciyan 18. yüzyıl Sarıyer'inden: Avrupalıların yaptırdığı süslü, bezeli yapılara sahip; şifalı suları ve havası olan bir semt olarak bahsetmektedir (İnciciyan, 2000: 139). Bu yüzyıldan itibaren Sarıyer'de saray mensuplarının ve üst kesimin yalıları inşa edilmiştir. Bazı gayrimüslim ailelerin bölgeye yerleşimi de bu dönemlerde olmuştur. (Sayın, 2001: 74) Sarıyer; Boğaz'a Karadeniz'den gelebilecek olan tehlikelere karşı bir savunma bölgesi olarak düşünülmüştür. Bu sebeple Sultan I. Abdülhamid burada Mühendis Toussaint'e bir tabya (Delice Tabya); Sultan III. Selim ise Tott ve Monier'ye bir tahkîmât yaptırmıştır (Ayverdi, 1982: 286).

Bostancıbaşı Defteri kayıtlarından da anlaşıldığı üzere 19. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar gözde bir eğlence ve sayfiye yeri olan Sarıyer'de; Rum, Ermeni, Yahudi zenginlerin büyük bahçeli yalıları bulunmaktadır. Rıhtım boyu; sulara giden ve oradan dönenler ile dolup taşmaktadır. Bu durum yerli ve yabancı halkın birbiriyle kaynaşmasını sağlamıştır.

Sarıyer sahil şeridinden geçen yol; 1958 yılında yapılan Boğaziçi sahil yolunun devamıdır. 1980'lerde ise bir kazıklı yol çalışması yapılmış ve Büyükdere'den gelen trafik sorunu çözülmüştür. 1960'larda balıkçı kahve ve meyhaneleri ile ünlü olan Sarıyer'de; bu tarihlerden sonra köklü bir değişim yaşanmıştır. Nüfusun hızlı artışı ile bu işletmelerin yerini daha lüks ve pahalı olanlar almıştır. Mevcutta aynı zamanda ilçe merkezi olan Sarıyer Merkez Mahallesi; resmî daireler, eğitim yapıları, bankalar, lokantalar gibi birçok şehirsel işlevi içerisinde barındırmaktadır. (Aysu, 1993: 466) 19. yüzyılda var olan yalıların ise büyük çoğunluğu yıkılmıştır. Bu bölgede mevcutta koruma altında bulunan 37 yalı bulunmaktadır.

2.2. Boğaziçi'nde Yasal Düzenlemeler

Adnan Menderes'in başbakanlık dönemi (1950-1960), ülkede imar çalışmaları açısından bir kırılma noktası olmuştur. Öyle ki bu dönemde yeniden imar edilen İstanbul'da modern apartmanlar ve geniş yollar ortaya çıkmıştır. 1956 yılında başlatılan imar hareketleri çerçevesinde açılan yeni yollar, Boğaziçi'nin sırtlarına doğru genişleyen yerleşim bölgelerinin de önünü açmıştır. Bu dönemlerde artan iç göçün sonucu olarak nüfus artışı ve nüfus yapısında değişimler meydana gelmiştir. Boğaziçi'nde bu değişim, Anadolu'nun kırsal bölgelerinden gelen halkın yerleşimiyle görülmüştür. 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı yasa ile bir anlamda meşrûlaştırılan gecekondulaşma, Boğaziçi'nde plansız yapılaşmanın yasal hâle gelmesine sebep olmuştur (Salman, Kuban, 2006: 105-106).

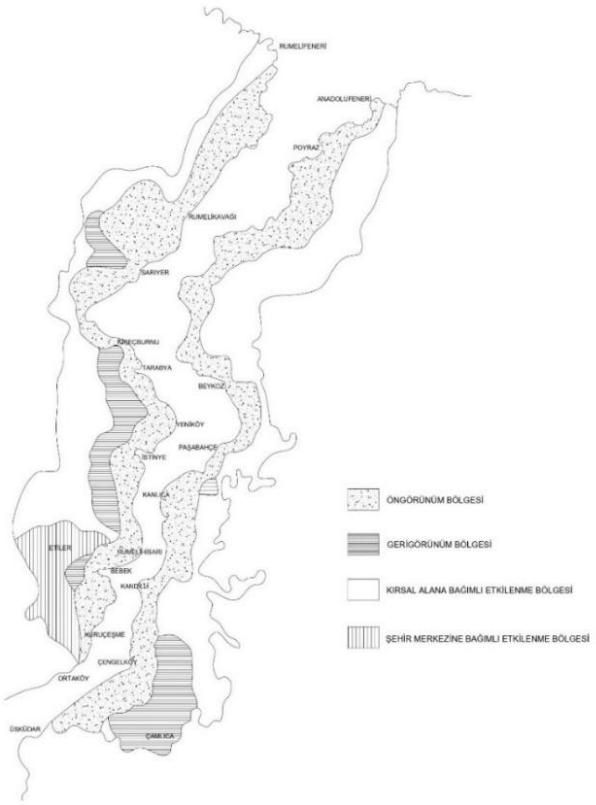
1966-1984 yıllarında aktif olan Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu tarafından 14 Temmuz 1974 yılında hazırlanan "yalılar ve sahil şeridi" adlı 1/5000 ölçekli plan çalışması, bu dönemler arasında Boğaziçi için hazırlanan en önemli çalışmadır. Sahil şeridinde bulunan yapıları korumaya yönelik oluşturulan bu plan dâhilinde, boş parsellerde 9.50 metre yükseklik sınırıyla tescilli yapılara uygun yeni yapılar önerilmiştir (Salman, Kuban, 2006: 106).

Kültür Bakanlığı 1975 yılında Boğaziçi'ni doğal ve tarihi sit alanı ilan etmiş ve hazırlanan imar planları 1977 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Boğaziçi'nin tamamı koruma altına alınmıştır (Salman, Kuban, 2006: 107).

1980'li yıllarda askeri yönetim döneminde imar ve gecekondu affına dair 1805 sayılı yasa çıkarılmıştır. 1981 yılında yapılan gecekondular yasallaştırılmış ve bundan sonraki dönemde inşaatları yasaklanmıştır. Ancak bu çalışmalar somut olarak bir sonuca varamamıştır. Nitekim 1982 yılında Boğaziçi'nde 22.888 adet gecekondu bulunmaktadır (Salman, Kuban, 2006: 107).

22.07.1983 tarihinde Boğaziçi'ne özel bir yasa oluşturularak (Boğaziçi Nazım Planı) korumaya yönelik planlamalar yapıldıysa da bu plan yetersiz görülmüş ve kısa süre sonra yine 1983 yılında Boğaziçi Kanunu[7] yürürlüğe sokulmuştur. Bu kanun, Boğaz'da nüfus ve yapı artışını önlemek amacıyla yapılaşma sayısına sınırlamalar getirmiştir. Aynı zamanda tersane, sanayi tesisi, depo gibi yapıların burada bulunamayacağını kesinleştirmiştir. Bu yasa dâhilinde sahil şeridinde bulunan ve sahil yoluna cephesi bulunan bölge "Sahil Şeridi Bölgesi" olarak adlandırılmıştır. Bu bölgeye bitişik, ön silüeti içine alan bölge "öngörünüm bölgesi", Boğaz'ın dış sınırını belirleyen bölgeler ise "gerigörünüm bölgesi" olarak tanımlanmıştır. Boğaziçi coğrafyası ile ilişkisi az olan bölgeler ise "etkilenme bölgeleri" olarak adlandırılmıştır (Şekil 2.31). Yasa kapsamında öngörünüm bölgesine getirilen kesin yapı yasağı, bu dönemde eski eserlerin tesciline ve restorasyonlarına olan talepleri arttırmıştır. Yapılar; yıkılmaları hâlinde yeşil alan statüsü kazanacaklarından, öngörünüm bölgesinde bulunan sıradan ahşap evlerin dâhi eski eser olarak tescili gerçekleştirilmiştir. Eski fotoğraf ve belgelerle boş parsellerde bulunduğu iddia edilen yapıların restorasyonlarına çok sayıda başvuru olmuştur. Bu süreçte geçmişte hiç var olmamış bazı yapılar da, restitüsyon adı altında inşa edilmiştir (Salman, Kuban, 2006: 107-108).

[7] Boğaziçi Kanunu, özel bir alana ilişkin ilk koruma yasasıdır.

Şekil 2. 31: 22.07.1983 onay tarihli ve 1/5000 ölçekli Boğaziçi Nazım Planı'na göre çizilmiş kroki (Gündüz, 2013: 33)

1984 yılında 2981 sayılı İmar Affı Yasası'nın 3. maddesi ile imar affının Boğaziçi'nde uygulanamayacağı belirtilmişse de, 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı kanunda Boğaziçi'ni korumaya yönelik ilkeler kaldırılmıştır. İmar yetkileri de Büyükşehir Belediyesi'ne ve yerel belediyelere devredilmiştir. Boğaziçi'nde imar planı değişikliği yapılabileceği hükmünü takiben sahil şeridi ve öngörünüm bölgesinde yapı yasağı kaldırılmıştır.[8] Kanunun geçici 7. maddesi ise, kaçak yapılaşma ve gecekondu bölgelerini imar affı kapsamına almıştır. 1986 yılında Anayasa Mahkemesi bilinçli olarak yapılaşmaya izin veren maddeyi iptal ettiyse de onanma sürecinde birçok spekülatif çalışma gerçekleştirilmiştir.[9] İptalin ardından "yapı yapılmamış konut alanlarının yeşil

[8] İmar yasası değişikliği ile öngörünüm bölgesinde 500 m² ve üstü parsellerde belli oranlarda inşaat hakkı tanınmıştır. Gerigörünüm ve etkilenme bölgelerinde ise 4 ila 5 katlı yapılaşmalara izin verilmiştir.
[9] Öngörünüm bölgesinde bulunan 492.197 metrekare yeşil alanın yarısına yakın bölümü; Sarıyer'de bulunan 365.931 metrekare tarım alanının 21.995 metrekarelik bölümü; Sarıyer, Beşiktaş ve Üsküdar'da park alanlarının yarısına yakın bölümü lüks villalar ile kaplanmıştır. Boğaz yamaçlarında 535.414 metrekare koru alanının 32.120 metrekarelik bölümü; rekreasyon alanı olarak belirlenen 285.415 metrekare alanın 17.277 metrekarelik bölümü imara açılmıştır.

alan statüsüne gireceği" hükmünü içeren geçici madde yürürlükte kalmıştır. Böylece mevcut Boğaziçi köy dokularında bulunan yapılar yıkıldıklarında doğrudan yeşil alan statüsü kazanmıştır.

1988 yılında hazırlanan nazım imar planıyla Boğaziçi gerigörünüm ve etkilenme bölgelerinde bulunan açık ve yeşil alanlar yerleşime açılmıştır. Bu revizyon, karar almada yetkili kılınan büyükşehir ve ilçe belediyelerince politik çıkarlar doğrultusunda desteklenmiştir. Boğaziçi, kentte kaçak yapılaşmanın en çok görüldüğü bölgelerden biri olma doğrultusunda ilerlemiştir [10] (Salman, Kuban, 2006: 109-110). Mimarlar Odası 1988 yılında planın iptali için itirazda bulunmuştur. 1995 yılında davanın sonuçlanmış, yürütme durdurulmuştur.

1994 yılında İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nca Boğaziçi Kıyı Şeridi'ne ilişkin ilkeler belirlenmiştir. Bölge büyük bir sit alanı olarak değerlendirilmiş, mevcut Boğaziçi yalılarını kapsayan alanlarda yapı yasağına rağmen yapılan uygulamaların, restitüsyon adı altında "hiç var olmamış" yapıların inşa edilmesinin yanlışlığı vurgulanmıştır. Rekonstrüksiyon uygulamalarının hangi şartlarda gerçekleşmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu ilkeler planlamaya dayalı bir koruma yaklaşımının ilkelerini ortaya koyulması açısından önemlidir.

27.02.2004 tarihli karar ile Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı lejantının ve plan hükümlerinin onaylanması üzerine Boğaziçi alanında karşılaşılan sorunlara kesin hükümler getirilmiştir: 22.07.1983 tarihli planda işli ve yerinde mevcut olan eski eserler üzerinde Koruma Kurulu kararı alınarak; bağımsız bölüm artışı yapmamak, kontur ve gabarisi değiştirilmemek şartları ile uygulama yapılmasına izin verilmiştir. Özel alanlar (turizm, rekreasyon, tarım, çarşı vb.) dışında 1983 tarihli planda taraması olan kültür varlığı uygulamalarına da izin verilmiştir.

Boğaziçi Alanı'nda öngörünüm ve gerigörünüm bölgelerini ayıran çizgi önemli çelişkiler içermektedir. Bu nedenle öngörünüm çizgisinin yeniden belirlenmesi amacıyla danışmanlığı ve akademik rapor çalışması İTÜ Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği

[10] 1989 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü'nce kaçak yapıların tespiti amaçlı çalışmada büyük bölümü (%75) ; yeşil alan, koru alanı, koruya katılacak alan, mezarlık, mesire, park, çayır, tarım alanı, orman alanı ve devlet alanı gibi yapılanmaya kısıtlı alan ve sosyal donatı alanları üzerinde bulunan 6609 adet kaçak yapı tespit edilmiştir.

Bölümü tarafından gerçekleştirilen proje ile 1/500 ölçekli siluet haritaları oluşturulmuştur. Boğaziçi Bölgesi'ne ait 1/5000 ölçekli hava fotoğrafları hazırlanarak plan çalışmalarında kullanılacak hale getirilmiştir. Çalışmalar sonucunda Boğaziçi Alanı'nın yeni öngörünüm çizgisi belirlenmiştir (Şekil 2.32).

Şekil 2. 32**:** Mevcut öngörünüm alanında yaşanan değişim süreci haritası (Özgül, 2020)

Politik çıkarlar ve bölgeden rant sağlama amacı, geçmiş dönemlerde koruma ilkeleri ile yoğun şekilde çelişki göstermiştir. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki özellikle bahsedilen dönemlerde Boğaziçi'nin korunmasına yönelik tutarlı bir politikanın olmaması, bölgenin bir yapı karmaşası içerisine sürüklenmesine sebebiyet vermiştir.

BÖLÜM 3. BATI KAYNAKLI MİMARİ ÜSLUPLARIN İSTANBUL'DAKİ ETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıl ile birlikte başlayan batılılaşma hareketleriyle yerli mimari geleneklerden uzaklaşıldığı görülmüştür. Sultan III. Selim dönemi (1789-1807), 18. yüzyıl boyunca kendini göstermeye başlayan batı üstünlüğünün bilinçli olarak en yoğun şekilde Türk toplumuna aşılandığı dönemdir (Kuban, 1970: 39). Fransa ile ilişkiler ve Fransız ekolüne duyulan hayranlık üst seviyeye ulaşmıştır. Fransızca bu dönemde "öğrenilmesi gereken dil" olarak görülmüştür (Arel, 1975: 83). Bu döneme kadar batı geleneklerini Osmanlı Devleti içerisinde tanımaya çalışan halkın doğrudan bu ülkelere giderek gözlem yapmalarının yolu açılmıştır. Avrupa başkentlerinde elçilikler kurulmuş; gençler bu ülkelere okumaya ve dillerini öğrenmeye gönderilmişlerdir. Bu çabaların en önemli sonucu da batı yöntemleriyle eğitilmiş lâik bir neslin ortaya çıkmış olmasıdır (Arel, 1975: 84).

Sultan II. Mahmud (1808-1839) dönemi, endüstri öncesine ait fiziksel yapının İstanbul'daki son zamanlarıdır. Öyle ki geleneksel düşüncelerin kabul edemeyeceği fiziksel ve toplumsal değişiklikler bu dönemde gerçekleşmiştir (Kuban, 1970: 40). Gerek düşünce yapısı, gerekse radikal aktiviteleriyle devrimci bir hükümdar sayılan Sultan II. Mahmud; batının eğlence biçimine, giyimine ve düşüncelerine ilgi göstermiş ve örnek almaya çalışmıştır. Giyimini ve hatta sakal yapısını Batı tarzına uygun şekilde değiştirmiş ve önceki padişahların aksine halkın arasına karışarak kendisini göstermiştir. Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) Batı tarzı eğitim kurumlarına daha fazla yoğunlaşılmış ve bu sebeple yeni medreselerin sayısı azalmıştır. Avrupa tarzı saraylar inşa edilmiştir. Bu dönemlerde batılılaşmaya önemli bir diğer örnek Alman mühendis Helmuth von Moltke'ye İstanbul haritası ve imar planı çizdirilmiş olmasıdır (Oral Patacı, 2017: 174).

19. yüzyılın Osmanlı Devleti'nin batılılaşma süreci açısından en kritik dönemi 1839 yılında başlayan Tanzimat Dönemi olmuştur. Özellikle İngiltere ile yapılan ticaret anlaşması ve Kırım Savaşı (1853-1856) sonrası İstanbul'a yabancı ülkelerden bir akın olmuş ve bu süreç sonunda kentteki gayrimüslim nüfus %15'e yükselmiştir. Bu sosyal değişim kent yaşamını da etkilemiş; Avrupa kültürü bu dönemde İstanbul'a hızla

girmiştir. Tanzimat Dönemi ile birlikte gelişen güçlü merkezi otorite, kent yaşamının reformlarla denetim altına alınmasını sağlamıştır. Bu reformlar devlet yapısını çağdaş dünyaya uyarlayabilmek adına köklü değişimler gerektirmektedir. Avrupa'dan içe alınan eğitim sistemlerinin sayısı gitgide artmıştır. Apartmanlar, bankalar, tiyatrolar, okullar, tramvay yollarının yapılması; vapurla deniz ulaşımının düzenlenmesi gibi değişimlerle kentin görünümü tümüyle değişmiştir (Kuban, 2017: 454-455).

Çalışmanın bu bölümünde 19. yüzyılda batı mimarisini şekillendiren üsluplar ve bu üslupların batılılaşma hareketleri çerçevesinde Osmanlı sanatına etkileri incelenmiştir. Öne çıkan yapı örnekleri ile üslup özellikleri değerlendirilmiştir.

3.1. Barok Üslup

> "Rönesans'ın başlıca sorunu Romalı mimar Vitrivius'un eserlerinin tekrar yorumlanarak bir çıkmaza sokulması ve Palladio ile Vignola'nın standartlaştırılmış oranları ve formüle edilmiş kurallarının monotonluk yaratmasıydı. İtalyanlar, kurallaştırılmış mimariye canlılık katacak Barok üslubu yarattılar." (Bakır, 2003: 22).

Kelime anlamı "eğri büğrü inci" olan ve bir dönem "Kavisli Çizgi Mimarisi" olarak da anılan Barok Üslup; 16 ila 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da mimari anlayışa yön vermiştir. Akımın etkileri 19. yüzyılda da kısmen devam etmiştir. Üslup ilk olarak İtalya'da Katolik kilisesinin etkisi altında ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde akımın kurallarını belirleyen dinî meclistir. Papalık; Protestanlığın karşısında daha sağlam bir görüntü verebilmek adına mimariye getirilen yasaklamalar ile dini sahnelerin tasvirlerini ön plana çıkarmıştır. Barok mimari bazı sanat tarihçilerine göre Rönesans'la ortaya çıkan Protestan reformasyonuna karşı girişilen Katolik hareketin sonucudur (Bakır, 2003: 22).

Barok mimarinin ortaya çıktığı İtalya'da akımın öncüsü kabul edilen Michelangelo'nun tasarladığı yapılar, Rönesans'tan Barok Üsluba geçiş aşamasını tasvir etmektedirler. Kırık alınlıklı cepheleri, hareketli çerçeveleri ile Laurenziana Kütüphanesi (1525-1530) Barok mimariye geçişin ilk örneklerindendir (Şekil 3.1). Aynı şekilde San Pietro Kilisesi (1546-1564) -özellikle kubbe biçimlenişiyle- bu geçiş aşamasını

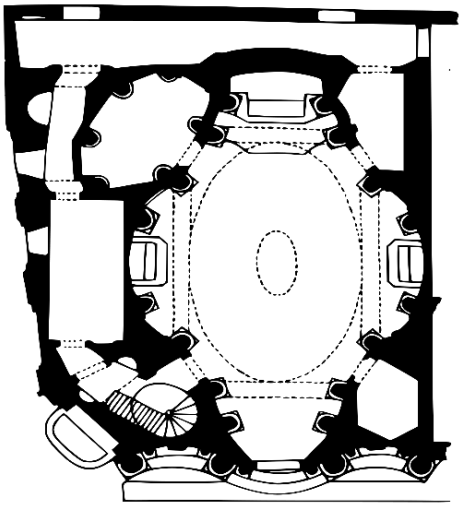
somutlaştıran örneklerden olmuştur (Şekil 3.2). Kuban, kilisenin mimarisinden; "Kubbenin plastik tesiri, yüksek lantern ve tamburun etrafındaki çift kolonlar Barok'un habercileridir." sözleriyle bahsetmektedir (Kuban, 1954: 7).

Şekil 3. 1: Laurenziana Kütüphanesi dış görünümü (URL 8)
Şekil 3. 2: San Pietro Kilisesi (URL 9)

Barok Üslup 1630-1670 yılları arasında öncelikle Roma'da gelişme göstermiş; daha sonra Kuzey İtalya, İspanya, Portekiz, Almanya ve Fransa'ya yayılmıştır. Üslubun üstatları kabul edilen Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) ve Francesco Borromini'nin (1599-1667) eserlerinde Barok mekân anlayışının özellikleri incelenebilmektedir. Bu eserlere Borromini'nin Roma'daki San Carlo Kilisesi örnek olarak gösterilebilir. Plan şemasındaki oval form karakteristik özellik taşımaktadır. Kilise, Kuban'a göre Barok Üslubun da en belli başlı özelliklerinden olan "küçücük hacimde sınırsızlık hissi veren, bakışı bir noktaya çekmeyen plastik bir mekân" örneğidir (Kuban, 1954: 8) (Şekil 3.3).

Şekil 3. 3: San Carlo Kilisesi plan şeması (URL 10)

Bruno Zevi Barok Üslubu; mekân, kural, uyuşum, temel geometri ve statik durum özgürlüğü olarak nitelemektedir. Simetrinin özgürlüğü ve iç mekân ile dış mekân arasındaki karşıtlıktır (Zevi, 1990: 21). Barok Üslup; Rönesans'ın katı kalıplarının yanında da bir özgürlük ve canlılık ortaya koymuş ve yine Rönesans'ın içe kapanık yapısını dışa dönük hâle getirmeyi amaçlamıştır.

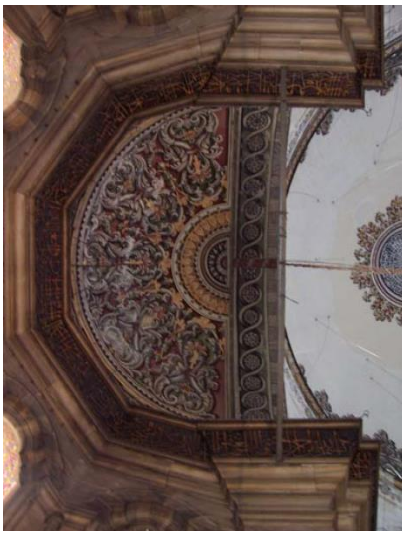
Barok Üslubun etkileriyle yeni tasarım kalıpları ve mekân düzenleme ilkeleri ortaya çıkmıştır. Rönesans döneminin simetrik ve kalıplaşmış formları asimetrikleşmiş; kare ve dikdörtgen yerine yuvarlak şemalar tercih edilmiştir. Meydan, bahçe, yol gibi temel kentsel öğeler de üslubun bu özelliklerinden etkilenmiştir (Güncan, 1993: 56-57). Bu dönemlerde Fransa'da Versailles Sarayı'nın bahçe düzenlemesi bu değişimin bir örneğidir. İtalya'da da bazı meydanlar Barok Üslupla birlikte yeniden düzenlenmiş; dar sokaklarda sıkışmış evler yerine daha özgür biçimde konumlanan yapılar ortaya çıkmıştır. Bunun yanında gösterişli bezemelere sahip saraylar ve şatolar yaptırılmıştır.

Barok akımın Osmanlı topraklarında ilk örnekleri ise, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığa getirildiği Lâle Devri'nde verilmiştir. Batıyla olan ilişkilerin zorunlu olarak gelişmesi ve buna bağlı olarak kapitülasyonlar, yabancı mimarların eserleri, Osmanlı yaptıkları ziyaretlerin ardından aktardıkları; Osmanlı Devleti'nin Barok ve Rokoko akımlarının etkisi altına girmesine neden olan dış sebeplerden bazılarıdır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde mimarinin canlandırılma isteğinin yanı sıra imparatorluk

politikasındaki sorunlar ve mali dengesizlikler de süreci etkileyen iç sebepler olmuştur. Patrona Halil İsyanı ile sona eren Lâle Devri sonrasında tahta çıkan Sultan I Mahmud (1730-1754); padişahlığı süresinde yenilikçi bir tutum sergilemiştir. Padişah genel itibariyle batılılaşma yanlısı olarak görülmese de bir anlamda Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın çabalarının devamını getirmiştir. Sultan I. Mahmud'un padişahlığı döneminde (1730-1754) imzalanan Belgrad Antlaşması (1739) sonrasında Fransa ile ilişkiler yeniden canlanmıştır. Antlaşma sonrası Yirmisekiz Mehmed Çelebi Efendi'nin oğlu Said Efendi yeni kapitülasyon teklifleri ile Fransa'ya gönderilmiştir. Birçok Fransız mühendis bu dönemde Osmanlı Devleti'ne davet edilmiştir. Osmanlı reformları ilk olarak orduda başlamıştır. Humbaracı Ocağı'nın ve sonrasında Humbaracı Ahmed Paşa (esas adıyla Kont Bonneval) tarafından inşa ettirilen Humbarahane Kışlası (1734) bu reformların ilk örnekleridir. Kışlada Fransız subaylar eğitim vermiştir. Bu duruma tepki gösteren grup yeniçeriler olmuştur ve yine bu grubun baskıları sebebiyle kışla bir sene sonra kapanmıştır. 1759 yılında yeni kışla inşa edilmiş ve mimarisinde –Fransız mühendislerin denetimi altında inşa edilen çoğu askeri kurum gibi- Fransızlar örnek alınmıştır (Şekil 3.4). Bezemelerde geleneksel üsluplar tamamen reddedilmiş; Barok ve Rokoko Üslupları kısa sürede mimari anlayışa etki etmiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri de Sultan I. Mahmud'un özellikle Rokoko Üslubuna olan özel ilgisidir (Kuban, 2017: 415-416). Barok Üslup; Osmanlı mimarisine yapısal olmayan elemanlardaki Rokoko bezemeler yoluyla (kapı, pencere ve benzeri öğelerde) yavaş yavaş giriş yapmıştır. Barok Üslubun süslemelerle sınırlı kalmayarak yapı geneline yayılışı 1740'lı yıllarda olmuştur. Barok Üslubun İstanbul'daki ilk ve en önemli örneklerinden olan Nuruosmaniye Camii yine Sultan I. Mahmud döneminde (1730-1754) yaptırılmıştır. Sultan I. Mahmud; caminin mimarisinin farklı olmasını özel olarak istemiştir; ancak yapımı 1749-1755 yılları arasında süren caminin bitimini görememiştir. Cami, revaklı poligonal bir avluya sahiptir. Cephede ağırlık kulelerinin köşesinde bulunan "S" biçimli bağlantı elemanları, sütunların eğrisel profilleri ve kemer taşları, mihrap bölümü kalemişleri, pencere ve revak kemerlerinin tamamlandığı "S" ve "C" formlar, minber kısmı, Hünkâr Mahfili bölümündeki motifler camide Barok Üslubun etkisinin görüldüğü kısımlardan bazılarıdır. Bülent Özer'e göre cami, Osmanlı mimarisine dekoratif tesire konstrüksiyon kadar ehemmiyet veren bir görünümün hâkim olmasını sağlamıştır (Özer, 1964: 31) (Yüzereroğlu, 2006: 81-82) (Şekil 3.5) (Şekil 3.6) (Şekil 3.7).

Şekil 3. 4: Humbarahâne Kışlası, 1734 (URL 11)
Şekil 3. 5: Nuruosmaniye Camii iç görünümü, 2007 (Fotoğraf: Mustafa Cambaz) (URL 12)

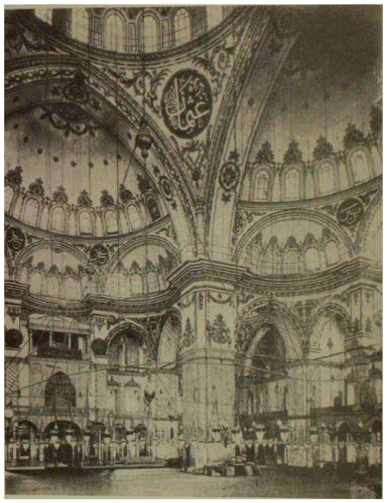

Şekil 3. 6: Nuruosmaniye Camii mihrap bölümü kalemişleri (Yüzereroğlu, 2006: 72)
Şekil 3. 7: Nuruosmaniye Camii Hünkâr Mahfili ahşap bezemeleri (Yüzereroğlu, 2006: 72)

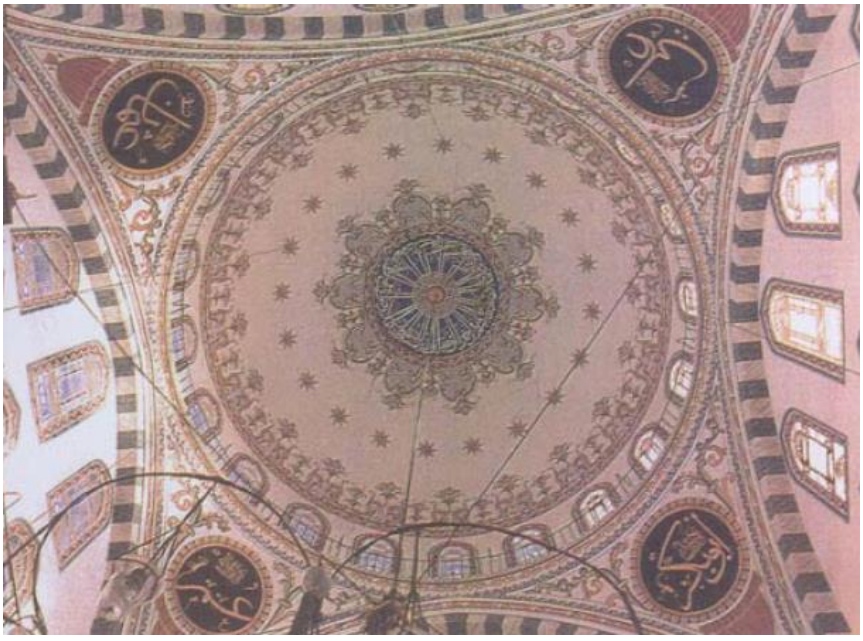
Sultan III. Osman'ın kısa süreli padişahlığının (1754-1757) ardından tahta çıkan Sultan III. Mustafa (1757-1774); Osmanlı Devleti'nde mühendislik alanında çalışma yapan eğitim kurumlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öyle ki kendisi de bir inşaatçıdır ve padişahlığı döneminde Barok Üslubun önemli örnekleri olan üç cami yaptırmıştır. Bu yapılardan Lâleli Camii (1760-1764) (Şekil 3.8) ve Fâtih Camii (1766-1771) (Şekil 3.9)

Fâtih'te, Ayazma Camii (1758-1761) (Şekil 3.10) ise Üsküdar'da bulunmaktadır (Kuban, 2017: 424).

Şekil 3. 8: Lâleli Camii dış görünümü (Yüzereroğlu, 2006: 39)
Şekil 3. 9: Fâtih Camii iç mekân görünümü, 1771 (Kuban, 1954: 53)

Şekil 3. 10: Ayazma Camii kubbe altı Barok kalemişleri (Yüzereroğlu, 2006: 33)

Barok Üsluplu yapıların cephelerinde kütle ölçüleri ve düzenlemelerine dikkat edilmiş; alınlık üzerlerinde kabartmalar, çatı kenarlarında insan figürleri, süslemeli korkuluk ve kapılar, dekoratif parmaklıklar, pencere kemerlerinde kilit taşı ve maskaron

gibi öğelere yer verilmiştir. Kolon ve pilastrlar, nadir de olsa, Barok Üsluplu yapılarda görülen diğer öğelerdendir.

Başlarda daha çok dekorasyon amaçlı bezemelerde -zaman zaman Rokoko Üslubuyla birlikte- görülmeye başlayan Barok Üslup; zaman geçtikçe yapısal öğelerde de varlığını göstermiştir. Üslup; klasik Osmanlı mimarisi ile birlikte yorumlanmış ve bir "Türk Barok Üslubu" ortaya çıkarılmıştır. Ülke mimarisinde sivri kemerlerin yerini Barok profilli eliptik kemerler; mukarnaslı sütun başlıklarının yerini ise Barok başlıklar almıştır. Süslemelerde bu döneme kadar kullanılan Türk sanatı motiflerinin yerini ise Batılı motifler almıştır (Eyice, 1981: 165).

Barok Üslup Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda da etkisini sürdürmüştür. Kimi eklektik yapıda da Barok etkiler görülmüştür. Bu dönemlerde Avrupa'da ise bir "Barok Canlandırma Hareketi" olarak Neo-Barok akım ortaya çıkmıştır. Neo-Barok Üslup; Barok Üslubun temel ilkelerini genellikle cephelerde uygulayarak akımı yeniden canlandırma amacı gütmüştür. Ancak diğer canlandırma hareketlerine kıyasla Avrupa mimarlığı üzerinde fazla etki gösterememiştir. Osmanlı Devleti'nde Dolmabahçe Saat Kulesi, Ortaköy (Büyük Mecidiye) Camii gibi yapılarda Neo-Barok mimarinin etkileri gözlemlenebilmektedir.

3.2. Neoklasik Üslup

Neoklasisizm; 18. yüzyıl ortalarından 19.yüzyıla uzanan süreçte (1750-1830) Avrupa'da klasik (Yunan) mimarinin canlandırma hareketi olarak ortaya çıkmış ve ilk başlarda Modern Klasisizm ve Doğru Stil (True Style) adlarıyla anılmıştır. 16. yüzyılda İtalyan mimar Andrea Palladio'nun; tasarımlarında klasik çağın mimari unsurlarını kullanma düşüncesi ve bu düşünceyi benimseyen mimarlar "klasisizm" akımının temellerini atmışlardır. Dolayısıyla tarihî olduğu kadar modern; gelenekselci olduğu kadar yenilikçi Neoklasik mimarinin temelleri ilk olarak 1550'lerde Roma'da atılmıştır (Palmer, 2011: 2).

> “Yeni Klasisizmle sanat yeniden sadeleşip, karışıklıklar durulunca, düz çizgi ve doğru açı itibarını yeniden kazanınca, bütün bunlar hiç şüphesiz “sadeliğe” yeni bir imanla bağlandı; ama aynı zamanda sanatın bütün temeli de kaymıştı. Zevkin sadeliğe yönelmesinden çok duygunun gölgeselden plastiğe yönelmesiydi bu.” (Wölflinn, 1973: 89).

18. yüzyıl ortaları, Neoklasik akımın Barok ve Rokoko üsluplarına bir anlamda tepki olarak canlandığı dönem kabul edilmektedir. Üslup; kimi otoritelere göre antik yapı düzenlerinin gereksiz kıvrımlarla zorla çarpıtılması olarak yorumlanmış olan Barok ve Rokoko üsluplarına karşı teorik ve stilistik bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik mimari bu gösterişli akımların ardından mimaride düzenin geri dönüşünü simgelemektedir. Bu dönemlerde yeniden canlandırılan Greko-Romen düzenleri İtalya’dan tüm Avrupa’ya yayılmıştır.

Neoklasik mimari; antik çağ mimarisinin modern dönemlere uyarlanmış hâli olarak tanımlanabilir. Öyle ki üslup, temel olarak klasik çağ yapılarının taklit edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Barok ve Rokoko akımlarının “ihtişamlı” mimari anlayışlarının yanında Neoklasik Üslup; çizgiyi ve bununla beraber düzlemi birinci planda tutmuştur. Tüm görüntüler tümüyle sınırlanmıştır. Kesişme ve derinlikler “göz aldatmacaları” olarak görülmüş ve gerçek sanatın ciddiyetiyle uyuşmadığına kanaat getirilmiştir (Wölflinn, 1973: 138).

> “Rokokonun güzelliği çözülmez bütündedir, yeni klasik zevk içinse güzel bir şekil, tıpkı 16. yüzyılda olduğu gibi, mükemmelliği kendi kendilerinde bulan vücut kısımlarının ahenginden ibaretti.” (Wölflinn, 1973: 219).

Neoklasik mimaride üç çeşit yapı düzenlemesi bulunmaktadır. İlk düzenlemede antik dönem tapınaklarından esinlenilmiştir. Genellikle müze, saray gibi modern işleve sahip yapılarda görülen bu düzenleme; cephe ve strüktürde antik dönem mimarisinin direkt olarak kopyalanması ile oluşturulmuştur. İkinci tür Andrea Palladio’nun villa tasarımlarından etkilenilerek geliştirilmiştir. Bu türde cephelerde sundurma niteliği

taşıyan portikler kullanılmıştır. Bu yapılar "stereobate" denilen basamaklı kaideler üzerine oturmaktadırlar. Üçüncü tür ise "Klasik Blok" olarak adlandırılmaktadır. Bu türde simetrik cephe yüzeylerinde dikey pilastrlar ve yatay silmeler yapıyı bölümlere ayırmaktadır (Akın, 2019: 49).

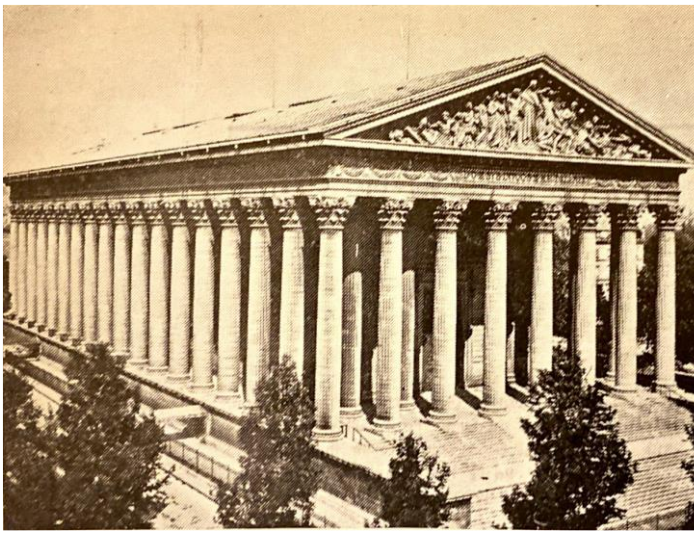
Neoklasik bir yapının dış cephesinde dekorasyon çok azdır; sade ve temiz çizgiler ön plandadır. Cephede simetrik görünüm, diğer karakteristik özellikleriyle birlikte Neoklasik mimarinin düzenli altyapısını tamamlamaktadır. Yapılar genellikle büyük ölçekli, anıtsal görünüme sahiptirler ve Dorik, İyonik, Korent, Toskan gibi sütun türlerinin kullanımı da bu anıtsal görünümü destekler niteliktedir. Bu sütunlar alçak strüktürlere oturtularak görsel algıda mekân ölçeğinin büyüklüğünü arttırmaktadırlar (İpek, 2009: 16). Kapı ve pencere tasarımları akımın mükemmeliyetçiliğini ön plana çıkarmak amaçlı özel olarak tasarlanmıştır.

Neoklasik akımın Avrupa'daki önemli temsilcileri arasında: Charles Robert Cockerell (İngiltere), Pierre-Alexandre Vignon (Fransa), Leo von Klenze (Almanya), Carl Ludwig Engel (Finlandiya) sayılabilir.

Cockerell'in Oxford'da bulunan Ashmolean Müzesi (Şekil 3.11), Vignon'un Paris'te bulunan Madeleine Kilisesi (Église de la Madeleine) (Şekil 3.12) ve von Klenze'nin Münih'te bulunan Glyptothek Müzesi (1830) (Şekil 3.13) Neoklasik Üslubun Avrupa ülkelerindeki önemli örneklerinden sayılabilir.

Neoklasik Üslup –diğer canlandırma hareketleri gibi- yapıyı iki boyutlu şekilde ele alan tutumu ile yüzyıl mimarisini ileriye götüremediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Özer'e göre canlandırma hareketleri konstrüksiyon ve strüktür metotlarına bir yenilik getiremedikleri gibi, fonksiyon anlayışını birtakım biçimsel önyargılarla ortadan kaldırmak istemişlerdir (Özer, 1964: 34).

Şekil 3. 11: Ashmolean Müzesi (İpek, 2009: 27)
Şekil 3. 12: Madeleine Kilisesi (Église de la Madeleine) (Özer, 1964: 94)

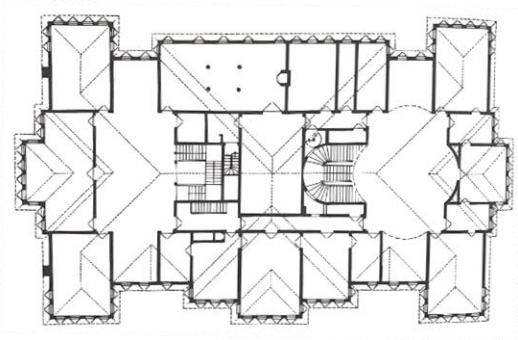

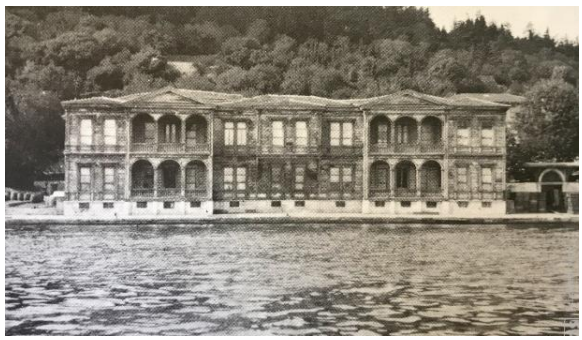
Şekil 3. 13: Glyptothek Müzesi (İpek, 2009: 21)

Neoklasik Üslubun örnekleri, 19. yüzyıl batılılaşma sürecinde Osmanlı topraklarında da görülmüştür. Üslup ilk olarak 19. yüzyıl başlarında Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) uygulanmış ve Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) gelişme göstermiştir. Osmanlı'da antik öğelerin yetersiz kalması ile Neo-Rönesans ve Neo-Gotik Üslupların etkileriyle görülen akım; yarım gömme sütunlar, üçgen alınlıklar, düz ve dâiresel kemerler, iri silmeler gibi karakteristik öğelerle ahşap yapı mimarisinde de etkisini göstermiştir. 19. yüzyılda Avrupa ile gelişen diplomatik ilişkiler doğrultusunda

yabancı mimarlar ülkede çalışmalar yapmışlardır. Avrupa Neoklasik Üslubu İstanbul'da yabancı mimarlar tarafından başlarda kâgir yapılarda uygulanmıştır. Ancak Türkler, üslubu ahşap konstrüksiyona uyarlayarak devam ettirmiş; yabancı mimarlar da bu süreçte bu yapılar üzerinde bilgi sahibi olarak ahşap çatmalı evler, yalılar tasarlamışlardır (Günay, 2017: 107).

Üslubun Osmanlı'da resmî yapılardaki örnekleri arasında: Selimiye Kışlası, Humbarahâne, Taşkışla verilebilir. Boğaziçi sahilinde de –her ne kadar sayıları azalmışsa da- Neoklasik Üslubun örneği yalılar bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı döneminde yıktırılan Kuruçeşme Ethem Paşa Yalısı üslubun yalı mimarisindeki önemli örnekleri arasında gösterilebilir. Yapı iki katlı ve ahşaptır. İki orta sofaya sahiptir (Şekil 3.14). Pencereler ikişer; balkon kemerleri ise üçerli aks sistemleriyle tasarlanmıştır (Şekil 3.15). Genel kitlesi ve yatay çizgili kat kornişleriyle yapı, Neoklasik Üslubun özelliklerini göstermektedir (Atalan, 2015: 100-101).

Şekil 3. 14: Ethem Paşa Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 85)
Şekil 3. 15: Ethem Paşa Yalısı zemin kat restitüsyonu (Eldem, 1993: 84)

Alexander Vallaury, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çalışmalar yapmış en önemli yabancı mimarlardandır. Vallaury'nin Arkeoloji Müzesi yapısı, İstanbul'da Avrupa Neoklasik Üslubunu yansıtan en önemli örneklerdendir (Şekil 3.16). İnşası 1891 yılında tamamlanan müzeye 1901 ve 1908 yıllarında ilaveler yapılmıştır. Girişte iki kat yükselen devasa kolonlar ve geniş bir merdiven bulunmaktadır. Yan duvarlarda ise pilastrlar arasında pencereler bulunmaktadır (Ödekan, 1993: 66). Vallaury'nin Galata'da bulunan Osmanlı Bankası binasının cephelerdeki simetri, klasik mimaride kullanılan üçlü

pencere sistemi ve pilastrlar kabaca yapının Neoklasik mimariyi simgeleyen özellikleri olarak göze çarpmaktadır (Şekil 3.17).

Şekil 3. 16: İstanbul Arkeoloji Müzesi (URL 13)
Şekil 3. 17: Osmanlı Bankası giriş cephesi görünümü (Özgül, 2019)

3.3. Gotik Canlandırma Hareketi: Neo-Gotik Üslup

19. yüzyılda mimaride canlandırma hareketleri yeni kavramlar olmaktan çıkmıştır. Avrupa mimarisinde eklektik anlayışın hüküm sürdüğü bu dönemlerde Neoklasik Üslubun karşısında ön plana çıkan bir başka canlandırma hareketi de Neo-Gotik Üslup olmuştur. Dönemin milliyetçilik ve tarihçilik akımlarının etkisiyle önem kazanan Neo-Gotik Üslup -veya Gotik canlandırma hareketi-; Romantisizm hareketiyle beraber daha geniş alanlara yayılmıştır (Açıkyıldız, 1997: 24).

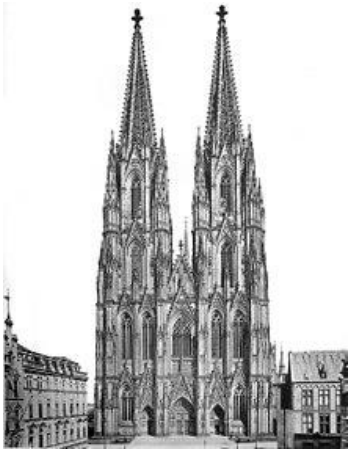
17. yüzyıl ile 18. yüzyıl sonlarına kadar olan süreçte yaygın kullanımını kaybetse de Gotik Üslup; aslında 20. yüzyıla kadar hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmamıştır. Öyle ki üsluba; en gözde olduğu ülke olan İngiltere'de 17. yüzyıldan sonra da kimi zaman yapı genelinde, kimi zaman da süslemelerde yer verilmiştir (Pevsner, 1958: 250). Bu durum Kuzey Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Bu ülkelerde hiç yok olmamış kabul edilen Gotik Üslup, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gücünü arttırmıştır.

Neo-Gotik Üslubun temelinde; Pugin, Goethe, Schlegel, Châteaubriand, Victor Hugo, Sir Walter Scott gibi önemli yazarlar ve topluma empoze ettikleri Ortaçağcılık anlayışı yatmaktadır. Fransız İhtilali'nin (1789) ardından yeniden dirilişe geçen Hristiyan âlemi de Ortaçağ kültürünü yansıtan Gotik mimarinin yeniden canlandırılması düşüncesine destek çıkmıştır. Ortaçağ yapılarına dâir arkeolojik çalışmaların ve belgelerin yayınlanması; toplumlar üzerinde geçmişlerine dönebilme düşüncesiyle heyecan uyandırmıştır. (Özer, 1964: 25-26) Endüstri Devrimi ve dönemin bilimsel çalışmalarının olmadığı Ortaçağ şartlarına dönme düşüncesi mümkün görünmemişse de bu şartları yaşamak isteyen kesimin yöneldiği kavram "doğa" olmuştur. Neo-Gotik anlayışı benimsemiş toplumlarda bu "doğa sevgisi", "doğaya dönüş" gibi kavramlara olumlu bakılmış ve bu kavramlar Gotik mimari ile kompoze edilmiştir (Güncan, 1993: 14). Evrensel bir üslup kabul edilen Neoklasik Üslubun yanında Neo-Gotik Üslup daha çok bölgesel olarak kalmıştır (Özer, 1964: 25).

Neo-Gotik Üslup 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmışsa da en etkin dönemlerini 1830-1900 yılları arasında yaşamıştır. Etkin dönemin uzun sürmemesinin en önemli sebebi, üslubun biçimsel özelliklerinin hiçbir zaman yaygın olarak kabul görmemesidir. Öyle ki Neo-Gotik Üslup, Gotik öğelerin direkt olarak kopyalanmalarıyla sınırlı kalmıştır. Amaç Ortaçağ Gotik mimarisinin en mükemmel örneklerini yaratmaktır (Güncan, 1993: 15).

Neo-Gotik Üslup, başlarda sivil mimaride uygulanmış; 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ise kilise mimarisini de etkilemiştir. Özellikle dini mimariyi etkisi altına alan üslup; bunun yanında tıpkı -Neoklasik Üslupta olduğu gibi- çok katlı konutlarda, müze ve belediye sarayı gibi yapılarda da uygulanmıştır. Yüzyılın ortalarında batı dünyasında ve yine batı dünyasının etkisi altında olan ülkelerde üslubun etkileri görülmüştür. (Mazlum ve Saner, 1993: 65) Westminster Sarayı (Londra, İngiltere) (Şekil 3.18) ve Köln Katedrali (Köln, Almanya) (Şekil 3.19) Batı dünyasından üsluba dâir başlıca örnekler olarak verilebilir.

Şekil 3. 18: Westminster Sarayı (URL 14)
Şekil 3. 19: Köln Katedrali (URL 15)

Neo-Gotik Üslup, emperyalizmin etkisiyle Amerika, Asya ve Avustralya kıtalarına yayılmıştır. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, sömürgelerine Hristiyanlığı Neo-Gotik Üslupla inşa edilmiş yapılarla aşılamışlardır. Bu yapılara örnek olarak: High Court Building (Kalküta, Hindistan) (Şekil 3.20) ve Xujiahui Katolik Kilisesi (Shangai, Çin, 1910) (Şekil 3.21) verilebilir (Musgrove, Fletcher, 1987: 1234-1301).

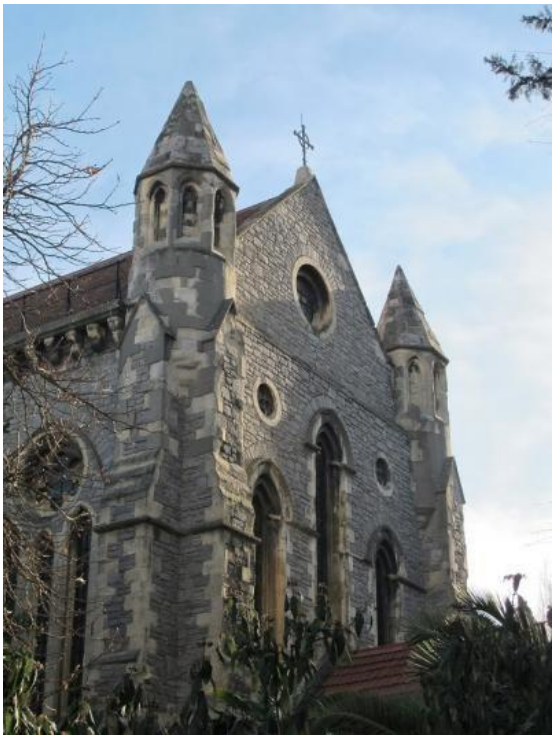

Şekil 3. 20: High Court Building, Hindistan (URL 16)
Şekil 3. 21: Xujiahui Katolik Kilisesi (URL 17)

Neo-Gotik mimarinin Osmanlı Devleti'nde ilk örnekleri çoğu 19. yüzyıl akımı gibi yine yabancı mimarların çalışmalarıyla verilmiştir. Üslup genellikle dönemin diğer mimari akımlarıyla eklektik şekilde uygulanmıştır. Ülkede Neo-Gotik Üslubun; cami,

medrese, kilise gibi anıtsal yapıların yanı sıra az sayıda resmî yapı ve sarayda uygulamalarının örnekleri bulunmaktadır.

Gotik canlandırma hareketinin İstanbul'da kilise yapıları üzerinde örneklerine: İngiliz mimar George Edmund Street'in 1896 yılında yaptırdığı Kırım Kilisesi verilebilir. (Anglikan Kilisesi) (Şekil 3.22) Street; büyük ve görkemli kilisenin mimarisinde Londra'daki adliye binalarından esinlenmiştir. Diğer örnekler ise; Sveti Stefan Bulgar Kilisesi (1898) (Şekil 3.23), Surp Boğos Ermeni Katolik Kilisesi (1885), St. Antoine Kilisesi (1912) olarak gösterilebilir.

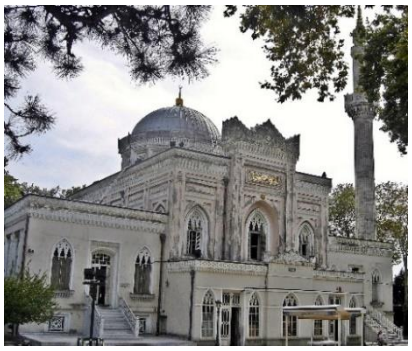

Şekil 3. 22: Kırım (Anglikan) Kilisesi (URL 18)
Şekil 3. 23: Sveti Stefan Bulgar Kilisesi (Özgül, 2018)

19. yüzyılda Neo-Gotik Üslubun klasik Osmanlı mimarisiyle eklektik örnekleri de ortaya çıkmıştır. Aksaray'da bulunan; 1871 yılında yapımı tamamlanan Pertevniyal Vâlide Sultan Camii, cami mimarisi örnekleri arasında gösterilebilir (Şekil 3.24). Tümüyle Neo-Gotik üsluptaki pencerelerin sivri kemer dolguları mermerden işlenmiştir. Ayrıca kemer içindeki dolgu motifi ve cephedeki düşeysellik Neo-Gotik karakterlidir (Yavaş, 2007: 241-242). Aynı zamanda caminin cephe alınlıkları, köşe kuleleri ve soğan

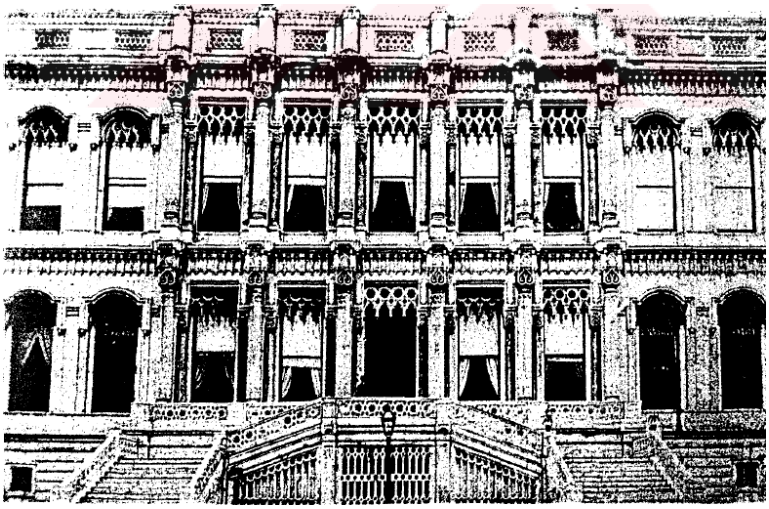
kubbeleri Oryantalist Üslupludur (Açıkyıldız, 1997: 34)ç Bir diğer Neo-Gotik Üsluplu cami örneği Hamidiye Camii'dir (Şekil 3.25). Hamidiye Camii'nde de pencere detaylarında Neo-Gotik mimariyi gözlemlemek mümkündür.

Şekil 3. 24: Pertevniyal Vâlide Sultan Camii dış görünümü (URL 19)
Şekil 3. 25: Yıldız Hamidiye Camii dış görünümü (URL 20)

Neo-Gotik Üslubun Osmanlı saray mimarisindeki en önemli örneği Çırağan Sarayı'dır. Sarayın dış cephelerinde Neoklasik ve Neo-Gotik Üslubu eklektik biçimde gözlemlemek mümkündür. Pencereler üzerinde bulunan şebekeler Neo-Gotik Üslupludur. Pencere iskeletlerini yan yana dört sivri kemer oluşturmaktadır ve üzerlerinde bulunan dolgu motifleri de Neo-Gotik Üslupludur (Açıkyıldız, 1997: 95) (Şekil 3.26).

Şekil 3. 26: Çırağan Sarayı dış cephe görünümü (Can, 1997: r.8)

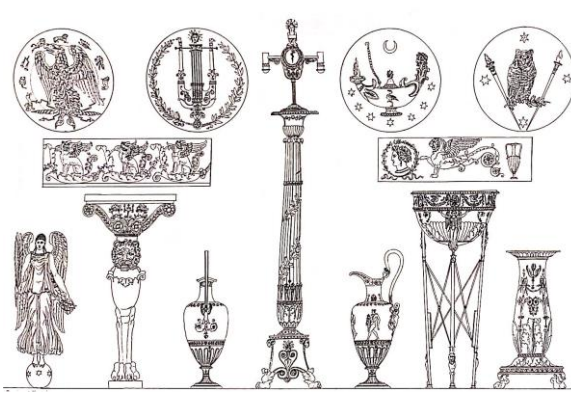
5.4. İmparatorluk Üslubu: Ampir

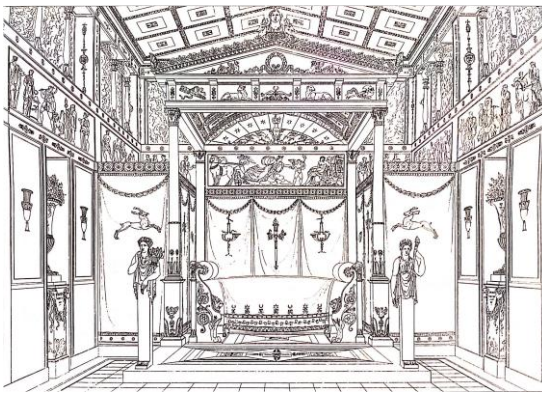
1804 yılında Fransa'da politik dengesizliğin sona ermesiyle Napoleon Bonaparte imparatorluk koltuğuna oturmuştur. Bu yıllar içerisinde ekonomi gelişmiş ve yeni bir aristokrasi şekillenmiştir. Napoleon Bonaparte'ın güçlü imparator imajını yaymak adına "İmparatorluk Üslubu" ya da diğer adıyla Ampir Üslubu şekillenmiştir. Ancak bu üsluba geçiş o kadar da keskin olmamıştır. 1790-1800 yılları arasında bir "ara üslup" olarak ortaya çıkan Direktuvar Üslubu, geçiş aşamasında doğadan uzaklaşıp klasisizme yönelen anlayışı tetiklemiştir. Amaç, sanat aracılığıyla imparatoru yüceltmektir. Direktuvar Üslubunda yuvarlak kemerler, üçgen alınlıklar, kanatlı zafer simgeleri gibi öğeler görülmüştür. Üslup, zamanla Ampir Üslubunun olgunlaşmasına zemin oluşturmuştur (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1993: 247). Bu dönemde öncelikli olarak dekorasyon alanında Klasik dönem fikirleri ve etkileri yeniden canlanmıştır. İmparatorluk Üslubu; Neoklasik Üslubun eski çağlar ile olan bağlılığı haşmetli görünüm ile birleştiren kendine has bir aşamasını oluşturmaktadır. Kimi zaman da Fransız ve İtalyan Rönesans unsurlarını; Etrüsk ve Gotik sanatların etkilerini görmek mümkündür. Üslubun çoğunlukla iç mekân tasarımında; şekil, heykel, seramik ve giyim alanlarında etkisi hissedilmiştir. İtalya ve Mısır'da yapılan işgallerin ardından arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Pompeii, Herculaneum gibi kentlerin mimarilerindeki Klasik özelliklerinden ve Mısır hiyerogliflerinin motiflere yer verilmiştir. Devrim niteliği taşıyan işgaller bu antik formlarla yansıtılmış, "zafer" ve "ün" kavramları bu formlarla vurgulanmıştır. Başlıca İmparatorluk Üslubu motifleri; akant yaprağı, palma, hayvan pençesi, boynuz, yunus, kartal, lir ve rozetler olarak sıralanabilir. Fransız devriminin ilk yıllarında giysilere takılan rozetler ile kargı, top, meşale gibi askeri biçimler iç dekorasyona yansımıştır. Askeri çadır biçimleri, ayakları kılıç, tüfek gibi silahlar biçiminde tasarlanmış mobilyalar; kraliyete veya hükümdarlığa ait simgeler Ampir Üsluplu yapılarda görülmektedir. Süslemelerde yaldız kullanımı ön koşullardan biridir. Dış cephelerde pilastrlar, Roma sütun başlıkları[11], dairesel kemerler, üçgen alınlıklar, yalın silmelerle belirginleştirilmiş kornişler, maun

[11] Sütunların kaide ve başlıklarında çoğu kez yaldızlı tunçtan, birbirine bindirilmiş yumurta ya da defne formunda bir gerdanlık vardır. Sütun gövdeleri oluksuzdur. Genellikle mermer yerine yerel taşlar kullanılmıştır. (Sayın, 2001: 88)

rengi ahşaplar ve altın kaplamalı öğeler üslubu yansıtmaktadır (Percier ve Fontaine, 1991: iii).

Napoleon Bonaparte'ın mimarları Charles Percier (1764-1838) ve Pierre-François-Léonard Fontaine (1762-1853) İmparatorluk Üslubu üzerine ilk çalışmaları yapmışlardır. Percier ve Fontaine; fonksiyonel öğeleri gizlemeyi, dekoratif öğeleri ön plana çıkarmayı amaçlamışlardır. Ampir Üslubunun şekillenişini gösteren çizimlerin örneklerini; mimarların Recueil de Décorations Intérieures (İç Dekorasyon Koleksiyonu) adlı kitaplarından edinmek mümkündür (Şekil 3.27) (Şekil 3.28). Napoleon Bonaparte, mimarlarına temel görev olarak Malmaison Şatosu da dâhil olmak üzere kraliyet yapılarının renovasyonlarının yapılmasını belirlemiştir (Şekil 3.29) (Şekil 3.30). Napoleon Bonaparte'ın düşüşünden sonra da İmparatorluk Üslubunun etkileri sürmüştür. Akım, basit ama güçlü çizgileri ile 19. yüzyılın ikinci yarısında canlanmıştır.

Şekil 3. 27: Citoyen J Resim Stüdyosu'ndan detaylar ve öğeler (Percier ve Fontaine, 1991: Plate 4)
Şekil 3. 28: Monsieur O. için tasarlanan yatak, Paris (Percier ve Fontaine, 1991: Plate 25)

Şekil 3. 29: Malmaison Şatosu Josephine'in Resmî Yatak Odası (URL 21)
Şekil 3. 30: Malmaison Şatosu kütüphanesi tavan süslemeleri (URL 22)

Ampir Üslubunun Osmanlı topraklarında ilk örnekleri 19. yüzyıl başlarında, Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) verilmiştir. Akımın etkileri 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Türk Barok Üslubuyla eklektik örnekleri de olan Ampir Üslubu, diğer batılı üsluplar gibi Osmanlı sanatına direkt aktarılmamış, geçmiş birikimler ile birleştirilerek bir "Osmanlı Ampiri" Üslubu ortaya çıkarılmıştır. İmparatorluk Üslubunda yer verilen bazı öğeler Osmanlı Ampirinde görülmemektedir. Örneğin; Osmanlı'da canlı karakterlerin resmedilmesi İslam dinine göre aykırı görüldüğünden insan ve hayvan figürlerine (grifon, aslan, kartal gibi) yer verilmemiştir (Bakır, 2003: 93). Silmeler Osmanlı Ampirinde de yalındır. Kılıç, bayrak öbekleri, müzik aletleri; vazo içinde çiçek ya da uçları sivriltilmiş akant yaprakları (kapı ve pencere üzerinde) ile şemseler Osmanlı Ampirinde görülen öğelere örnek olarak verilebilir. Genellikle sütun başlıklarında bulunan girlandlar da akımın karakteristik özelliklerindendir. Kemerlerde yuvarlak ya da düz biçimler tercih edilmiştir.

Barok ve Rokoko Üslupları ile bir geçiş yapısı olarak tanımlanan Nusretiye Camii'nde Osmanlı Ampirinin bezeme örneklerini incelemek mümkündür. 1826 yılında inşası tamamlanan caminin mimarı Krikor Balyan'dır. Ampir Üslup, camide daha çok iç mekân süslemelerinde ve bazı strüktürel elemanlarda göze çarpmaktadır. Caminin dikdörtgen formlu sade söveli pencereleri, sade sütun başlıkları, yalın silmeleri, Hünkâr Kasrının sade yapısı Osmanlı Ampirinin örnekleridir. Ampir Üslubu'nun simetrisi, daha düz hatlarla beliren çizgiselliği yapıda kendini hissettirmektedir. Cephelerde: caminin ağırlık kuleleri üzerindeki kaburgalı vazo formları, askı kemerleri üzerinde bulunan bitkisel süslemeler, dayanma kemerleri ve pilastrların aslan pençesi benzeri yapıları Ampir

Üslupludur (Şekil 3.31). Ayrıca dış galeri kısmında bulunan perde motifleri; kapı ve pencere köşelerinde ve Hünkâr Girişi'nde (Şekil 3.32) çiçek rozetleri, palmetler, girland kabartmalar dış cephelerde üslubu yansıtan öğelerdir. İç mekân süslemelerinde: cami minberinin çeşitli bölümlerinde (Şekil 3.33) akant yaprakları, palmetler, çan çiçeklerinin bulunduğu süslemeler görülmektedir. Vaiz kürsüsü panolarında akant yaprakları figürlerinden oluşturulmuş süslemeler vardır. Hünkâr Mahfilinin altın varaklı pirinç kafesle örtülen loca kısmında (Şekil 3.34) ve bu kısmın süslemelerindeki perde motifleri, rozetli askı girlandlar ve akant yapraklı pilastrlar Ampir Üslubu'nun yansımalarıdır (Oral Patacı, 2017: 178).

Şekil 3. 31: Nusretiye Camii kubbesi ve ağırlık kulelerinin görünümü (Oral Patacı, 2017: 189)
Şekil 3. 32: Nusretiye Camii Hünkâr Girişi süslemeleri (Oral Patacı, 2017: 194)

Şekil 3. 33: Nusretiye Camii Minber yan aynalık süslemesi (Oral Patacı, 2017: 202)
Şekil 3. 34: Nusretiye Camii Hünkâr Mahfili (Oral Patacı, 2017: 204)

Sultan Abdülmecid'in; babası II. Mahmud için inşa ettirdiği II. Mahmud Türbesi de Osmanlı Ampirinden örnekler taşımaktadır. Türbenin mimarı Garabet Balyan olarak bilinmektedir. Balyan; II. Mahmud Türbesi'nde Ampir Üslubunu özellikle cephelerde

çiçek kabartmaları, İyonik sütun başlıklı pilastrlar, kemerli pencereler ve demir pencere kafesleri gibi detaylarla yansıtmıştır (Şekil 3.35). Silmelerin pilastrlar ile birleştiği kısımlardaki palmet frizleri, saçak altındaki attikanın her yüzeyinde pilastrların üzerine rastlayan çifter kılıçlı kalkan kabartmaları ve bu kalkan figürlerinin arasındaki enine bezemeler; Fransız ve Osmanlı Ampirinin özelliklerini taşıyan diğer öğelerdendir. İç mekânda ise dış cephede olduğu gibi bitkisel ve arma bezemelerle süslenmiş Korent başlıklı pilastrlar ve altın varaklı metal yarım daire pencere şebekeleri (Şekil 3.36) Ampir Üslubu'nun türbedeki etkilerindendir.

Şekil 3. 35: II. Mahmud Türbesi dış cephesi (Özgül, 2018)
Şekil 3. 36: II. Mahmud Türbesi pencere şebekeleri ve Korent pilastrlar (Özgül, 2018)

Yeniköy Said Halim Paşa Yalısı iç mekân süslemeleri; Osmanlı Ampirinin ahşap konut mimarisindeki örnekleri arasında gösterilebilir. Süslemelerde Barok Üslubun etkileri de görülmektedir. Ampir Üslubu, bu Barok süslemelerin içerisine çoğunlukla bitkisel figürler ile (genellikle akant yaprağı) karışmaktadır. Yapının süslemeleri yaldızlıdır (Şekil 3.37) (Şekil 3.38).

Şekil 3. 37: Said Halim Paşa Yalısı Büyük Salon kapı üzeri süslemesi (Özgül, 2019)
Şekil 3. 38: Said Halim Paşa Yalısı merdiven holü kapı üzeri süslemesi (Özgül, 2019)

5.5. Yeni Sanat: Art Nouveau

> "19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ve itici gücü bir dizi estetik ideal ve modernite coşkusu olan Art Nouveau eğilimi; endüstriyel teknolojilerin ve yeni malzemelerin sunduğu olanaklardan yararlanmış ve özenli bir işçilikle ayrıntı gözlemciliğini birleştiren bir güzelliği hedeflemiştir. Sonuç mimarinin, mobilyanın ve bezemenin şaşılacak uyumudur." (Lahure, 2005; 19).

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Modernismo, Sezession, Glasgow Üslubu, Stile Liberty, Jugendstil, Modern Üslup gibi farklı adlar altında şekil bulan Art Nouveau Üslubunun en etkin yılları 1890-1914 yılları arasında olmuştur. Art Nouveau, ülkeler arası yayılımı göz önünde bulundurulduğunda mimarlık tarihinin ilk uluslararası sanat akımıdır. Akımın kökleri esasen İngiltere'de ortaya çıkan Arts and Crafts hareketine kadar dayanmaktadır. Doğa öğelerinden ve Ortaçağ sanatlarından –özellikle de Gotik tarzdan- etkilenen Arts and Crafts hareketi temsilcileri; Sanayi Devrimi'yle birlikte tekstil ve makine kullanımlarındaki gelişmeler sonucunda el sanatlarının gerilemeye yüz tutmasına engel olmayı amaçlamışlardır. El yapımı eserlerin sanatçı ve eseri arasındaki bağın en güzel ve en tatmin edici şekilde kurulmasını sağlayacağı fikri benimsenmiştir. Ortaçağ mimarisinin etkilerinin görüldüğü Arts and Crafts hareketi; mimarlık, dekoratif sanatlar, iç mekân tasarımları ve bahçe düzenlemeleri alanlarında etki göstermiştir.

19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Art Nouveau akımı, Yunan ve Roma mimarilerinin sürekli olarak kopyalanmasına tepkinin bir meyvesi olarak gösterilebilir. Bu dönemlerde sanat okullarında doğadan esinlenerek yapılan tasarımlara yoğunlaşılmıştır. Başlarda Japon grafik sanatının çizgisel düzenlemeleri, gölgesizliği ve asmiterisi ilham alınarak ortaya çıkarılan bu tasarımlarda "yılankavi" çizgiler ön plana

alınmış ve simetri ikinci planda bırakılmıştır (Batur, 2005: 142). Dönemin önde gelen temsilcileri aynı zamanda Kelt, Gotik ve Rokoko sanatlarından da etkilenmiştir (Guerrand, 2005: 57). Art Nouveau Üsluplu tasarımlarda doğanın biçimsel ve tinsel güzellikleri mimari bir dille aktarılmak istenmiştir. Bu romantik tasarım yaklaşımı, teknolojinin varlığı reddedilmeden uygulanmıştır (Karagöz, 2007: 32). Art Nouveau akımının temelini duyumsal ve yumuşak çizgiler, kıvırcık saçlı kadınsı figürler, bitkisel eğriler, kıvrılan dalga benzeri figürler oluşturmaktadır.

Art Nouveau Üslubunun ilk somut örnekleri Belçika, Brüksel'de verilmiştir. Belçikalı mimarlar Victor Horta ve Paul Hankar akımı geliştirmiş ve yarattıkları yeni mimari stil ile özgün Brüksel evi plan şemasından tümüyle uzaklaşmışlardır. Çalışmaların yankı uyandırdığı bu dönemlerde Victor Horta'nın tasarımı; Art Nouveau akımının başlıca örneği Tassel Evi (Hôtel Tassel) inşa edilmiştir. Yapı kıvrımlı, hareketli ve renkli cephesi ile akımın özelliklerini göstermektedir (Şekil 3.39).

Art Nouveau Üslubunun İspanya, Katalonya'daki (Modernismo) örneklerinden Vicens Evi (Casa Vicens) 1878 yılında tasarlanmış ve 1885 yılında inşa edilmiştir. Katalonya'daki bir başka örnek El Capricho da 1883-1885 yılları arasında yaptırılmıştır. Buradan yola çıkarak Modernismo akımının öncülerinden Antoni Gaudi'nin eseri olan bu yapılar, benzer akımların ilk eserleri olarak gösterilebilir. Casa Vicens'in oldukça canlı cephesinde bulunan fayanslar ve balkonların üzerindeki bitkisel motifler; aynı şekilde iç mekânda tavanlarda ve duvarlarda bulunan bitki ve kuş figürleri akımın özelliklerini göstermektedir (Şekil 3.40). El Capricho örneğinde ise Gaudi'nin; yapının bulunduğu Comillas bölgesinin yemyeşil peyzajı ile bağ kurabilmek adına dış cephede çiçek figürlerine yer verdiği görülmektedir. Yapının seramikle kaplı kulesi de Casa Vicens'in terasında olduğu gibi ayçiçeği figürleri ile kaplıdır (Şekil 3.41).

Şekil 3. 39: Tassel Evi dış görünümü (URL 23)
Şekil 3. 40: Casa Vicens dış görünümü (URL 24)

Şekil 3. 41: El Capricho dış görünümü (URL 25)

Art Nouveau'nun başkent İstanbul'daki ilk örnekleri ise Osmanlı Devleti'nin çöküş öncesi dönemlerinde görülmüştür. Osmanlı Devleti bu dönemlerde isyanların,

savaşların ve imparatorluğu yoksul hâle getiren anlaşmaların etkisiyle güçsüz duruma düşmüştür. İmparatorluğun çöküşe sürüklendiği bu dönemlerde İstanbul; gerek deniz ticaretinin gelişmesiyle gerekse nüfus artışıyla ülkenin egemen kenti hâline gelmiştir. İletişim ve ulaşım araçlarının çağdaşlaşmaya başladığı İstanbul'da bu dönemlerde inşaat ve mimarlık piyasası da etkin hâle gelmiştir. Zamanla kent, diğer Art Nouveau başkentlerinin imkânlarına sahip duruma gelmiştir (Batur, 2005: 151).

"Yeni Sanat" İstanbul'da ilk olarak 19. yüzyıl sonlarında görülmüştür. Osmanlı mimarisinde Art Nouveau başlığı altında incelenmesi gereken en önemli isim Sultan II. Abdülhamid tarafından 1893 yılında Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi'nin projesini hazırlamak için davet edilen, 1896 yılında sarayın da mimarlığına getirilmiş olan Raimondo D'Aronco'dur. İtalyan mimar İstanbul'da saray yapılarının yanı sıra birçok yalı, köşk, apartman ve türbe tasarlamıştır.

İstanbul'da Art Nouveau Üslubunun kentsel ölçekteki ilk önemli örneği Botter Evi kabul edilmektedir. (Casa Botter) Sultan II. Abdülhamid'in terzisi için inşa edilmiş olan bu "Moda Evi", D'Aronco tarafından tasarlanmıştır. Yapının cephesinde göze çarpan dövme demirden yapılmış deniz kabuğu motifli küçük balkona D'Aronco'nun eserlerinde sıkça rastlanmaktadır. Cephenin farklı bölümlerinde -kimi yerlerde çapraz çizgi ağlarıyla kenetlenmiş- stilize gül motifleri de Art Nouveau Üslubunun Avrupa'daki örnekleriyle (Joseph Maria Olbrich eserleriyle) bağdaşmaktadır. Giriş kapısı üzerinde bulunan demir çatı kafesi tasarımı ise Victor Horta ve Hector Guimard'ın süslemelerinin eğrisel çizgilerinden esinlenilmiştir (Barillari, Godoli, 1998: 86) (Şekil 3.42).

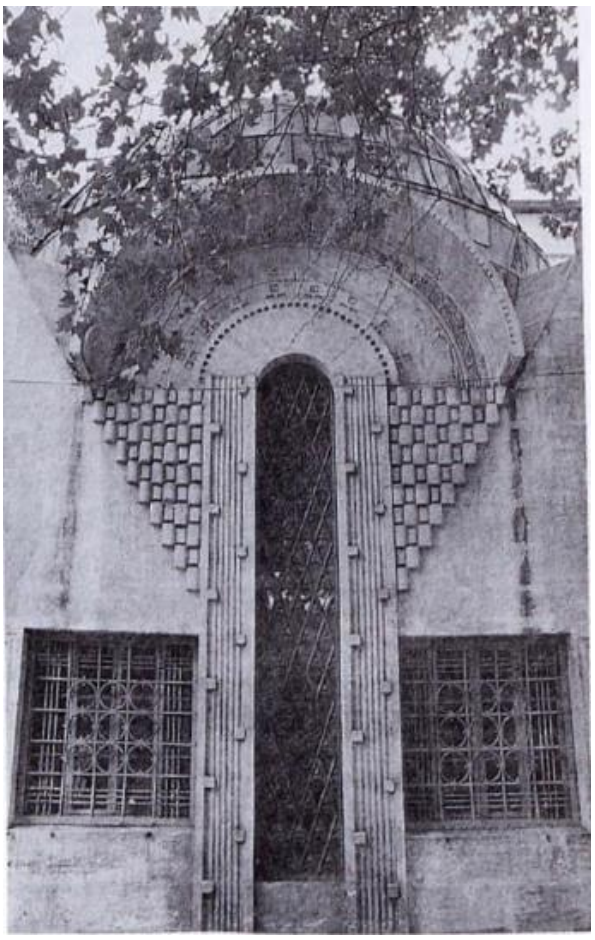
D'Aronco'nun Art Nouveau yapılarına en önemli örneklerden biri de Beşiktaş'ta bulunan Şeyh Zafir Külliyesi'dir. Kütüphane, sebil ve türbeden oluşan külliye, kare planlı ve klasik Osmanlı modelinde tasarlanmıştır. D'Aronco külliyenin bu yapısını, kavisli saçaklar, üçgen kabartmalar, çiçek süslemeleri ve pencerelerde demir işçiliğiyle birleştirmiştir (Çelik, 1998: 117) (Şekil 3.43).

Osmanlı döneminde Art Nouveau örneklerinde; üslubun temel ilkelerinden olan strüktür ile bezeme ilişkisi üzerinde durulmamış, "dışbiçimsel" çözümler üretilmiştir. Öyle ki Afife Batur, Şeyh Zafir Türbesi örneğinde oluşturulmak istenen iç ve dış mekânın birbirinden ayrı kurgulanarak birleştirilmeye çalışıldığından bahsetmektedir. D'Aronco bu şekilde eklektisizme antitez olarak ortaya çıkan Art Nouveau Üslubunun ahlâki

anlayışından taviz vermiş olmalıdır (Ciner, 1982: 41). Bu durum diğer Art Nouveau Üsluplu konut örneklerinde de tekrarlanmaktadır.

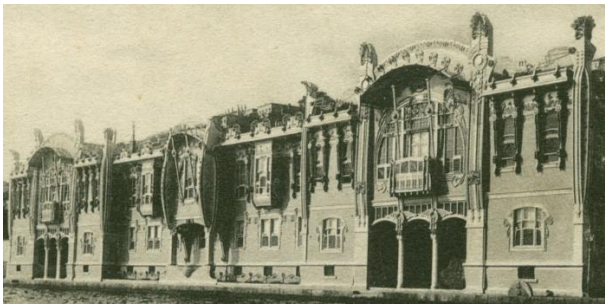
19. yüzyıl sonlarında Art Nouveau; İstanbul'da en gözde mimari üsluplardan biri durumuna gelmiştir. İstiklal Caddesi veya eski adıyla Cadde-i Kebir'de bu dönemlere ait birçok yapıda Art Nouveau Üsluba rastlanmaktadır. Avrupa'da üslubun örnekleri -endüstriye bağlı- metal konstrüksiyonla inşa edilmekteyken Türk Art Nouveau Üslubu geleneksel malzeme ve yöntemlerle; kâgir ve ahşap örneklerde çeşitlilik göstermektedir. Metal; balkon parmaklıkları gibi öğelerde bezemeye malzeme sağlamaktadır (Ciner, 1982: 42).

Şekil 3. 42: Botter Evi dış görünümü (Barillari, Godoli, 1997: 82)
Şekil 3. 43: Şeyh Zafir Külliyesi giriş cephesi görünümü (Çelik, 1998: 118)

Art Nouveau, zamanla İstanbul'un diğer bölgelerine de yayılmıştır. Kâgir Art Nouveau Üsluplu yapılar Galata, Sirkeci, Beyoğlu ve Şişli'de yoğunlaşırken sayfiye bölgelerinde -Bakırköy, Yeşilköy, Pendik, Bostancı ve Boğaz kıyılarında- birçok ahşap örnek görülmektedir. Tarabya İtalyan Sefareti, Kuruçeşme Nazime Sultan Yalısı gibi örnekler D'Aronco'nun Boğaziçi ahşap mimarisine kazandırdığı en önemli yapılardandır. 1923 yılında yıktırılan Nazime Sultan Yalısı; simetrik plan şeması, basık kemerlerle bağlı pilonları ve at nalı kemeri biçimli dekoratif cephe düzenlemeleriyle üslubu yansıtmaktadır (Atalan, 2008: 136) (Şekil 3.44) (Şekil 3.45).

Şekil 3. 44: Nazime Sultan Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 88)
Şekil 3. 45: Tarabya İtalyan Sefareti özgün deniz cephesi görünümü (URL 26)

Türk Art Nouveau Üslubu Avrupa'daki çeşitli modeller ile şekillenmiştir. Tasarımlarda doğal biçimlere sadık kalınarak yapılan betimlemeler (floreal üslup) İtalya'nın Liberty Üslubunun, geometrik bezemeler Viyana Secessione'unun ve çizgilerle oluşturulan organik soyutlamalar Belçika'nın Art Nouveau Üslubunun etkileri olarak açıklanabilir. Ancak Avrupa mimarisinde çağdaş mimarlık kavramının gelişmesine katkıda bulunan Art Nouveau ve çeşitleri, Osmanlı'da eklektik anlayış içerisinde kendine yer bulabilmiş, dolayısıyla mimariye biçimsel bir zenginlik kazandırmanın ötesinde bir atılım yaratmamıştır (Ciner, 1982: 42).

Tablo 3. 1: 19. yüzyıl üsluplarının etkin yılları, genel özellikleri ve temel mimari elemanları

MİMARİ ÜSLUP	AVRUPA'DA ETKİN YILLAR	OSMANLI'DA ETKİN YILLAR	GENEL ÖZELLİKLER	MİMARİ ELEMANLAR
BAROK ÜSLUP	16. yüzyıl - 18. yüzyıl	18. yüzyıl ilk çeyreği - 19. yüzyıl ikinci çeyreği	Dalgalı ve kıvrımlı yüzeyler Alınlık üzeri kabartmalar Süslemeli korkuluklar Süslemeli kapılar	• Kıvrımlı motifler ("C", "S") • İstiridye kabuğu • Kartuşlar • Çiçek-meyve motifleri • Yumurta dizileri • Aynalar • Çatı kenarında insan figürleri • Pencere kemerlerinde kilit taşı, maskaron
NEOKLASİK ÜSLUP	18. yüzyıl ikinci yarısı - 19. yüzyıl ikinci çeyreği	19. yüzyıl ikinci yarısı - 19. yüzyıl sonları	Sadelik Düzen Simetri Anıtsal görünüm	• Sütunlar (Dorik, İyonik, Korent, Kompozit, Toskan) • Portik • Pilastrlar • Üçgen, kırık, yarım yuvarlak formlu alınlıklar • Palladyen Pencereler
NEO-GOTİK ÜSLUP	18. yüzyıl sonları - 20. yüzyıl başları	19. yüzyıl ikinci çeyreği - 20. yüzyıl başları	Düşeysellik Bol ışık kullanımı	• Sivri kemerli pencereler • Üç dilimli kemerler • Sivri tonozlar • Dayanma kemerleri • İnce uzun pencereler • Uçan payandalar • Vitraylar • Üç-dört kollu yonca motifi
AMPİR ÜSLUBU	19. yüzyıl başları - 20. yüzyıl başları	19. yüzyıl başları - 20. yüzyıl başları	Güç, zafer ve ün simgeleri, askerlikle ilgili biçimler Osmanlı'da insan ve hayvan figürleri yerine bitkisel bezemeler	• Grifon, sfenks, aslan, kartal, insan figürleri • Pilastr • Roma sütun başlıkları • Rozet, kargı, top, meşale biçimleri • Palmet, gülbezek, girland, defne dalı motifleri • Baklava biçimi **Osmanlı'da:** • Bayrak Demetleri • Vazo içerisinde çiçek • Müzik aletleri • Ucu sivri akant yaprağı • Bezemesiz silmeler • Yaldızlı süslemeler, altın kaplamalar • Yivli ve düz gömülü sütunlar, köşe sütunları • Yuvarlak ve düz kemerler
ART NOUVEAU	19. yüzyıl sonları - 20. yüzyıl başları	19. yüzyıl sonları - 20. yüzyıl başları	Hareketli ve renkli cepheler Yumuşak çizgiler Bitkisel eğriler Asimetrik düzen	• Bitkisel bezmeler (Stilize gül demetleri, tomurcukları) • "S" kıvrımlı motifler • Uçuşan saçlı kadın figürleri • Hayvan figürleri • Dairesel oyma, kabartmalar • At nalı pencere çerçeveleri

BÖLÜM 4. BOĞAZİÇİ YALILARI

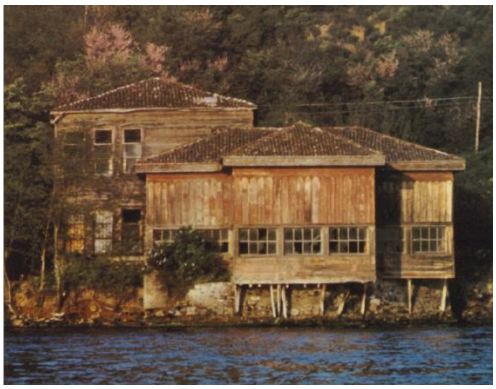
4.1. Boğaziçi'nde Yalı Olgusunun Ortaya Çıkışı

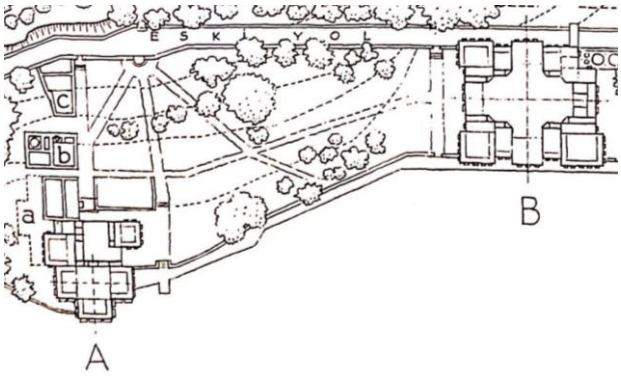
Tarihi yarımadanın uzaklarında, ulaşımın zor olduğu bölgelerde yapılaşmalar oluşması, Osmanlı'da batılılaşma hareketlerinin önemli göstergelerindendir. Bu durumun sebepleri arasında nüfus yoğunluğunun artışı ve mahalle sınırlarının genişlemesi de gösterilebilir. Bir diğer sebep ise doğayla yapılaşma arasındaki bağın kopmasının doğru bulunmamasıdır. Bu durum batılılaşmanın ilerlediği dönemlerde dâhi içgüdüsel olarak dış dünyayla bağın koparılmak istenmediğinin bir göstergesidir (İlhan, 2018: 134). 18. yüzyıl içerisinde Boğaziçi'nde giderek sayıları artmaya başlayan yalılar, bu düşüncenin de etkisiyle ulaşımın zor olduğu bölgelerde yoğunlaşmışlardır. Estetik anlayışın değişmesi de bu yeni yapı türünün gelişmesine olanak sağlamıştır. Geçmiş yüzyıllarda boş tepe ve kıyılardan oluşan Boğaziçi; kıyılarda yazlık hayatın önemli bir örneği olan yalılarla çevrilmiştir.

Boğaziçi ve yalılar, Avrupa'da iki su yoluna sahip şehre benzetilegelmiştir. Bunlardan ilki Venedik'tir. Ancak hemen hemen hiç ağaçlık alan bulunmayan Venedik'te, "saraycık" olarak adlandırılabilecek olan "palazzo" yapıları arasındaki mesafeler, Boğaziçi'nin yalılarına kıyasla çok daha kısadır ve bu yapıların mermer ve değerli taşlardan oluşan yapı malzemeleri; ahşap yalılara göre çok daha ağır ve sağlamdır. Bir diğer benzetme Londra ve içerisinden akan Thames Nehri için yapılmıştır. Bu örnekte ise Boğaz'dan çok daha uzun, geniş ve yayvan bir doğa söz konusudur. Nehrin kenarları 15. yüzyıldan itibaren saraylarla donatılmıştır; ancak yapılar yalılardan farklı olarak şatovari görünümdedirler (Eldem, 2000: 120-121).

Doğan Kuban İstanbul'dan "denizin tanımladığı kent" olarak bahsetmektedir. Yalılar ise bu deniz kentinin yaşam simgeleridir. Yalılardan önce kıyılarda hasbahçeler ve bu hasbahçelerin içinde padişahların kasırları bulunmaktadır. 17. yüzyılda az sayıda da olsa yalılar inşa edilmiştir. Bu yalılar sultan kızlarına ve vezirlere aittir (Sayın, 2001: 92). 17. yüzyıl sonlarında inşa edilen Anadoluhisarı Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı'nın yalnızca ahşap kubbeli sofası ve denize taşan eyvanlı divanhanesi mevcutta ayakta

kalabilmiştir. Yalı, geleneksel Türk Evi planına sahiptir. Deniz cephesinde çıkmalar payandalar üzerinde bulunmaktadır. Çiçek motifleriyle bezenmiş iç duvarlar altın yaldız varaklarla kaplanmıştır (Başkan, 1994: 20) (Şekil 4.1) (Şekil 4.2).

Şekil 4. 1: Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı selamlık deniz cephesi görünümü (Eldem, 1970)
Şekil 4. 2: Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı vaziyet planı (A: Selamlık B: Harem) (Eldem, 1993: 83)

Yalıların konumuna etki eden en önemli faktörler: ulaşım, topoğrafya ve yapı boyutları olarak sıralanabilir. Öyle ki Boğaziçi'nin kıyı yapısı keskin değişiklikler göstermektedir. Orta veya küçük boyutta yalıların yanında sarayları anımsatan büyük yalılara da rastlanabilmektedir (Hisar, 1956: 14).

Geçim kaynağı balıkçılık ve tarım olan köylerin bulunduğu Boğaziçi'nin kıyı kesimlerinde denizle iç içe bir konut türü olarak ortaya çıkan yalılara, geçmiş dönemlerde kıyılara karadan bağlantı yolu olmadığından tek ulaşım imkânı deniz yolu olmuştur. Dolayısıyla yalıların aralarında yer yer iskeleler yapılmıştır. Yalıların halkın aristokrat kesimine hitap etmesinin temel sebebi de bu deniz ulaşımının pahalı ve zahmetli olmasıdır. Bahsi geçen bu zengin kesim de yalıları yazlık ev olarak inşa ettirmişlerdir. Ulaşım imkânlarının kısıtlı olmasının yanında; lodostan dolayı bölgedeki soğuk havaya çözüm bulunamaması yalıların sayfiye olarak kullanımının temel sebepleridir.

Anadolu yakası yalıları, Rumeli yakası yalılarına göre suya daha yakın, saçakları daha geniş inşa edilmiştir. Pencereler kepenklidir ve bu pencereler açıldıkları yönde saçak altına denk gelecek şekilde tasarlanmıştır. Bunun sebebi Anadolu yakası yalılarının batı güneşine açık olmalarıdır. Rumeli yakasında birçok yalının önünde rıhtım

oluşturulabilmiştir. Diğer yalıların ise kayıkhâneleri bulunmaktadır. Boğaziçi'nin değişkenlik gösteren topoğrafik yapısı da bu düzeni etkileyen ana unsurlardandır (Yazıcıoğlu, 1984: 139). Karayolu olanaklarının gelişmediği dönemlerde yalılar arasında ulaşım ise yalı arkalarındaki patikalardan veya önlerindeki rıhtımlardan sağlanmaktadır. 19. yüzyıl sonlarına doğru Yeniköy-Büyükdere arasında sefarethâneleri bulunan elçilikler, araba ile gidiş gelişin mümkün olabilmesi adına Maslak yolunun açılmasını sağlamış; bunun yanında semtler arasında rıhtım üzerinden araba ile gezintiler başlatmışlardır. Bu gezintiler sahil yolu düzeninin önünü açmakla kalmamış; bu dönemlerde Boğaziçi ulaşımına arabalar resmen dâhil olmuştur. Böylece zamanla Kuruçeşme, Bebek, Emirgân, İstinye, Tarabya, Büyükdere gibi semtlerde deniz önü rıhtımları sahil yolu işlevi kazanmış; Ortaköy, Rumelihisarı, Yeniköy ve Baltalimanı gibi mahallelerin bazı bölümlerinde karayolu yalıların arkasında kalmıştır (Yazıcıoğlu, 1984: 139-140).

> "Rahat ve ferah günlerin mimarî zevklerine göre inşa edilen yalılar, eski zaman insanları ile beraber güzel günler yaşamışlar, sazlara, zevklere doymuşlar ve günün birinde eteklerini sulara kaptırıp âlemimizden göç edip gitmişlerdir." (Şehsuvaroğlu, 1959, Cumhuriyet Gazetesi Arşivi).

Yalılar; mimari plan şemaları, süslemeleri, bahçeleri, eğlenceleri, musiki fasılları ile Boğaziçi kıyılarında yeni bir yaşam biçimini beraberinde getirmişlerdir. Ancak bu renkli yaşam, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam edebilmiştir. Savaş, yalı yaşamının da bir anlamda sonunu getirmiştir. Konutlarını ellerinde tutmakta zorlanan aileler, yalılarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Belli bir süre tütün ve kömür deposu olarak kullanılan yalıların birçoğu Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreçte bakımsızlık ve yangılara direnememiş, yok olmuştur (Eldem, 2000: 129) (Yenigün, 2006: 5). Boğaziçi sahilinde yıkılmış olan yalıların yerlerini betonarme apartmanlar, restoran, kafe gibi yapılar almıştır. Bu durum Boğaziçi sahilinin kendine has silüetini zedelemektedir.

4.2. Yalıların Genel Mimari Özellikleri

> "Boğaziçi yalısı, harem ve selamlığı, divanhanesi, büyük bahçesi, havuzları, özel getirilmiş suyu, özel hamamı, bahçedeki mutfağı, kayıkhânesi, Boğaziçi'ne özgü kayıkları, ahırı, daha geç dönemlerde, bahçelerindeki kameriyeleri, dağdaki köşkü, grottoları, köprüleri, arabalığı, kayıkçıları, seyisleri, bahçıvanları, ahçıları ile büyük boyutlarda bir mimari ve sosyal olgudur." (Kuban, 2010; 200).

Yalılar, küresel milliyetçiliğin ön planda olduğu dönemlerde tıpkı "Türk Evi" gibi Osmanlı mimarisinin milli kavramları arasına girmiştir. Bu geleneksel yapıların karakteristik özelliklerinden biri de ahşap olmalarıdır. Ahşap; esnek ve modüler tasarımlara olanak sağlamaktadır ancak anıtsal yapılarda kullanılamamaktadır. Düşük maliyetli oluşu ve doğayla olan organik bağı, depreme dayanıklılığı insanoğlunun kullandığı en eski yapı malzemelerinden olan ahşabın taşıyıcı veya mimari eleman olarak çok kez yapılarda kullanılmasını sağlamıştır. Kimi kaynaklara göre ise ahşabın tercih edilme sebebi, mimari bir malzeme olarak pratik oluşu; özellikle sahilsaray inşalarında sultanın isteğinin çabuk yerine getirilebilmesine olanak sağlamasıdır (Sayın, 2001: 90).

Şekil 4. 3: Bir ahşap yalı gravürü (Gravür: William Henry Bartlett) (Galeri Alfa Dia Arşivi)
Şekil 4. 4: Bir ahşap yalı gravürü (Gravür: Thomas Allom) (Galeri Alfa Dia Arşivi)

17. yüzyılda yalılar kare veya kareye yakın planlı; çoğunlukla tek katlıdır. Ancak denizden yükseltilmiştirler. Harem ve selamlık bölümleri birbirinden uzak konumlandırılmıştır. Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı örneğinde harem ve selamlık bölümleri yaklaşık 60 metre uzaklıkta bulunmaktadır (Yazıcıoğlu, 1984: 151).

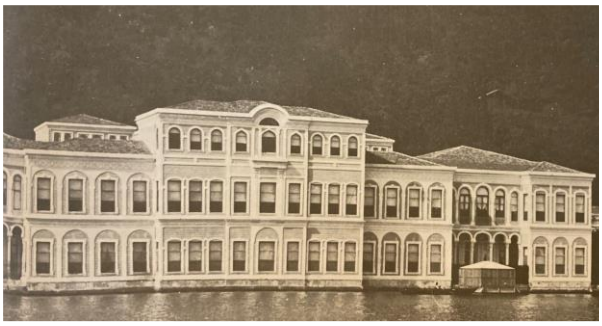
18. yüzyıla kadar yalıların alt katları sağır, penceresiz tutulmuştur. Yalının esas yaşam alanı genellikle sağır katın bir üstünde bulunmaktadır. Burada bazen asma katlar da olabilmektedir. Dolayısıyla üst katın kademeli cumbaları asma katınkine göre daha taşkın görünmektedir. Bu yüzyılda deniz cephesi de dâhil, birinci katlardaki pencereler sıklaştırılmıştır. Yalıların bahçeleri genellikle arka cephelerinde bulunmakta ve korularla birleşmektedir. Harem ve selamlık bölümlerinin bu yüzyıla ait bazı örneklerde aynı çatı altında toplandığı görülmüştür. Bu yüzyılın ortalarına kadar yalılar, Klasik Üslupta inşa edilmiştir (Yenigün, 2006: 4).

Esasen Lâle Devri ile birlikte başlayan batılılaşmanın etkileri; 18. yüzyılın sonlarıyla birlikte İstanbul'da köşk, konak ve yalıların mimarilerinde hissedilmiştir. Bu dönemle birlikte Anadolu kökenli mimari öğelerin yanında batılı öğelere de yer verilmiştir. Orta salonlu simetrik planlar, büyük simetrik merdivenler, cephelerde bulunan pilastrlar batının bu etkisine örnek olarak gösterilebilir. 18. yüzyıl ortalarından itibaren dekorasyon temeliyle Osmanlı mimarisine giren Rokoko, özellikle yüzyıl sonlarına doğru yalıların genel mimarisine etki etmiştir. Rokoko da hemen hemen devşirme tüm üsluplarda olduğu gibi Osmanlı tarzıyla öğütülmüştür. 18. yüzyıl yalılarında, dönemin öne çıkan akımı Barok Üslubun etkileri de görülmektedir. Bu durum, Barok Üslubun yalnızca kamusal yapılarda değil, aynı zamanda konut mimarisinde de uygulanmaya başladığının göstergesi olmuştur. 19. yüzyıla kadar yalıların ve sahilsarayların örnekleri ahşap olmuştur (Başkan, 1994: 20).

19. yüzyıldan itibaren yalıların alt katlarında da pencereler yapılmıştır. Bu yüzyılda yalı mimarisinde ahşabın yanında kısmi olarak kâgir yapılaşmalar da ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel sebebi yüzyıl boyunca gerçekleşen yangın felaketlerine önlem alınmak istenmesidir.

19. yüzyıl yalılarında batılılaşmanın etkileri daha sık görülmektedir. Bu batılı üsluplar; yapılarda zaman zaman klasik Osmanlı mimarisiyle beraber görüldüğü gibi kimi zaman da yalın şekilde uygulanmıştır. Yine de Türk Evleri'nin sofa merkezli planlarının

yalılarda sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Sultan II. Mahmud'un padişahlığı döneminde (1808-1839) yalılarda Ampir Üslubuna rastlanmaktadır. Neoklasik Üslubun etkileri özellikle cephelerde ve çıkmalarda sıkça görülmüştür. Tanzimat Dönemi'nde ise denize paralel büyük ahşap yalılar inşa edilmiştir. Dönemin büyük ölçekli yalılarına örnekler arasında Bebek'te Halim Paşa Yalısı ve Ortaköy'de Fehime Sultan Yalısı gösterilebilir (Şekil 4.5) (Şekil 4.6). Bu dönemlerde, Gaspare Fossati, W.J.Smith, Charles Garnier gibi yabancı mimarların devlet büyükleri için batılı akımların etkisiyle tasarladıkları yalılar bulunmaktadır (Yenigün, 2006: 4). Tanzimat Dönemi Boğaziçi'nde yeni bir yaşam biçiminin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Örnek olarak alınan Avrupai yaşamın etkisi, yemek sonrası eğlenceler, maskeli balolar, vezirlerin kabul günleri gibi etkinliklerin düzenlenmeye başlamasıyla kendini göstermiştir.

Şekil 4. 5: Bebek Büyük Halim Paşa Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 55)
Şekil 4. 6: Fehime Sultan Yalısı deniz cephesi görünümü (Eldem, 1993: 138)

Özgün yalı tipolojilerinde asma katlar, ahşap konsollar üzerinde cumbalar ve geniş sarkık saçaklar bulunmaktadır. Bu şekilde ahşap cephelerde güçlü bir ışık ve gölge dokusu yaratılmıştır. Odalar daima aydınlık ve ferahtır (Eldem, 2000: 129). Yalılar çoğunlukla geleneksel Türk Evi planına sahiptirler. Tek ve en önemli farkları alt katlarının deniz ile birleşik ya da rıhtımlı olmasıdır.

Yalı tipolojilerinin oluşumunda; içinde yaşayan kişilerin sosyo-kültürel çeşitliliğinin önemli etkisi olmuştur. Öyle ki mimari düzen; yalnızca yalı sahibi aristokrat kesimin yaşamını değil; aynı zamanda hizmet eden kesimi de göz önünde bulundurmak

durumundadır. Uşak, kayıkçı, bahçıvan odaları ve mutfak dâirelerinin her zaman yalının dışında konumlandırılması bu düzenin bir örneğidir (Yazıcıoğlu, 1984: 143).

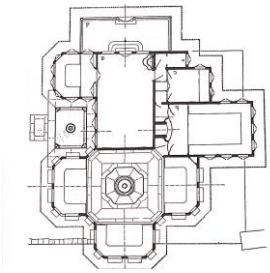
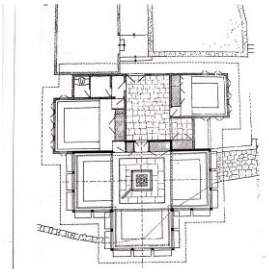
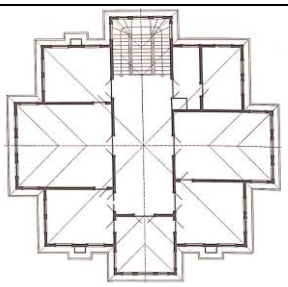
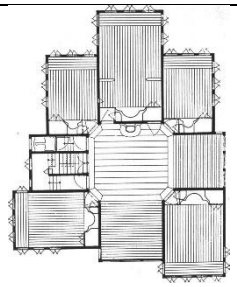
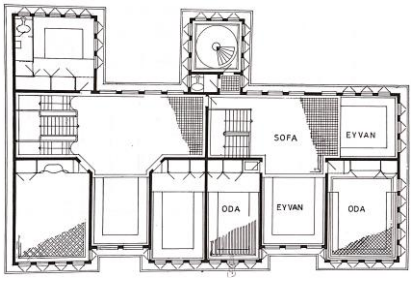
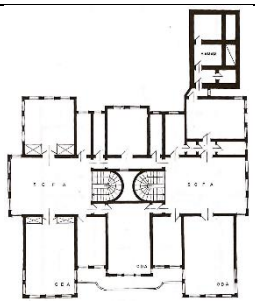
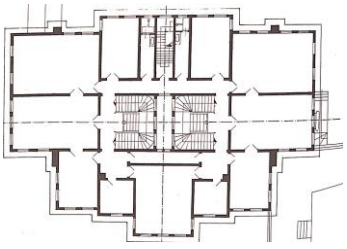
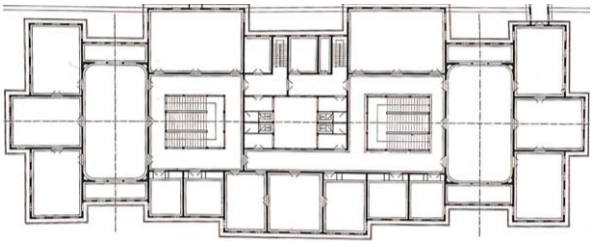
Yeraltı su seviyesi çok yüksekte olduğundan yalılara bodrum kat yapmak mümkün olmamıştır. Kimi yapılarda bu duruma çözüm olarak zemin katın altına kayıkhâneler oluşturulmuştur. Bu şekilde kayıkhâneler de korunaklı hâle gelmiştir. Kayıkhâne katı taşla kaplanarak nem sorununa da çözüm getirilmiştir. Yalıların kıyıdan geriye çekildiği rıhtımlı düzenlerde ise üst kat çıkmaları sıklaştırılarak bu durum dengelenmeye çalışılmıştır (Yazıcıoğlu, 1984: 175-200).

Odalar, yalı oluşumuna ve biçimlenişine etki eden en önemli unsurlardandır. Öyle ki yalılarda odaların önem sıralaması, manzarasına, dekorasyonuna ve içinde kalan kişiye göre belirlenmektedir. Oda girişlerinde gizlilik ön planda tutulmuş, çoğunlukla kapı açıldığında odanın belli bir kısmı görülmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu amaçla zaman zaman oda köşeleri pahlı yapılmış, zaman zaman da kapı girişini karşılayan eni dar, süslü dolaplar yerleştirilmiştir. Bazen de bu odalar arasında geçitler yapılmıştır. En başlarda iki odayı birbirine bağlayan geçitler daha sonraları üç veya dört odayı bağlayacak şekilde de düzenlenmiştir. Kimi zaman da bu geçitler gizli yapılmış ve bu şekilde karmaşık çözümler ortaya çıkarılmıştır (Yazıcıoğlu, 1984: 205). 19. yüzyıla kadar odaların duvarları genellikle çıplak bırakılmıştır. Yüzyılın ortalarından itibaren ise "alafranga" akımı ile; büfe, dolap, koltuk gibi objelere iç mekânda yer verilmiştir (Eldem, 2000: 129).

İki ila dört katlı, zaman zaman cihannümalı planlara sahip yalılar için merdiven düzenlemeleri önemli rol oynamaktadır. İşlev ve hacimlerine göre tek merdiven, çift merdiven, üçlü ve dörtlü merdiven yapıları yalılarda kullanılmıştır: Merdivensiz yalılar tek katlı yapılardır. Bu yapılarda yalnızca zemin kat yükseltildiğinden giriş merdivenleri bulunabilmektedir. Tek merdivenli yalılarda çoğunlukla harem ve selamlık bölümleri ayrıdır; merdivenin farklı akslarda yerleştirildiği örnekler bulunmaktadır. Çift merdivenli yalılarda harem ve selamlık bölümleri aynı yapı içerisindedir; ancak bu bölümlere ayrı merdiven sistemleri ayrılmıştır. Yalının iki yanında, yan yana ve farklı akslarda yerleştirildiği örnekler mevcuttur. Üç merdivenli yalılarda harem ve selamlık merdivenlerinin yanında bahçe tarafından bir; dört merdivenli yalılarda ise iki servis merdiveni daha bulunmaktadır (Tablo 4.1).

Türk evlerinde olduğu gibi yalılarda da sofalar plan biçimlenişine etki etmektedirler. Yalılarda çoğunlukla iç ve orta sofalar oluşturulmuştur. Sofaların konumları ve biçimleri de zamanla değişim göstermiş ve zaman zaman hem denize hem bahçeye açılan koridor gibi konumlanmıştır. Bu sofaların yapıları; dikdörtgen ve kare biçimlenişlerin yanı sıra oval de olabilmektedir (Yazıcıoğlu, 1984: 203).

Tablo 4. 1: Yalı merdiven tipolojileri ve örnekler

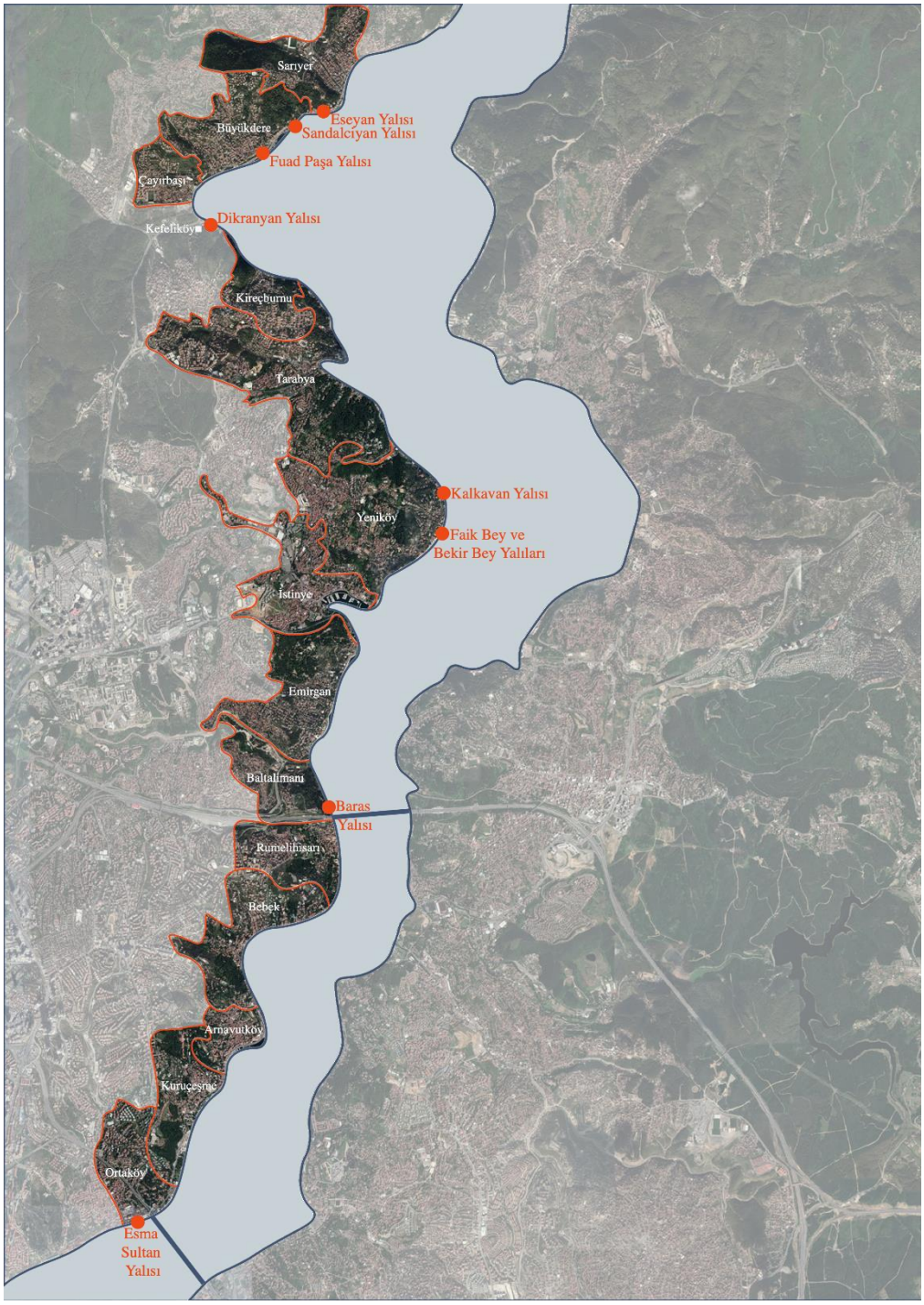
<table>
<tr><th>Merdiven Türü</th><th colspan="2">Yalı Örnekleri</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Merdivensiz</td><td>Şerifler Yalısı</td><td>Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Tek Merdivenli</td><td>Baltacı Yalısı</td><td>Çengelköy Köçeoğlu Yalısı</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Çift Merdivenli</td><td>Bebek Arifi Paşa Yalısı</td><td>Kanlıca Nazim Paşa Yalısı</td></tr>
<tr><td>
</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Üç Merdivenli</td><td colspan="2">Ortaköy Fehime Sultan Yalısı</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Dört Merdivenli</td><td colspan="2">Bebek Büyük Halim Paşa Yalısı</td></tr>
<tr><td colspan="2"></td></tr>
</table>

BÖLÜM 5. RUMELİ YAKASINDA 19. YÜZYIL YALILARI ve RESTORASYONLARI

18. yüzyıl veya daha özelleştirilecek olursa Lâle Devri, Osmanlı sanatı için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Öyle ki bu dönem, batı sanatlarıyla olan bağın en güçlü şekilde kurulacağı sonraki yüzyılın habercisi olmuştur. 19. yüzyılda özellikle yabancı mimarların Osmanlı başkentinde ürettikleri eserler, dönemin batılı mimari anlayışlarının önemli yansımalarıdır. Bu dönemlerde farklı üslupları sivil, resmî ve dini her tür yapıda gözlemlemek mümkündür. Rumeli yakası 19. yüzyıl yalıları, dönemin batılı üsluplarının sivil yapılar üzerinde incelenmesinde önemli örneklerdir.

Aradan geçen yüzyıllar, zaman içerisinde yalıları yapısal anlamda güçsüz kılmaktadır. Bu yapıları özgün görünümleri ve yapı elemanları ile korumak ise ancak özenli restorasyon çalışmaları ve detaylı araştırmalar ile mümkün olmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde üslupsal çeşitlilik göz önüne alınarak sekiz 19. yüzyıl yalısı seçilmiştir. Yalıların öncelikle tarihsel araştırmaları yapılmış, üslup özellikleri incelenmiş ve ardından restorasyon çalışmaları sonrası bu özelliklerin korunmuşluğu değerlendirilmiştir. Araştırmalar mevcut yapıların geçmiş dönem fotoğrafları ile karşılaştırmalarının yapıldığı tablolarla desteklenmiştir. Bu örnekler üzerinden yapılan araştırmalar, yalılar özelinde restorasyon çalışmalarının başarısı konusunda genel bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlamıştır.

Şekil 5. 1: Çalışmada incelenen Rumeli yakası 19. yüzyıl yalılarının konumları (Özgül, 2020)

Tablo 5. 1: Tezde incelenen Rumeli yakası 19. yüzyıl yalıları

Adı	Özgün Görünüm	Yapım Yılı	Onarım Tarihleri
Kalkavan / Özel Yalısı		19. yüzyıl ortaları	1961–Restorasyon 1990'lar–Restorasyon 2016-Rekonstrüksiyon
Fuad Paşa Yalısı		19. yüzyıl üçüncü çeyreği	Cumhuriyet dönemi–Restorasyon 1991-Rekonstrüksiyon 2000'ler-Restorasyon
Sandalciyan / Uzunhasan Yalısı		1861-1876	1963–Tadilat / Çatı Onarımı 1991–Rekonstrüksiyon 1996–Restorasyon
Eseyan / Balaban Yalısı		1874	1980–Rekonstrüksiyon 2014-Restorasyon
Esma Sultan Yalısı		1875	2001–Restorasyon / Yeniden İşlevlendirme
Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları		1890-1895	1900'lerin başları-Onarım 2000'lerin başları–Restorasyon 2011-Tadilat (Bekir Bey Yalısı)
Dikranyan / Yörük Yalısı		1895	1950'ler-Tadilat 1971–Tadilat 2001–Restorasyon 2013-Tadilat

Baras / Kibar Yalısı		19. yüzyıl sonları	1953–Tadilat 1968–Tadilat 2010-Restorasyon

5.1. Kalkavan / Sabri Özel Yalısı

5.1.1. Yalının Tarihçesi

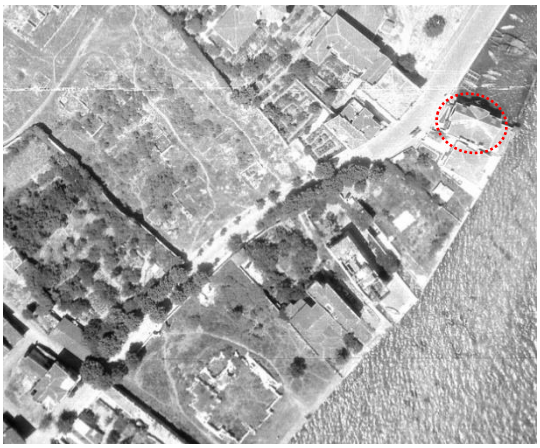

Şekil 5. 2: Kalkavan Yalısı yol cephesi, 1973 (Erdenen, 2006: 175)

19. yüzyılın ortalarında inşa edildiği bilinen 96 koruma numaralı yalı; Yeniköy Köybaşı Caddesi üzerinde, bir balıkçı barınağının yanında bulunmaktadır. Yalının Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) öncesinde adının Damatyan Yalısı olduğu bilinmektedir.[12] (Erdenen, 2006: 175). Sedad Hakkı Eldem Boğaziçi Yalıları kitabında yalıyla ilgili yalnızca bir dönem otel olarak da kullanılmış olduğu bilgisini vermektedir. (Eldem, 1993: 243) 1956 yılında Ziya Kalkavan tarafından satın alınan yalı; bir dönem

[12] Yalının ilk sahibi olduğu düşünülen İstepan Damatyan, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde yaşamış Ermeni bir matbaacıdır. (Belge, 2007: 111)

Irak Başkonsolosluğu'na kiralanmış, 2013 yılında ise iş adamı Sabri Özel'e satılmıştır. 1961 yılında çıkan yangın sonrası büyük bir onarıma alınan yalı, son olarak 2016 yılında rekonstrüksiyondan geçirilmiştir.

Şekil 5. 3: Kalkavan Yalısı ve yakın çevresi, 1930 yılı hava fotoğrafı (T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi)
Şekil 5. 4: Kalkavan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.1.2. Kalkavan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Yalının özgün mimarisi Behçet Ünsal'ın notlarına göre Fransız mimari katalog tarzındadır ve Türk iklimine yabancıdır. Öyle ki yalının özgün dış görünümü İsviçre ve Fransız Alpleri'nde bulunan; "şale" olarak adlandırılan ahşap dağ evlerini anımsatmaktadır. Genellikle kare veya kareye yakın planlarla inşa edilen şalelerin çatı eğimleri ise Kalkavan Yalısı'nın aksine azdır. Yalının cepheleri yatay yönde ahşaplarla kaplanmıştır ve bezeme anlamında oldukça sade bir görünüme sahiptir. Dikey ve çapraz dikmelerden oluşan ahşap korkuluklar; çıkma altı ve yangın duvarına bitişik payandalar cepheleri hareketlendiren detaylardandır.

Çıkma ve balkon altı payandaları, yalının özgün cephesine hareket katan öğelerdendir. Yol cephesi 1. kat sol bölüm balkonu altında üçgen ve onu ortadan bölen bir ok figüründen oluşan ahşap payandalar bulunmaktadır. Kuzey cephesinde balkon ve çıkma altlarında bulunan payandalarda ise yol cephesindeki üçgen formun üzerine dikey ikili ve üçlü çıtalar eklenmiştir. İkili dikey çıtalar çıkma altına, üçlü bölümler ise balkon altına denk gelmektedir (Tablo 5.12).

Yalının tüm cephelerinde bulunan balkon korkulukları, dikey ve çapraz dikmelerden oluşmaktadır. Bu korkuluklar, özgün görünümde çapraz dikmeler dikdörtgen çıtalar içerisine oturacak şekilde düzenlenmiştir. Her bir dikdörtgenin arasında alt ve üst çizgiyi aşan dikmeler bulunmaktadır.

Yalının yangın duvarına bitişik yol cephesinde iki, deniz cephesinde ise bir kâgir payanda bulunmaktadır. Bu profilli payandalardan yol cephesi ve deniz cephesi 1. katında bulunanlar, güney cephesinde yangın duvarının saçaklarının altındadır (Tablo 5.9).

Yol (batı) ve deniz (doğu) cephelerinin yüksek eğimli çatılarının yanlarında mevcutta birer güvercinlik bulunmaktadır (Tablo 5.4) (Tablo 5.8). Yalının üç cephesinde de bulunan sivri alınlıklı çatıların biçimlerine ve güvercinliklerle ilişkilerinin benzerlerine; geçirdiği yangın sonrası yok olan Balmumcu'daki Seniha Sultan Köşkü'nde ve Kuruçeşme Ali Vâfî Köşkü'nde rastlanmaktadır (Şekil 5.5) (Şekil 5.6).

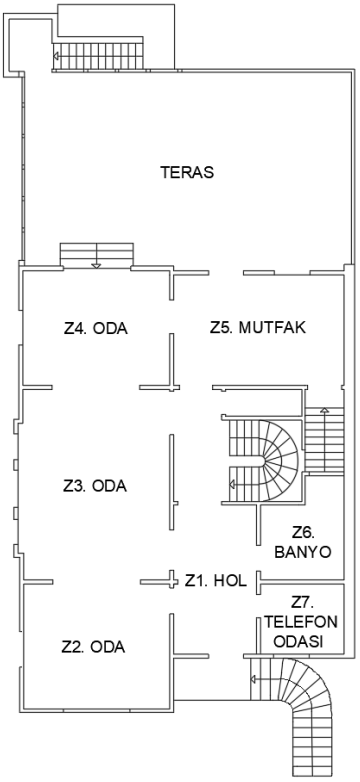
Şekil 5. 5: Seniha Sultan Köşkü, 1800'lerin sonları (Fotoğraf: Abdullah Frères) (URL 27)
Şekil 5. 6: Kuruçeşme Ali Vâfî Köşkü (URL 28)

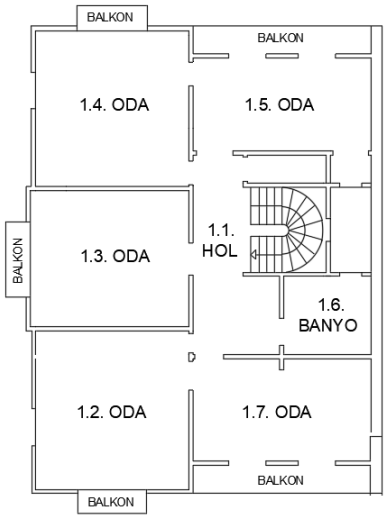
Yalı, iç mekânda; hol, merdiven ve oda bölümleri ile sofalı Türk evi planına yabancı bir düzenlemeye sahiptir (Tablo 5.5) (Tablo 5.6). 2016 yılı rekonstrüksiyonu öncesi iç plan şemasında:

Bodrum katta: kayıkhâne ile hizmetli odaları ve depolar bulunmaktadır. Zemin katta: bahçe kotundan zemin kat ana giriş kapısına ulaşımı eğrisel bir merdiven sağlamaktadır. Zemin kat giriş holünün solunda bir kabul odası (Z2) ve iki salon (Z3) (Z4); sağında ise telefon odası (Z7) ve banyo mekânları (Z6) bulunmaktadır. Deniz cephesine bakan salondan zemin kat teras bölümüne ulaşılmaktadır. Holün sonunda ise

deniz cephesine bakan iki pencereli bir mutfak (Z5) bulunmaktadır. Yemek odasında bodrum kata bağlantı sağlayan bir merdiven vardır. Tüm katlara ulaşım sağlayan dönel merdiven, güney cephesine yakın ve orta aksta bulunmaktadır (Şekil 5.15) (Şekil 5.7).

1. katta: her biri balkonlu üç yatak odası (1.2) (1.3) (1.4) ve iki oda (1.5) (1.7) bulunmaktadır. Köşelerde bulunan yatak odaları ile yan odalar arasında birer geçiş bulunmaktadır. Odalara dağılım alt kattakinin benzeri bir holle (1.1) sağlanmaktadır (Şekil 5.8). Çatı katının rekonstrüksiyon öncesi planlarına ulaşılamamıştır.

Şekil 5. 7: Kalkavan Yalısı zemin kat planı (Rekonstrüksiyon öncesi plana göre çizilmiştir)
Şekil 5. 8: Kalkavan Yalısı 1. kat planı (Rekonstrüksiyon öncesi plana göre çizilmiştir)

5.1.3. Kalkavan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Kalkavan Yalısı mevcut görünümünü 2016 yılı rekonstrüksiyonu sonrasında almıştır. Yapıya ait ulaşılabilen en eski görüntü 1930 yılı hava fotoğrafıdır. Bu fotoğraf üzerinden yalının yakın çevresi, çatı katı ve teras bölümü ile ilgili karşılaştırmalar

yapılabilmektedir. Ulaşılabilen en eski cephe fotoğrafları ise 1970'li ve 1990'lı yıllara aittir. Özgün cephe özellikleri ile ilgili değerlendirmeler bu fotoğraflar üzerinden yapılmıştır.

1930 yılı hava fotoğrafında yalının yan parsellerinde bulunan yapıların büyük bir bölümünün yıkılmış olduğu görülmektedir. Mevcutta güneyde Sandoz Yalısı'na kadar betonarme yalılar inşa edilmiş; bu yalı sırasında yalnızca Kalkavan Yalısı korunabilmiştir. Ayrıca sahil yolunun genişletilmesiyle yolun iç kısmında yıkılan yapılar olduğu görülmektedir (Şekil 5.3) (Şekil 5.4).

Şekil 5. 9: Kalkavan Yalısı mevcut yol cephesi görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 10: Kalkavan Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)

Şekil 5. 11: Kalkavan Yalısı mevcut kuzey cephesi görünümü (Özgül, 2019)

Rekonstrüksiyon sonrasında: yalının ana giriş kapısı hâriç tüm pencere ve kapıların görünümleri geçmiş dönemlerden farklıdır. Kapı ve pencerelerin üzerlerinde bulunan alınlık detayları da değişmiştir. Deniz cephesi 1. kat sol bölümde, yol cephesi 1. kat sol ve sağ bölümlerde bulunan özgün kapı-pencere alınlıkları ise mevcut cephelerde bulunmamaktadır (Tablo 5.4) (Tablo 5.10). Yol cephesi zemin kat sol bölümde çift kanatlı pencereler ikili giyotin pencereye; kuzey cephesi 1. kat sağ ve sol bölümlerde ise yine çift kanatlı pencereler tekli giyotin pencerelere dönüştürülmüştür (Tablo 5.3) (Tablo 5.7).

Deniz cephesi zemin kat sol bölümde geçmişte bir pencere ve yanında terasa açılan bir kapı bulunmaktadır. Mevcutta solda bulunan pencerenin boyutları büyümüştür. Kapı ise kaldırılmış yerine bir giyotin pencere eklenmiştir (Tablo 5.8).

Deniz cephesi zemin kat sağ bölümde geçmişte kış bahçesi benzeri ek bir konstrüksiyon bulunmaktadır. Bu bölüme pencereli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Behçet Ünsal'ın notlarında deniz cephesini "büsbütün karaktersiz" hâle getirdiğini belirttiği bu kapalı mekân rekonstrüksiyon sonrası kaldırılmıştır (Erdenen, 2006: 175). 1930 yılı hava fotoğrafında da bu konstrüksiyonun özgün cephede bulunmadığı görülmektedir. Pencereli kapı mevcutta terasa açılmaktadır. Teras korkulukları rekonstrüksiyon uygulaması ile değiştirilmiştir (Tablo 5.8).

Yalının 1993 yılı kayıkhâne girişinin 2016 yılı rekonstrüksiyonu sonrası boyutunun büyüdüğü görülmektedir. Mevcutta havuzlu bir bodrum kata dönüştürülen kayıkhanenin girişi özel camlı bir sistem ile kapatılmıştır (Tablo 5.9).

Deniz cephesi 1. kat sağ bölümde bulunan ve geçmişte zemin kat ek konstrüksiyonunun üzerinde oluşan terasa ulaşılan pencereli kapı, mevcutta küçük bir balkona açılmaktadır. Özellikle pencereli bölümlerin genişlikleri geçmiş dönemlere göre artmıştır (Tablo 5.10).

Kuzey cephesi 1. kat orta bölümde pencereli balkon kapıları, mevcutta balkonun büyütülmesi ile genişlemiştir. Yine kuzey cephesinde zemin kat orta bölümde bulunan giyotin pencere sistemi yerine mevcutta otopark üzerindeki terasa açılan pencereli bir kapı sistemi mevcuttur (Tablo 5.6) (Tablo 5.7).

Özgün cephelerde bulunan çıkma ve balkon altı payanda detayları mevcutta deniz cephesi 1. kat sağ bölüm balkonu altında da görülmektedir. Yol cephesi 1. kat sol bölüm balkonu altında bulunan payandaların ikişerli bölümleri mevcutta alt kat penceresinin boyutlarının büyümesiyle gözle görülür biçimde birbirine yaklaşmıştır. Yandan görünüşte de geçmişte balkon sonuna kadar uzanan payanda, mevcutta orta bölümlere doğru sonlanmaktadır. Dolayısıyla payanda boyutu küçülmüş olmalıdır. Kuzey cephesinde balkon ve çıkma altlarında bulunan payandaların detayları ise 1970'li yıllardaki görünümle benzerlik gösterse de üçgen bölümün açısının daraldığı anlaşılmaktadır (Tablo 5.12).

Yol ve deniz cephelerinde bulunan kâgir payandaların profilli bölümleri ve saçakla birleşen düz bölümlerindeki niş detayları geçmiş dönem fotoğrafları ile uyumlu görünmektedir. Yol cephesi zemin katında bulunan payandanın profilleri mevcutta 1973 yılı ile uyumludur. Bu payandanın detaylarının 2004 yılı fotoğrafında farklı olduğu görülmektedir. Bu değişim, 1990'lı yıllardaki onarımla bağlantılı olmalıdır (Tablo 5.12).

Mevcutta balkon korkuluklarının düzenleri değişmiştir. Çapraz dikmeler kare çıtalar içerisine denk gelmektedir. Kareler arasında kalan dikey dikmeler ise alt ve üst çizgiye ulaştığında sonlanmaktadır. Yol ve deniz cephesinde sonradan oluşturulan çatı katı balkonlarında ise ters V şeklinde çıtalar yerleştirilerek yeni bir detay ortaya çıkarılmıştır.

1930 yılı hava fotoğrafları (Şekil 5.3) özgünde yalnızca kuzey cephesinde güvercinlikler bulunduğunu göstermektedir. 1961 yılı restorasyonunda kuzey cephesi çatı bölümünde özgün güvercinlikler kaldırılmıştır. Yol ve deniz cephelerinde açılmış olan güvercinlikler de yine bu restorasyonla eklenmiş olmalıdır.

1973 yılı ve sonrası görünümlerinde üç cephede de sivri çatıların hemen altında çatı katı pencereleri vardır. Ancak mevcutta yol ve deniz cephelerinde birer küçük balkon ve onlara açılan kapılar bulunmaktadır. Kuzey cephesinde ise geçmişte çift pencere varken mevcutta tek pencere bulunmaktadır (Tablo 5.5) (Tablo 5.7) (Tablo 5.11).

İç mekân düzenlemelerinin mevcut durumları incelendiğinde:

Bodrum katta kayıkhâne ortadan kaldırılmış, girişi ise yüksek basınca dayanıklı özel bir cam sistemle denizden ayrılmıştır. Girişin hemen önüne bir havuz yapılmıştır (Şekil 5.12). Bu katta ayrıca mutfak, spor odası, sauna, hizmetçi odası, banyo ve otopark (araç parkı yerine oturma odası olarak kullanılmaktadır) mekânları bulunmaktadır. Bu kata bahçe bölümünden bir giriş bulunmaktadır (Şekil 5.13). Bu katın altında teknik birimlerin bulunduğu bir bodrum katı daha oluşturulmuştur.

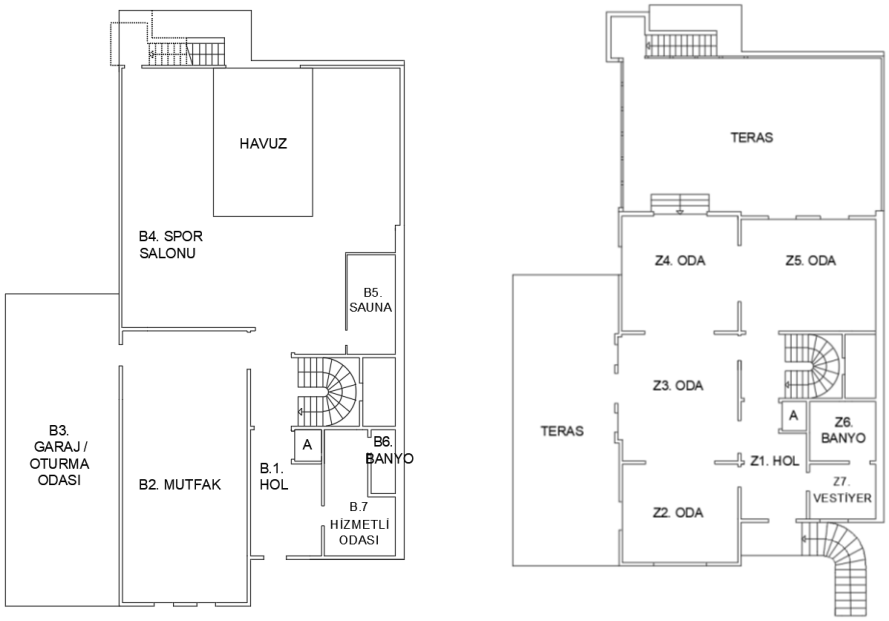

Şekil 5. 12: Kalkavan Yalısı eski kayıkhâne girişi ve havuzu: rekonstrüksiyon aşaması (URL 29)

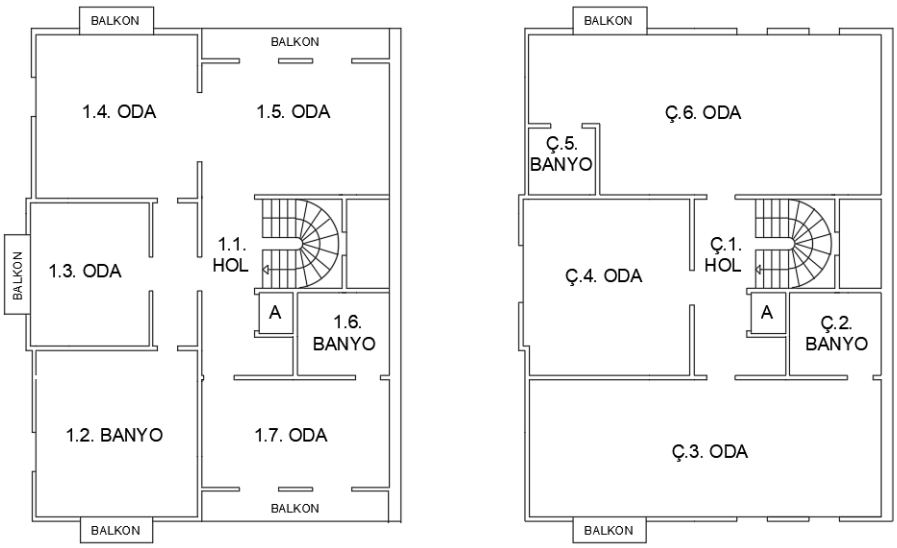
Zemin kat planında Z7 mekânında bulunan telefon odası bir vestiyere dönüştürülmüştür. Önceden girişi holde bulunan banyoya (Z6) yalnızca bu vestiyerden girilmektedir. Yalının özgün merdiveninin (Şekil 5.17) yanına bir asansör eklenmiştir. Z3 mekânı mevcutta yemek odası olarak kullanılmaktadır. Kuzey cephesine sonradan eklenen kapı ile garaj üzerinde oluşturulan teras bölümüne çıkılmaktadır. Yalının deniz cephesine bakan Z4 ve Z5 (eski mutfak) mekânları birleştirilmiştir. Z4 mekânından deniz cephesi terasına çıkılmaktadır. Eski plan şemasında Z5 mekânından bodrum kata inen merdivenler mevcutta kaldırılmıştır (Şekil 5.14).

1. katta özgün planda oda işlevli olan 1.2 mekânı mevcutta banyoya dönüştürülmüştür. Bu banyoya yalnızca holden giriş verilmiştir. Dönel merdivenin yanına eklenen asansör ile bu kata da ulaşılmaktadır (Şekil 5.15).

Özgün çatı katı ile ilgili plan bilgilerine ulaşılamamışsa da rekonstrüksiyon sonrasında bu katta toplamda üç oda ve iki banyonun bulunduğu (Z3 ve Z6 mekânlarının banyoları bulunmaktadır.) bilinmektedir (Şekil 5.16).

Şekil 5. 13: Kalkavan Yalısı bodrum kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir)
Şekil 5. 14: Kalkavan Yalısı zemin kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir)

Şekil 5. 15: Kalkavan Yalısı zemin kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir)
Şekil 5. 16: Kalkavan Yalısı 1. kat planı (Rekonstrüksiyon sonrası plana göre çizilmiştir)

Şekil 5. 17: Kalkavan Yalısı merdiveni: rekonstrüksiyon aşaması (URL 30)
Şekil 5. 18: Kalkavan Yalısı salonu: rekonstrüksiyon aşaması (URL 31)

5.1.4. Değerlendirme

İnşa edildiği dönemin üsluplu yalılarına kıyasla sade bir görünüme sahip olan Kalkavan Yalısı; geçmişte büyük çapta restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamalarından geçirilmiştir. Geçirdiği yangın sonrası 1961 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmasında yalının birçok özgün detayının değiştiği bilinmektedir. Yalı, son olarak 2016 yılında yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Bu rekonstrüksiyon sonrası da iç ve dış mekân detaylarındaki değişimler fotoğraf karşılaştırmalarıyla tespit edilebilmektedir.

1930 yılı hava fotoğrafından anlaşıldığı üzere yalının çatı katı güvercinlik düzeni 1961 restorasyonunda tümüyle değişmiştir. Bu restorasyon ile yalının çatılarının da daha basık şekilde inşa edildiği yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Öyle ki 2016 yılı rekonstrüksiyonu sonrası bu çatılar yeniden özgün sivri biçimlerine getirilmiştir. Ancak özgün görünümde yalnızca kuzey cephesinde bulunan güvercinlikler yol ve deniz cephelerinde tutulmuştur. 2016 yılı rekonstrüksiyonu sonrası yapı konturu bakımından bir değişiklik görülmemektedir. Ancak pencere, kapı, payanda, korkuluk gibi öğelerin detaylarında farklılıklar vardır. Bazı pencere ve kapıların boyutları veya türleri değiştirilmiştir. Dış pervaz ve alınlık detayları farklıdır. Yeni kullanımlara uygun olacak şekilde zemin katta terasa açılan bir kapı, çatı katında ise yol ve deniz cephelerine birer balkon eklenmiştir. Balkon korkuluk detaylarında geçmiş dönemlerle farklılıklar vardır. Yangın duvarı üzerindeki payandaların detayları korunmuştur; ancak çıkma ve balkon altı payandalarında değişimler olduğu anlaşılmaktadır.

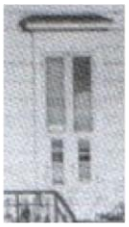
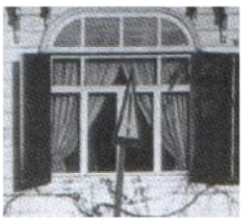
2016 yılı rekonstrüksiyonu sonrası iç mekânda meydana gelen en önemli mekânsal değişim kayıkhâne katında olmuştur. Bu bölümün girişi kapatılarak havuz, spor odası, mutfak, hizmetçi odası gibi fonksiyonların bulunduğu bir bodrum kat oluşturulmuştur. Aynı katta kuzey cephesinde, mevcutta oturma odası olarak kullanılan bir de otopark bölümü sonradan eklenmiştir. Dönel merdivenin yanına asansör eklenmesi kat planlarını etkileyen önemli değişimlerdendir.

Kalkavan Yalısı, rekonstrüksiyonu sonrası genel yapı konturu bakımından değişikliğe uğramamıştır; ancak cephelerde değişen balkon, kapı ve pencere detaylarının yapıyı özgün görünümünden uzaklaştırdığı görülmektedir.

Tablo 5. 2: Kalkavan Yalısı genel yapı özellikleri ve yol cephesi görünümü

Yol (Batı) Cephesi		
1973 (Erdenen, 2006: 175)	**2004 (İstanbul III N. K. K. Arşivi)**	**2019 (Özgül, 2019)**
		
Genel Yapı Özellikleri		
19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen yalı, Behçet Ünsal'ın notlarına göre Fransız katalog mimarisi tarzına sahiptir. Yalı, ahşap detayları ile "şale" benzeri bir görünüme sahiptir. İç planlarında da klasik Türk evi planına yabancı bir düzen hâkimdir. 1961 yılında geçirdiği yangın sonrası restore edilen yalı; 1990'lı yıllarda bir onarımdan daha geçirilmiştir. 1961 yılı restorasyonu sonucunda yalının özellikle çatı ve pencere biçimlerinde boyut ve görünüm anlamında değişimler olduğu anlaşılmaktadır. Yalı, son olarak 2016 yılında bir rekonstrüksiyon uygulamasından geçirilmiştir. Bu yeniden inşa sonrasında cephe elemanlarının fonksiyonlarında ve detaylarında değişimler olmuş; iç mekânda kayıkhâne katı havuzlu bir bodrum kata dönüştürülmüştür. Yapının mevcutta eski kayıkhâne katının altında teknik birimlerin bulunduğu bir bodrum katı daha vardır.		

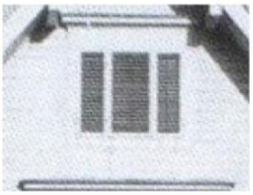
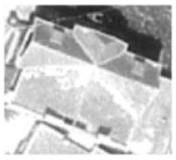
Tablo 5. 3: Kalkavan Yalısı yol cephesi zemin kat karşılaştırmaları

1973	**2004**	**2019**	**Zemin Kat Giriş Kapısı**
			Rekonstrüksiyon sonrası giriş kapısı detaylarının 1973 yılı görünümüyle uyumlu olduğu görülmektedir.
1973	**2004**	**2019**	**Zemin Kat Sağ Bölüm Penceresi**
			Ahşap giyotin pencere mevcutta genel görünüm itibariyle 1973 yılı fotoğrafıyla uyumludur. 2004 yılında ve mevcutta pencere üstü alınlık değişim geçirmiştir.
1973	**2004**	**2019**	**Zemin Kat Sol Bölüm Pencereleri**
			Pencere boyutları her dönem farklılık göstermektedir. Mevcut pencereler 1973 yılı görünümü ile karşılaştırıldığında boyutunun değiştiği görülmektedir. Dört bölümden oluşan kanatlı pencere sistemi, mevcutta iki bölümlüdür ve giyotin pencerelerden oluşmaktadır. Ahşap pervaz detayları değişmiştir.

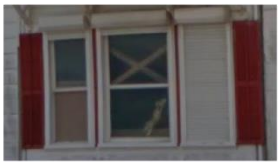
Tablo 5. 4: Kalkavan Yalısı yol cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1973	Rekonstrüksiyon Aşaması (2016)	2019	1. Kat Sol Bölüm Balkon ve Pencereler
			Balkona açılan kapı ve yanındaki pencereler 1973 yılı fotoğrafıyla benzerlik gösterse de restorasyon aşamasında çekilmiş fotoğraflar ile mevcut cephelerde detay farklılıkları vardır. Pencere üzerinde bulunan özgün alınlık yok olmuştur. Balkonda da rekonstrüksiyon sonrası çapraz korkuluk çıtalarının aralarında kalan bölümlerde detay farklılığı görülmektedir.
1973	**2004**	**2019**	**1. Kat Sağ Bölüm Balkon ve Pencereler**
			İki ahşap kapının restorasyon sonrasında boyutlarında ve pervaz detaylarında değişiklik görülmektedir. Balkon korkuluklarında çapraz çıtaların yerleştiği bölümler dikdörtgen iken mevcutta kare biçimlidir. Bu çapraz çıtaların aralarında kalan bölümlerde detay farklılığı

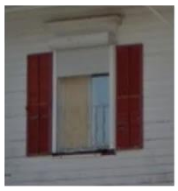
Tablo 5. 5: Kalkavan Yalısı yol cephesi çatı katı karşılaştırmaları

1973	2004	2019	Çatı Detayı
			Sivri çatı ve alınlığını destekleyen strüktürde mevcut görünümde farklılıklar vardır. Bunun sebebi çatı eğiminin eski görünümüne göre arttırılmış olmasıdır. (1961 yılı restorasyonunda bu çatının basık sekilde insa edildiği
1973	**2004**	**2019**	**Çatı Katı Pencereleri**
			Bu bölümde dönem fotoğrafları arasında ciddi değişiklikler görülmektedir. 1973 yılına ait fotoğrafta burada kepenkli bir pencere bulunmaktadır. 2004 yılında ise aynı bölümde daha büyük boyutlarda bir pencere sistemi vardır. Mevcut cephede ise burada ahşap bir balkon ve ona açılan ahşap bir kapı
1930 Yılı Hava Fotoğrafı	**1973**	**2019**	**Güvercinlikler**
			Bu pencereler 1930 yılına ait hava fotoğrafından anlaşıldığı üzere yalının özgün cephelerinde bulunmamaktadır. Sonradan açılan pencerelerin boyut ve biçimlerinde de 1973 yılı ile farklılıklar görülmektedir.

Tablo 5. 6: Kalkavan Yalısı yan cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

Kuzey (Yan) Cephesi			
1970'ler (Balcı, 1980: 72)	**2015 (URL 32)**	**2016 (URL 33)**	**2019 (Özgül, 2019)**
			
1970'ler	**2015**	**2019**	**Zemin Kat Sol Bölüm Penceresi**
			Mevcutta ahşap giyotin pencere görünümü 1970'li yıllarla ve 2015 yılı ile uyumludur. Pencere üzerinde bulunan alınlıkta ise detay farklılıkları vardır.
1970'ler	**2015**	**2019**	**Zemin Kat Orta Bölüm Pencereleri**
			1970'lerde yan yana üç giyotin pencereden oluşan pencere sisteminin yerinde mevcutta teras bölümüne açılan bir kapı ve pencereler bulunmaktadır.
1970'ler	**2015**	**2019**	**Zemin Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
			Mevcutta ahşap giyotin pencere görünümü 1970'li yıllara ve 2015 yılı ile uyumludur. Pencere üzerinde bulunan alınlıkta ise detay farklılıkları vardır.

Tablo 5. 7: Kalkavan Yalısı yan cephesi 1. kat ve çatı katı karşılaştırmaları

1970'ler	2015	2019	1. Kat Sol Bölüm Pencereleri
			Restorasyon projesi çizimlerinden anlaşıldığı üzere mevcut pencere, 1970'li yıllara ve 2015 yılına ait görünümlerin aksine tekli giyotin olarak inşa edilmiştir. Pencere üzerinde bulunan alınlıkların detayları farklıdır.
1970'ler	**2015**	**2019**	**1 Kat Orta Bölüm Balkon, Kapı ve Pencereleri**
			Balkona açılan pencereli bir kapının bulunduğu bu bölüm, 2015 yılında harap hâldedir. 1970'li yıllarda görülen kapı ve pencereler, mevcutta balkonun genişlemesiyle büyütülmüş ve detayları değiştirilmiştir. Balkon korkuluklarının düzenleri de bu genişlemeyle tamamen farklılaşmıştır.
1970'ler	**2015**	**2019**	**1. Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
			Ahşap pencere 1970'li yılların ve 2015 yılı görünümlerinin aksine tekli giyotin olarak inşa edilmiştir. Pencere üzerinde bulunan alınlığın detayları değişmiştir.
1970'ler	**2015**	**2019**	**Çatı Katı Pencereleri**
			Yol cephesinde olduğu gibi daha sivri inşa edilmiş olan çatının hemen altında bulunan katın 1970'li yıllarda ve 2015 yılında çift kanatlı iki penceresi olduğu görülmektedir. Mevcutta ise burada boyu büyütülmüş tek bir ahşap pencere bulunmaktadır. Çift kanattan oluşan bu pencerenin, restorasyon projesinden anlaşıldığı üzere üst bölümünde camlı sabit bir kanadı vardır.

Tablo 5. 8: Kalkavan Yalısı deniz cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

<table>
<tr><th colspan="4">Deniz (Doğu) Cephesi</th></tr>
<tr><th>1993 (Erdenen, 2006: 176)</th><th>1996 (Erdenen, 2006: 176)</th><th>2008 (URL 34)</th><th>2019 (Özgül, 2019)</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><th>1996</th><th>2019</th><th colspan="2">Zemin Kat Sol Bölüm Kapı ve Pencereler</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td colspan="2">1996 yılı fotoğrafında bir pencere ve terasa açılan bir kapı görülmektedir. Bu bölümün üzerinde yarım bir saçak bulunmaktadır. Mevcut cephede ise kapı kaldırılmış, yerine bir pencere daha eklenmiştir. Pencere boyutları geçmiş dönemlerden büyüktür.</td></tr>
<tr><th>1996</th><th>2019</th><th colspan="2">Zemin Kat Sağ Bölüm Teras ve Kapısı</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td colspan="2">Geçmişte yarı kapalı bir alan olarak kullanılan bu bölümün ek konstrüksiyonu mevcut deniz cephesinden kaldırılmıştır. 1996 yılı fotoğrafında net görünmese de pencereli kapı detayları yalının diğer bölümlerinde olduğu gibi farklı olmalıdır. Teras bölümünde bulunan korkulukların detayları rekonstrüksiyon sonrası değişmiştir.</td></tr>
</table>

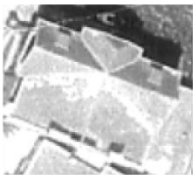
Tablo 5. 9: Kalkavan Yalısı bodrum kat (kayıkhâne) karşılaştırmaları

<table>
<tr><th>1993</th><th>1996</th><th>2019</th><th>Kayıkhâne</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>Mevcutta cam bir konstrüksiyon ile kapatılarak havuzlu bir bodrum kata dönüştürülen eski kayıkhânenin giriş açıklığının boyutlarında değişim olmuştur.</td></tr>
<tr><th>1930 Yılı Hava Fotoğrafı</th><th>1973</th><th>2019</th><th>Bodrum Kat Otopark</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>1930 yılında bu bölümde herhangi bir yapı bulunmamaktadır.
1970'li yıllardan itibaren depo olarak kullanılan bodrum kata bitişik yapı, mevcutta oturma odası olarak kullanılmaktadır.</td></tr>
</table>

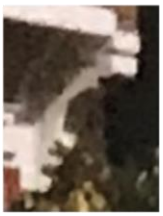
Tablo 5. 10: Kalkavan Yalısı deniz cephesi genel görünümü ve 1. kat karşılaştırmaları

1993	1996	2019	1 Kat Sol Bölüm Balkon ve Kapılar
			İki ahşap kapının restorasyon sonrasında boyutlarında ve pervaz detaylarında değişim görülmektedir. Balkon korkuluklarında çapraz çıtaların yerleştiği bölümler dikdörtgen iken mevcutta kare biçimlidir. Bu çapraz çıtaların aralarında kalan bölümlerde detay farklılığı görülmektedir.
1993	**1996**	**2019**	**1 Kat Sağ Bölüm Kapı, Teras - Balkon**
			Geçmiş dönemlerde bu bölümde teras niteliğinde bir alan bulunmaktadır. Mevcutta bu bölümde küçük bir balkon oluşturulmuştur. Balkon korkuluklarının detayları diğer balkonlar ile birörnek yapılmıştır. Pencereli kapının detaylarında da

Tablo 5. 11: Kalkavan Yalısı deniz cephesi çatı katı karşılaştırmaları

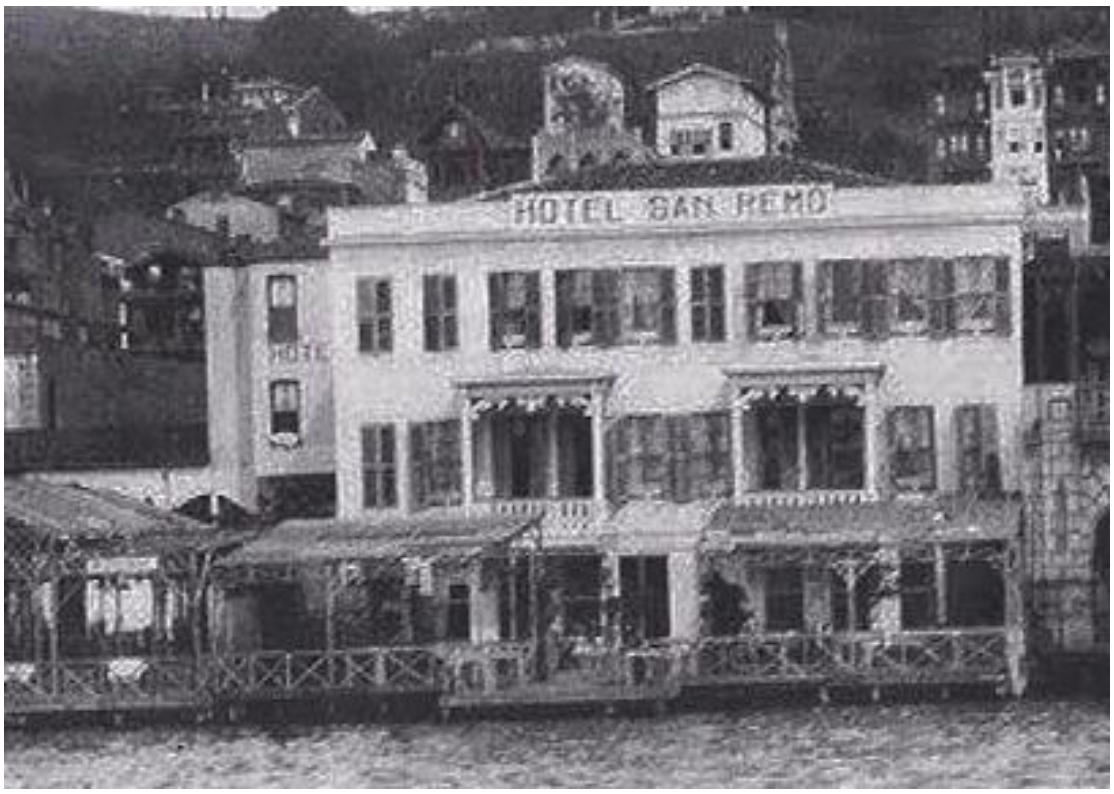
1930 Yılı Hava Fotoğrafı	1993	2019	Güvercinlik
			1930 yılına ait hava fotoğrafından anlaşıldığı üzere güvercinlikler yalının özgün deniz cephesinde bulunmamaktadır. Sonradan açılan pencerelerin boyut ve biçimlerinde 1993 yılı ile farklılıklar görülmektedir.
1993	**1996**	**2019**	**Çatı Katı Balkon, Kapı ve Pencereler**
			1993 ve 1996 yıllarında bu bölümde kepenkli bir pencere düzeni görülmektedir. Mevcut cephede ise ahşap bir balkon ve ona açılan ahşap bir kapı bulunmaktadır.

Tablo 5. 12: Kalkavan Yalısı payanda karşılaştırmaları

1970'ler	2015	2019	**Kuzey Cephesi Çıkma ve Balkon Altı Payandaları**
			Payanda detayları mevcutta geçmiş dönem fotoğrafları ile benzerlik gösterse de alt bölümlerinde bulunan çıtalarda 1970'li yıllar ile açı farklılıkları vardır.
1973	**2004**	**2019**	**Batı Cephesi 1. Kat Payandası**
			Mevcut kâgir payandanın geçmiş dönem fotoğrafları yeterince net değilse de 1973 yılı görünümü ile uyumlu olduğu söylenebilir.
1973	**2004**	**2019**	**Batı Cephesi Balkon Altı Payandaları**
 	 	 	Mevcutta sol ve sağ bölümlerde bulunan ikişer payanda arasındaki mesafe 1973 yılına göre daha kısadır. Bunun sebebi alt kat penceresinin boyutunun büyütülmüş olmasıdır. Geçmişte balkonun uç bölümüne kadar uzanan payandaların boyutu da küçülmüş olmalıdır.
1973	**2004**	**2019**	**Batı Cephesi Zemin Kat Payandası**
			Zemin kat sağ bölüm penceresinin yanında bulunan bir diğer kâgir payanda, -her ne kadar 2004 yılı görünümü ile farklı olsa da- mevcutta 1973 yılı fotoğrafı ile uyumlu bir görünümdedir.
1993	**1996**	**2019**	**Doğu Cephesi 1. Kat Payandası**
			Kâgir payandanın profilli detaylarının 1993 ve 1996 yılı görünümüyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

5.2. Fuad Paşa Yalısı

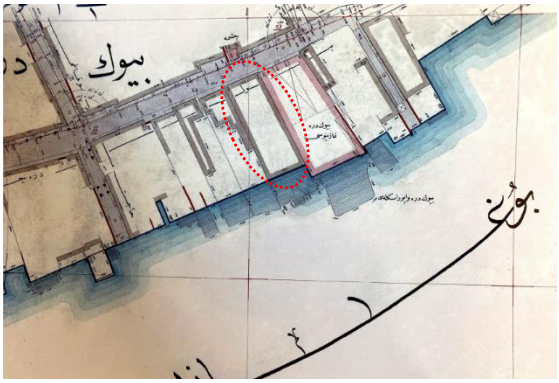
5.2.1. Yalının Tarihçesi

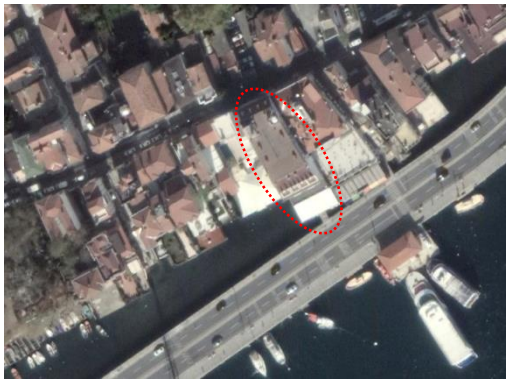

Şekil 5. 19: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi, 1931 (Birer Kurultay Mimarlık Arşivi)

Kesin inşa tarihi bilinmeyen 62 koruma numaralı yalı, Büyükdere Mahallesi Çayırbaşı Caddesi ve Piyasa Caddesi arasında bulunmaktadır. Özgün giriş cephesi Çayırbaşı Caddesi'ndedir. Yalının ilk sahibinin Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876) sadrazamlarından Keçecizâde Fuad Paşa olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yalı 19. yüzyıl üçüncü çeyreğinde inşa edilmiş olmalıdır. Fuad Paşa yalıyı konut olarak kullanmıştır. Cumhuriyet döneminde bir restorasyondan geçirilen yalı, otel ve pansiyon olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Erdenen'in notlarında bulunan 1978 yılı tapu kayıtlarında yapının sahibi iş adamı Dursunali Ekşioğlu'dur (Erdenen, 2006: 72). Yalı 1987 yılında yıkılmış ve 1991 yılında betonarme şekilde yeniden inşa edilmiştir. Dönem

fotoğraflarından anlaşıldığı üzere yalı 2000'li yıllarda bir restorasyon uygulamasından daha geçirilmiştir.

Şekil 5. 20: Fuad Paşa Yalısı'nın bulunduğu yapı grubunu gösteren 1926 yılı Rumeli Ciheti haritası (Dağdelen, 2005: A 34-1)
Şekil 5. 21: Fuad Paşa Yalısı yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.2.2. Fuad Paşa Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Yalının Erdenen'in notlarında Neo-Gotik ve Art Nouveau Üsluplarını yansıttığı belirtilmektedir (Erdenen, 2006: 72). Ancak geçmiş dönem fotoğraflarında özgün cephelerin belirgin bir üsluba sahip olmadığı görülmektedir. Öyle ki ulaşılabilen en eski deniz cephesi fotoğrafı 1931 yılına aittir ve bu cephede yalnızca balkon alınlıklarında ve korkuluklarında süslemeler görülmektedir. Aynı durum yol cephesinin 1981 yılı görünümü için de geçerlidir. Bu cephede hareket sağlayan tek öğe 1. katta bulunan cumbadır. Bulunduğu bölgeyi gösteren 1926 yılı Rumeli Ciheti Haritası'nda yapının planı avluludur. Avlu bölümünün üstü açıktır ve bahçe olarak kullanılmaktadır (Şekil 5.22).

Özgün deniz cephesinde:

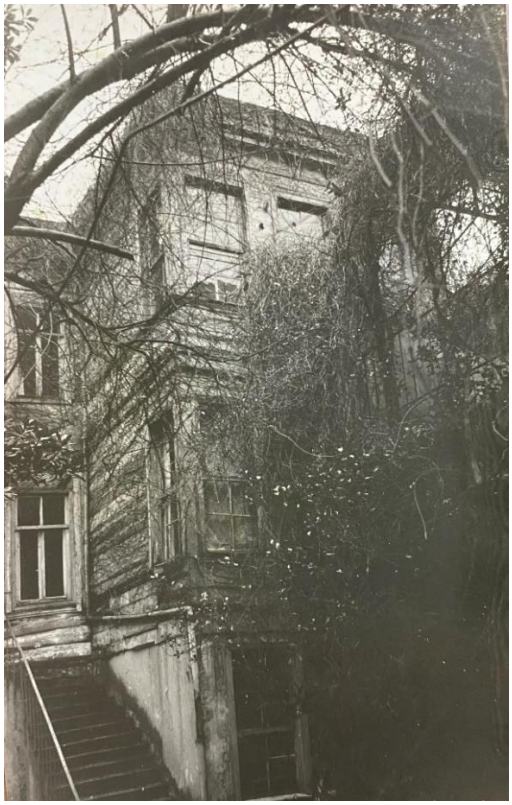
Zemin katta yan yana iki giriş kapısı ve ahşap giyotin pencereler bulunmaktadır. Bu giriş kapıları özgün planda yalının rıhtımına açılmaktadır. Kapı ve pencere çerçeveleri süslemesizdir (Tablo 5.12).

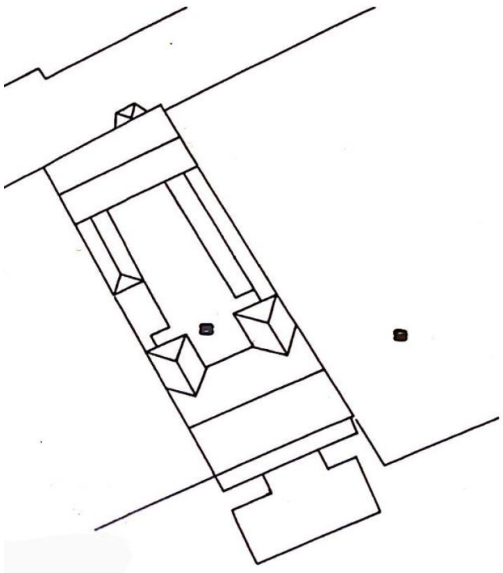
1931 yılı fotoğrafında 1. katta ahşap giyotin pencereler arasında iki alınlıklı balkon bulunmaktadır. Balkon alınlarında bulunan kıvrımlı süslemelerinin detayları net

olarak görülmemektedir. Erdenen'in notlarında bahsedilen Art Nouveau Üslubunun etkilerinden biri bu süslemeler olabilir (Tablo 5.13).

2. katta yalnızca ahşap giyotin pencerelerden oluşan bir düzen vardır. Pencere üstlerinde ve eteklerinde süsleme bulunmamaktadır (Tablo 5.14).

1931 yılı fotoğrafında deniz cephesinin bulunduğu kütlenin kırma çatıya sahip olduğu görülmektedir. Rekonstrüksiyon öncesi vaziyet planı çiziminde bu bölüm beşik çatılı olarak gösterilmiştir. Ancak 1931 yılı fotoğrafı özgün görünüme dâir daha doğru bir kaynaktır. Bu restitüsyon çizimlerinde avlunun deniz cephesine bitişik kütleleri birleşik kırma çatılıdır. Batı cephesinde birleşik kırma çatılı bölümlerin arasında; doğu cephesinde ve yol cephesinde birer beşik çatılı bir kütle bulunmaktadır (Şekil 5.23). Çatı saçakları süslemesizdir (Tablo 5.18).

Şekil 5. 22: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi bahçe bölümü görünümü (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)
Şekil 5. 23: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi vaziyet planı çizimi (Erdenen, 2006: 78)

Yol cephesinde:

Zemin katta cephenin tam ortasında tonozlu bir geçiş bulunmaktadır. Demir parmaklıklı bir bahçe kapısı bulunan bu geçişten avlu bölümüne ulaşılmaktadır (Tablo 5.15).

Zemin kat sağ ve sol bölümleri 1981 yılı fotoğrafında dükkân olarak kullanılmaktadır. Bu bölümlerde dükkânların giriş kapıları ve kepenkli vitrinler vardır (Tablo 5.15).

1. katta ahşap giyotin pencerelerin sol bölümünde bir çıkma bulunmaktadır. Çıkmanın saçağı eğrisel biçimde düzenlenmiştir. Çıkma alışılageldik düzenin aksine cephenin tam ortası yerine sola yakın konumlandırılmıştır. Çıkma ile ilgili bu özgün detaylar cepheye kısmen hareket katmaktadır. Bu katta bulunan tüm pencerelerin kasalarının üst bölümünde birer bitkisel motif bulunmaktadır (Tablo 5.16).

2. kat ahşap giyotin pencerelerden oluşmaktadır. Pencereler birbirine yakındır ve çerçeveleri süslemesizdir (Tablo 5.17).

1981 yılı görünümünde çatı saçağının alnında süsleme bulunmamaktadır. 2. kat pencereleri ile bu saçak arasında ise bir korniş detayı görülmektedir (Tablo 5.18).

20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren otel veya pansiyon işlevli kullanılan yalının rekonstrüksiyon öncesi hazırlanan, iç mekânı gösteren restitüsyon planlarında:

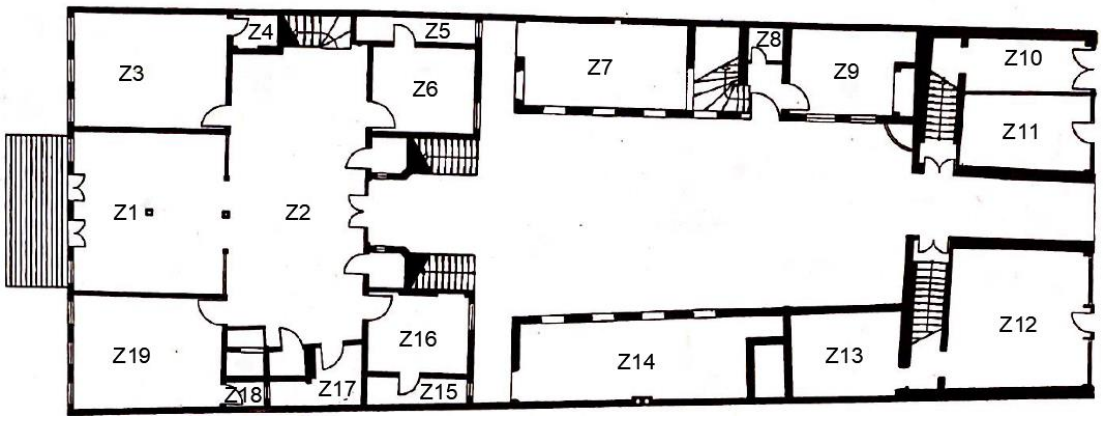
Yapının özgün girişi Çayırbaşı Caddesi'nde bulunan yol (kuzey) cephesindendir. Tonozlu girişten avluya ulaşılmaktadır ve bu bölümden yalının doğu, batı ve deniz (güney) cephelerinde bulunan kütlelerine giriş sağlanmaktadır. Avlu ile zemin kat girişleri arasında kot farkı bulunmamaktadır.

Yol cephesinde bulunan kütlenin zemin katı dükkânlardan oluşmaktadır. (Z10, Z11, Z12) Dükkân bölümlerinin arkasında bulunan merdiven sistemi ile ulaşılan 1. ve 2. katlarda ise odalar bulunmaktadır (1.9, 1.10; 2.8, 2.9, 2.10) (Şekil 5. 24) (Şekil 5. 25) (Şekil 5. 26).

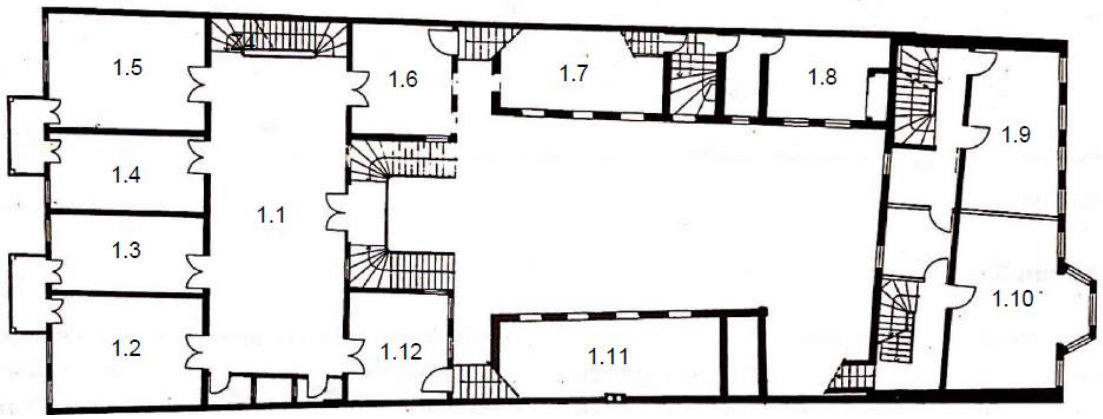
Deniz cephesinde bulunan kütlenin rıhtım girişinde büyük bir taşlık (Z1); taşlığın ilerisinde ise bir orta sofa bulunmaktadır. (Z2) 1. ve 2. katlarda orta sofalı düzen bozulmamıştır (1.1; 2.1). Kütlenin zemin, 1. ve 2. katları odalardan oluşmaktadır (Z3, Z6,

Z16, Z19; 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6; 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.11). Zemin katta bulunan odaların içerisinde birer helâ bulunmaktadır (Z4, Z5, Z15, Z18). Yalının özgün 2. kat balkon düzeninin 1. kat ile aynı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla rekonstrüksiyon öncesi 2. kat planlarında bulunan uzun balkon sonradan eklenmiştir (Şekil 5. 24) (Şekil 5. 25). (Şekil 5. 26)

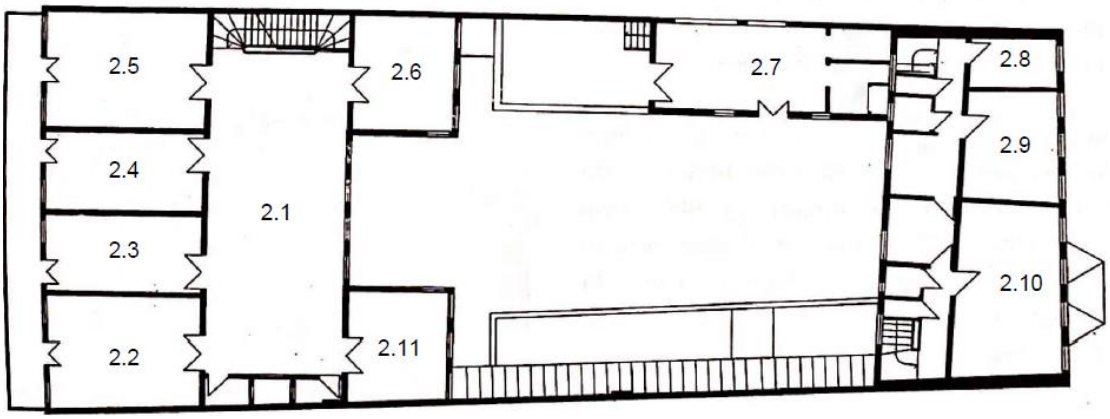
Batı cephesinde bulunan kütle, oda birimlerinin devamını kapsamaktadır (Z7, Z8, Z9; 1.7, 1.8; 2.7). Doğu cephesinde bulunan kütlenin zemin katında depo ve benzeri teknik birimler; 1. katında ise bir oda birimi bulunmaktadır (Z13, Z14; 1.1).

Şekil 5. 24: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi zemin kat plan çizimi (Erdenen, 2006: 81)

Şekil 5. 25: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 1. kat planı (Erdenen, 2006: 81)

Şekil 5. 26: Fuad Paşa Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 2. kat planı (Erdenen, 2006: 81)

5.2.3. Fuad Paşa Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Fuad Paşa Yalısı mevcut görünümünü 2000'li yıllarda geçirdiği restorasyon sonrası almıştır. Özgün cephelere dâir ulaşılabilen en eski fotoğraflar 1890'lı yıllara ve 1931 yılına aittir. Bu fotoğraflar üzerinden deniz cephesini incelemek mümkün olmuştur. Yol cephesine dâir incelemeler ise 1981 yılı fotoğrafı üzerinden yapılmıştır. 1926 yılı Rumeli Ciheti haritasında Fuad Paşa Yalısı ve yakın çevresi görülmektedir. Bu harita üzerinden çevre yapıların ve sahil yolunun değişim süreci incelenmiştir.

1926 yılı Rumeli Ciheti haritalarında Fuad Paşa Yalısı'nın bulunduğu ada grubunda çevre yapıların (Eski İş Bankası yapısı ve Eski Büyükdere Vapur İskelesi yapıları da dâhil olmak üzere) mevcut görünümde ayakta oldukları görülmektedir. 1926 yılında yalının tek girişi Çayırbaşı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. 1980'li yıllarda gerçekleştirilen kazıklı yol çalışması sonrası yalının leb-i deryâ özelliği kaybolmuştur (Şekil 5.20) (Şekil 5.21).

Şekil 5. 27: Fuad Paşa Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2020)
Şekil 5. 28: Fuad Paşa Yalısı mevcut yol cephesi görünümü (Özgül, 2020)

Deniz cephesi giriş kapılarının rekonstrüksiyon sonrası camlı bölümleri çıtalarla bölmelendirilmiş biçimde değiştirilmiştir. 2000'li yıllardaki restorasyon sonrası ise restoran bölümünün bulunduğu teras, ek bir konstrüksiyon ile kapatılmış ve asıl yapı ile birleştirilmiştir. Dolayısıyla cephenin zemin kat kapı ve pencerelerin bulunduğu bölümü mevcutta iç mekânın bir parçası olmuştur. Bu bölümde yalnızca avlu bölümüne açılan bir kapı bulunmaktadır (Tablo 5.14).

1931 yılı deniz cephesi fotoğrafında görülen 1. kat balkon alınlıkları 1972 yılı fotoğrafında cephede bulunmamaktadır. Rekonstrüksiyon sonrası bu alınlıklar balkonlara kısmen eklenmiştir. Ancak süslemelerin özgünden farklı olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5.15).

Özgün deniz cephesinde yalnızca giyotin pencerelerin bulunduğu 2. katta 1972 yılı fotoğrafında cephe boyunca uzanan demir korkuluklu bir balkon ve bu balkona açılan kapılar görülmektedir. Pencere üzerlerinde ise özgün cephede bulunmayan süslemeler vardır. Rekonstrüksiyon sonrası ise bu bölümde alt kat balkonlarının üzerine denk gelen iki balkon oluşturulmuştur. 1972 ve 1993 yılı fotoğraflarında bulunan pencere üstü süslemeleri ise 2000'li yıllardaki onarım sonrası cephede görülmemektedir. Ahşap giyotin pencereler mevcutta PVC doğramalar ile değiştirilmiştir (Tablo 5.16).

Rekonstrüksiyon sonrası bu çatı kotunda bir kat oluşturulmuş ve özgün görünümde bulunmayan güvercinlikler açılmıştır. Saçak alınlarında ise özgünde bulunmayan ahşap işlemeli süslemeler görülmektedir. 2000'li yıllardaki onarımdan sonra

güneybatı cephesine bir çatı saçağı eklenmiş ve bitkisel süslemeli eliböğründeler ile desteklenmiştir. Ancak bu süsleme de özgün cephede görülmemektedir (Tablo 5.20).

Yol cephesinde:

Zemin katın özgün tonozlu girişinin yerinde mevcutta yol cephesinin ana giriş kapısı bulunmaktadır. Bu demir giriş kapısının detaylarının yalının özgün cephesi ile bağlantısı yoktur (Tablo 5.17).

Zemin kat cephesinde eski dükkân bölümleri bir üst kat pencerelerinin devamı niteliğinde düzenlenmiş; cephenin en sağında bir servis kapısı oluşturulmuştur. Bu kapı üzerinde pencere kasalarının kilit taşlarında da bulunan bitkisel süsleme görülmektedir. Sol ve sağ bölümde toplamda iki bodrum kat penceresi açılmıştır (Tablo 5.17).

1. katta bulunan çıkma saçağı mevcutta düz bir silme biçimine getirilmiştir. Tüm pencerelerin boyları kısalmış, kanatlı PVC doğramaları ile değiştirilmiştir. Pencere kilit taşlarında bulunan bitkisel motifin detayları ise özgünden farklıdır (Tablo 5.18).

2. kat pencereleri mevcutta giyotin pencereyi andıran bir PVC doğrama ile değiştirilmiştir. Pencere genişliklerinde azalma olduğu görülmektedir. Denizlikler de 1981 yılı görünümlerinden uzaktır (Tablo 5.19).

2. kat pencereleri ile saçak alnı arasında özgün korniş detayı yok olmuştur. Bu bölümde renkli dairesel süslemeler bulunmaktadır. Sonradan eklenen çatı katı dolayısıyla bu kotta deniz cephesinde olduğu gibi güvercinlikler açılmıştır (Tablo 5.20).

İç mekânda:

Avlu bölümünün boyutları küçültülmüştür. Özgünde üzeri açık olan avlu, çelik bir çatı sistemi ile ışık alabilecek şekilde kapatılmıştır (Şekil 5.29). Yol cephesi giriş holünden avlu bölümüne toplamda beş basamak ile ulaşılmaktadır. Özgün planlarda olmayan bu kot farkı, yapıya bir bodrum kat eklenmiş olması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla özgün yapının yükseklikleri değişmiştir (Şekil 5.30).

Doğu ve batı cephesinde özgünde ikişer katlı bulunan kütleler ortadan kaldırılmış, bu bölümler üçer katlı yol ve deniz cephesi kütleleriyle bitişik şekilde inşa edilmiştir. Zemin katta doğu cephesi ve yol cephesine denk gelen bölümler lobi olarak düzenlenmiştir (Şekil 5.29). Bu cephelerin pencere düzenlerinin özgün görünüm ile

bağlantısı yoktur. Batı cephesine bitişik bulunan eski İş Bankası yapısı ise mevcut yalı ile zemin katta birleştirilmiş, yönetim birimleri ve restoran fonksiyonları kütleye aktarılmıştır (Tablo 5.21).

Yol cephesinde önceden dükkânların bulunduğu kütlenin 1., 2. ve 3. katı mevcutta otel yapısının devamı niteliğindedir. Pencere düzenlerinin doğu ve batı cephesinde olduğu gibi özgün görünüm ile bağlantısı yoktur (Tablo 5.21).

Deniz cephesinde bulunan kütlede otel odalarına ulaşım avluda bulunan çift taraflı merdiven ile sağlanmaktadır. Merdivenin altında restoran bölümüne açılan bir kapı ve sonradan eklenen bodrum kata ulaşım sağlayan merdivenler bulunmaktadır (Şekil 5.33). Bu katta tuvalet ve mescit birimleri bulunmaktadır. Sonradan eklenmiş olan bu birimlerin özgün görünümle bağlantısı yoktur (Şekil 5.33) (Şekil 5.34). Restoran bölümü ise özgün rıhtıma yapılan ek konstrüksiyon ile birleştirilerek büyütülmüştür. Deniz cephesi kütlesinin özgün pencere düzeni doğu ve batı cephesi kütleleri ile birleşmesi ve çatı seviyesine fazladan kat çıkılması sonucu bozulmuştur. Yalnızca merdivenlerin üzerine denk gelen iki katın kapı ve pencere düzenleri korunmuştur. Bu öğelerin detayları ise özgün ahşap pencerelerden farklıdır (Tablo 5.21).

Şekil 5. 29: Fuad Paşa Yalısı mevcut avlu bölümü çatısı (Özgül, 2019)
Şekil 5. 30: Fuad Paşa Yalısı mevcut yol cephesi giriş bölümü (Özgül, 2019)

Şekil 5. 31: Fuad Paşa Yalısı mevcut lobi bölümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 32: Fuad Paşa Yalısı mevcut restoran bölümü giriş kapısı (Özgül, 2019)

Şekil 5. 33: Fuad Paşa Yalısı mevcut bodrum kat holü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 34: Fuad Paşa Yalısı mevcut bodrum kat tuvaleti (Özgül, 2019)

5.2.4. Değerlendirme

Fuad Paşa Yalısı cepheleri özgün görünümde az sayıda süsleme elemanına sahiptir ve belirgin bir üslubu yansıttığı söylenememektedir. Bu süslemeler deniz cephesi 1. kat balkon bölümünde yoğunlaşmaktadır. Yol cephesinde ise 1. katta bulunan cumba

ve eğrisel saçağı cepheye hareket katmaktadır. Bu cephede pencere kasalarının kilit taşlarında birer bitkisel süsleme bulunmaktadır.

Fuad Paşa Yalısı deniz cephesinde her restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulaması sonrası değişimler meydana gelmiştir. Son onarıma kadar bu değişimler, pencere biçimleri, balkon düzenlemeleri, çatı katı görünümü ve saçak süslemeleri üzerinde olmuştur. Ancak onarım sonrası yapının deniz cephesinde bulunan teras bölümü yeni bir konstrüksiyon ile kapatılmış ve ana yapıya dâhil edilmiştir. Özgünde yalnızca yapı içerisinden ulaşılan bu bölüme Piyasa Caddesi'nden giriş oluşturulmuştur.

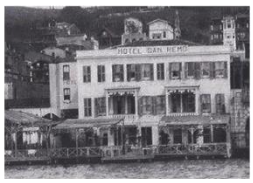
Yol cephesinde de deniz cephesinde olduğu gibi çatı katı düzenlemeleri ve süslemelerinde değişim görülmektedir. Cumba saçağı ve pencere kasalarının kilit taşlarında bulunan bitkisel süslemeler de mevcut görünümde değişim göstermiştir. Ancak en önemli değişim zemin katta olmuştur. Geçmişte bahçe bölümüne geçişin sağlandığı bölüm ve iki yanında bulunan dükkânlar mevcutta otelin yol cephesinin kapı ve pencere elemanları olarak düzenlenmiştir.

Mevcutta yalının özgün iç mekân düzenlemelerine dâir detaylar tümüyle değişmiştir. Bir bodrum kat eklenmiş, dolayısıyla özgün kotlarda değişim olmuştur. Avlu bölümünün boyutları küçültülmüştür. Doğu ve batı cephelerinde bulunan kütleler 3 katlı olarak inşa edilerek yol ve deniz cepheleriyle birleştirilmiştir. Bu birimlerin üst katlarında otel odaları bulunmaktadır. Deniz cephesinde bulunan özgün rıhtımın yerine yalıya ek bir konstrüksiyon inşa edilmiş ve restoran olarak işlevlendirilmiştir. Bu sebeple deniz cephesi zemin katında bulunan özgün pencere ve kapılar yok olmuştur. Batı cephesine bitişik bulunan eski İş Bankası yapısı mevcutta otel fonksiyonlarına dâhil edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bir restorasyon uygulamasından geçirilen yalının özellikle 1991 yılı rekonstrüksiyonu sonrası özgün cephelerinde ve iç mekânında değişimler olmuştur. Ancak esas değişim 2000'li yıllarda gerçekleştirilen restorasyon sonucu meydana gelmiştir. Bu çalışmada cephelere özgün görünümde bulunmayan birçok öğe eklenmiş, yapı konturu tamamıyla değişmiş ve eski açık avlunun üstü bir çatı sistemiyle kapatılmıştır. Deniz cephesine ek olarak yapılan konstrüksiyon asıl kütlenin planını da etkilemiştir. İç mekâna ait detaylar tümüyle değişmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldığında Fuad Paşa Yalısı'nın mevcutta gerek cephe özellikleriyle

gerekse iç mekân karakteriyle özgün görünümünü büyük ölçüde kaybettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5. 13: Fuad Paşa Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümü

Deniz Cephesi			
1931 (Birer Kurultay M. A.)	**1972 (Erdenen, 2006: 71)**	**1993 (Erdenen, 2006: 72)**	**2019 (Özgül, 2020)**
			
Genel Yapı Özellikleri			
Kesin inşa tarihi bilinmese de 19. yüzyıl ortalarına ait olduğu anlaşılan yalı, Cumhuriyet döneminde bir restorasyondan geçirilmiştir. Bu restorasyon öncesi görünümde yalının cepheleri genel anlamda sadedir ve belirgin bir üsluba rastlanmamaktadır. 1987 yılında yıktırılan yalının yeniden inşası 1991 yılında olmuştur. Bu dönemden sonra Fuad Paşa Oteli olarak kullanılan yalı, son olarak 2000'li yıllarda bir onarımdan daha geçmiştir.			

Tablo 5. 14: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları

1931	**1972**	**1993**	**2020**	**Zemin Kat Giriş Kapıları**
				Özgün cephede rıhtıma çıkışın sağlandığı bu ahşap kapılar 2000'li yıllardaki restorasyonun ardından kaldırılmış, giriş bölümü yeni eklenen konstrüksiyonun Piyasa Caddesi'ne açılan kapısından sağlanmıştır.
1931	**1972**	**1993**	**2020**	**Zemin Kat Pencereleri**
				Özgün cephede terasa açılan ahşap giyotin pencereler, 2000'li yıllardaki restorasyonun ardından kaldırılmıştır. Mevcutta bu bölüm, yeni eklenen konstrüksiyonun iç mekânına denk gelmektedir.

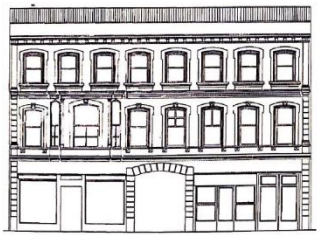
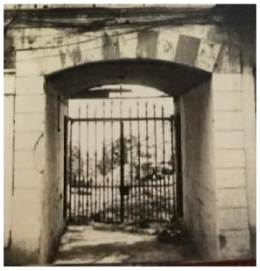
Tablo 5. 15: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1931	1972	1993	2020	1. Kat Balkon, Kapı ve Pencereler
				1931 yılı fotoğrafında balkonda– detayları net görülmese de- bulunan alınlık süslemeleri 1972 yılında görülmemektedir. Rekonstrüksiyon sonrası balkon alınlarının sağında ve solunda bulunan süslemeler yeniden cepheye eklenmiştir. Balkona açılan özgün ahşap kapıların doğramaları mevcutta PVC'dir.
1931	**1972**	**1993**	**2020**	**1. Kat Diğer Pencereler**
				1931 ve 1972 yıllarında benzer biçimlerde görünen kepenkli ahşap giyotin pencereler, mevcutta PVC doğramalar ile değiştirilmiştir.

Tablo 5. 16: Fuad Paşa Yalısı deniz cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1931	1972	1993	2020	2. Kat Balkon ve Pencereler
				Yalının 1970'li yıllarda, 1931 yılı görünümünün aksine cephe boyunca uzanan bir balkonu olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren ise balkon boyutları küçültülmüştür. 1931 yılında balkonsuz cephede bulunan kepenkli ahşap pencereler, 1970'li yıllardan itibaren balkona açılan PVC doğramalı kapılara
1931	**1972**	**1993**	**2020**	**2. Kat Diğer Pencereler**
				1931 yılı fotoğrafında görülen kepenkli ahşap pencerelerin 1970'li yıllarda boyutları büyütülmüştür. Pencerelerden biri, bu dönemde bulunan balkona açılan bir kapı işlevindedir. Rekonstrüksiyon sonrası yeniden –farklı boyutlarda- pencere işlevi kazandırılmıştır. Özgün giyotin pencereler, mevcutta PVC doğramalara sahip ve
1931	**1972**	**1993**	**2020**	**2. Kat Pencere Üstü**
				1931 yılı fotoğrafında görülmeyen süslemeler 1972 ve 1993 yıllarında farklı şekillerde cepheye uygulanmıştır. Mevcutta cephede bu süslemeler bulunmamaktadır.

Tablo 5. 17: Fuad Paşa Yalısı yol cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

Yol Cephesi		
Restitüsyon Çizimi (Erdenen, 2006: 79)	**1981 (Erdenen, 2006: 71)**	**2020 (Özgül, 2020)**
		
1981	**2020**	**Zemin Kat Giriş Kapısı**
		Mevcutta zemin kat ana giriş kapısının bulunduğu bölüm, 1981 yılında tonozlu geçişe sahip, demir korkuluklu bir bahçe kapısı görünümündedir. Nitekim yapının mevcutta çelik çatı sistemi ile kapatılmış olan avlusunun üstü rekonstrüksiyon öncesi açıktır ve avluya giriş bu bahçe kapısından sağlanmaktadır.
1981	**2020**	**Zemin Kat Sağ Bölüm Pencereleri ve Servis Kapısı**
		1981 yılı fotoğrafında bir dükkân bulunan bu bölümde, mevcutta iki pencere ve sağ bölümde iki basamakla çıkılan servis kapısı bulunmaktadır. Kapı pervazının üst bölümünde pencerelerde 1. kat pencere kasalarının kilit taşlarında bulunan bitkisel süsleme tekrarlanmıştır. Mevcutta bir bodrum kat penceresinin göründüğü bölüm, 1981 yılında kaldırımla aynı
1981	**2019**	**Zemin Kat Sol Bölüm Pencereleri**
		1981 yılı görünümünde bir dükkân bulunan bu bölümde, mevcutta üç pencere bulunmaktadır. Mevcutta bir bodrum kat penceresinin göründüğü bölüm, 1981 yılında kaldırımla aynı kottadır.
1981	**2020**	**Eski Banka Yapısı**
		Eski İş Bankası yapısı mevcutta yönetim yapısı ve restoran olarak otel fonksiyonlarına dâhil edilmiştir.

Tablo 5. 18: Fuad Paşa Yalısı yol cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1981	2020	1. Kat Sağ Bölüm Pencereleri
 	 	1981 yılında görülen özgün ahşap giyotin pencereler mevcutta dış görünüşü giyotini andıran PVC doğramalarla değiştirilmiştir. Pencerelerin kasalarının kilit taşlarında bulunan bitkisel süslemeler de aynı şekilde özgün görünümlerinden uzaktır.
1981	**2020**	**1. Kat Çıkma Bölümü**
 	 	1981 yılı fotoğrafında eğrisel görünen çıkma saçağı mevcutta düz bir silme biçimindedir. Yine 1981 yılı fotoğrafında çıkmanın pencere altında kalan bölümündeki açıklık, mevcutta gözle görülür şekilde büyümüştür. Pencere boyutlarının özgün biçiminden kısa hâle geldiği anlaşılmaktadır. Özgün ahşap giyotin biçimleri mevcutta PVC'ye dönüştürülmüş pencerelerden; çıkmanın iki yanında bulunanlar tek, önünde bulunan ise çift bölmeli olarak insa edilmistir.

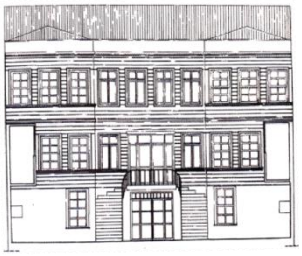
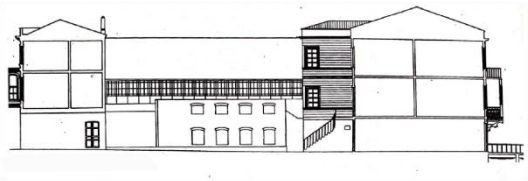
Tablo 5. 19: Fuad Paşa Yalısı yol cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1981	2020	2. Kat Sağ Bölüm Pencereleri
		1981 yılı fotoğrafında görülen ahşap giyotin pencereler, mevcutta dış görünüşü giyotini andıran PVC pencerelere dönüştürülmüştür. Denizlikler özgün boyutlarında değildir. Özgün pencere ölçüleri bozulmuştur.
1981	**2020**	**2. Kat Sol Bölüm Pencereleri**
		1981 yılı fotoğrafında görülen ahşap giyotin pencereler, mevcutta dış görünüşü giyotini andıran PVC doğramalar ile değiştirilmiştir. Denizlikler özgün boyutlarında değildir. Özgün pencere ölçüleri bozulmuştur.

Tablo 5. 20: Fuad Paşa Yalısı çatı katı ve saçak süslemeleri karşılaştırmaları

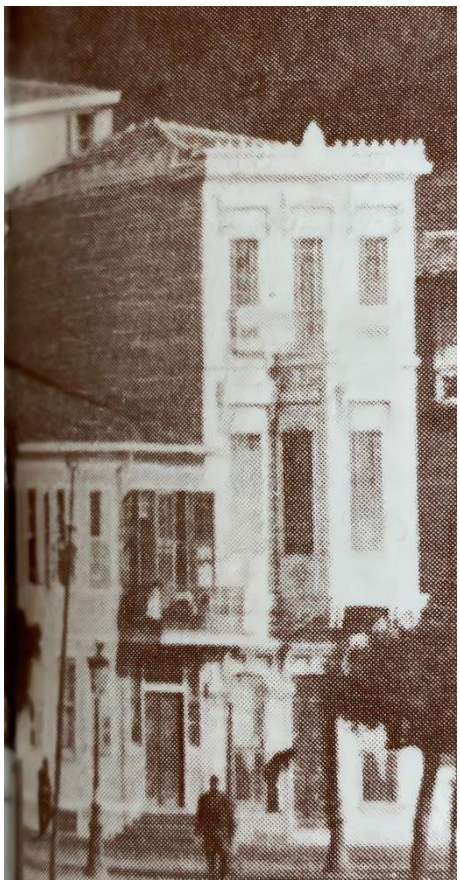
1931	1972	Deniz Cephesi Çatı Katı ve Saçaklar
		Özgün görünümde herhangi bir süslemesi bulunmayan kırma çatının saçak alınlarına 1991 yılı rekonstrüksiyonu sonrası ahşap işleme süslemeler eklenmiştir. Aynı uygulama sonrası bu kotta bir çatı katı oluşturulmuş ve güvercinlikler açılmıştır. Güneybatı cephesinde saçaklar ortaya çıkmış ve özgün cephede bulunmayan eliböğründeler ile desteklenmiştir.
1993	**2020**	
	 	
1981	**2020**	**Arka Cephe Saçak Altı Kornişler**
		1981 yılında görülen korniş detayı mevcut cephede bulunmamaktadır.

Tablo 5. 21: Fuad Paşa Yalısı iç mekân karşılaştırmaları

İç Mekân	
Restitüsyon Çizimi (Erdenen, 2006: 79)	**2019 (Özgül, 2019)**
	
Restitüsyon Çizimi (Erdenen, 2006: 80)	**2020 (Özgül, 2020)**
	
Restitüsyon Çizimi (Erdenen, 2006: 80)	**2020 (Özgül, 2020)**
	

5.3. Sandalciyan / Uzunhasan Yalısı

5.3.1. Yalının Tarihçesi

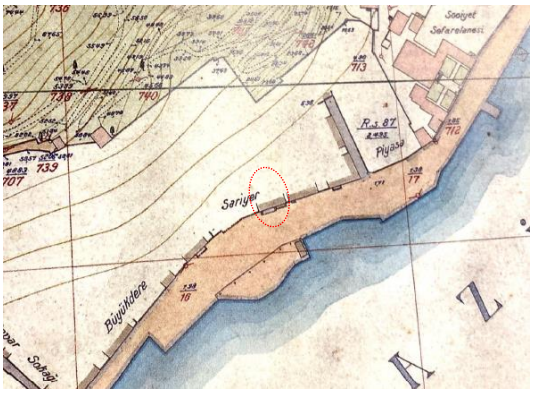

Şekil 5. 35: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi, 1890'lar (F: Sebah & Joallier No: 632) (Eldem, 1979: 237)

Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) sarayın kuyumcubaşı Sandalciyan tarafından inşa ettirilen 55 koruma numaralı yalı, Büyükdere Piyasa Caddesi'nde bulunmaktadır. Yalı daha sonra Karlo Tokater ailesine satılmıştır. 13 Yalının 1963 yılında bir çatı yangını geçirdiği Orhan Erdenen'in notlarından anlaşılmaktadır.

13 1973 yılında yalıda kiracı olarak ikâmet eden Silua Sehpasyan 1928 yılında yalıya Mustafa Kemal Atatürk'ün yemeğe geldiğini belirtmiştir. (Erdenen, 2006; s.58)

Dolayısıyla bu tarihlerde çatı bölümü yenilenmiştir. 1990 yılında yalıyı Uzunhasan İnşaat Şirketi satın almıştır. Bu dönemde yalı yıktırılmış ve 1991 yılında rekonstrüksiyonu tamamlanmıştır (Erdenen, 2006: 57). 1996 yılında bir restorasyon uygulamasından daha geçirilen yalının katları, 1940'lardan itibaren daireler hâlinde kiralanmıştır. Yalı, mevcutta apartman olarak kullanılmaktadır.

Şekil 5. 36: Sandalciyan Yalısı ve yakın çevresi, 1926 yılı Rumeli Ciheti haritası (Dağdelen, 2005)
Şekil 5. 37: Sandalciyan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.3.2. Sandalciyan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Yalının özgün cephesi Doğan Kuban'a göre Neo-Barok ve Art Nouveau Üsluplarına sahiptir (Erdenen, 2006: 57). Ancak yalının inşa tarihi Art Nouveau Üslubunun Osmanlı sanatına girdiği döneme denk gelmemektedir. Art Nouveau olarak kabul edilebilecek öğeler yapının ilk inşasından sonra eklenmiş olmalıdır. Neo-Barok Üslubun yoğun etkilerini ise yalının özgün deniz cephesinde gözlemlemek mümkündür. Arka ve yan cepheler ise deniz cephesine göre daha sade görünümdedirler.

Yalının özgün giriş kapısının kanatları üzerinde dörder adet Neo-Barok Üsluplu süsleme bulunmaktadır. En üstte bulunan süslemeler iç içe geçmiş dal figürlerinden oluşmaktadırlar. Diğer üç süsleme, deniz cephesindeki diğer örnekleri gibi merkezinde rozet bulunan bitkisel motiflerin kompozisyonundan oluşmaktadır.

Benzerleri Tarabya'da bulunan bir başka Sultan Abdülaziz dönemi yapısı Villa Zarifis'in -geçirdiği yangın öncesinde- pencerelerinde (Şekil 5.38) görülen Neo-Barok Üsluplu ahşap dantel yaşmaklar, yalının 1. ve 2. kat pencereleri ile 2. kat balkon kapısı üzerinde bulunmaktadır (Tablo 5.24) (Tablo 5.25) (Tablo 5.26).

Şekil 5. 38: Villa Zarifis: geçirdiği yangın öncesi ahşap dantel yaşmaklı pencerelerinin görünümü (Erdenen, 2006: 135)

1. kat pencere eteklerinde; ortası rozetli stilize papatya figürü ve onu merkez alarak kollara ayrılan kıvrımlı bitkisel kabartmalar bulunmaktadır (Tablo 5.24).

1. kat pencere alınlıkları ile 2. kat pencere etekleri arasında Neo-Barok Üsluplu kabartmalar bulunmaktadır. Cumba pencerelerinin üzerinde farklı formlarda Neo-Barok kabartmalar görülmektedir. Cumba ön penceresi üzerinde bulunan süslemeler üçgen bir

alınlık içerisindedir. Cumba yan pencerelerinin üzerinde birer stilize bitki figürü, kıvrımlı motiflerin ortasında bulunmaktadır (Tablo 5.25) (Tablo 5.26).

Cumba altı süslemesi Neo-Barok Üsluplu kıvrımlı stilize bitki motiflerinin birleşiminden oluşmaktadır. Dairesel merkezin tam ortasında bir rozet bulunmaktadır. Süslemeyi, aralarında boşluklar bulunan dörtgen bir çerçeve oluşturacak şekilde saran motifler tamamlamaktadır (Tablo 5.25).

1. ve 2. kat pencere alınlıklarının paraçolleri zemin kattakilere göre daha hareketlidir. Ancak zemin kat pencere ve kapı alınlıkları üzerinde bulunan üçerli paraçollerden ortadaki bitkisel süslemelere sahiptir. Zemin katta paraçol aralarında kalan bölümlerde ise stilize papatya figüründen uzayan kıvrımlı dal öğeleri bulunmaktadır. Doğan Kuban'ın notlarında belirttiği Art Nouveau etkileri bu süslemelerle bağlantılı olabilir (Tablo 5.23) (Tablo 5.24) (Tablo 5.25).

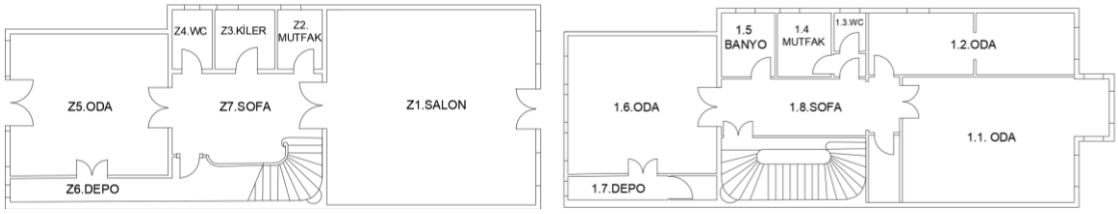
Yalı özgün görünümünde piramit çatılıdır. 1890'lara ait fotoğraflardan anlaşıldığı üzere fazla eğimli olmayan çatının arka cepheye yakın bölümünde bir çatı kat bulunmaktadır. Çatı saçağı üzerinde ise süslemeli ve merkezi rozetli bir alınlık bulunmaktadır. Yapının genel süsleme anlayışı göz önüne alındığında, biçimi 1890'lı yıllara ait fotoğrafta net görülmeyen alınlığın Neo-Barok Üsluplu olabileceği anlaşılmaktadır (Tablo 5.27).

Özgün arka (kuzey) cephede birinci ve ikinci katta üçerli pencere düzeni vardır. Zemin katta ise aynı deniz cephesinde olduğu gibi iki yanında pencereler bulunan bir giriş kapısı vardır (Tablo 5.28).

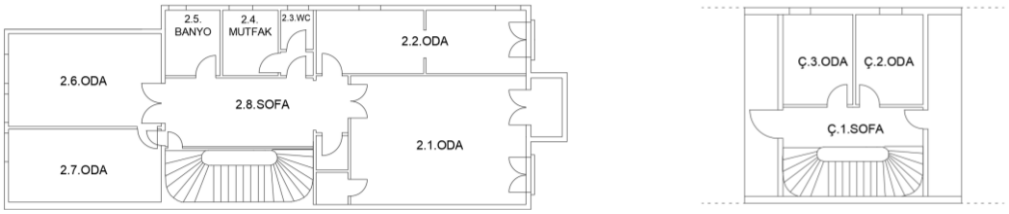
Erdenen'in 1973 yılında yalının iç mimarisine ve dekorasyonuna dâir aldığı notlar: Giriş holü (Z1) mermer döşenmiştir. Zemin kat hol bölümünün arkasında kalan alan (Z2, Z3), sonradan yapılan bölmelerle ayrılarak servis hizmeti görmektedir. Önceleri servis bölümü bahçede bulunmaktadır ancak yıkılmıştır. Zemin katta bulunan banyo sonradan inşa edilmiştir. Bu katta bir yüklük odası (Z6) ve küçük bir yatak odası da (Z5) bulunmaktadır (Şekil 5.39). Birinci katta dar cumbalı bölümde bulunan odanın (1.1) duvarları kâğıt kaplamadır. Bu odada geometrik parkeler vardır. Bu katın mutfağı ise arka bahçededir. Servis bölümü de önceleri bahçede olduğundan yalının bacası bulunmamaktadır. İkinci kat tavanının yüksekliği 3.80 metredir. Bu katta önde ve arkada

ikişer oda (2.1, 2.2, 2.6, 2.7), mutfak (2.4) ve banyo (2.5) bulunmaktadır. Yalının katları uzunca süredir kiralandığından bu bölümün mutfağı sonradan yapılmış olmalıdır (Şekil 5.40) (Şekil 5.41) (Erdenen, 2006: 58).

Giriş holünde 4.5 metre uzunluğunda altın yaldızlı kristal bir ayna ve üzerinde horoz ve tavuk Şekilleri bulunan el işi ahşap oyma bir paravana bulunmaktadır. Holler arası geçişte mermerden yapılmış iki köpek heykeli, ortada ise gül kabartmalı mermer bir sehpa vardır. Üzerlerinde ferforje bir avize bulunmaktadır. Servis bölümünde Fransız stili bir konsol ve üzeri altın yaldızlı siyah çerçeveli kristal bir ayna bulunmaktadır. Yalı içerisinde Ayvazovski tablolarının bulunduğu, ancak 1963 yılındaki çatı yangını ve hırsızlık vakâları sonrası kaldırıldıklarından bahsedilmektedir (Erdenen, 2006: 58).

Şekil 5. 39: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi zemin kat plan düzeni
Şekil 5. 40: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 1. kat plan düzeni

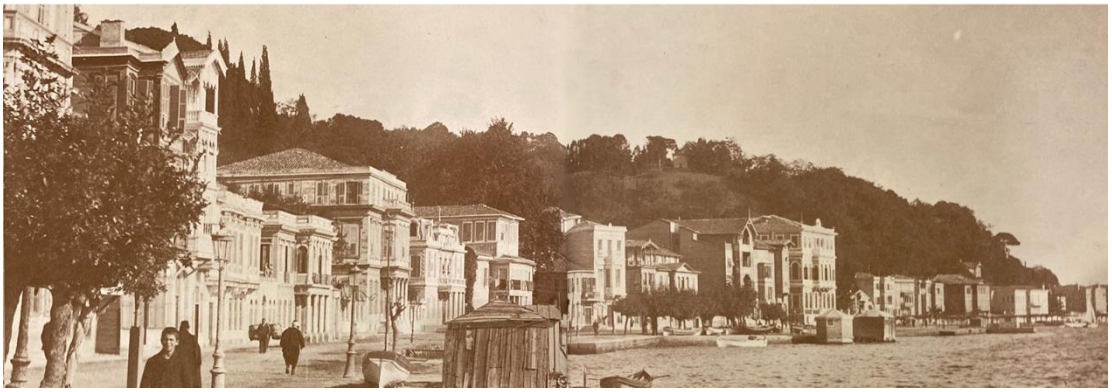
Şekil 5. 41: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi 2. kat plan düzeni
Şekil 5. 42: Sandalciyan Yalısı rekonstrüksiyon öncesi çatı katı düzeni

Yalının bahçesinde mutfağın yanı sıra ağzından su akan bir arslan heykeli bulunmaktadır. Ayrıca manolya, çam ve dört adet palmiye ağacı geçmiş dönemlerden kalmıştır (Erdenen, 2006: 58).

5.3.3. Sandalciyan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Sandalciyan Yalısı mevcut görünümünü 1996 yılında geçirdiği restorasyon sonrası almıştır. Özgün cephelere dâir ulaşılabilen en eski fotoğraflar 1890'lı ve 1970'li yıllara aittir. Bu fotoğraflar üzerinden yakın çevrenin ve deniz cephesinin geçirdiği değişimi incelemek mümkün olmuştur. Arka ve yan cepheye dâir incelemeler ise 1996 yılı fotoğrafları ve restitüsyon çizimleri üzerinden yapılmıştır.

1926 yılı Rumeli Ciheti haritasında yapı izleri kısmi olarak gösterildiğinden yakın çevrede yalnızca Rus Sefarethânesi (Sovyet Sefarethânesi) net şekilde görülebilmektedir. 1890'lı yıllara ait Sebah & Joallier fotoğrafı ile mevcut yapılar karşılaştırıldığında: güneybatı yönünde (sol) bulunan yapıların tümünün (Sadberk Hanım Müzesi'ne kadar bu durum geçerlidir) yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yalının sağ parselinde bulunan 54 koruma numaralı ahşap yapı mevcutta ayaktadır; ancak özgün görünümünü kaybetmiştir. Kuzeydoğu yönünde (sağ) bulunan sivri semer damlı yalı ve onun yanında bulunan 52 ve 51 koruma numaralı yalılar mevcutta ayaktadırlar (Şekil 5.43) (Şekil 5.51).

Şekil 5. 43: Büyükdere sahili görünümü, 1890'lar (Fotoğraf Sebah & Jaollier No: 632) (Eldem, 1979: 236-237)

Şekil 5. 44: Sandalciyan Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 45: Sandalciyan Yalısı arka cephe görünümü (Özgül, 2019)

Özgün giriş kapısı üzerinde bulunan süslemelerin ebatlarında ve dolayısıyla detaylarında değişimler olduğu görülmektedir. Erdenen, yapının yıktırıldığı 1990 yılında sağlam kalan birkaç öğeden birinin bu kapı olduğunu belirtmektedir (Erdenen, 2006: 57). Ancak detay farklılıkları rekonstrüksiyon sonrası kapının da değiştirildiğini göstermektedir. Ayrıca kapının 1996 yılı fotoğrafında kaldırım kotuyla aynı seviyede olduğu görülmektedir. Ancak mevcutta kapının önünde bir basamak bulunmaktadır. Buradan yalının özgün kotlarında değişim olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5.23).

Mevcut cumba altı süslemeleri dikkatli incelendiğinde bazı detay farklılıkları göze çarpmaktadır. Dörtgen çerçevenin eğrisel bölümlerinde de değişimler vardır. Bu bölümün ahşap kaplama sayıları da özgün görünümle uyuşmamaktadır (Tablo 5.25).

1. kat pencere altlarında bulunan kabartmaların detayları özgün görünüme yakındır. Ancak geçmişte pencere altı boyunca kabartmayı çevreleyen çıtalar rekonstrüksiyon sonrası yok olmuştur (Tablo 5.24).

1. kat pencere alınlığı ile 2. kat pencere etekleri arasında bulunan Neo-Barok Üsluplu kıvrımlı motifler, mevcutta özgün detaylarını kaybetmiş ve üslupsuzlaşmıştır. Cumba pencerelerinin üzerinde bulunan süslemeler de tümüyle yok olmuştur. Ön pencere üzerinde bulunan süslemeleri içine alan özgün üçgen alınlık yerinde silmeli düz bir alınlık ve üzerinde iki ahşap çıta bulunmaktadır. Yan pencere üzerlerinde bulunan Neo-Barok süsleme yok olmuştur (Tablo 5.26).

1., 2. kat pencereleri ve 2. kat balkon kapısı üzerinde bulunan ahşap yaşmakların detayları özgün görünümü yansıtmaktadır. Ancak her bir pencere üzerinde geçmiş dönemlere göre sayıca fazla yaşmak bulunmaktadır. Bunun sebebi pencere boyutlarında büyümeye gidilmiş olmasıdır (Tablo 5.24) (Tablo 5.26).

1. ve 2. kat paraçol detayları 1970'lere ait görünümle karşılaştırıldığında değişimler olduğu anlaşılmaktadır. Bu detaylar 1980'li yıllarda değiştirilmiş olmalıdır. Zemin kat paraçol ve çevrelerinde bulunan süslemeler ise özgün görünümleri ile uyumludur (Tablo 5.23) (Tablo 5.24) (Tablo 5.26).

Yalının özgün piramit çatısı 1963 yılı yangınında yanmıştır. Yangın sonrası çatı sonra çatının yenilenerek çatma kalaslardan dört bölmeli şekilde inşa edilmiştir. 1985 yılı fotoğrafında yapının kırma çatıya sahip olduğu görülmektedir. Çatı eğimi özgünden farklıdır. Mevcut görünümde ise kırma çatının eğimi yeniden değiştirilmiş, bu seviyeye sonradan eklenen çatı katı için deniz cephesine güvercinlikler eklenmiştir (Tablo 5.27).

Yalının yan (doğu) cephesinde özgün çıkmanın genişlediği ve bir alt kat seviyesine geldiği, dolayısıyla yapı konturunun değiştiği görülmektedir. Ayrıca bu cepheye altı adet pencere eklenmiştir ve mevcut pencerelerin boyutlarında değişiklikler vardır. Mevcutta apartmana olarak kullanılan yalının merdiven boşluğuna giriş bu cephede bulunan demir kapıdan sağlanmaktadır (Şekil 5.46).

Şekil 5. 46: Sandalciyan Yalısı yan (doğu) cephe giriş kapısı

Rekonstrüksiyon sonrası betonarme şekilde inşa edilen yalının cepheleri ahşap kaplanmıştır. Ancak ahşap kaplamaların sayısı özgün cepheyle uyuşmamaktadır. Özgün deniz cephesinde verevli olan cumba kaplamasının yerinde mevcutta düz bir kaplama bulunmaktadır (Tablo 5.24).

Mevcutta arka (kuzey) cephede pencere düzeni tümüyle bozulmuş, zemin kat giriş kapısı yerine de pencere açılmıştır. Ayrıca üç adet bodrum kat penceresi cephede görülmektedir. Çatı seviyesinde arka cepheye yakın bulunan mekânın yerinde mevcutta teras oluşturulmuştur (Tablo 5.28).

Mevcut görünümde iç mekâna dâir en detaylı bilgi, içerisine giriş yapılabilen zemin kat dubleks dâireden edinilmiştir. Bu dâireye yan cephede bulunan apartman kapısının açıldığı mermer kaplı merdiven holünden (Şekil 5.47) (Şekil 5.48) girilebildiği gibi yalının deniz cephesinde bulunan kapıdan da giriş sağlanabilmektedir. Erdenen'in notları ile bir karşılaştırma yapıldığında girişte bulunan mermer hol mevcutta bulunmamaktadır. Büyük bir salon görünümünde olan bu mekânın zemini diğer odalarda olduğu gibi parke kaplıdır. Salona giriş kapısı 1996 yılı ile karşılaştırıldığında boyut ve

biçim anlamında değişime uğramıştır. Ayrıca bu kapının önünde bulunan merdiven basamaklarının sayısı artmıştır. Yalının özgün kotlarında değişim olduğu cepheden olduğu gibi buradan da anlaşılmaktadır (Tablo 5.29). Merdiven basamaklarının yanında özgünde olmayan demir korkulukların bulunduğu görülmektedir. Odanın köşe birleşim noktasında ise bir şömine bulunmaktadır.

Yalının özgün merdiven sistemi apartmana dönüşmeden önce yan cepheye paraleldir. Ancak apartman kapısı bu cepheden verilince merdiven sistemi deniz cephesine paralel olacak şekilde döndürülmüştür (Tablo 5.29).

Dâire içerisinde bulunan tüm mekânların yenilendiği ve özgün görünüme ait herhangi bir detay kalmadığı görülmektedir (Şekil 5.49) (Şekil 5.50). Özgün ahşap giyotin pencereler kaldırılarak yerlerine PVC doğramalar yerleştirilmiştir. Pencere boyutları özgün boyutlarından farklıdır. Yalıya mutfak fonksiyonları dâire içerilerine alındıktan sonra bir de baca eklenmiştir (Tablo 5.29).

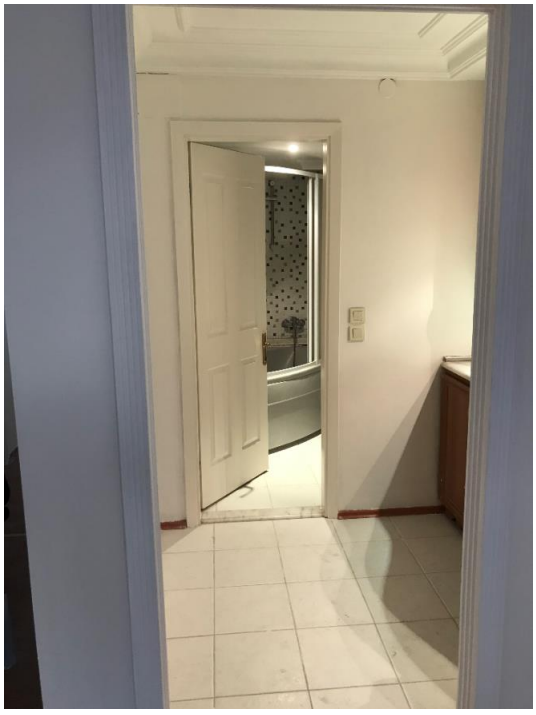
Yalının mevcut bahçesinde yalnızca kâgir müştemilat binası ve ona çıkan merdivenler bulunmaktadır (Şekil 5.51) (Şekil 5.52).

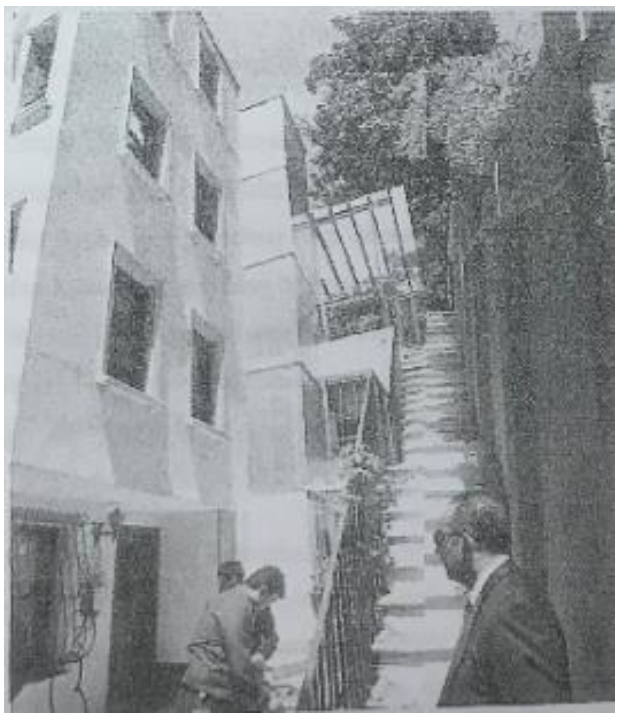
Şekil 5. 47: Sandalciyan Yalısı mermer merdiven holü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 48: Sandalciyan Yalısı mermer merdiven holünde bulunan bir niş (Özgül, 2019)

Şekil 5. 49: Sandalciyan Yalısı 1.6 oda görünümü
Şekil 5. 50: Sandalciyan Yalısı 1.6 oda bölümünde sonradan eklenen banyo görünümü

Şekil 5. 51: Sandalciyan Yalısı müştemilatına çıkan merdivenler, 1996 (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)
Şekil 5. 52: Sandalciyan Yalısı müştemilatına çıkan merdivenler, 2016 (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

5.3.4. Değerlendirme

Sandalciyan Yalısı, geçirdiği her restorasyon çalışması sonrası özgün detaylarına dâir kayıplar yaşamıştır. 1991 yılı rekonstrüksiyonu sonrası betonarme olarak inşa edilen yalının deniz cephesinde üslupsal değer taşıyan süslemelerinden yok olanlar olmuş, özgün görünümde bulunmayan bazı süslemeler de deniz cephesine eklenmiştir. Cephede özgün görünümlerini koruyan az sayıda süsleme kalmıştır.

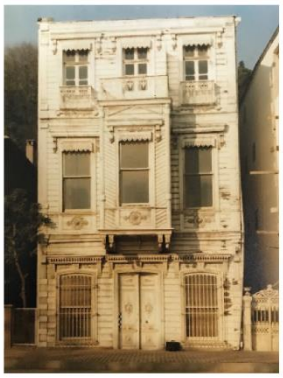
Yalının yan ve arka cepheleri mevcutta özgün görünümlerinden uzaklaşmıştır. Özellikle arka (kuzey) cephede pencere düzenleri ve biçimleri tümüyle değişmiş, özgünde çatı seviyesinde bulunan katın yerinde mevcutta bir teras oluşturulmuştur. Zemin katta bulunan giriş kapısı ise ortadan kaldırılmıştır. Yan (doğu) cephede de eklenen ve boyutu değiştirilen pencereler olmuştur. Apartman olarak kullanılan yalının mevcut giriş kapısı bu cephededir.

Yalının özgün ahşap pencereleri PVC doğramalar ile değiştirilmiştir. Deniz cephesinde bulunan özgün giriş kapısı değiştirilmiş, süslemeler yeni kapıya orantısız şekilde aktarılmıştır. Mevcutta özgün kapının önünde ikincil bir camlı kapı ve demir korkuluklar bulunmaktadır.

İç mekânda yalının özgün oda düzenlerine, detaylarına ve dekorasyonuna ait herhangi bir öğe kalmamıştır. Özgün merdiven çıkış hattı da yalının yeni apartman fonksiyonu ile değiştirilmiştir.

Sandalciyan Yalısı, geçirdiği rekonstrüksiyon ve restorasyon uygulamaları sonrasında birçok özgün cephe elemanını kaybetmiştir. Yapı konturu bozulmuş, cephe düzenleri değişmiştir. Apartman olarak yeniden işlevlendirilmesine paralel olarak özgün iç plan şeması da değişmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde yapının özgün Neo-Barok üslubunu büyük ölçüde kaybettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5. 22: Sandalciyan Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümü

Deniz Cephesi			
1890'lar (Eldem, 1979)	**1970'ler (Balcı, 1980: 66)**	**1996 (İstanbul III N. K. K.)**	**2019 (Özgül, 2019)**
			
Genel Yapı Özellikleri			
Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) inşa edilen yalı, 1990 yılında yıktırılmış ve 1991 yılında betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Rekonstrüksiyon sonrası yapının; Neo-Barok Üsluplu öğelerinde değişimler ve kayıplar olmuş, özgün cephe konturları bozulmuştur. Yalı yeniden inşası sonrası dâirelere ayrılarak apartmana dönüştürülmüştür. Yapı son olarak1996 yılında restorasyondan geçirilmiştir.			

Tablo 5. 23: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları

1996	2019		Zemin Kat Giriş Kapısı
	  		Mevcutta özgün giriş kapısının üzerindeki süslemelerde 1996 yılı fotoğrafıyla farklılıklar görülmektedir. Orta bölümde bulunan Neo-Barok süslemenin boyutu mevcutta gözle görülür şekilde büyümüştür. Kapı kanatları üzerindeki üç bölümün de ahşap profil detayları değişmiştir. Dış cephede kapının üzerinde bulunan süslemeler özgünden farklıdır. Mevcutta kapının önünde PVC bir kapı ve en dışta demir korkuluklar bulunmaktadır.
1970'ler	**1996**	**2019**	**Zemin Kat Pencereler**
			Pencereler özgün ahşap giyotin biçimlerinden PVC'ye dönüştürülmüş, üzerlerinde bulunan süslemeler özgün görünümden farklılaşmıştır.

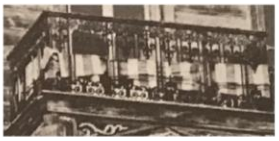
Tablo 5. 24: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi 1. Kat ve ahşap kaplama karşılaştırmaları

1970'ler	1996	1997	2019	1. Kat Sağ Bölüm Penceresi
				1970'li yıllarda ve 1996 yılında tekli ahşap giyotin biçimli olan pencereler mevcutta dörder bölmeye sahiptir. Neo-Barok motifli ahşap yaşmakların sayısında ve pencere üstü alınlık detayında farklılıklar vardır.
1970'ler	**1996**	**1997**	**2019**	**1. Kat Sol Bölüm Penceresi**
				1970'li yıllarda ve 1996 yılında tekli ahşap giyotin biçimli olan pencereler mevcutta dörder bölmeye sahiptir. Neo-Barok motifli ahşap yaşmakların sayısında ve pencere üstü alınlık detayında farklılıklar vardır.
1970'ler	**1996**	**1997**	**2019**	**1. Kat Sol Pencere Eteği**
				Pencere eteklerinde bulunan kabartma süslemelerin detayları geçmiş dönemlerle aynı ise de bu süslemelerin bulunduğu pencere eteğini çevreleyen çıtalar mevcutta bulunmamaktadır.
1970'ler	**1997**	**2019**	**1. Kat Sağ Pencere Eteği**	
			Pencere eteklerinde bulunan kabartma süslemelerin detayları geçmiş dönemlerle aynı ise de bu süslemelerin bulunduğu pencere eteğini çevreleyen çıtalar mevcutta bulunmamaktadır.	
1970'ler	**1996**	**2019**	**Ahşap Kaplamalar**	
			1970'li yıllara ve 1996 yılına ait fotoğraflarda ahşap cumba kaplamalarının verevli olduğu görülmektedir. Yapı rekonstrüksiyon sonrası betonarme konstrüksiyon üzerine ahşap kaplama yöntemi ile inşa edilmiştir. Mevcutta ahşap kaplamalar düz biçimdedir ve sayıları özgün görünüm ile	

Tablo 5. 25: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi cumba bölümü karşılaştırmaları

1970'ler	1996	1997	2019	Cumba Penceresi
				1970'li yıllarda ve 1996 yılında tekli ahşap giyotin biçimli olan pencereler mevcutta dörder bölmeye sahiptir. 1990'lı yıllardan itibaren Neo-Barok motifli ahşap yaşmakların sayısında farklılıklar vardır.
1970'ler		**2019**		**Ön Pencere Süslemesi**
				1970'li yıllara ait fotoğrafta görülen eğrisel süslemeler rekonstrüksiyon sonrası cepheden kaldırılmıştır. Mevcutta özgün üçgen alınlığın yerinde silmeli düz bir alınlık ve üzerinde iki ahşap çıta bulunmaktadır. Paraçol detayları özgünden farklıdır.
1996		**2018**		**Yan Pencere Süslemesi**
				1996 yılı fotoğrafında görülen özgün Neo-Barok süsleme mevcut cephede bulunmamaktadır.
1970'ler		**2019**		**Eliböğründeler**
				1970'li yıllarda eliböğründelerin ucunda bulunan süslemeler mevcut cephede bulunmamaktadır.
1996		**2019**		**Cumba Altı Süslemesi**
				Süslemelerde detay eksiklikleri ve değişimleri görülmektedir. Süslemeyi aralarında boşluklar bulunan dörtgen bir çerçeve oluşturacak şekilde saran motiflerin detaylarında da farklılıklar vardır. Ahşap kaplamaların sayısı 1996 yılı ile uyuşmamaktadır.

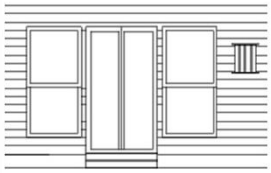
Tablo 5. 26: Sandalciyan Yalısı deniz cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1970'ler	1996	2019	2. Kat Penceresi
			1970'li yıllarda ve 1996 yılında ahşap giyotin biçimli olan pencereler mevcutta PVC'ye dönüştürülmüştür. Neo-Barok motifli ahşap yaşmakların sayısında ve pencere üstü alınlık detaylarında değişimler vardır. Ferforjeler eski görünümleri ile uyuşmamaktadır.
1970'ler	**1996**	**2019**	**2. Kat Pencere Eteği**
			1970'li yıllarda pencere eteklerinde bulunan Neo-Barok süslemelerin yalnızca en üst bölümü 1996 yılı fotoğrafında görülmektedir. Mevcut cephede ise bu bölümde bulunan motifler (en üstte bulunanlar dışında) özgün görünümleri ile uyuşmamaktadır.
1970'ler	**1996**	**2019**	**2. Kat Orta Bölüm Balkon**
			1970'li yıllarda ve 1996 yılı fotoğraflarında ahşap olan balkon kapısı, mevcutta PVC'ye dönüştürülmüştür. Neo-Barok motifli ahşap yaşmakların sayılarında farklılıklar vardır.
1970'ler	**1997**	**2019**	**Balkon Korkulukları**
			1970'li yıllara ait fotoğrafta görülen korkuluk detayları rekonstrüksiyon sonrası değişmiştir. Mevcut cephede 1997 yılı fotoğrafında görülen korkuluklar bulunmaktadır.

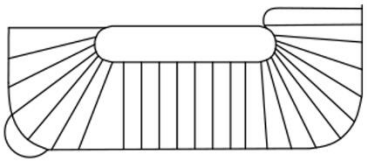
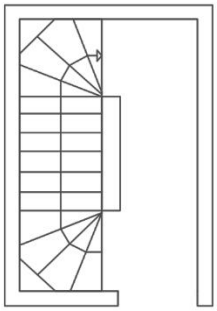
Tablo 5. 27: Sandalcyan Yalısı çatı bölümü karşılaştırmaları

1890'lar (Eldem, 1979: 237)	1985 (Erdenen, 2006: 55)	2019 (Özgül, 2019)
		
Çatı ve Alınlık		
1890'lı yıllara ait fotoğrafta yalının özgün piramit çatısı görülmektedir. Çatının önünde Neo-Barok bir alınlık bulunmaktadır. Özgün görünümde çatı katının yalnızca arka cepheye yakın yükseldiği görülmektedir. 1963 yılı çatı yangınından sonra çatının yenilenerek çatma kalaslardan dört bölmeli şekilde inşa edildiği bilinmektedir. Özgün alınlık da bu yangında yok olmuş olmalıdır. 1985 yılına ait fotoğrafta çatı kırma biçimdedir ve özgün eğimini kaybetmiştir. Mevcut görünümde kırma çatının eğimi yeniden değişmiş ve çatı katında bulunan odalar için güvercinlikler açılmıştır.		
1890'lar (Eldem, 1979: 237)	**2014 (İstanbul III N. K. K. Arşivi)**	**2019 (Özgül, 2019)**
		
Çatı Katı - Teras		
1890'lı yıllara ait fotoğrafta çatı katının düzeninin farklı olduğu görülmektedir. 2014 yılı fotoğrafında çatı katı düzeninin tamamen bozulduğu anlaşılmaktadır. Mevcutta arka cepheye bakan bir teras oluşturulmuştur.		

Tablo 5. 28: Sandalcyan Yalısı arka cephe karşılaştırmaları

Arka (Kuzey) Cephe			
Restitüsyon Çizimi	**1996 (İ. III N. K. K. Arşivi)**	**2019 (Özgül, 2019)**	**Cephe Konturu ve Düzeni**
			Cephe konturu, doğu cephesinde katlarda büyümeye gidilmesiyle 1996 yılı görünümünden tamamıyla farklılaşmıştır. Ahşap payanda mevcutta bulunmamaktadır. Özgün cephede ahşap olan pencereler, PVC'ye dönüştürülmüştür. Düzenleri ve boyutları değişmiştir. Ahşap kepenkler mevcut görünümde bulunmamaktadır.
Restitüsyon Çizimi	**1996**	**2019**	**Zemin Kat Kapı ve Pencereler**
			Restitüsyon çiziminde yapının arka cephesinde bulunduğu görülen, basamaklarla ulaşılan giriş kapısı ve üç pencere 1996 yılı fotoğrafında da kısmen görülmektedir. Ancak mevcut cephede bu öğelerin hiçbiri bulunmamaktadır. Yerlerinde özgün pencere düzeninden farklı üçü bodrum kat penceresi olmak üzere toplamda altı pencere vardır.

Tablo 5. 29: Sandalciyan Yalısı iç mekân karşılaştırmaları

Restitüsyon Çizimi		
1996	**2019**	**1.6 Oda Pencereleri**
		Arka cepheye bakan yan yana üç özgün yatak odası penceresi ahşap giyotin biçimlidir. Mevcutta bu pencere düzeni tümüyle değişmiştir. Pencereler PVC'ye dönüştürülmüştür.
1996	**2019**	**Z1. Salon Bölümü**
		Yapının özgün giriş holünde bulunduğu görülen kapı, boy ve biçim anlamında tamamen değişmiştir. Basamak sayısının artışından da anlaşılmaktadır ki yeni yapının kotlarında değişimler vardır. Basamakların yanına demir korkuluklar eklenmiştir. Odanın köşesine özgünde bulunmayan bir şömine eklenmiştir.
1996	**2019**	**Ana Merdiven Sistemi**
		Yalının ana merdiven sistemi apartmanlaşmadan önceki özgün planlarında batı cephesine paraleldir. Mevcut yapıda merdiven sistemi doğu cephesinde bulunan apartman boşluğuna yerleştirilmiştir.

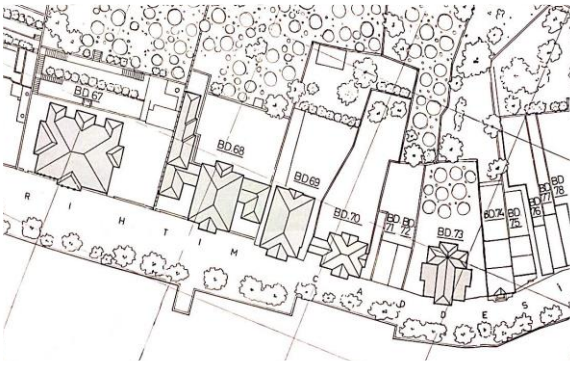
5.4. Eseyan / Balaban Yalısı

5.4.1. Yalının Tarihçesi

Şekil 5. 53: Eseyan Yalısı ve solunda Kocataş Yalısı deniz cephesi, 1970 (Erdenen, 2006: 37)

1874 yılında inşa edildiği bilinen 45 koruma numaralı yalı, Sarıyer Piyasa Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yalı, Erdenen'in notlarından anlaşıldığı üzere 1969 yılında yanmış, 1972 yılında tamamen yıktırılmıştır. Bu dönemlerde yalının sahibi Gülağa Balaban'dır. 1970'li yılların ortalarında yalının bulunduğu arsada mozaik karo ve merdiven imalathâneleri bulunmaktadır. Yapı, 1980 yılında rekonstrüksiyondan geçirilerek özgün görünüme benzetilmeye çalışılmıştır (Erdenen, 2006: 37-38). Yeniden inşası sonrası dâirelere bölünerek apartmanlaştırılan yalı, 2014 yılında bir de restorasyon uygulamasından geçirilmiştir.

Şekil 5. 54: Eseyan Yalısı (BD 69) özgün vaziyet planı görünümü (Eldem, 1993: 313)
Şekil 5. 55: Eseyan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.4.2. Eseyan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Eseyan Yalısı özgün deniz cephesi; sütunlu gömme balkonu, üçgen alınlığı, sade ve ölçülü pencere düzeni ile Sarıyer Merkez Mahallesi'nde Neoklasik Üslubun önemli örneklerinden biridir. Yalı; özgün görünümde yanında bulunan Kocataş Yalısı ile üslupsal anlamda bir bütünlük içerisindedir. İki yapının yükseklikleri de birbiri ile aynıdır. Yalının dört cephesinde de pencere sayısı fazla tutulmuştur. Yapı bu şekilde Esma Sultan Yalısı'nda olduğu gibi günün her saatinde ışık alabilme imkânına sahiptir.

Özgün deniz cephesinde:

Zemin kat sağ bölümde: üzerinde bitkisel süslemeler bulunan demir korkuluklu bir bahçe kapısından doğu cephesindeki ana girişe ulaşılmaktadır. Rekonstrüksiyon sonrası bu kapı yok olmuş, yerine daha geri planda demir bir yaya/araç giriş kapısı yerleştirilmiştir (Tablo 5.31).

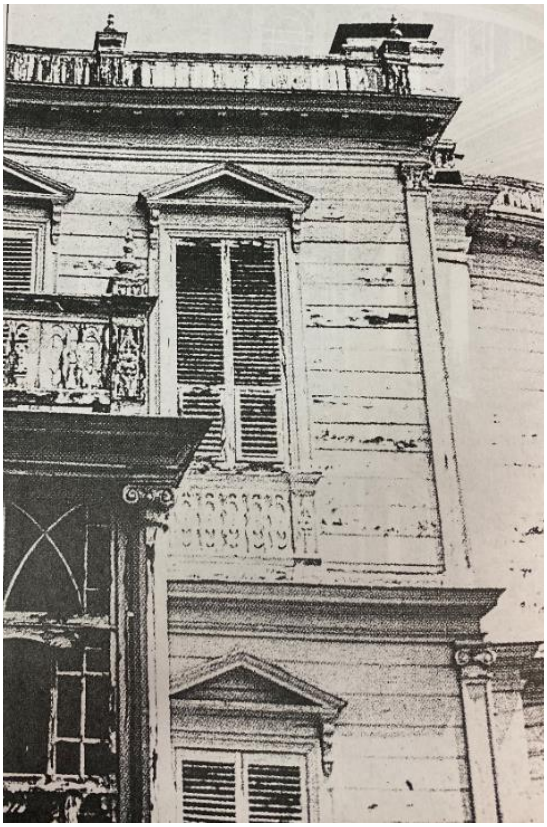
Zemin kat sol bölümde: üzerinde eliptik biçimli süslemelerin bulunduğu silmeli bir bahçe kapısı bulunmaktadır. Bu kapıdan batı cephesi zemin katının önünden bahçe bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Rekonstrüksiyon sonrası bu kapının yerinde demir parmaklıklı bir kapı bulunmaktadır (Tablo 5.31).

Neoklasik yalı mimarisinin ilk yıllarında üst kat ve çıkma pencereleri alt katlara göre daha büyük tutulmuştur. Öyle ki Eseyan Yalısı zemin katında bulunan toplamda beş adet kanatlı pencerenin boyutları üst kat pencerelerine göre daha küçüktür. Bu pencereler üst kattakilerin akslarına denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

1. kat sağ ve sol bölümde bulunan tekli giyotin pencerelerin eteklerinde ahşap işleme süslemeler bulunmaktadır. Benzer pencere eteği süslemelerinin örneklerini Yeniköy'de Said Halim Paşa Yalısı pencere eteklerinde ve Büyükdere'de 53 koruma numaralı yalıda pencere eteklerinde görmek mümkündür (Şekil 5.56) (Şekil 5.57). 1. katta ayrıca gömme bir balkon içerisinde dairesel alınlıklı iki tekli giyotin pencere ve bir kapı bulunmaktadır. Gömme balkonun korkulukları arasında ahşap sütunlar vardır. Benzer bir düzenleme, yine Büyükdere'de bulunan Elmasyan Yalısı'nın 1. katında görülmektedir (Şekil 5.58). Balkon bölümünün özgün korkuluk biçimi pencere eteklerinde bulunan süslemelerin devamı niteliğindedir. Gömme balkonun iki ucunda ve ortadaki sütunlar üzerinde toplam dört payanda bulunmaktadır. Payandalar belirgin bir üslup yansıtmamaktadır.

2. katta -cumbadakiler dâhil olmak üzere- toplamda yedi tekli giyotin pencere vardır. Pencere eteklerinde kat silmesine kadar uzanan -1. kat pencerelerinde olduğu gibi- ahşap işleme süslemeler bulunmaktadır. Pencere üzerlerinde ise iç içe geçmiş baklava biçimli süslemeler ve onların üzerlerinde zikzaklı süslemeler olduğu restitüsyon çizimlerinden ve 1970 yılı fotoğrafından anlaşılmaktadır.

Cumba üzerinde bulunan üçgen alınlık, Neoklasik Üslubu yansıtan önemli öğelerden biridir. Boğaziçi'nde benzer alınlık örneklerine Kocataş Yalısı'nda (Şekil 5.53) ve Ortaköy'de Esma Sultan Yalısı'nda da (Şekil 5.59) rastlanmaktadır.

Şekil 5. 56: Said Halim Paşa Yalısı harem girişi penceresi (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)
Şekil 5. 57: En solda 53 koruma numaralı yalı deniz cephesi, 1868 (Fotoğraf: Guillaume Berggren) (URL 35)

Şekil 5. 58: Elmasyan Yalısı deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 59: Esma Sultan Yalısı batı cephesi, 1972 (Eldem, 1993: 51)

Yalının kat ve saçak silmeleri az çıkmalı ve gölgesizdir. Benzer düzene sahip silmeleri Neoklasik Üsluplu yapılarda görmek mümkündür. Yine Kocataş Yalısı yakın çevrede benzer silmelerin bulunduğu örnekler arasında olarak gösterilebilir (Şekil 5.53).

Diğer cephelerin özgün görünümleri ilgili bilgilere Boğaziçi Yalıları kitabında bulunan vaziyet planından ve restitüsyon çizimlerinden ulaşılmaktadır:

Arka (kuzey) cephe restitüsyon çizimlerinde: zemin katta sekiz kanatlı pencere bulunmaktadır. 1. katta dokuz giyotin pencere vardır. 2., 3. ve 4. katlarda birer balkon bölümü cephede çıkma yapmaktadır. Balkonların içerisinde birer kapı ve ikişer giyotin pencere vardır. Dört eliböğründe ile desteklenen balkonların korkulukları süslemelidir. Bu katlarda ayrıca altışar giyotin pencere bulunmaktadır. Ancak Eldem'in vaziyet planı çizimlerinde çıkmanın cephenin orta aksında bulunduğu görülmektedir. Çıkmanın üzerinde bulunan çatının biçimi de farklıdır (Şekil 5.54) (Şekil 5.60).

Doğu cephesi restitüsyon çizimi üç bölüme ayrılarak incelendiğinde: sol bölümde üç sıra hâlinde pencere düzeni deniz cephesi ile aynı ilerlemektedir. 2. kat pencere üzerlerinde baklava biçimli ve zikzaklı süslemeler, pencere eteklerinde ise ahşap işlemeli süslemeler bulunmaktadır. Zemin kat pencereleri deniz cephesi ile aynı boyutlardadır. Ana giriş kapısının bulunduğu orta bölümde zemin katta üç kanatlı pencere, diğer katlarda ise beşer giyotin pencere bulunmaktadır. Pencerelerde herhangi bir süsleme yoktur. Sağ bölümde cephe çıkma yapmaktadır. Zemin katta dört kanatlı pencere vardır. 1. kattan itibaren süslemeli korkulukları olan gömme balkonlar bulunmaktadır. Balkonların içerisinde birer kapı ve ikişer giyotin pencere vardır. Balkon bölümlerinin sağında her katta ikişer giyotin pencere olduğu görülmektedir. Bu bölümde de pencereler süslemesizdir. Ancak Eldem'in vaziyet planı çizimlerinde bu cephede bulunan çıkmanın deniz cephesine daha yakın bölümde başladığı görülmektedir (Şekil 5.54) (Şekil 5.61).

Batı cephesi üç bölüme ayrılarak incelendiğinde: sol bölümde zemin katta iki kanatlı pencere vardır. Bu cephe zemin kat seviyesinde arka bahçe ile birleşmektedir. Ancak sol bölümde üst katlar komşu yalı ile arada bulunan duvara bitişiktir. Orta bölümde zemin katta yedi kanatlı pencere, üst katlarda ise yedişer giyotin pencere bulunmaktadır. Sağ bölümde iki sıra hâlinde pencere düzeni deniz cephesi ile aynı ilerlemektedir. 2. kat pencere üzerlerinde baklava biçimli ve zikzaklı süslemeler, pencere eteklerinde ise ahşap

işlemeli süslemeler bulunmaktadır. Ancak Eldem'in vaziyet planı çizimlerinde bu cephede çıkma olmadığı görülmektedir (Şekil 5.54) (Şekil 5.62).

Şekil 5. 60: Eseyan Yalısı arka cephesi çizimi (Özgül, 2020)
Şekil 5. 61: Eseyan Yalısı doğu cephesi çizimi (Özgül, 2020)

Şekil 5. 62: Eseyan Yalısı batı cephesi çizimi (Özgül, 2020)

5.4.3. Eseyan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Eseyan Yalısı mevcut görünümünü 2014 yılı restorasyonu sonrası almıştır. Yapının özgün görünümüne dâir ulaşılabilen en eski fotoğraflar 1870'li yıllara ve 1970 yılına aittir. Bu fotoğraflar üzerinden deniz cephesi karşılaştırmaları yapılabilmektedir.

Diğer cephelerin ise mevcut fotoğrafları restitüsyon çizimleri ile karşılaştırılarak incelenmiştir.

Eldem'in vaziyet planında yalının yakın çevresinde bulunan tüm yapıların korunmuş olduğu görülmektedir. Bu yapılardan batıda bulunan Sait Paşa Yalısı (BD 67) ve Kocataş Yalısı (BD 68); 2019 yılında tamamlanan restorasyon çalışması sonrası otel olarak işlevlendirilmişlerdir. Doğuda bulunan Kayseriliyan Yalısı (BD 70) ve Kaptan Bey Yalısı (BD 73) mevcutta ayaktadırlar. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde bu iki yapı arasında (BD 71 ve BD 72 numaralı parsellerde); 41, 42 ve 43 koruma numaralı yapılar inşa edilmiştir (Şekil 5.54) (Şekil 5.55).

Şekil 5. 63: Eseyan Yalısı deniz cephesi mevcut görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 64: Eseyan Yalısı arka cephesi mevcut görünümü (Özgül, 2020)

Cephede bodrum kat penceresi bulunmamaktadır. Rekonstrüksiyon sonrası subasman bölümüne denk gelen üç adet uzun bodrum kat penceresi açılmıştır (Tablo 5.31).

Rekonstrüksiyon sonrası zemin kat pencerelerinin özgün çerçeveleri cepheye aktarılmamıştır. Restorasyon sonrası bu çerçeveler bir kez daha değiştirilmiş ve PVC'ye dönüştürülmüştür (Tablo 5.31).

1. katta pencere eteği süslemeleri rekonstrüksiyon sonrası yerlerindedir. Ancak restorasyon sonrası bu öğeler yok olmuştur. Mevcutta pencere ve kapı üzerlerinde ise

özgün cephede bulunmayan üçgen alınlıklar vardır. Gömme balkonun korkuluk detaylarının yanı sıra özgün alınlık süslemesi de değiştirilmiştir. Özgünde üçgensel biçimde ilerleyen çıtalardan oluşan alınlık bölümünde rekonstrüksiyon sonrası herhangi bir öğe bulunmamaktadır. (1870'lere ait fotoğrafta balkonun iki yanında farklı birer süsleme daha görülmektedir.) Restorasyon sonrası bu bölüme yalnızca özgün görünümle bağlantısı olmayan kıvrımlı bitkisel süslemelerden oluşan bir alınlık eklenmiştir (Tablo 5.32).

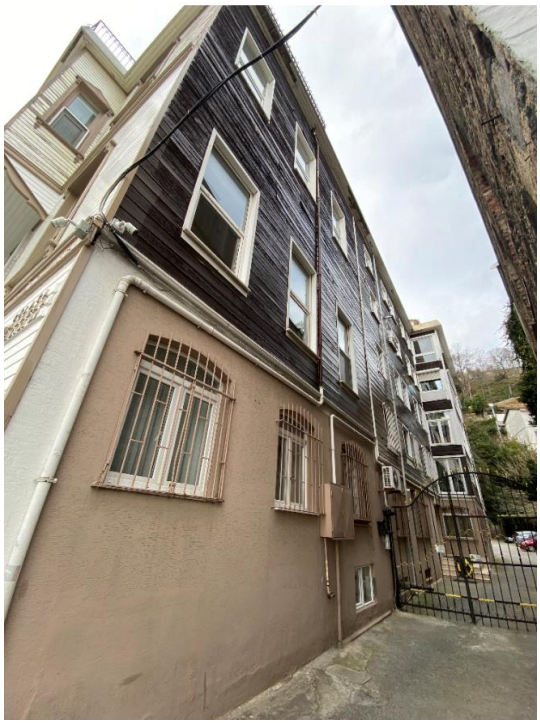
Özgün cephede gömme balkonun iki ucunda ve sütunlar üzerinde bulunan dört payandanın yerinde mevcutta detayları farklı iki adet payanda vardır. Eski fotoğraflarda payanda detayları net görünmese de restitüsyon projesinden karşılaştırma yapılabilmektedir (Tablo 5.32).

Özgünde pencere eteklerinde bulunan ahşap işlemeli süslemeler, 1980 yılı rekonstrüksiyonunda cephede görülmektedir. Bu senelerde yalnızca sağ bölüm penceresinin altında bulunan süslemede eksilme vardır. Ancak restorasyon sonrası bu süslemeler tümüyle yok olmuştur. Mevcutta pencere üzerlerindeki baklava biçimli süslemeler ve daha yukarıdaki zikzaklı figürlerin yerinde üçgen alınlıklar vardır. Bu öğelerin özgün cepheyle ilgisi yoktur. Pencereler önlerindeki ahşap kepenkler de rekonstrüksiyon sonrası kaldırılmıştır (Tablo 5.33).

Özgün üçgen alınlık, yalının yeniden inşası sonrası yok olmuştur. Alınlığın bulunduğu bölüm, mevcutta parapetli bir terasa dönüştürülmüştür (Tablo 5.31). Yalının özgün kat ve saçak silmeleri de cephede görülmemektedir.

Mevcut arka (kuzey) cephede: zemin katta kanatlı pencerelerden birinin yerine bir kapı açılmıştır. Batı cephesinde bulunan çıkma zemin kat seviyesine kadar uzatıldığından bu cephede bir kanatlı pencere daha oluşturulmuştur. Üst kat pencere düzenleri restitüsyon çizimleri ile uyuşmaktadır. Ancak balkon bölümünde özgün korkuluklar ve eliböğründeler yok olmuştur. Tüm balkonlar sonradan eklenen kepenkli sistemlerle kapatılmıştır. Özgün çatı seviyesinde bir kat oluşturulmuştur. Bu katın demir korkuluklu terası balkon bölümlerinin üzerinde bulunmaktadır. Diğer yandan Eldem'in vaziyet planı özgün görünüm olarak kabul edilirse bu cephede orta aksta bulunan çıkma düzeninin değiştiği anlaşılmaktadır (Şekil 5.54) (Şekil 5.64).

Mevcut doğu cephesinde: 1. kat ve 2. kat pencereleri ve çevreleri tamamen süslemesizdir. Restitüsyon çiziminde görülen cephenin zemin kat pencere boyutlarının ve konumlarının değiştiği giriş kapısı önünde bulunan dört basamaktan da anlaşılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak bodrum kat seviyesinde toplamda üç adet pencere açılmıştır. Zemin kat pencerelerinin özgün çerçeveleri de yok olmuştur (Şekil 5.65). Bu cephede ayrıca özgünde ahşap işlemeli korkulukların bulunduğu balkonlar, mevcutta PVC doğramalar ile kapatılmıştır. Diğer yandan Eldem'in vaziyet planı özgün görünüm olarak kabul edilirse bu cephede çıkma düzeninin değiştiği anlaşılmaktadır (Şekil 5.54) (Şekil 5.66).

Şekil 5. 65: Eseyan Yalısı doğu cephesi kısmi görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 66: Eseyan Yalısı doğu cephesi çıkma bölümü (Özgül, 2019)

Batı cephesi restitüsyon çiziminde zemin kat kotundan arka bahçeye ulaşılmaktadır. Ancak mevcutta bu cephede çıkma, zemin kat seviyesine kadar uzatılmıştır. Dolayısıyla cephenin sol bölümünde bulunan iki kanatlı pencere yok olmuştur. Bahçe kapısından merdivenlerle yapıya sonradan eklenen bodrum kat seviyesine ulaşılmaktadır. Bu bölümün çevresi demir ve PVC doğramalardan oluşan bir

konstrüksiyon ile kapatılmıştır (Şekil 5.67). Cephede tüm özgün ahşap pencereler PVC doğramalar ile değiştirilmiştir. Bununla birlikte restitüsyon çizimi ile fotoğraflar karşılaştırıldığında pencere aralıklarında ve boyutlarında değişim görülmektedir. Diğer yandan Eldem'in vaziyet planı özgün görünüm olarak kabul edilirse bu cephede bulunan çıkmanın sonradan oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Şekil 5.54).

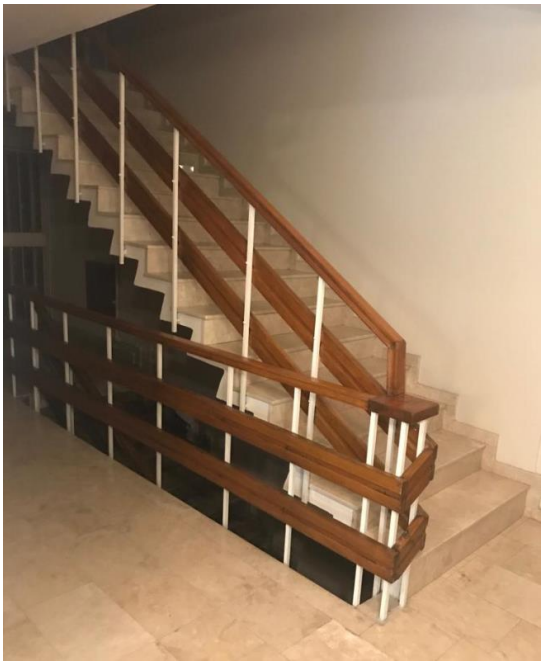

Şekil 5. 67: Eseyan Yalısı batı cephesi kısmi görünümü (Özgül, 2019)

Özgün ahşap cephe kaplamaları yalı baskısı yöntemi ile yapılmıştır. Rekonstrüksiyon sonrası fugalı biçimde yenilenen kaplamaların sayısında ise artış olmuştur (Tablo 5.31).

Yalı, mevcutta dâirelere ayrılmış biçimde apartman olarak kullanılmaktadır. Katlara ulaşım betonarme bir merdiven sistemi ile sağlanmaktadır (Şekil 5.68). Yeniden inşa sonrası eklenen bodrum kata da aynı merdiven sistemi ile inilmektedir. Bodrum kat tavan yüksekliği standart ölçülerin altındadır (Şekil 5.69). Mevcut yapı içerisine bir de asansör eklenmiştir (Şekil 5.72). Mevcut durum incelemesi yapabilmek adına yalnızca deniz cephesi 2. katına bakan dâirenin içine girilebilmiştir. Bu asma katlı dâire içerisinde

özgün görünüme ait olabilecek herhangi bir öğe bulunmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 5.70) (Şekil 5.71).

Şekil 5. 68: Eseyan Yalısı mevcut betonarme merdiven sistemi (Özgül, 2019)
Şekil 5. 69: Eseyan Yalısı mevcut bodrum kat görünümü (Özgül, 2019)

Şekil 5. 70: Eseyan Yalısı 2. kat dâire salonu mevcut görünümü (Özgül, 2020)
Şekil 5. 71: Eseyan Yalısı 2. kat dâire mutfağı mevcut görünümü (Özgül, 2020)

Şekil 5. 72: Eseyan Yalısı bir dâire girişi ve asansörü (Özgül, 2019)

5.4.4. Değerlendirme

Eseyan Yalısı -1969 yılında çıkan yangın ve akabinde yıktırıldığı döneme kadar- düzenli bir organizasyona sahip pencereleri ve çoğunlukla sade görünümlü cephesi ile Neoklasik Üslubun Sarıyer'deki önemli örneklerindendir. Deniz cephesinde ön plana çıkan üçgen alınlık, kat ve saçak silmeleri ile sütunlu gömme balkon üslubu vurgulayan öğelerdendir. Özellikle arka ve yan cephelerde pencere sayısının fazla tutulduğu göze çarpmaktadır. Ölçülü ve düzenli sıralanmış pencerelerden oluşan bu cephelere kısmen hareket katan unsur çıkmalardır.

1980 yılı rekonstrüksiyonu sonrası: deniz cephesinde bulunan üçgen alınlık, balkon alınlıkları ve pencere çevresinde bulunan süslemeler yok olmuş, özgün bahçe kapıları ve balkon korkulukları değiştirilmiş, özgün yapı kotlarında değişim olmuştur. Yapı kotlarındaki değişime paralel olarak cephelere bodrum katlara denk gelen pencereler eklenmiştir. Yalının özgün çatı kotunda bir kat oluşturulmuştur. Sedad Hakkı Eldem'in vaziyet planı çiziminden anlaşıldığı üzere; arka (kuzey), doğu ve batı cephelerinde özgün

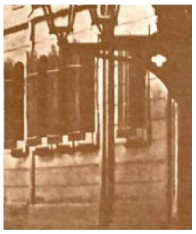
çıkma düzenleri değiştirilmiştir. Betonarme olarak inşa edilen yalının iç mekânına dâir özgün herhangi bir detay mevcut değildir. Yalı bu tarihlerde apartman olarak kullanılmaya başlamıştır. Dâirelere hâlinde bölünen yeni plan şemasında bir apartman boşluğu oluşturulmuş, betonarme bir merdiven ve asansör ile katlara ulaşım sağlanmıştır. Yapının özellikle cephelerinin geçirdiği son ciddi değişim 2014 yılı restorasyonu sonrasında olmuştur. Bu uygulamada pencere eteklerinde bulunan süslemeler de kaldırılmış; deniz cephesi balkon bölümüne özgünle bağlantısı olmayan süslemeler eklenmiştir. Özgün ahşap pencereler PVC doğramalar ile değiştirilmiştir.

Yapı, 1980 yılında rekonstrüksiyon sonrası özgün üslubunu büyük ölçüde yitirmiştir. Rekonstrüksiyon sonrası korunabilen az sayıda süsleme elemanı da 2014 yılı restorasyonu sonrası yok olmuştur. Bu süreçte yalının deniz cephesine özgünde var olmayan süslemeler eklenmiştir. Mevcutta apartman olarak kullanılan Eseyan Yalısı, bir dönem yanındaki Kocataş Yalısı ile birlikte iyi bir örneğini yansıttığı Neoklasik Üsluptan belirgin şekilde uzaklaşmış ve üslupsuzlaşmıştır.

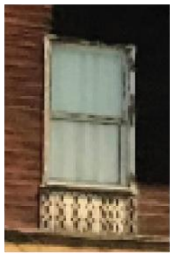
Tablo 5. 30: Eseyan Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümleri

<table>
<tr><th colspan="4">Deniz Cephesi</th></tr>
<tr><th>1870’ler (Eldem, 1979: 241)</th><th>1970 (Erdenen, 2006: 37)</th><th>1980’ler (İ. III. N. K. K. Arşivi)</th><th>2019 (Özgül, 2019)</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><th colspan="4">Genel Yapı Özellikleri</th></tr>
<tr><td colspan="4">1874 yılında inşa edilen yalı; üçgen alınlığı, sütunlu balkonu ve pencere düzenlemeleri ile özgün görünümde Neoklasik Üslubun önemli bir örneğidir. 1969 yılında geçirdiği yangın sonrası 1972 yılında yıktırılan yalı; 1980 yılında betonarme olarak yeniden inşa edilmiş ve apartmana dönüştürülmüştür. Yalı son olarak 2014 yılında restorasyondan geçirilmiştir. Bu restorasyon çalışmaları sonrası yapının özgün cephe öğelerini ve düzenlerini kaybettiği anlaşılmaktadır.</td></tr>
</table>

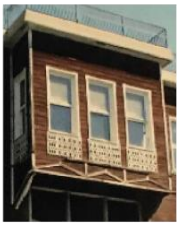
Tablo 5. 31: Eseyan Yalısı deniz cephesi zemin kat ve ahşap kaplama karşılaştırmaları

1870'ler	1970	2019	Zemin Kat Pencereleri
			1870'li yıllara ait fotoğraf ve restitüsyon çizimi, mevcutta düzensiz aralıklara sahip bodrum kat pencerelerinin bulunduğu bölümde özgünde pencere bulunmadığını göstermektedir.
1970	**1980'ler**	**2019**	**Zemin Kat Sağ Bahçe Kapısı**
			Restitüsyon çiziminden de anlaşıldığı üzere özgün bahçe kapısı 1970'lere ait fotoğrafta cepheye bitişik olandır. Ancak rekonstrüksiyon sonrası kapı, sadece özgün detaylarını kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda özgün konumundan geride bulunan bir otopark girişine dönüşmüştür.
1970	**1980'ler**	**2019**	**Zemin Kat Sol Bahçe Kapısı**
			1970 yılı fotoğrafında görülen; üzerinde eliptik biçimli süslemeler olan silmeli bahçe kapısının yerinde rekonstrüksiyon sonrası demir parmaklıklı bir kapı bulunmaktadır.
1890'lar	**1980'ler**	**2019**	**Ahşap Cephe Kaplaması**
			Özgün cephe kaplamasının görünümü rekonstrüksiyon sonrası değişmiştir. Özgün yalı baskısı kaplama, mevcut görünümde fugalıdır ve kaplama sayısında değişim olmuştur.

Tablo 5. 32: Eseyan Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1870'ler	1970	1980'ler	2019	1. Kat Gömme Balkon
				Özgün korkuluk motifi 1970 yılı fotoğrafında görünendir. Korkuluk detayları her onarım sonrasında değişmiştir. Pencere üzerindeki özgün dairesel alınlıkların yerinde restorasyon sonrası üslupsuz üçgen alınlıklar bulunmaktadır.
1870'ler	**1970**	**1980'ler**	**2019**	**1. Kat Balkon Alınlıkları**
				Özgün balkon alınlıkları üçgen biçimlidir. Mevcutta bu öğelerin yerinde süslemeli alınlıklar bulunmaktadır. 1870'li yıllara ait fotoğrafta balkonun iki yanında birer süsleme daha görülmektedir. Bu öğeler rekonstrüksiyon öncesi bir dönemde kaldırılmış olmalıdır.
1870'ler	**1970**	**1980'ler**	**2019**	**1. Kat Sağ Bölüm Penceresi**
				1870'li yıllara ve 1970 yılına ait fotoğraflarda görülen özgün pencere üstü alınlıkları 1980 yılı rekonstrüksiyonu sonrası kaldırılmıştır. Mevcutta bu bölümde üçgen alınlıklar bulunmaktadır. Özgün pencere eteği süslemesi ise rekonstrüksiyon sonrası yerindedir ancak restorasyon sonrası cepheden kaldırılmıştır.
1970	**1980'ler**	**2019**	**1. Kat Sol Bölüm Penceresi**	
			Tekli giyotin pencerenin eteğinde bulunan süslemeler 1980 yılı sonrası yerindedir. Ancak yapı restorasyon sonrası bu süslemeleri kaybetmiştir. Özgün pencere alınlığı mevcutta üslupsuz üçgen biçimlidir. Özgün ahşap kepenkler mevcut cephede bulunmamaktadır.	

Tablo 5. 33: Eseyan Yalısı deniz cephesi 2. kat ve çatı alınlığı karşılaştırmaları

1970	1980'ler	2019	2. Kat Sol Bölüm Penceresi	
			Pencere eteğinde bulunan süslemeler, 1980 yılı rekonstrüksiyonu sonrası yerindedir. Ancak restorasyon sonrası bu süslemeler yok olmuştur. Özgün pencere üstü süslemesi iç içe geçmiş üç baklava dilimi ve onun üzerinde zikzaklı süslemelerden oluşmaktadır. Ancak mevcut pencerelerin üzerinde üslupsuz üçgen bir alınlık bulunmaktadır. Özgün ahşap kepenkler de rekonstrüksiyon sonrası yok olmuştur.	
1970	**1980'ler**	**2019**	**2. Kat Sağ Bölüm Penceresi**	
			Tekli giyotin pencerenin eteğinde bulunan süslemede 1980'li yıllara ait fotoğrafta parça kaybı görülmektedir. Mevcut pencere eteğinde restorasyon sonrası tümüyle yok olmuştur. Özgün pencere üstü süslemesi iç içe geçmiş üç baklava dilimi ve onun üzerinde zikzaklı süslemelerden oluşmaktadır. Ancak mevcut pencerelerin üzerinde üslupsuz üçgen bir alınlık bulunmaktadır. Özgün ahşap kepenkler de rekonstrüksiyon sonrası yok olmuştur.	
1870'ler	**1970**	**1980'ler**	**2019**	**2. Kat Cumba Bölümü**
				Özgün pencere eteği süslemeleri restorasyon sonrası kaldırılmıştır. İç içe geçmiş baklava dilimleri ve üzerinde zikzaklı figürlerden oluşan özgün pencere üstü süslemesinin yerinde. mevcutta üslupsuz üçgen alınlıklar bulunmaktadır. Pencereler mevcutta kepenksizdir.
1870'ler	**1970**	**1980'ler**	**2019**	**Cumba Altı Payandalar**
				Özgün payanda detayları rekonstrüksiyon sonrası değişmiştir. Ahşap sütunlar arasında bulunan iki payanda mevcut cephede görülmemektedir.
1970		**2019**		**Cumba Altı Payandalar**
				1970 yılı fotoğrafında cumba bölümü üzerinde görülen üçgen çatı alınlığı rekonstrüksiyon sonrası kaldırılmış, bu bölüm sonradan oluşturulan çatı katının teras bölümü olarak düzenlenmiştir.

5.5. Esma Sultan Yalısı

5.5.1. Yalının Tarihçesi

Şekil 5. 73: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi, 1880'ler (Fotoğraf: Abdullah Kardeşler No: 433) (Genim, 2006: 299)

1873-1875 yılları arasında inşa edildiği bilinen 173 koruma numaralı yalı, Ortaköy Muallim Naci Caddesi üzerinde, Büyük Mecidiye Camii'nin yanında bulunmaktadır. Orhan Erdenen notlarında, yalının Sultan Abdülaziz'in kızı Esma Sultan için yaptırıldığını belirtmektedir (Erdenen, 2006: 421). Ancak yalı 1873 yılında doğan Esma Sultan'a 1889 yılında düğün hediyesi olarak verilmiştir. Sultan II. Abdülhamid, 1899 yılında Esma Sultan'ın ölümü sonrası yalıyı kız kardeşi Cemile Sultan'a armağan etmiştir. Sedad Hakkı Eldem'in Boğaziçi Yalıları kitabında da yalının adı Cemile Sultan Yalısı olarak geçmektedir (Eldem, 1993: 51). Cemile Sultan'ın ölümünün ardından kızı Fatma Sultan'a verilen yalı, 1915 yılı itibariyle saray hanedanının mülkiyetinden

çıkmıştır. Yalı, 1918 yılında bir Rum okulu, 1922 yılından sonra ise tütün deposu olarak kullanılmıştır. 1952 yılında milletvekili Saffet Baştımar tarafından satın alınmış ve üst katı marangozhâne, alt katı kömür deposu olarak kullanılmıştır. Yalı, 1975 yılında yeniden satışa çıkarıldığı sırada yanmıştır. Yangın sonrası yalının tüm ahşap elemanları kaybolmuş, yalnızca kâgir dış duvarları yapısal aşınmalara uğramış biçimde ayakta kalabilmiştir. 1999-2001 yıllarında gerçekleştirilen restorasyon çalışmasının ardından yalı, mevcut sahibi olan oteller grubunun özel etkinlikleri için kullanılmaktadır.

Şekil 5. 74: Esma Sultan Yalısı'nın 1927 yılı Pervititch Haritası'nda görünümü (İstanbul Urban Database)

Şekil 5. 75: Esma Sultan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.5.2. Esma Sultan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Dış duvarları kâgir, iç strüktürü ise ahşap bağdadi şekilde inşa edilen Esma Sultan Yalısı, özgün cephe mimarisi ile Neoklasik Üslubun tipik özelliklerini yansıtmaktadır; yalının yalın görünümlü cephelerinde genel bir simetri hâkimdir, kuzey cephesinde bulunan çıkmanın üzerinde üçgen alınlık vardır ve kuzey cephesinde sütunlu düzenle oluşturulmuş portik benzeri bir giriş bölümü bulunmaktadır. Yalının dört cephesinde de pencere sayısı fazla tutulmuştur, dolayısıyla günün her saatinde farklı noktalardan ışık alabilmektedir. Kapı ve pencereler süslemesiz; dikdörtgen veya kemerli çerçevelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte yalı, boyutları ve denize yöneliş biçimiyle geleneksel yalı mimarisinden farklılaşmaktadır. Boğaziçi'nde denize dik yönelen yalılara Anadolu yakasında Vaniköy Ahmet Nazif Paşa Yalısı ve Beylerbeyi Debreli İsmail Paşa Yalısı örnekleri verilebilir (Şekil 5.76) (Şekil 5.77).

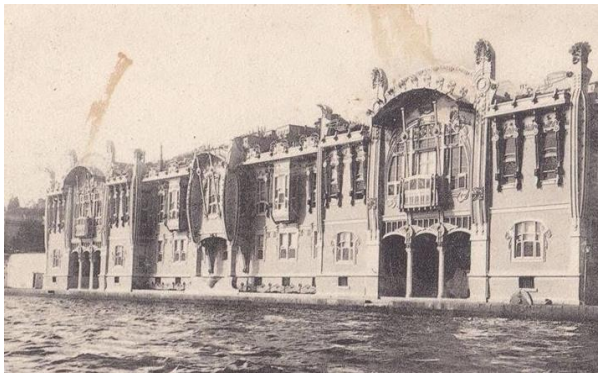

Şekil 5. 76: Vaniköy Ahmet Nazif Paşa Yalısı (URL 36)
Şekil 5. 77: Beylerbeyi Debreli İsmail Paşa Yalısı (Eldem, 1993: 215)

Batı cephesi zemin katında Dorik sütunlardan oluşan portik ile yalıya giriş sağlanmaktadır. Bu katta bulunan pencere, kapı ve geçişler kemerlidir. Portik bölümünün açıklıkları pencere ve kapılara oranla daha büyüktür. Bu Neoklasik Üsluplu revaklı düzenin benzerlerine Sarıyer'de Kocataş Yalısı ve Ortaköy'de Nazime Sultan Yalısı (mevcutta yıkılmıştır) örneklerinde de rastlanmaktadır (Şekil 5.78) (Şekil 5.79) (Tablo 5.38).

Şekil 5. 78: Kocataş Yalısı (URL 37)
Şekil 5. 79: Nazime Sultan Yalısı (Max Fruchtermann Kartpostalları)

Yalı, özgün görünümde kırma çatıya sahiptir. Güney cephesinde çıkma yapan bölümün üzerinde bulunan üçgen alınlık, çatı seviyesinde Neoklasik Üslubu yansıtan önemli bir detaydır. Neoklasik Üsluplu yalılarda üçgen alınlık örneklerine Ortaköy'de Fehime Sultan Yalısı, Sarıyer'de Eseyan Yalısı ve Kocataş Yalısı örneklerinde de rastlanmaktadır (Şekil 5.76) (Şekil 5.78) (Şekil 5.79) (Tablo 5.46).

Şekil 5. 80: Fehime Sultan Yalısı (Eldem, 1979: 68)
Şekil 5. 81: Eseyan Yalısı (Erdenen, 2006: 37)

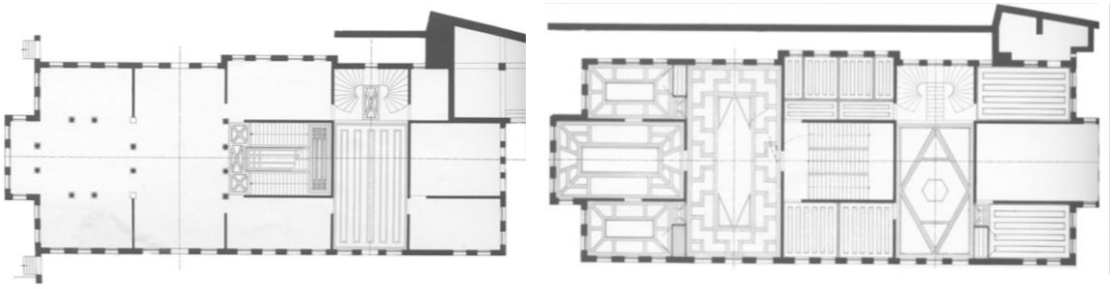
Esma Sultan Yalısı özgün görünümünde iki iç sofalı plan şemasına sahiptir. Biri planın merkezinde olmak üzere yalının iki ana merdiven sistemi bulunmaktadır. Deniz

cephesinde bulunan odalar yapının merkezine iç sofalar ile bağlanmaktadırlar. Merkez merdiven sisteminin sahanlığından yalının yan cephelere bakan odalarına ulaşılabilmektedir. Yapının diğer iç sofası, bir merdiven sofası ile birlikte düzenlenmiştir. Batı cephesinde bulunan odalara ulaşım bu sofalar üzerinden sağlanmaktadır (Şekil 5.82) (Şekil 5.83) (Şekil 5.84). Esma Sultan Yalısı; sade görünümlü cephelerinin aksine iç mekânda birçok kapı, pencere üzeri kabartmalara ve tavan süslemelerine sahiptir. Erdenen'in 1974 yılında yalının iç mimarisine ve dekorasyonuna dâir aldığı notlar:

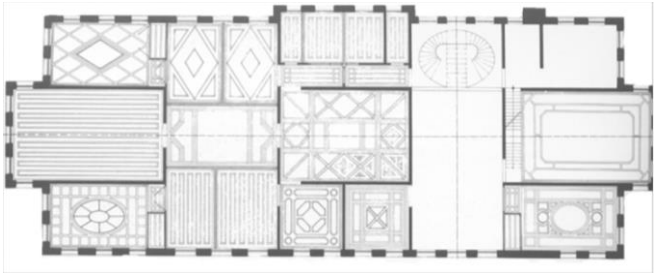
Deniz cephesinde bulunan kapı mermer bir taşlığa açılmaktadır. Bu taşlıkta iki sıralı, İyonik başlıklı üçer mermer sütun bulunmaktadır (Tablo 5.49). Taşlığın devamında sofa bölümünden sonra planın merkezinde bulunan ahşap merdivenler gelmektedir. Merdiven basamakları kavallıdır (Tablo 5.49). Bu merdivenlerin altında yalaklı, düz ayna taşlı büyük bir çeşme metruk hâlde bulunmaktadır. Yalının diğer giriş kapıları bu yıllarda depo olarak kullanımı sebebiyle kapatılmıştır (Erdenen, 2006: 421).

Yalının 1. ve 2. katı 600 m² üzerine altışar odadan oluşmaktadır. Bir de tavan arası bulunmaktadır. Oda pencereleri içerisinde mermer yağmurluklar vardır. Bazı odalarda gömme dolap yerleri bulunmaktadır. Tavanlardan bazıları muşamba nakışlı, bazıları geleneksel ahşaptır. Bazı tavanlarda kabartmalar ondülelidir. Merdivenden çıkıldığında sahanlığın sağında ve solunda odalar, önünde ise büyük bir sofa bulunmaktadır. Sofanın devamında biri çıkmada olmak üzere deniz cephesine bakan üç oda vardır. Bu odalardan soldaki yazıhâne olarak kullanılmaktadır. Tavanı ahşap, muşamba üzerine kabartma bölmeler arasında çiçek ve çelenk boyaları vardır. Diğer odalar ve sofalar marangozhâne ve döşeme kısımları olarak kullanılmaktadır (Erdenen, 2006: 421-422) (Şekil 5.87).

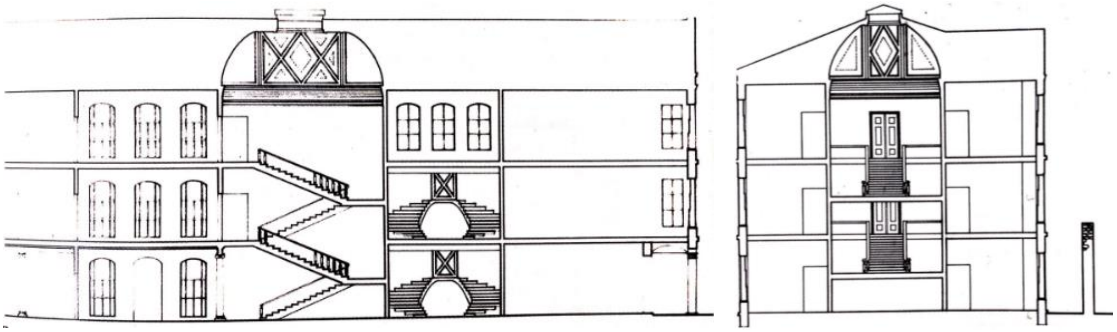
2. katta kapılar kaldırılmıştır. Bu katın merdiven tavanı; aydınlık penceresi ile tekne kubbe biçimindedir ve üzerinde gösterişli alçı kabartmalar bulunmaktadır. (Şekil 5.88) Bu katın deniz cephesinde sağ köşede bulunan odanın pencere üzeri alçı kabartmaları sade ama zariftir (Erdenen, 2006: 422).

Şekil 5. 82: Esma Sultan Yalısı özgün zemin kat tavan planı (Eldem, 1993: 50)
Şekil 5. 83: Esma Sultan Yalısı özgün 1. kat tavan planı (Eldem, 1993: 50)

Şekil 5. 84: Esma Sultan Yalısı özgün 2. kat tavan planı (Eldem, 1993: 50)

Şekil 5. 85: Esma Sultan Yalısı özgün kuzey-güney yönü kesiti (Erdenen, 2006: 427)
Şekil 5. 86: Esma Sultan Yalısı özgün batı-doğu yönü kesiti (Erdenen, 2006: 427)

Şekil 5. 87: Esma Sultan Yalısı 1. kat merdiven sahanlığı kapısı üzerindeki alçı kabartma (Erdenen, 2006: 424)
Şekil 5. 88: Esma Sultan Yalısı ikinci kat tavan kabartmaları (Erdenen, 2006: 424)

Geçmişte yalının deniz üzerinde ahşap bir müştemilat binası bulunmaktadır. 1974 yılı notlarında yakın zamanda yıkıldığı belirtilmektedir. Bahçe bu dönemlerde boş bir arsaya benzemektedir. Arka bahçede kâgir bir sarnıç, hamam, mutfak ve depo bölümleri vardır. Yalının deniz cephesine göre sağında bir bahçe kapısı bulunmaktadır. Yarısı yıkılmış hâlde bulunan duvarın önünde bir motor iskelesi yapılmıştır (Tablo 5.35). Cadde yönünden girişte tamirhâneler bulunmaktadır (Erdenen, 2006: 422-423).

Yalının bahçesinde ayrıca iki katlı eski bir ahşap müştemilat binası bulunmaktadır. Bu yapının yalnızca kuzey cephesi kâgirdir. Girişinde mozaik beton vardır. Bahçesinde bulunan kuyu üzerine kömür yığılarak kapatılmıştır. (Erdenen, 2006: 423)

5.5.3. Esma Sultan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Esma Sultan Yalısı mevcut görünümünü 2001 yılında tamamlanan restorasyonu sonrası almıştır. Yapının özgün görünümüne dâir ulaşılabilen en eski fotoğraflar 1870'li ve 1880'li yıllara aittir. Bu fotoğraflar üzerinden deniz cephesi ve güney cephesi

karşılaştırmaları yapılabilmektedir. Diğer cepheler için ise 1972 yılı yangın öncesi fotoğrafları yol gösterici olmuştur. Yalının yakın çevre incelemesi için ise 1927 yılı Pervititch haritası kaynak olarak kullanılmıştır.

1927 yılı Pervititch haritasında yalının yakın çevresinde bulunan yapılardan: kuzeybatıda (solda) Büyük Mecidiye Camii; kuzeydoğuda (sağda) sırasıyla Temel Yalısı, Rakım İbrahim Onart Yalısı, Gazi Osman Paşa Yalısı ve Fehime Sultan Yalısı mevcutta korunmuştur. Temel Yalısı ve Rakım İbrahim Onart Yalısı'nın bulunduğu yalı sırası içerisinde 20. yüzyıl içerisinde inşa edilen yapılar bulunmaktadır. Pervititch haritasında sağ bölümde sarı renk ile gösterilen Gazi Osman Paşa Yalısı ve Fehime Sultan Yalısı, mevcutta restorasyon sürecindedirler (Şekil 5.74) (Şekil 5.75).

Şekil 5. 89: Esma Sultan Yalısı mevcut deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 90: Esma Sultan Yalısı mevcut kuzey ve batı cephesi görünümleri (Özgül, 2019)

Yalı, 1975 yılında geçirdiği yangın sonrası 1999-2001 yılları arasında bir restorasyon uygulamasından geçirilmiştir. Alışılageldik onarım uygulamalarından farklı şekilde planlanan bu çalışma ile yalının yangın sonrası ayakta kalan kâgir dış duvarları sağlamlaştırılarak korunmuş, pencere ve kapı açıklıkları boş bırakılmıştır. Yalının içine bu dış iskelete değmeyecek şekilde cam ve çelikten oluşan iki katlı bir konstrüksiyon yerleştirilmiştir. Bu konstrüksiyonun altında bir de bodrum kat bulunmaktadır. Batı cephesine yakın dönel bir merdiven sistemi, zemin kat ile 1. katı birbirine bağlamaktadır. Bodrum kata ise bu bölümün ilerisinde bulunan düz bir merdiven sistemi ile

ulaşılmaktadır. Yeni konstrüksiyonun 1. kat yüksekliği, yalının özgün 2. kat üst döşeme seviyesine denk gelmektedir. Mevcutta çatı katı seviyesine denk gelen bir kat bulunmamaktadır.

Mevcutta yalının deniz cephesine göre sağda bulunan bahçe kapısının kemerli açıklığı ayaktadır. Ancak özgün görünümde bu kapının yanında yer alan pencereler mevcutta bulunmamaktadır. Deniz cephesine göre solda bulunan bahçe kapısı da mevcut görünümde yok olmuştur (Tablo 5.35).

Deniz cephesinde:

Zemin katta çıkma yapan bölümde çift kanatlı bir giriş kapısı ve dört pencere bulunmaktadır. Bu öğeler, dikdörtgen çerçeveli üst kat pencerelerinin aksine kemerlidirler. Giriş kapısına beş adet basamakla ulaşılmaktadır. Yangın sonrası yok olan bu öğelerin mevcutta duvar açıklıkları boş bırakılmıştır. Pencere açıklıkları zemine yaklaştırılmıştır. Mevcutta giriş kapısı bahçe kotuyla aynı seviyeye getirilmiştir. Erdenen'in notlarından anlaşıldığı üzere bu bölümün zemininin mermer bir kaldırım ile takviye edilmiş olmasıdır. (Erdenen, 2006: 422) (Tablo 5.35).

1. ve 2. katta dikdörtgen çerçeveli ahşap giyotin pencereler bulunmaktadır. Yangın sonrası bu ahşap pencereler yok olmuştur. Mevcutta dış duvardaki açıklıkları boş bırakılmıştır (Tablo 5.36) (Tablo 5.37).

Çatı katında çıkma üzerinde kâgir korkuluklu bir balkon bulunmaktadır. Yangın sonrası çatı katı tamamen yok olmuştur. Dolayısıyla mevcutta bu bölüm bulunmamaktadır (Tablo 5.46).

Batı cephesinde:

Portikli giriş bölümünün bulunduğu zemin katta yangın sonrası tüm ahşap detaylar kaybolmuştur. Mevcutta pencere açıklıkları zemine kadar uzatılarak birer geçişe dönüştürülmüştür. Portik bölümünü taşıyan Dorik sütunlarda yangının etkilerini hâlen görmek mümkündür (Tablo 5.38).

1. ve 2. kat ahşap giyotin pencereleri deniz cephesinde olduğu gibi dikdörtgen çerçevelidir. 1972 yılına ait fotoğrafta ahşap kısımlarda hasarlar olduğu görülmektedir. 1. kat pencerelerinde ayrıca demir korkuluklar olduğu görülmektedir. Yangın sonrası

tamamen yok olan bu pencerelerin duvar açıklıkları restorasyon sonrası boş bırakılmıştır (Tablo 5.39) (Tablo 5.40).

3. katta diğer pencerelere göre daha ufak boyutta iki dikdörtgen çerçeveli pencere bulunmaktadır. Yangın sonrası bu pencereler yok olmuştur. Mevcutta duvar açıklıkları boş bırakılan bu pencerelerin bulunduğu kata denk gelen bir konstrüksiyon bulunmamaktadır (Tablo 5.40).

Güney cephesinde:

1. ve 2. kat pencereleri özgün görünümde simetriğe yakın biçimde tasarlanmıştır. Çıkma pencereleri ve uç bölümlerde bulunan pencereler dikdörtgen çerçevelidir. Bu bölümünün sağında ve solunda bulunan üçerli pencere grubu ise kemerlidir. Pencereler üzerinde ahşap kepenkler bulunmaktadır. 1970'li yıllarda bu pencerelerden bazılarının kapatıldığı görülmektedir. Ahşap kepenkler ise bu dönemlerde kullanılmamıştır. Mevcutta yangın sonrası bu ahşap elemanlar tamamıyla yok olmuştur. Kapatılan pencerelerin açıklıkları ise özgün konumlarında yeniden açılarak boş bırakılmıştır (Tablo 5.41) (Tablo 5.42).

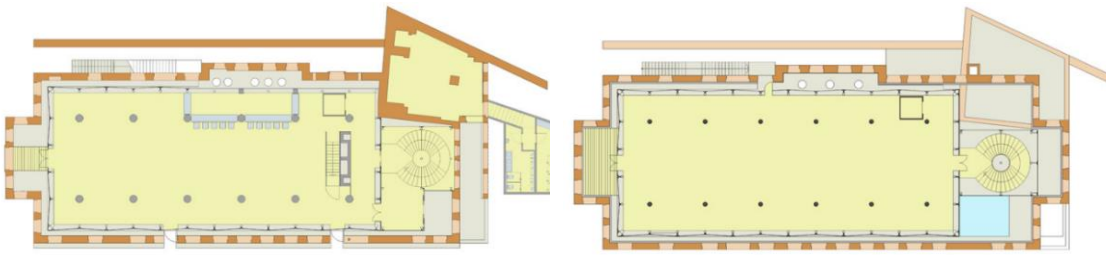
Yangın sonrası yalının kırma çatısı ve bu cephede bulunan üçgen alınlığı yok olmuştur. Mevcutta yalının kâgir duvarlarının üst bölümü açıktadır. Yalnızca yeni iç kabuğun üstü kapatılmıştır (Tablo 5.46).

Kuzey cephesinde:

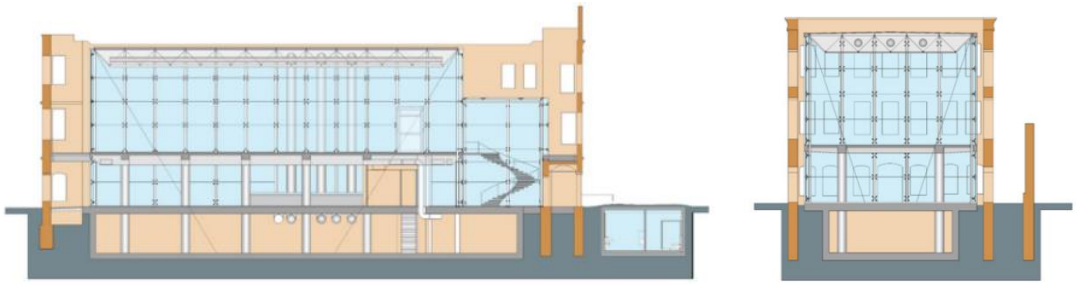
Zemin katta çift kanatlı iki giriş kapısı bulunmaktadır. Bu katta bulunan kapı ve pencereler kemerli biçimde tasarlanmıştır. Yangın sonrası tüm kapı ve pencereler yok olmuştur. Mevcutta pencere açıklıkları zemine yaklaştırılmıştır. Kapı açıklıklarından ise yeni iç konstrüksiyona girişler verilmiştir (Tablo 5.43).

Güney cephesinde olduğu gibi bir çıkma bulunmamaktadır. Ancak pencere düzenlemesi bu cepheye oldukça yakındır. 1. ve 2. katta cephenin orta ve uç bölümlerinde bulunan pencereler dikdörtgen çerçevelidir. Ara bölümlerde ise kemerli pencereler bulunmaktadır. Bu cephede pencerelerde kepenk bulunmamaktadır. 1970'li yıllarda bazı pencere boşluklarının kapatıldığı görülmektedir. Yangın sonrası tüm ahşap pencereler yok olmuştur. Mevcutta ise eksik pencere açıklıkları yeniden açılmış ve tümü boş bırakılmıştır (Tablo 5.44).

Yalının yangın sonrası yeniden işlevlendirilen iç mekânı çeşitli etkinlikler için kullanılmaktadır. Restorasyon çalışmasında iç mekâna dâir herhangi bir özgünleştirme çalışması yapılmadığından Erdenen'in notlarında bahsi geçen oda, merdiven, pencere, kapı ve sütun düzenleri ile tavan süslemeleri mevcutta bulunmamaktadır. Yeni çelik merdiven sistemi, özgün ahşap merdivenlerin konumlarından bağımsız şekilde yerleştirilmiştir (Tablo 5.49). Yeni düzenlemede bir bodrum kat ve yine bodrum kat kotunda tuvalet birimleri vardır (Şekil 5.91) (Şekil 5.92) (Şekil 5.93) (Şekil 5.94).

Şekil 5. 91: Esma Sultan Yalısı mevcut zemin kat planı (URL 38)
Şekil 5. 92: Esma Sultan Yalısı mevcut 1. kat planı (URL 39)

Şekil 5. 93: Esma Sultan Yalısı mevcut kuzey-güney yönü kesiti (URL 40)
Şekil 5. 94: Esma Sultan Yalısı mevcut batı-doğu yönü kesiti (URL 41)

5.5.4. Değerlendirme

Esma Sultan Yalısı, özgün dış görünümü ile geleneksel yalı mimarisinden boyut ve konumlanış bakımından farklılık göstermektedir. Gösterişsiz ama düzenli cephesinde Neoklasik mimarinin detaylarını gözlemlemek mümkündür. Yalının mimari geçmişinde bazı dönüm noktaları göze çarpmaktadır. İlk inşa edildiği dönemlerden Cumhuriyete kadar hânedanının ailesi tarafından konut olarak kullanmış olan yalı, bu dönemden sonra

el değiştirmiş ve depo, marangozhâne gibi işlevlerle kullanılmaya başlanmıştır. Yalı, 1975 yılında sahipleri tarafından satışa çıkarıldığı dönemde bir yangın geçirmiştir. Yangın sonrası yalnızca kâgir dış duvarları ayakta kalan yalının içerisine 2001 yılı restorasyonunda cam ve çelik malzemelerden oluşan modern bir konstrüksiyon inşa edilmiştir. Bu şekilde yeniden işlevlendirilen yalı içerisinde mevcutta özel etkinlikler düzenlenmektedir.

Özgün dış cephesinde çoğu Neoklasik yapı gibi fazla süsleme bulunmayan Esma Sultan Yalısı'nın özgün iç mekân tasarımında ise gösterişli kapı, pencere üzeri kabartmaları ve tavan süslemeleri bulunmaktadır. Geçirdiği yangın sonrası tüm ahşap öğelerini kaybeden yalının, Neoklasik Üslubu yansıtan cephelerine dâir ise yalnızca dış konturları ile pencere ve kapı açıklıkları korunabilmiştir. Restorasyon sonrası korunan bu kâgir bölümler ile yalının mevcut iç konstrüksiyonu arasında fiziksel bir bağlantı kurulmamıştır. Kâgir duvarlar yalnızca dış bir kabuk oluşturmaktadırlar. Bu anlamda yalının özgün iç ve dış fonksiyonlarını yitirdiği görülmektedir. Diğer yandan mevcut dış konturlar ve açıklıklar, özgün Neoklasik görünümün kısmi olarak korunduğu detaylardır.

Tablo 5. 34: Esma Sultan Yalısı genel özellikleri ve deniz cephesi karşılaştırmaları

<table>
<tr><th colspan="3">Deniz Cephesi</th></tr>
<tr><th>1880'ler (Genim, 2006: 299)</th><th>1974 (İ. III. N. K. K. Arşivi)</th><th>2019 (Özgül, 2019)</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><th colspan="3">Genel Yapı Özellikleri</th></tr>
<tr><td colspan="3">1873-1875 yılları arasında inşa edilen yalı, Cumhuriyet döneminden sonra depo ve marangozhâne gibi işlevlerle kullanılmıştır. Yalı, 1975 yılında satışa çıkarıldığı dönemde geçirdiği yangın sonrası tüm ahşap elemanlarını ve iç mekândaki bezemelerini kaybetmiştir. Yalnızca dış kabuğunu oluşturan kâgir duvarları bir iskelet biçiminde ayakta kalabilmiştir. 1999-2001 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon uygulamasında özgün planında üç kat bulunan yalının ayakta kalan kâgir duvarları sağlamlaştırılmış, içine bu duvarlara değmeyecek şekilde cam ve çelik konstrüksiyondan oluşan iki katlı yeni bir kabuk yerleştirilmiştir. Bu restorasyon sonrası yalı, özel etkinliklerde kullanılacak şekilde yeniden işlevlendirilmiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 5. 35: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları

1880'ler	1974	2019	Zemin Kat Ana Giriş Kapısı
			Özgün cephede bulunan çift kanatlı ana giriş kapısının, yangın öncesi fotoğrafta (1974) detaylarında farklılıklar görülmektedir. Kapı mevcutta bulunmamaktadır, restorasyon sonrası açıklığı boş bırakılmıştır.
1880'ler	**1974**	**2019**	**Giriş Kapısı Yan Pencereler**
			1880'lere ait fotoğrafta görülen ahşap giyotin pencereler 1974 yılında kanatlı şekildedir. Yangın sonrası bu pencereler yok olmuştur. Restorasyon sonrası pencere açıklıkları zemine yaklaştırılarak boş bırakılmıştır.
1880'ler	**1974**	**2019**	**Zemin Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
			1880'lere ait fotoğrafta görülen ahşap giyotin pencereler 1974 yılında kanatlı biçimdedir. Yangın sonrası bu pencereler yok olmuştur. Restorasyon sonrası pencere açıklıkları zemine yaklaştırılarak boş bırakılmıştır.
1880'ler	**1974**	**2019**	**Bahçe Kapısı ve Pencereler**
			Özgün görünümde kemerli giriş kapısına beş adet basamak ile ulaşılmaktadır. Mevcutta bu duvar üzerinde bulunan kapı ve pencereler yok olmuştur. Mevcutta yalnızca eski bahçe kapısının kemerli geçişi ayaktadır ve zemin yükseltildiğinden önünde bulunan basamaklar yok olmuştur.

Tablo 5. 36: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1880'ler	1974	2019	1. Kat Çıkma Pencereleri
			Özgün cephede ve yangın öncesi fotoğrafta görülen ahşap giyotin pencereler mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1880'ler	**1974**	**2019**	**1. Kat Diğer Pencereler**
			Özgün cephede ve yangın öncesi fotoğrafta görülen ahşap giyotin pencereler mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.

Tablo 5. 37: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1880'ler	Yangın Sonrası	2019	2. Kat Çıkma
			Özgün cephede görülen dikdörtgen çerçeveli ahşap giyotin pencereler mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1880'ler	**Yangın Sonrası**	**2019**	**2. Kat Diğer Pencereler**
			Özgün cephede görülen ahşap giyotin pencereler mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.

Tablo 5. 38: Esma Sultan Yalısı batı cephesi görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

Batı Cephesi		
Restitüsyon Çizimi	**1972 (İ. III. N. K. K. Arşivi)**	**2019 (Özgül, 2019)**
		
1970'ler	**2019**	**Zemin Kat Portik Bölümü**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen sütunlu giriş, restorasyon sonrasında özgün konumunda bulunmaktadır. Sütunlar üzerinde yangının etkileri mevcutta gözlenmektedir.
1970'ler	**2019**	**Zemin Kat Pencereler**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen ahşap pencere ve demir korkuluklar mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası pencere açıklığı zemine kadar uzatılarak bir geçiş oluşturulmuştur.

Tablo 5. 39: Esma Sultan Yalısı batı cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1972	2019	1. Kat Çıkma Pencereleri
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli ahşap giyotin pencereler ve demir korkuluklar mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1972	**2019**	**1. Kat Diğer Pencereler**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen ahşap giyotin pencereler ve demir korkuluklar mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.

Tablo 5. 40: Esma Sultan Yalısı batı cephesi 2. ve 3. kat karşılaştırmaları

1972	2019	2. Kat Çıkma Pencereleri
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli ahşap giyotin pencereler mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1972	**2019**	**3. Kat Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli pencerelerin açıklıkları restorasyon sonrası boş bırakılmıştır.

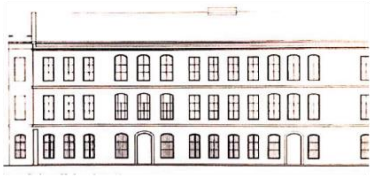
Tablo 5. 41: Esma Sultan Yalısı güney cephesi genel görünümü ve 1. kat karşılaştırmaları

Güney Cephesi		
1870'ler (İ. III. N. K. K. Arşivi)	**1972 (İ. III. N. K. K. Arşivi)**	**2019 (Özgül, 2019)**
		
1870'ler	**2019**	**1 Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
		1870'lere ait fotoğrafta görülen ahşap pencereler ve kepenkleri mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1972	**2019**	**1 Kat Orta Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dört ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Açıklıkları boş bırakılmıştır.

Tablo 5. 42: Esma Sultan Yalısı güney cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1870'ler	**2019**	**2. Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
		1870'lere ait fotoğrafta görülen ahşap pencereler ve kepenkleri mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1870'ler	**2019**	**2. Kat Orta Bölüm Pencereleri**
		1870'lere ait fotoğrafta görülen ahşap pencereler ve ortadaki pencerelerin kepenkleri mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.

Tablo 5. 43: Esma Sultan Yalısı kuzey cephesi görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

Kuzey Cephesi		
1972	**2019**	**Restitüsyon Çizimi**
		
1972	**2019**	**Zemin Kat Kapı ve Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen pencereler ve kapılar mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası tüm açıklıklar boş bırakılmıştır. Pencere açıklıkları zemine yaklaştırılmıştır.

Tablo 5. 44: Esma Sultan Yalısı kuzey cephesi 1.kat karşılaştırmaları

1972	**2019**	**1. Kat 1. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklığı boş bırakılmıştır. Özgün görünümde bulunan bir diğer dikdörtgen çerçeveli pencerenin açıklığı cepheye eklenmiştir.
1972	**2019**	**1. Kat 2. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen kemerli iki ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır. Özgün görünümde bulunan bir diğer kemerli pencerenin açıklığı cepheye eklenmiştir.
1972	**2019**	**1. Kat 3. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli dört ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1972	**2019**	**1. Kat 4. ve 5. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen iki kemerli, bir dikdörtgen çerçeveli pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır. Özgün görünümde bulunan biri kemerli, biri dikdörtgen çerçeveli pencerelerin açıklıkları cepheye eklenmiştir.

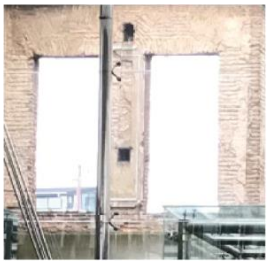
Tablo 5. 45: Esma Sultan Yalısı kuzey cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1972	2019	2. Kat 1. Bölüm Pencereleri
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklığı boş bırakılmıştır. Mevcutta buna ek olarak özgün cephede bulunan bir diğer pencere boşluğu açılmıştır.
1972	**2019**	**2. Kat 2. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen dikdörtgen çerçeveli dört ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır.
1972	**2019**	**2. Kat 3. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen kemerli iki ahşap pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır. Bu iki pencerenin ortasında özgün görünümde bulunan bir pencere daha açılmıştır.
1972	**2019**	**2. Kat 4. ve 5. Bölüm Pencereleri**
		Yangın öncesi fotoğrafta görülen üç kemerli, bir dikdörtgen çerçeveli pencere mevcutta bulunmamaktadır. Restorasyon sonrası açıklıkları boş bırakılmıştır. Cepheye özgün görünümde bulunan bir diğer dikdörtgen çerçeveli pencerenin açıklığı eklenmiştir.

Tablo 5. 46: Esma Sultan Yalısı alınlık, çatı ve balkon karşılaştırmaları

1870'ler	1972	2019	Güney Cephesi Alınlığı
			Özgünde çıkma üzerinde bulunan Neoklasik alınlık mevcut görünümde yok olmuştur.
1880'ler	**Yangın Sonrası**	**2019**	**Çatı ve Balkon**
			Yapı, özgün görünümünde görülen kırma çatısını kaybetmiştir. Bu bölümden ulaşılan balkon, yangın sonrası zemini yok olduğundan mevcutta bulunmamaktadır.

Tablo 5. 47: Esma Sultan Yalısı batı cephesi iç mekân karşılaştırmaları

İç Mekân	
Batı Cephesi 2. Kat Pencereleri	
1975 (Erdenen, 2006: 423)	**2019 (Özgül, 2019)**
	
Batı Cephesi 2. Kat Pencereleri	
1975 (İstanbul III N. K. K. Arşivi)	**2019 (Özgül, 2019)**
	
Batı Cephesi 2. ve 3. Kat Çıkma Pencereleri	
1975 (İstanbul III N. K. K. Arşivi)	**2019 (Özgül, 2019)**
	

Tablo 5. 48: Esma Sultan Yalısı deniz cephesi iç mekân karşılaştırmaları

Deniz Cephesi Zemin Kat Orta Bölüm Kapı ve Pencereler	
Restorasyon Öncesi (İstanbul III N. K. K. Arşivi)	**2019 (Özgül, 2019)**
	
Deniz Cephesi 1. Kat Diğer Pencereler	
Restorasyon Öncesi (İstanbul III N. K. K. Arşivi)	**2019 (Özgül, 2019)**
	

Tablo 5. 49: Esma Sultan Yalısı merdiven ve taşlık karşılaştırmaları

Özgün Merdiven Hattı – Yeni Merdiven Hattı	
1975	**2019**
	
Özgün Deniz Cephesi Mermer Taşlığı	
1975	**2019**
	

5.6. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları

5.6.1. Yalının Tarihçesi

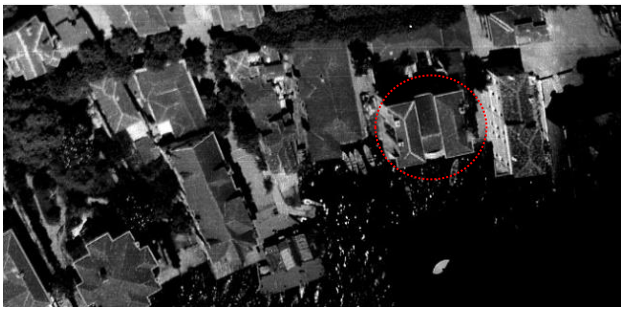

Şekil 5. 95: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları deniz cephesi, 1972 (Erdenen, 2006:187)

1890-1895 yılları arasında inşa edildiği bilinen 102 koruma numaralı yalı, Yeniköy Köybaşı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Erdenen'in notlarına göre Yeniköy'ün eskileri Sara Sultan'ın[14] bu bitişik yalıları ikiz kızları için mimar Raimondo D'Aronco'ya yaptırdığını belirtmektedirler (Erdenen, 2006: 187). Öyle ki döneme ait tapu belgeleri, yalının ilk sahibinin Sara Hanım olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak

[14] Yalıyı inşa ettirdiği bilinen Sara Sultan, Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) sadrazamlarından Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa'nın eşi olduğu düşünülmektedir.

D’Aronco’nun bu yalıyla bir bağlantısı olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. İncelemeler doğrultusunda yalının 20. yüzyıl başlarında bir onarımdan geçtiği anlaşılmaktadır. İlerleyen dönemlerde yalının deniz cephesine göre sol bölümü Faik Kurtoğlu, sağ bölümü Bekir Sıtkı Oyal tarafından satın alınmıştır. Faik Bey kendi bölümünü 1952 yılında Lütfiye Kurtoğlu’na, Bekir Bey ise 1967 yılında Adnan Ünlütürk’e satmıştır. Yalılar 2003 yılında onarımdan geçirilmişlerdir. Bekir Bey Yalısı 2011 yılında bir restorasyon tadilat uygulamasından daha geçirilmiştir. Bekir Bey Yalısı’nın mevcut sahipleri Okur ailesidir.

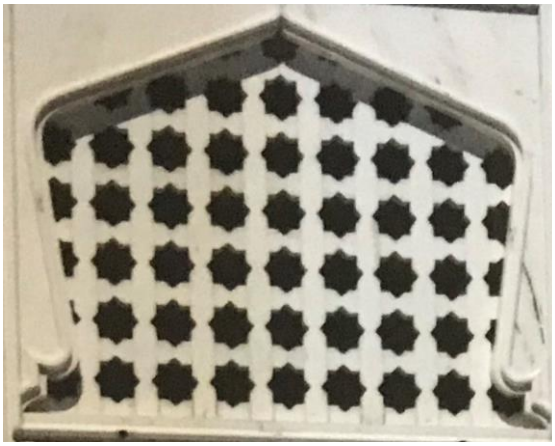
Şekil 5. 96: 1930 yılı hava fotoğrafı, Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları yakın çevresi (T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi)
Şekil 5. 97: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.6.2. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Cephesi simetrik iki yapının birleşiminden oluşan Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları, dışarıdan bakıldığında tek bir yapı izlenimi vermektedir. Yoğun süsleme elemanlarının bulunduğu deniz cephesi oldukça hareketlidir. Cephede Ampir ve Art Nouveau Üsluplarının yanı sıra Behçet Ünsal’ın notlarına göre Arabesk-Osmanlı mimarisinin etkileri görülmektedir (Erdenen, 2006: 188). Buradan hareketle yapının yoğun eklektik bir cepheye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Arka cephe ise deniz cephesinde olduğu gibi simetrik düzendedir ancak daha sade bir görünüme sahiptir. Aynı şekilde sade görünümlü yan cephelerde ise merdiven sistemlerinin denk geldiği orta bölümlerin silindirik biçimleri göze çarpmaktadır.

Yalının deniz cephesi; sağ ve sol köşelerde birer kule benzeri yapı ile ortada daha alçak bir kütleden oluşmaktadır:

Çokgen biçimli zemin kat kule bölümleri tekli giyotin pencereler ile düzenlenmiştir. Pencere üzerlerinde at nalı benzeri bir form içerisinde sekiz kollu yıldız biçiminde ahşap işlemeler bulunmaktadır. Bu formun benzerlerine D'Aronco'nun Tarabya Huber Köşkü (Cumhurbaşkanlığı Sefarethânesi) yapısının cephelerinde de rastlanmaktadır (Şekil 5.98) (Şekil 5.99). Sekiz kollu yıldız örüntüler ise İslâm mimarisinde kullanılan figürlerdir. Buradan yola çıkarak bu öğelerin Arabesk-Osmanlı Üslubunu yansıttıkları söylenebilir. Orta bölümde bulunan pencerelerin üzerlerinde ise bu formun içerisinde dörtgen işlemeler bulunmaktadır. Bu katta orta bölümde ise ahşap giyotin pencerelerin ortasında terasa açılan kapılar vardır. Giyotin pencerelerin üzerlerinde 1. kat kule bölümündekilere benzer dörtgen formlar vardır. Terasa açılan kapıların üzerlerinde ise bu dörtgen formlar büyütülmüş ve içlerine eğrisel ahşap işlemeler yerleştirilmiştir. Teras bölümleri dikdörtgen planlıdır ve orta bölümden mermer basamaklarla deniz seviyesine ulaşılmaktadır (Tablo 5.49) (Tablo 5.50) (Tablo 5.51).

Şekil 5. 98: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları pencere üstü ahşap işlemeler (Özgül, 2019)
Şekil 5. 99: Huber Köşkü (Cumhurbaşkanlığı Sefarethânesi) kuzey cephesi görünümü (Tüfekçi, 2015: 51)

1. kat kule bölümleri ahşap kepenklerle kapatılmış birer balkon kapısı ve ikişer giyotin pencereden oluşmaktadır. Pencere üzerlerinde kubbesel form içerisinde sekiz

kollu yıldız biçiminde ahşap işlemeler bulunmaktadır (Şekil 5.80) (Şekil 5.81). Balkon kapısı üzerinde ise işlemeler dörtgen formlarla oluşturulmuştur. Çokgen biçimli balkonun korkulukları üzerinde Ampir Üsluplu vazo benzeri figürler bulunmaktadır. Bu katın orta bölümünde ise üçlü giyotin pencereler vardır. Pencere üzerlerinde kare formlar içerisinde renkli camlar görülmektedir. Pencere eteklerinde ise üçgensel süslemeler vardır. Aynı süslemeler kule bölümlerinin balkon altlarında da bulunmaktadır. Bu zikzaklı süslemelerin ve renkli öğelerin Art Nouveau Üslubunu yansıttığı söylenebilir (Tablo 5.49) (Tablo 5.50) (Tablo 5.51).

2. kat kule bölümlerinde ikişer giyotin pencere ve birer balkon kapısı bulunmaktadır. Tek kişilik balkonların korkulukları üzerinde altı kollu yıldız figürleri görülmektedir. Balkon altlarında Ampir Üsluplu yalın silmeler bulunmaktadır (Tablo 5.51).

2. kat orta bölümde ikişer pilastr arasında revaklı düzene sahip dörder sütunçe ve iki yapının tam ortasında içi süslemeli bir niş bulunmaktadır. Pilastr ve sütunçeler ile birlikte bu öğelerin altında bulunan yalın silme de Ampir Üslubunun etkilerine örnektir (Tablo 5.52).

Kulelerin iki köşesinde cephe boyunca uzanan dört ahşap dikme bulunmaktadır. Her bir dikme üzerinde baklava biçiminde motifler vardır. Baklava motifi genellikle Ampir Üsluplu yapılarda görülmektedir. Bu sütunların her birinde; iç yüzüne bitişik şekilde iki saçak altı furuş ve bir "peçe" benzeri alınlık bulunmaktadır. Bu öğeler Behçet Ünsal'ın bahsettiği Arabesk-Osmanlı mimarisinin etkileri olmalıdır (Tablo 5.51).

Yapının çatı saçakları, kule ve orta bölümde biçimsel olarak farklılık göstermektedir. Furuşlarla desteklenen dörtgen kule saçaklarının altında geometrik bezemeler bulunmaktadır. (Şekil 5.100) Saçakların altında ise kornişler vardır. Orta bölümde ise çatı saçağı eğrisel biçimlidir. Bunun benzeri bir Art Nouveau uygulama, Yeşilköy Ümraniye Bostanı Sokak 29 numaralı yapıda görülmektedir (Şekil 5.101) (Tablo 5.54).

Şekil 5. 100: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları kule saçağı altı süslemeleri (Özgül, 2019)
Şekil 5. 101: Yeşilköy Ümraniye Bostanı Sokak 29 numaralı ahşap ev

Yalıların arka cephesi, deniz cephesine göre daha sade bir görünüme sahiptir. Yedişer basamakla yapıların giriş kapılarına ulaşılmaktadır. Pencere ahşap kepenkli ve çerçeveleri sade görünümlüdür. Bahçe bölümünde ayrıca palmet yaprağı motifli Ampir bir çeşme bulunmaktadır (Şekil 5.102) (Tablo 5.55).

Şekil 5. 102: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları restitüsyon çizimi, Ampir Üsluplu çeşme

Yalıların ana merdiven sistemlerinin bulunduğu yan cephelerde; dönel merdivenlerin dönüş aksına paralel ilerleyen silindirik biçimler oluşturulmuştur. Bu tasarım, süsleme açısından yalın olan yan cephelere hareket katmaktadır. Silindirik yapıların üzerinde her kat arası için ikişer adet tekli giyotin pencereler bulunmaktadır (Şekil 5.103).

Şekil 5. 103: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları yan cephesi, 1999 (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Yalıların yol tarafında bahçelere girişlerin de içerisinden sağlandığı kâgir bir müştemilat binası bulunmaktadır. İnşa tarihi yalılar ile aynıdır. Bu yapının yola bakan cephesinde iki katlı dükkânlar bulunmaktadır. Yapı içerisinden yalıların bahçelerine ulaşılmaktadır.

5.6.3. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Faik Bey Yalısı mevcut görünümünü 2000'li yılların başlarında restorasyon sonrası; Bekir Bey Yalısı ise 2011 yılında geçirdiği tadilat sonrası almıştır. Yapıların

özgün görünümüne dâir ulaşılabilen en eski fotoğraflar 1970'li yıllara aittir. Bu fotoğraflar üzerinden deniz cephesi karşılaştırmaları yapılabilmektedir. Arka cepheler için yapılan araştırmalarda ise 1995 ve 1999 yılı fotoğraflarından yararlanılmıştır. Yalının yakın çevre analizleri 1930 yılı hava fotoğrafları ve Sedad Hakkı Eldem'in Boğaziçi Yalıları kitabında bulunan vaziyet planı çizimlerinden kullanılarak yapılmıştır.

1930 yılı hava fotoğrafında yalının güneyinde (solunda) sırasıyla: Parisis-Kambananakis Yalısı, 103 koruma numaralı yalı, 104 koruma numaralı yalı ve Mısırlı Fuat Bey/Baltacıoğlu Yalısı bulunmaktadır. Mevcutta bu yapılar ayaktadırlar; 103 ve 104 koruma numaralı yapıların zemin katları dükkân ve restoran işlevli olarak kullanılmaktadır. Yeniköy İskelesi de mevcutta aktif durumdadır. Yalının kuzeyinde (sağında) ise Paspalis Yalısı bulunmaktadır. Bu yalının yerinde mevcutta 20. yüzyılda inşa edilmiş bir yapı bulunmaktadır. Hava fotoğrafında görünmeyen bölümde kuzeyde Sandoz Yalısı'na kadar yapılar, Rumeli yakasının iyi korunmuş yalı sıraları arasında gösterilebilir (Şekil 5.96) (Şekil 5.97) (Eldem, 1993: 242).

Şekil 5. 104: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları deniz cephesi (Özgül, 2020)

Faik Bey Yalısı yakın zamanda onarımdan geçmediğinden kayıkhâne katı özgün fonksiyonlarını korumaktadır. Giriş kemerlerinde ise materyal eksilmeleri ve bozulmalar görülmektedir. Ancak Bekir Bey Yalısı'nda, 2011 yılı onarımı sonrası kayıkhâne girişinin görünümünde değişim olmuştur. Yapının kayıkhâne katının bir bölümünün bodrum kata dönüştürüldüğü görülmektedir (Tablo 5.52).

Deniz cephesi zemin katında bulunan tüm mimari elemanlar mevcutta özgün görünümleriyle uyumludurlar. 1992 yılında yapı ile ilgili hazırlanan raporda teras bölümünde ay yıldız figürlü korkulukların bulunduğundan bahsedilmektedir. Ancak mevcutta bu bölümün korkulukları farklı görünümdedir (Tablo 5.53).

1. kat orta bölüm ve kulelerde: tüm balkon öğelerinin detayları, pencere ve kapı üzerinde bulunan süslemeler mevcutta özgün görünümleriyle uyumludurlar (Tablo 5.51) (Tablo 5.52).

2. kat kule bölümünde bulunan giyotin pencereler, balkon kapıları, korkuluk detayları ve balkon altı silmeleri mevcutta özgün görünümlerindedirler. 2. kat orta bölümde ise 1990'lı yıllarda Bekir Bey Yalısı'nın pilastrlarından ve sütunçelerinden birinin eksik olduğu görülmektedir. Onarımlar sonrasında bu öğe özgün görünümündedir. Niş detaylarında ise değişim olduğu anlaşılmaktadır; öyle ki bu öğenin üst bölümü mevcutta özgün görünümü ile uyuşmamaktadır (Tablo 5.51) (Tablo 5.52).

2. katta kulelerin iki köşesinde uzanan baklava motifli ahşap dikmelerin, saçak altlarında bulunan furuşların ve alınlık detaylarının 1970'li yıllara ait fotoğraf ile karşılaştırıldığında değişime uğramadıkları görülmektedir. Ancak pencere ve kepenklerin önünü orantısız şekilde kapatan "peçe" benzeri alınlığın yapıya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır (Tablo 5.51).

Orta bölüm ve kulelerin çatı saçakları altında bulunan bezemeler ve kornişler korunmuştur. Ancak Sedad Hakkı Eldem'in vaziyet planı çiziminden kule bölümlerinin; yan cephelere doğru birleşik kırma çatılı düzenlerinin değiştiği anlaşılmaktadır (Tablo 5.54).

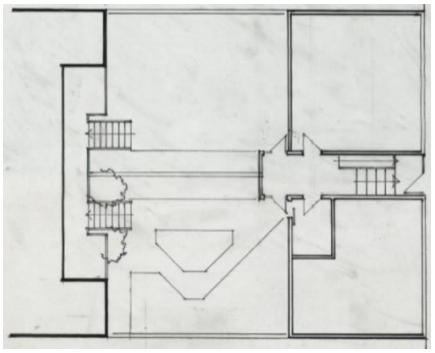
Yapının özgün cephe kaplamaları yalı baskısı yöntemi ile yapılmıştır. Bu ahşap kaplamalar onarımlar sonrası 2000'li yıllardan sonra daha sık uygulanan fugalı kaplamaya dönüştürülmüştür.

Arka cephede Bekir Bey Yalısı'nın 1999 yılı fotoğraflarında doğrama ve cephe kaplamalarının çürüdüğü görülmektedir. 2016 yılı fotoğrafında onarımlar sonrasında cephenin özgün görünümünü yeniden kazandığı anlaşılmaktadır (Tablo 5.55).

Yan cephelerde merdiven bölümlerinde ve ahşap kaplamalarda 1990'lı yıllara ait fotoğraflarda bozulmalar görülmektedir. Onarım sonrası mevcutta kaplamalar yenilenmiş ve merdiven bölümünün dışı onarılmıştır (Tablo 5.56).

Özgünde giyotin pencereli olan müştemilat yapısının cepheleri zaman içerisinde birçok değişim geçirmiştir. Mevcutta sade söveli giyotin pencerelerin yerinde PVC doğramalar bulunmaktadır. Yalının bahçesine bakan cephede özgün görünümde pencere yoktur. Öyle ki, mesken olarak kullanılan yalının bahçesine ticarethâne penceresi açılması uygun görülmemiştir. Ancak mevcutta görevli için ayrılan arka cephede pencereler açılmıştır. Kayıtlara göre özgün cephe Neoklasik Üslupludur. Ancak yapı, geçirdiği değişimler sonrası bu üslubunu kaybetmiştir (Şekil 5.105) (Şekil 5.106).

Şekil 5. 105: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları müştemilatı (Özgül, 2019)
Şekil 5. 106: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları müştemilat geçişi ve bahçe görünümü (SALT Araştırma, Harika-Kemali Söylemezoğlu Arşivi)

5.6.4. Değerlendirme

Faik Bey ve Bekir Bey simetrik yalılarının deniz cephesi, Ampir Üslubunun simgesel yaklaşımı ile Art Nouveau ve Arabesk-Osmanlı tarzlarının eğrisel çizgilerini güçlü bir uyum içerisinde birleştirmektedir. Bu cephenin Boğaz'a dönük hareketli yapısını –her ne kadar süsleme anlamında sade olsa da- merdiven kavisinin yansıtıldığı

yan cephelerde de gözlemlemek mümkündür. Arka cephe ise daha sade bir görünüm içerisindedir. Bahçe bölümünde bulunan Ampir Üsluplu çeşme bir anlamda deniz cephesinin üslubuna gönderme yapmaktadır. Yalının iç mekân fotoğraflarına ulaşılamamıştır. Ancak 2010'larda gerçekleştirilen restorasyon uygulamasında Bekir Bey Yalısı'nın kayıkhâne katında meydana gelen değişim cepheden okunabilmektedir.

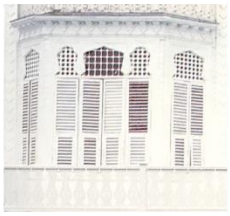
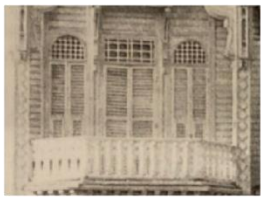
1990'lı yılların sonuna doğru deniz cephesi ve arka cephe görünümlerinden anlaşıldığı üzere özellikle Bekir Bey Yalısı harap durumdadır. Faik Bey Yalısı'nın ise cephelerinde bozulmalar görülmektedir. Bu dönemden sonra yapılar onarımdan geçirilmiştir. Bekir Bey Yalısı; bunun üzerine 2010'larda yeniden bir onarımdan geçirilmiştir. Özellikle deniz cephesinde bu tadilatın etkileri daha net görülebilmektedir. Yapının özgün görünümüne dâir değerlendirmeler, 1970'li yıllara ait fotoğraflar üzerinden yapılmıştır.

Mevcut yapılar büyük bir restorasyon uygulamasından geçmemiştir. "İkiz" yalıların özgün deniz cephelerinde yalnızca Bekir Bey Yalısı'nın kayıkhâne bölümünün tonozlu girişi, bu yapının daha yakın tarihte tadilatı sırasında değişmiştir. Ahşap kaplamalar özgün cephelerde yalı baskısı yöntemi ile yapılmıştır. Mevcut cephe ise fugalı biçimdedir. Sedad Hakkı Eldem'in Boğaziçi Yalıları kitabında bulunan vaziyet planı çizimlerinden anlaşıldığı üzere yapının kule bölümlerinin çatı düzeni değişmiştir. Genel olarak değerlendirilecek olursa Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları'nın cephe düzenlerinin büyük ölçüde korunduğu; dolayısıyla yapının özgün üslupsal kimliğini kaybetmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 5. 50: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları deniz cephesi genel görünümü

Deniz Cephesi			
1972 (Erdenen, 2006: 187)	**1990'lar (Barillari ve Godoli)**	**1999 (İ. III. N. K. K. Arşivi)**	**2020 (Özgül, 2020)**
			
Genel Özellikler			
1890 - 1895 yılları arasında inşa edildiği bilinen "ikiz" yalıların özellikle deniz cepheleri üslupsal anlamda yoğun eklektik bir görünümdedir. Ampir Üslubunun yoğunlukta olduğu cephede Art Nouveau ve Arabesk-Osmanlı Üsluplarının da etkileri görülmektedir. Ampir Üsluplu bir çeşmenin de bulunduğu arka cephe ise daha sade ve çoğunlukla Neoklasik özelliklere sahiptir. Yalıların 1990'lı yıllarda tahribata uğradığı anlaşılan cepheleri 2003 yılında bir onarımdan geçmiştir. Bekir Bey Yalısı, 2010'lu yıllarda yeniden bir tadilat geçirmiştir.			

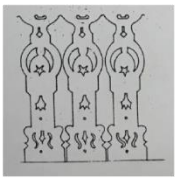
Tablo 5. 51: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları kule ölümleri karşılaştırmaları

1970'ler	1990'lar	2020	Zemin Kat Kule Bölümleri
 	 	 	1990'larda Bekir Bey Yalısı'nın ahşap kepenklerinin eksik olduğu görülmektedir. Onarım sonrası bu kepenkler yeniden cepheye eklenmiştir. Pencere üzerlerinde bulunan ahşap işlemeler mevcutta özgün görünümlerindedirler.
1970'ler	**1990'lar**	**2020**	**1. Kat Kule Bölümleri**
 	 	 	Ahşap kepenkle kapatılmış bir balkon kapısı, iki giyotin pencere, pencere üstü süslemeleri ve çokgen balkonun korkuluk detayları mevcutta 1970'liyıllara ait fotoğrafla uyumlu görünmektedir.
1970'ler	**1990'lar**	**2020**	**2. Kat Kule Bölümleri**
 	 	 	Tek kişilik balkonlara açılan ahşap kepenkli kapılar ve ikişer pencereden oluşan kulelerin 2. katlarının önünde bulunan kıvrımlı "peçeler", -her ne kadar geçmiş dönem fotoğrafında görülse de- pencere ve kepenk bölümlerinin önünü orantısız şekilde kapattıklarından cepheye sonradan giydirilmiş olmalıdır. Ahşap kolonlar üzerinde saçak altlarında bulunan furuşlar 1970 yılı fotoğrafı ile uyumludur.

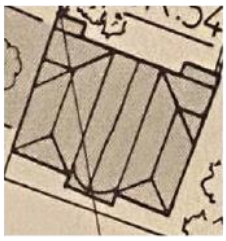
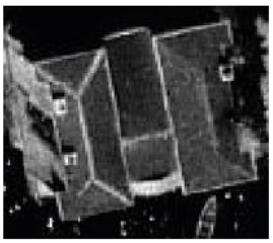
Tablo 5. 52: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları kayıkhâne ve orta bölüm karşılaştırmaları

<table>
<tr><th>1990’lar</th><th>2020</th><th colspan="2">Kayıkhâne</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td colspan="2">Yalının sol bölüm kayıkhane girişlerinin tonozlu bölümlerinde bulunan tuğlalarda parça eksikleri ve yapısal bozulmalar görülmektedir. Sağ bölüm ise daha yakın zamanda onarılmış, kata dönüştürülmüştür. Tonozlu bölümün özgün tuğla kaplaması değiştirilmiştir.</td></tr>
<tr><th>1970’ler</th><th>1990’lar</th><th>2020</th><th>Zemin Kat Orta Bölüm</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>Bekir Bey Yalısı’nın ahşap kepenkleri 1990’lı yıllarda görülmemektedir. Onarım sonrası yeniden cepheye eklenmişlerdir. Pencere ve kapı üzeri süslemeler özgün görünümlerindedir.</td></tr>
<tr><th>1970’ler</th><th>1990’lar</th><th>2020</th><th>1. Kat Orta Bölüm</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>Kepenklerle kapatılmış (1990’larda sağ pencerede kepenk sistemi yok olmuştur) üçlü ahşap pencere sistemleri ve üzerlerinde bulunan renkli camlı kare formlar mevcutta özgün görünümlerindedir.</td></tr>
<tr><th>1970’ler</th><th>1990’lar</th><th>2020</th><th>2. Kat Orta Bölüm</th></tr>
<tr><td>
</td><td>
</td><td>
</td><td>1990’lara ait fotoğrafta sağ bölüm pilastrlarından ve sütunçelerinden birinin yok olmuş olduğu görülmektedir. Onarım sonrası bu öğeler cepheye yeniden eklenmiştir. Mevcutta ortada pilastrlar arasında bulunan nişin en üst bölümünün büyümüş olduğu görülmektedir.</td></tr>
</table>

Tablo 5. 53: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları korkuluk detayı karşılaştırmaları

Restitüsyon Çizimi	1999	2020	Zemin Kat Korkuluklar
			Bu katta korkulukların 1992 yılı rölöve raporunda Ampir Üsluplu ay yıldız figürlerine sahip olduğundan bahsedilmektedir. Ancak mevcutta korkuluklar üzerinde bulunan figürler
1970'ler	**1999**	**2020**	**1. Kat Korkuluklar**
			Üzerlerinde vazo figürleri bulunan çokgen balkonun korkulukları mevcutta özgün görünümlerindedir.

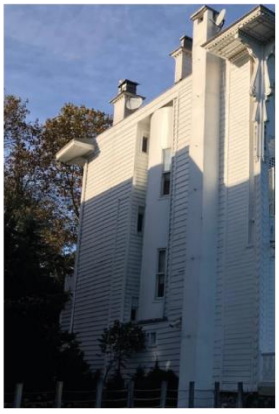
Tablo 5. 54: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları çatı bölümü karşılaştırmaları

1970'ler	1999	2020	Kule Bölümleri - Çatılar
			Yapının sağ ve solunda bulunan simetrik kulelerin düz saçaklı çatıları, saçak altı süslemeleri ve kornişleri geçmiş dönem fotoğraflarından anlaşıldığı üzere aslına uygun şekilde onarılmıştır. Bu öğeler arasındaki karşılaştırma 1999 yılı ve 2019 yılı fotoğrafları ile daha sağlıklı yapılabilmektedir.
1970'ler	**1990'lar**	**2020**	**Orta Bölüm - Çatı**
			Kulelerin ortasında bulunan eğrisel saçağın 1990'lara ait fotoğrafta sağ bölümünde bozulmalar görülmektedir. Çatı onarım sonrası özgün görünümündedir.
Özgün Vaziyet Planı	**1930 (Milli Savunma B. Arşivi)**	**2019**	**Genel Çatı Düzeni**
			Sedad Hakkı Eldem'in Boğaziçi Yalıları kitabında görülen çatı düzeni özgün kabul edecek olursa yapının yan cephelerine doğru ayrılan birleşik kırma çatılarının düzeni 20. yüzyıl başlarında değiştirilmiş olmalıdır.

Tablo 5. 55: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları arka cephe karşılaştırmaları

Arka Cephe		
Restitüsyon Çizimi	**1999 (İ. III N. K. K. Arşivi)**	**2016 (İ. III N. K. K. Arşivi)**
		
Restitüsyon Çizimi	**1995 (İ. III N. K. K. Arşivi)**	**2016**
		

Tablo 5. 56: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları yan cephe karşılaştırmaları

Yan Cephe		
1970'ler (İ. III N. K. K. Arşivi)	**1999 (İ. III N. K. K. Arşivi)**	**2020 (Özgül, 2020)**
		

5.7. Dikranyan / Yörük Yalısı

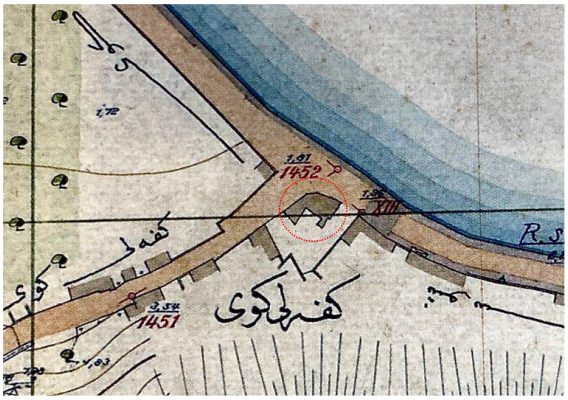
5.7.1. Yalının Tarihçesi

Şekil 5. 107: Dikranyan Yalısı deniz cephesi, 1970'ler (Balcı, 1980: 67)

1895 yılında inşa edildiği bilinen 73 koruma numaralı yalı; Kefeliköy Haydar Aliyev Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yalının Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) yaşamış Dikran Kelekyan tarafından mimar Raimondo D'Aronco'ya inşa ettirildiği iddia edilse de çoğu kaynağa göre yapının mimarı veya ustabaşı bilinmemektedir. 1950'li yıllarda yalı, İstanbul'a göç eden aileler tarafından apartman olarak kullanılmıştır. Birkaç defa el değiştirdikten sonra 1969 yılında Mehmet Yörük tarafından satın alınmıştır. Yalı Afife Batur'a göre 1920'lerde yıkılarak yeniden inşa

edilmiştir (Erdenen, 2006: 96). Mevcut yapı bu döneme aittir ve 2001 yılında bir restorasyon uygulamasından, 2013 yılında da bir cephe tadilatından geçirilmiştir.

Şekil 5. 108: Dikranyan Yalısı'nın bulunduğu yapı grubunu gösteren 1926 yılı Rumeli Ciheti haritası (Dağdelen, 2005)
Şekil 5. 109: Dikranyan Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.7.2. Dikranyan Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Yalı, özgün cephe mimarisi ile Art Nouveau Üslubunun Boğaziçi'ndeki önemli örneklerindendir. Barillari ve Godoli, kompozitif şemaya sahip yalının 1. katında bulunan balkonu "geleneksel 'hayat'ın yeniden yorumlanması olarak nitelendirmektedirler. Bu düzen, cepheyi geri çekme ile vurgulanmış üç parçaya bölmektedir. Boğaz köylerinde bulunan evlerde sıkça rastlanan, yapının merkezinde konumlanan çıkmalar düşeyselliği vurgulamaktadır. İki veya üç katlı yapılarda genellikle bir balkon veya loca ile son bulan bu düzen, Dikranyan Yalısı'nda kubbe ile örtülmüş cihannümâ benzeri bir terasla tamamlanmıştır (Barillari ve Godoli, 1998: 204-209). Yapının deniz cephesi ve arka cephesi açıktadır. Yan cepheler komşu parsellerde bulunan yapılarla bitişiktir ve arada birer yangın duvarı bulunmaktadır. Yalının deniz cephesi süslemelerinde Avusturyalı mimar Joseph Maria Olbrich'in eserlerinden esinlenilmiştir. Dolayısıyla yapıda Secessione akımının etkilerinin görüldüğünü söylemek doğru olacaktır. Öyle ki yapının süsleme anlayışı, Jugendstil'in belirgin bir özelliği olan geometrik düzen içerisinde oluşturulmuş bitkisel bezemelerden oluşmaktadır (Batur, 1975: 152). İstanbul'da

Olbrich'in süslemelerinin benzerlerini yansıtan yapılara Arnavutköy, Büyükada ve Yeşilköy'de de rastlanmaktadır (Şekil 5.110) (Şekil 5.111) (Şekil 5.112).

Şekil 5. 110: Arnavutköy, Dulkadiroğulları Sokak No: 4 dış görünümü (Barillari ve Godoli, 1998: 202)
Şekil 5. 111: Yeşilköy, Kadri İlkay Caddesi No: 19 dış görünümü (Barillari ve Godoli, 1998: 206)

Şekil 5. 112: Büyükada, Kadıyoran Caddesi No: 3 süsleme örneği (Barillari ve Godoli, 1998: 198)

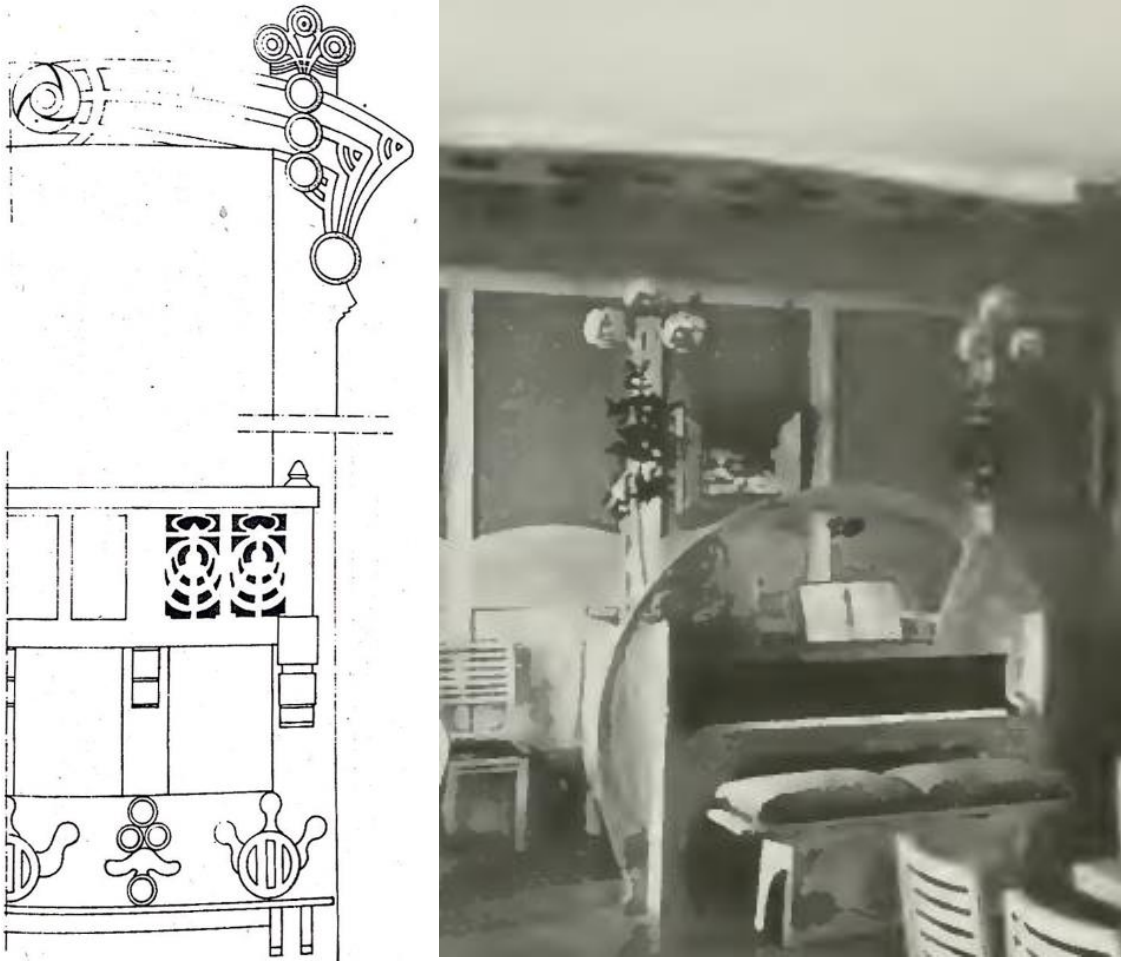
Zemin kat pencere eteği süslemeleri, 1. kat pencere çerçevelerinin üst bölümünde bulunan süslemeler ile benzerlik göstermektedir. Batur'a göre pencere ve çerçevesi üzerinde bulunan süslemeler "at nalı" biçimini oluşturmaktadır ve bu düzenleme, doğa ile mimarinin yeni bir konsept altında birleşimini simgelemektedir (Batur, 1975: 152). Bu saplı tomurcuk motiflerinin benzerleri Fatih'te Vlora Han yapısının cephesinde ve Kadıköy Cemil Topuzlu Caddesi'nde bulunan bir ahşap evin pencerelerinde de görülmektedir (Şekil 5.113) (Şekil 5.114). Çerçevenin üst bölümünde bulunan beş figür; cephede ağırlıklı olan tomurcuk motiflerinden ve dairesel çerçeveden saçılan üç bölüme ayrılmış bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Zemin katta bulunan giriş kapısının ise aynalarında soyutlanmış dal ve tomurcuk motifleri bulunmaktadır. Üst bölümde ise iç içe geçmiş dairesel figürler vardır (Tablo 5.58)

1. kat giyotin pencereleri üç bölümden oluşmaktadır ve üzerlerinde bulunan süslemeyi oluşturan çiçek sapları; üç sıra hâlinde pencere çerçevesinden çıkarak ortadaki soyutlanmış gül motifinde buluşmaktadırlar. En üst bölümde bulunan üç saplı tomurcuk motiflerinin benzerleri ise yine Olbrich'in Viyana'daki bir müzik evi projesinin dekorasyonunda görülmektedir (Şekil 5.115) (Şekil 5.116). At nalı biçimi bu pencere çerçevelerinde de görülmektedir. Pencere eteğinde iç içe geçmiş oyma dairelerden oluşan motifler bulunmaktadır. Bu bölümün altında bulunan kayıtlar, pencereleri aşağı kat pencereleri ile birleştirmektedir. Bu şekilde cepheye bir anıtsallık katılmak istenmiştir (Ciner, 1982: 61).

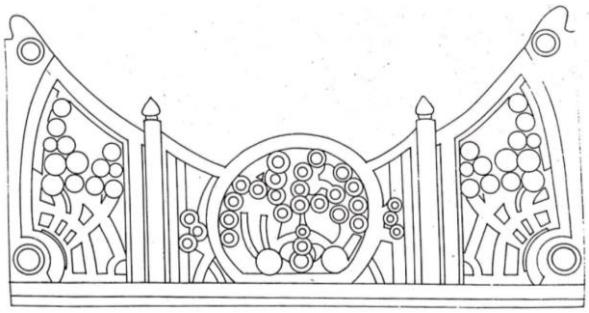

Şekil 5. 113: Vlora Han dış cephe görünümü (URL 42)
Şekil 5. 114: Kadıköy, Cemil Topuzlu Caddesi'nde bulunan ahşap ev (Barillari ve Godoli, 1998: 188)

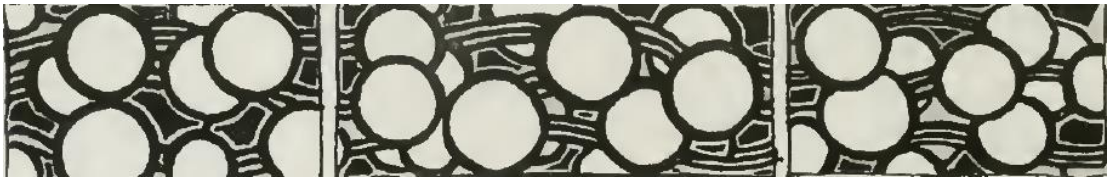
Şekil 5. 115: Dikranyan Yalısı 1. kat pencere çerçevesi süsleme detayları (Ciner, 1982: 153)
Şekil 5. 116: Olbrich'in Viyana'daki bir müzik evi projesinden detaylar (Olbrich, 1904: 64)

Yapının merkezinde konumlanan; iki giyotin pencere ve bir kapının bulunduğu 1. kat balkon bölümü, cihannümâ bölümünde olduğu gibi alınlık ve parapetlerle kafes biçiminde sarılmıştır (Şekil 5.117). 1. kat pencere eteklerinde ve güvercinlik destekçelerinde karşılaşılan iç içe geçmiş oyma daire motifleri, bu balkonun ön alınlıklarında da bulunmaktadır. Yan alınlıklarda ise iç içe geçmiş çiçek sapları üstte tomurcuk motifleri ile sonlanmaktadır. Balkonun ön cephesinde sol ve sağ parapetler neredeyse simetrik şekilde düzenlenmiş, yine iç içe geçmiş sapların tomurcuk motiflerine bağlanmasıyla oluşmaktadır. Aynı parapetler balkonun yan cephelerinde de bulunmaktadır. Ön cephede ortada bulunan parapette, dairesel bir çerçeve içerisinde tomurcuk motifleri, düzensiz şekilde dağıtılmıştır. Balkon altında ise iç içe geçmiş dörtgenlerden oluşan süsleme düzeninin ortasında bir çiçek figürü bulunmaktadır.

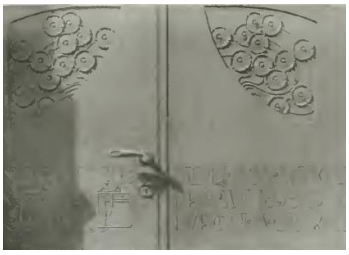

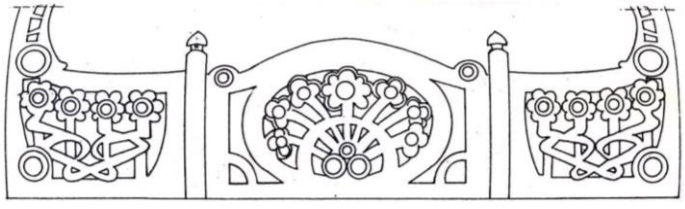
Şekil 5. 117: Dikranyan Yalısı 1. kat balkon bölümü parapet süslemesi detayları (Ciner, 1982: 94)

2. kat orta bölümde bulunan cihannümâ; "treillage" olarak da bilinen, balkonu kafes şeklinde saran alınlıkları, parapetleri ve çatı saçaklarını taşıyan furuşlarda bulunan süslemeleriyle Olbrich'in süsleme anlayışının yeniden yorumlanışının bir örneğidir (Şekil 5.98) (Şekil 5.100) (Şekil 5.101). Boyutları bir düzen içerisinde büyüyüp küçülen tomurcuk öğeleri, çapraz çiçek sapları ile birbirlerine kenetlenmektedir. Parapet bölümünün sağ ve sol bölümlerinde çiçek sapları geometrik biçimlerde şekillenerek çiçek figürleriyle birleşmektedir. Orta bölümde ise eliptik bir çerçeve içerisinde saplı tomurcuk öğeleri çiçek figürleriyle birleşmektedir.

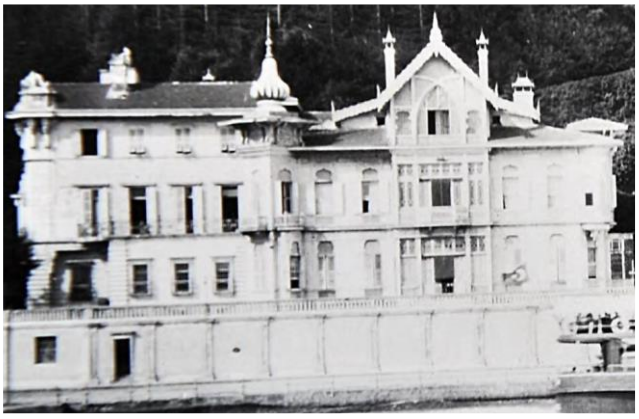
Şekil 5. 118: J. M. Olbrich'in tasarımlarına ait süslemelerden bir örnek (Olbrich, 1904: 28)

Şekil 5. 119: Friedmann Villası'ndan bir kapı süslemesi örneği (Olbrich, 1904: 46)
Şekil 5. 120: Cihannümâ bölümü parapet süslemesi detayları (Ciner, 1982: 94)

2. kat cihannümâ bölümü üzerinde dam üzeri Art Nouveau Üslubunun açık örneği bir soğan kubbe bulunmaktadır. Soğan kubbenin örnekleri D'Aronco'nun Tarabya Huber Köşkü ve Haydarpaşa Askeri Tıp Okulu yapılarında da görülmektedir (Şekil 5.121) (Şekil 5.122).

Şekil 5. 121: Huber Köşkü deniz cephesi görünümü (Cumhurbaşkanlığı Arşivi) (Tüfekçi, 2015, 98)
Şekil 5. 122: Haydarpaşa Askeri Tıp Okulu yapısı (URL 43)

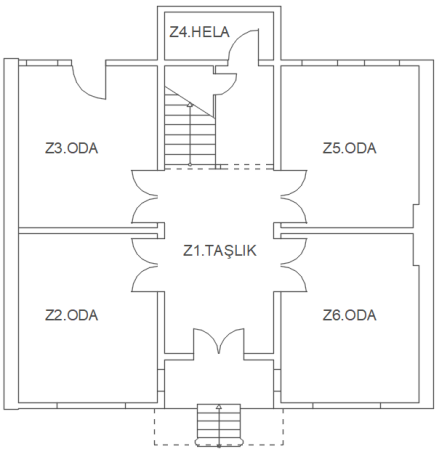
2. kat cihannüma bölümünün sağında ve solunda çatı katı odalarının güvercinlikleri bulunmaktadır. Bu öğelerin pencerelerinin üst bölümü, tüm cephede egemen olan dairesel motiflerle uyumlu olacak şekilde yuvarlaktır. Güvercinliklerin destekçelerinde iç içe geçmiş oyma daireler bulunmaktadır.

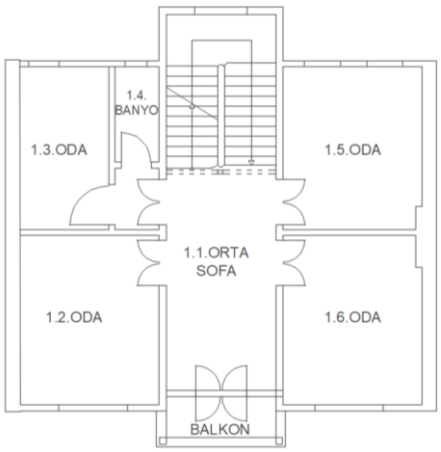
Yalının arka cephesi, deniz cephesine göre sade bir görünüme sahiptir. Bu cephenin orta bölümü ön cephede olduğu gibi öne doğru çıkma yapmaktadır. Düşey vurgulu bu detay, arka cepheye kısmen hareket katmaktadır.

Yalı özgün iç mekânda orta sofalı Türk evi planına sahiptir: zemin katta üç oda, taşlık ve mutfak bulunmaktadır (Şekil 5.104). Z1, Z2 ve Z6 mekânlarının tavanları süslemelidir (Şekil 5.107). Yapının orta aksında bulunan merdiven sistemi ile 1. kata ulaşılmaktadır. 1. katta orta sofa çevresinde dört oda, bir banyo ve balkon bölümü bulunmaktadır (Şekil 5.105). 1.1, 1.2, 1.5. ve 1.6 mekânlarının tavanları süslemelidir. 2. katta (çatı katı) ise orta sofa çevresinde iki oda, bir helâ ve cihannümâ bölümü bulunmaktadır (Şekil 5.106). Her katta merdiven sistemini sofadan ayıran camekânlı

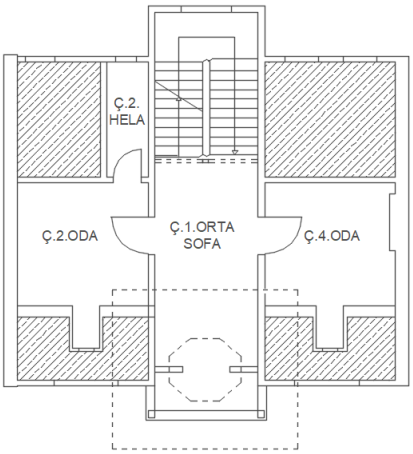
bölücüler bulunmaktadır. Yalnızca Z1 mekânındaki Art Nouveau Üsluplu bölücünün özgün detaylarına ulaşılabilmiştir (Şekil 5.108).

Orhan Erdenen'in yalının özgün iç mekânına dâir aldığı notlarda: Z6 mekânının tavanında eskiden branda üzerinde altın yaldızlı piknik resimleri bulunduğundan, ancak zamanla harap olduğundan bahsetmektedir (Erdenen, 2006: 97). Aynı odanın duvarlarında bulunan süslemelerde: dikdörtgen çerçeve içerisinde bitkisel süslemeler, ortalarında ise birer manzara resmi bulunmaktadır (Şekil 5.109).

Şekil 5. 123: Dikranyan Yalısı özgün zemin kat planı (Restitüsyon raporları doğrultusunda çizilmiştir)
Şekil 5. 124: Dikranyan Yalısı özgün 1. kat planı (Restitüsyon raporları doğrultusunda çizilmiştir)

Şekil 5. 125: Dikranyan Yalısı özgün 2. kat planı (Restitüsyon raporları doğrultusunda çizilmiştir)
Şekil 5. 126: Dikranyan Yalısı Z6 mekânı tavan süslemesi (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 5. 127: Dikranyan Yalısı Z1 mekânı süslemeli camekân bölüm (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 5. 128: Dikranyan Yalısı restorasyon öncesi Z5 mekânı güneydoğu cephesi duvar resimleri
Şekil 5. 129: Dikranyan Yalısı restorasyon öncesi Z5 mekânı güneybatı cephesi duvar resimleri

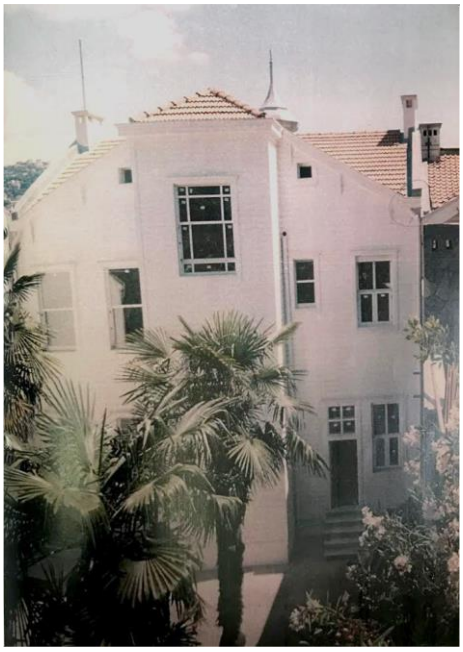
5.7.3. Dikranyan Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Dikranyan Yalısı mevcut görünümünü 2001 yılında tamamlanan restorasyon çalışması sonrasında almıştır. Yapının deniz cephesine dâir ulaşılabilen eski fotoğraf 1970'li yıllara aittir. Bu fotoğraf üzerinden deniz cephesi karşılaştırmaları yapılabilmektedir. Arka cephe için yapılan araştırmalarda ise 1992 ve 1999 yılı fotoğraflarından yararlanılmıştır.

1926 yılı Rumeli Ciheti haritasında Dikranyan Yalısı'nın bulunduğu yapı grubunda bulunan diğer yapıların korunamamış olduğu görülmektedir. Mevcut yapılar 20. yüzyıl içerisinde inşa edilmiş, koruma dâhilinde değildirler. Bu yapıların zemin katları genellikle ofis veya ticari işlevli olarak kullanılmaktadır. Yalının doğusunda (solunda) bulunan yapı -veya yapı grubu- mevcutta ayakta değildir. Prof. Dr. Turhan Bayçu & Orhan Bayçu Sahilhânesi ise haritada görüldüğü konumda korunmuştur.

1926 yılında yalının tek girişi Çayırbaşı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. 1980'li yıllarda gerçekleştirilen kazıklı yol çalışması sonrası yalının leb-i deryâ özelliği kaybolmuştur (Şekil 5.20) (Şekil 5.21).

Şekil 5. 130: Dikranyan Yalısı deniz cephesi görünümü (Özgül, 2019)
Şekil 5. 131: Dikranyan Yalısı restorasyon sonrası arka cephe görünümü (İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi)

Restorasyon sırasında kazılan deniz cephesinin ön bölümünde; zemin katın altında iki havalandırma penceresi bulunmuştur. Bu pencerelerden anlaşıldığı üzere yalının özgün kotları kaldırımın zamanla yükselmesiyle değişmiştir. Yalı, betonarme perde temele yapılan eklemelerle özgün subasman kotuna yükseltilmiştir. Ancak havalandırma pencereleri açılmamıştır (Tablo 5.62).

Zemin kat pencere çerçevelerinin altında bulunan motiflerde 1990'lı yılların başlarında zedelenmeler görülmektedir. Restorasyon çalışması ile bu katta kapı ve pencerelerde bulunan tüm süslemeler özgün biçimlerine uygun şekilde onarılmıştır (Tablo 5.58).

1. kat giyotin pencereler ve çevrelerinde bulunan süslemeler mevcutta özgün görünümlerindedirler. Pencerelerin önünde ise birer modern kepenk sistemi vardır (Tablo 5.59).

1. kat balkon bölümünde bulunan süslemelerin tamamının 1997 yılı fotoğraflarında harap halde olduğu görülmektedir. Ön cephede sağ alınlık, sol ve orta bölüm parapetleri yok olmuştur. Mevcut cephe 1970'lere ait görünümle karşılaştırıldığında bu süslemelerin restorasyon sonrası özgün biçimine uygun şekilde onarıldıkları görülmektedir (Tablo 5.59).

1. kat balkon altında bulunan furuşlar, cihannümâ bölümünde saçak altlarında bulunanlara benzemektedir. Ancak balkonun uç bölümüne dayanan üst kısımda detay farklılıkları vardır. Bu öğenin de en büyük hasarı 1990'lı yılların ortalarında gördüğü anlaşılmaktadır. Restorasyon sonrası bu öğenin görünümü cihannümâ bölümünde bulunan furuşlarla birörnek olacak şekilde değiştirilmiştir (Tablo 5.59).

1. kat balkon altında bulunan çiçek figürünün mevcut görünümü 1992 yılı görünümüyle uyuşmakta, ancak dörtgen çıtalamaların sayısında değişim görülmektedir (Tablo 5.60).

Cihannümâ bölümünde bulunan fonksiyonel süsleme elemanları, 1997 yılı görünümündeki kısmî kayıplarının ardından restorasyon sonrası özgün görünümlerini yeniden kazanmışlardır (Tablo 5.61).

2. katta bulunan güvercinliklerden soldaki, 1990'lı yıllarda yataydan uzaklaşmıştır. Restorasyon sonrası bu kısım özgün formuna getirilmiştir. Mevcutta bu güvercinliklerin pencerelerinin önünde kepenkler bulunmaktadır (Tablo 5.61).

Yapının en üst bölümünde bulunan soğan kubbe, 2001 yılı restorasyonunda sağlam olmayan çatı konstrüksiyonundan ayrılarak korunmuştur. Onarım sonrası özgün görünümündedir (Tablo 5.61).

Yalının arka cephesine: 1950'li yıllarda apartman olarak kullanıldığı dönemlerde betonarme bir helâ bölümü eklenmiştir. Cephede çıkma yapan bu bölümün üzeri merdivenlerle çıkılan küçük bir teras gibi kullanılmıştır. Cephede ayrıca bazı giyotin pencereler kanatlı doğramalar ile değiştirilmiştir. 2001 yılı restorasyonu sonrası muhdes betonarme bölüm kaldırılmış, tüm pencereler özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir. Ancak mevcut cephede ahşap kaplamaların sayısı özgün görünüm ile uyuşmamaktadır (Tablo 5.63).

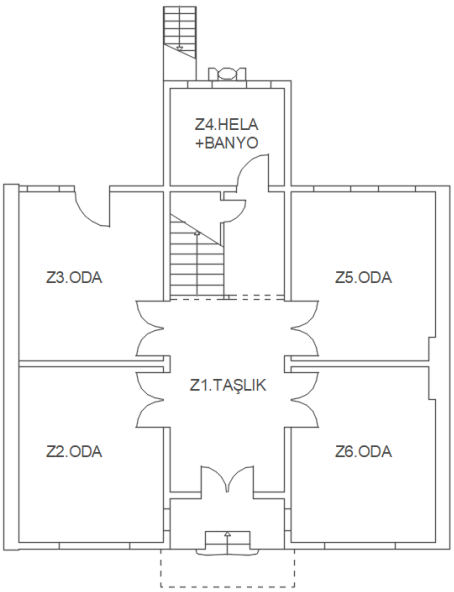
Yalının güneydoğu cephesinde bulunan yangın duvarı, 1992 yılında yan parselde yapılan inşaat esnasında çökmüştür (Şekil 5.111). 1997 yılı fotoğrafından duvarın yan parseldeki inşaatın bitimi ile yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

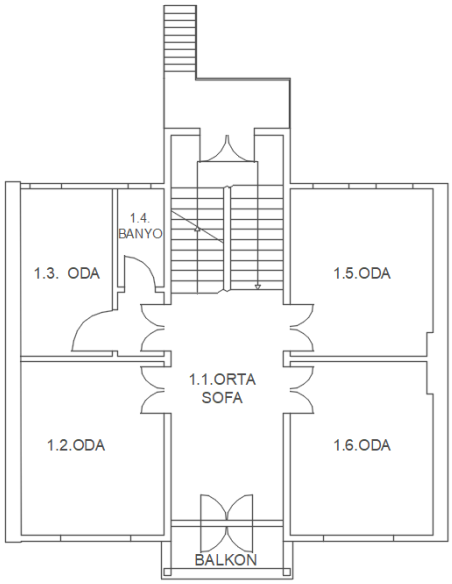

Şekil 5. 132: Dikranyan Yalısı, 1992 yılında yan parseldeki inşaat sırasında yıkılan yangın duvarı

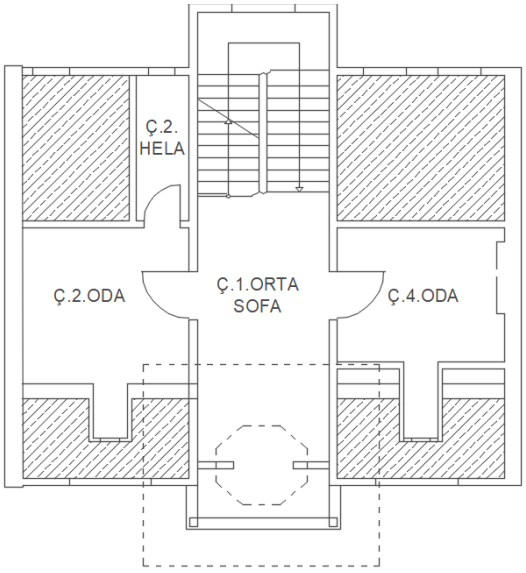
1950'li yıllarda apartman şeklinde kullanılan yalının bu yeni işlevi ile iç mekânında da değişimler olmuştur. Özgün mutfak mekânının üzerine denk gelen odalar mutfağa dönüştürülmüştür. Yalının arka cephesine merdiven sahanlığı altından girilen

betonarme bir helâ bölümü eklenmiştir. Yalı, 1969 yılında yeni sahibi tarafından satın alındıktan sonra 1971 yılına kadar tadilattan geçirilmiştir. Bu tadilatta yapının özgün detayları büyük ölçüde korunmuştur. Yok olan kısımlar ise mevcut bölümlerin detaylarına bakılarak yenilenmiştir. Zemin katta sonradan eklenen helâ bölümüne duş eklenmiş, çatı katında sonradan oluşturulan mutfak bölümü ise yeniden odaya dönüştürülmüştür (Şekil 5.112). Ç4 mekânının güvercinlik tarafında bulunan duvarı öne alınmıştır (Şekil 5.114). Bu onarımlardan birkaç yıl sonra yalının arka bölümünde yangın çıkmıştır. Yanan mutfak bölümü onarılmıştır. Son olarak 2001 yılı restorasyonu ile yalı, özgün plan şemasına dönmüştür. Zemin kata sonradan eklenen betonarme banyo bölümü kaldırılmıştır (Şekil 5.104). Erdenen'in notlarında Z5 mekânı tavanında bulunduğundan bahsedilen branda üzeri altın yaldızlı piknik resimleri mevcutta bulunmamaktadır. Oda duvarlarında bulunan manzara resimlerinin şemaları çıkarılarak aslına uygun şekilde yenilenmiştir.

Şekil 5. 133: Dikranyan Yalısı bozulmuş zemin kat planı (Özgül, 2020)
Şekil 5. 134: Dikranyan Yalısı bozulmuş 1. kat planı (Özgül, 2020)

Şekil 5. 135: Dikranyan Yalısı bozulmuş çatı katı planı (Özgül, 2020)

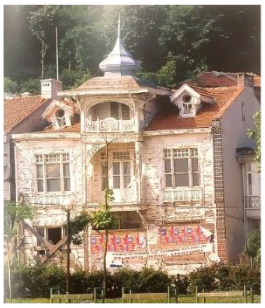
5.7.4. Değerlendirme

19. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Dikranyan Yalısı, yoğun süslemeli deniz cephesiyle Boğaziçi Art Nouveau mimarlığının önemli bir örneğidir. Yalının deniz cephesi; Avusturyalı mimar Joseph Maria Olbrich'in tasarımlarını anımsatan, dairesel öğelerin çoğunlukta olduğu bir bezeme düzenine sahiptir. Cephede özellikle tomurcuk, çiçek sapı, soyutlanmış dal gibi motiflere sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca çeşitli çiçek motifleri ile iç içe geçmiş dairesel oyma bezemeler yapının cephesinde bir üslup birliği içerisindedir.

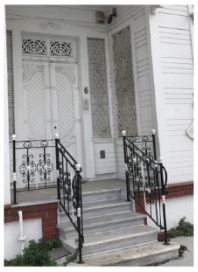
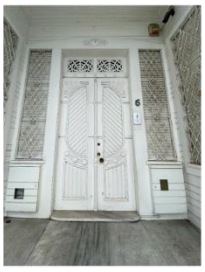
Yalı 1950'li yıllarda apartman olarak kullanıldığı dönemde iç mekânda bazı değişiklikler yaşamıştır. Zemin kat merdiven sahanlığı arkasına betonarme bir helâ bölümü eklenmiş, oda fonksiyonlarında değişiklikler yapılmıştır. 1969-1971 yılları arasında yeni sahibi tarafından bir tadilattan daha geçirilen yalının 2001 yılında restore edilmeden önce harap durum olduğu anlaşılmaktadır. Afife Batur'a göre 1920'lerde yıkılarak yeniden inşa edilen yalının 1970 yılı fotoğrafı ve restorasyon raporlarından ulaşılan bilgilerle özgün görünümü hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

2001 yılı restorasyonunda deniz cephesinde zemin katın altında yer alan havalandırma pencerelerinin bulunduğu subasman bölümünün açığa çıkarılması ile yalı özgün kotlarına dönmüştür. Arka cephede muhdes betonarme bölüm kaldırılmıştır. Sonradan kanatlı hâle getirilen doğramalar özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir. Mevcut cepheler, özgün görünümleri ile karşılaştırıldığında üsluplu öğelerin, pencere ve kapı biçimlerinin korunduğu anlaşılmaktadır. Ancak her iki cephede de ahşap kaplamalarının ve balkon altı süslemelerinin görünümlerinde değişiklikler vardır. İç mekân özgün plan şemasına uygun şekilde onarılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde mevcut yapı, deniz cephesinde özgün Art Nouveau Üslubunu ve arka cephe görünümünü büyük ölçüde korumaktadır.

Tablo 5. 57: Dikranyan Yalısı genel yapı özellikleri ve deniz cephesi görünümü

<table>
<tr><th colspan="4">Deniz Cephesi</th></tr>
<tr><th>1970'ler (Balcı, 1980: 67)</th><th>1992 (İ. III N. K. K. Arşivi)</th><th>1997 (Belge, 2007: 71)</th><th>2019 (Özgül, 2019)</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><th colspan="4">Genel Yapı Özellikleri</th></tr>
<tr><td colspan="4">1895 yılında inşa edilen yalının mevcutta ayakta olan kütlesi 1920'lere aittir. Boğaziçi'ndeki Art Nouveau çalışmalarının önemli bir örneği olan yalı, sahilde yapılan deniz doldurma çalışmaları ile "leb-i deryâ" özelliğini yitirmiştir. Cephede simetrik bir düzen hâkim olmasına rağmen balkon yapısı ve çatı saçağının etkisi ile dinamik bir düzen sağlanmıştır. Özellikle pencere kasalarında, parapet ve alınlık süslemelerinde Avusturyalı mimar J. M. Olbrich'in çalışmalarından esinlenilmiştir.</td></tr>
</table>

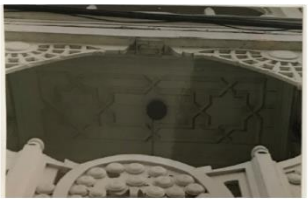
Tablo 5. 58: Dikranyan Yalısı deniz cephesi zemin kat karşılaştırmaları

<table>
<tr><th>1970’ler</th><th>1992</th><th>2019</th><th colspan="2">Zemin Kat Pencereler</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td colspan="2">Üç kanatlı ahşap giyotin pencerenin kasalarını çevreleyen Art Nouveau Üsluplu süslemeler üzerinde 1990’lı yılların başlarında bozulmalar olduğu görülmektedir. Restorasyon çalışması ile bu öğeler özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır. Pencere önünde ise bir yeni kepenk sistemi bulunmaktadır.</td></tr>
<tr><th>1970’ler</th><th>1992</th><th colspan="2">2019</th><th>Ana Giriş ve Kapı</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td>Kapının iki yanında bulunan tekli ahşap giyotin pencereler önünde mevcutta kepenk sistemi ve demir korkuluklar bulunmaktadır.
1970’lerde tek basamak ile ulaşılan giriş bölümü, bodrum kat havalandırma pencerelerinin restorasyon sonrası ortaya çıkarılmasıyla beş basamak ile ulaşılır hâle getirilmiştir. Kapı üzerinde bulunan süslemeler korunmuştur.</td></tr>
<tr><th>1992</th><th>1997</th><th>2019</th><th colspan="2">Balkon Altı Furuşlar</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td colspan="2">Art Nouveau Üsluplu furuşların 1990’lı yıllardaki fotoğraflarıyla mevcut görünümleri karşılaştırıldığında balkonun ucuna dayanan üst bölümde detay farklılığı görülmektedir.</td></tr>
</table>

Tablo 5. 59: Dikranyan Yalısı deniz cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1970'ler	1992	1997	2019	1. Kat Pencereler
				Ahşap üçlü giyotin pencere detayları ile pencere çerçeveleri ve eteklerinde bulunan Art Nouveau Üsluplu bitkisel süslemelerin özgün biçimleri ile korunduğu görülmektedir. Mevcutta pencerelerin önünde yeni bir kepenk sistemi vardır.
1970'ler	**1992**	**1997**	**2019**	**1. Kat Balkon**
				1970'li yıllara ait fotoğrafta Art Nouveau Üsluplu alınlıkların ve balkon parapetlerinin 1997 yılı görünümünde belirli kısımlarının yok olduğu görülmektedir. Bu kısımlar özgün görünümlerine uygun şekilde tamamlanmıştır.
1992	**1997**	**2019**	**1. Kat Balkon Yan Alın**	
			1992 yılına ait fotoğrafta Art Nouveau Üsluplu alınlık ve parapet öğelerinin özgün görünümü yansıttığı görülmektedir. Ancak 1997 yılı fotoğrafında bu öğelerde, balkon elemanlarında ve balkon strüktüründe bozulmalar vardır. Restorasyon sonrası bu öğeler özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır.	

Tablo 5. 60: Dikranyan Yalısı deniz cephesi balkon bölümü karşılaştırmaları

1992	2019	Balkon Altı Kaplama ve Süslemesi
		Mevcutta çıkma altında bulunan ahşap kaplamaların sayısında azalma görülmektedir.
1992	**2019**	**1. Kat Balkon Tavanı**
		Mevcutta süslemelerin boyutları, 1992 yılı görünümünden daha küçüktür.

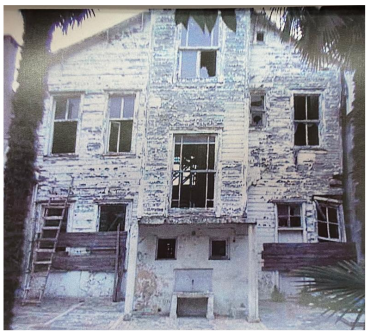
Tablo 5. 61: Dikranyan Yalısı deniz cephesi 2. kat ve çatı detayı karşılaştırmaları

1970'ler	1992	Restorasyon Aşaması	2019	Soğan Kubbe
				Yalının cihannümâ bölümü üzerinde bulunan soğan kubbe, 2001 yılı restorasyonunda çatıdan ayrılarak korunmuş ve özgün konumuna yerleştirilmiştir.
1970'ler	**1992**	**1997**	**2019**	**Güvercinlikler**
				Sol güvercinlik 1990'lı yıllarda giderek yataydan uzaklaşmış, ancak restorasyon sonrası özgün konumuna getirilmiştir. Mevcutta pencerelere bir de kepenk
1970'ler	**1992**	**1997**	**2019**	**Cihannümâ Bölümü**
				1997 yılında özellikle furuşların ciddi hasar gördüğü görülmektedir. Restorasyon sonrası furuşlar da dâhil olmak üzere tüm Art Nouveau etkileri yansıtan öğeler özgün görünümlerindedir.

Tablo 5. 62: Dikranyan Yalısı deniz cephesi ahşap kaplama ve bodrum kat karşılaştırmaları

1970'ler	1992	1997	2019	Ahşap Kaplama
				Yapının ahşap kaplamalarının 1970'li yıllara ait fotoğrafta görünen düzeni zaman içerisinde bozulmalara uğramış ve mevcut görünümde özgünden
1970'ler		**2019**		**Havalandırma Pencereleri**
				Restorasyon sonrası ortaya çıkarılan havalandırma pencereleri mevcut cephede kapalı hâlde bulunmaktadır.

Tablo 5. 63: Arka cephe genel görünümü ve karşılaştırmaları

<table>
<tr><th colspan="3">Arka Cephe</th></tr>
<tr><th>1992 (İ. III N. K. K. Arşivi)</th><th>1999 (İ. III N. K. K. Arşivi)</th><th>Restorasyon Sonrası
(İ. III N. K. K. Arşivi)</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="3">Genel Görünüm ve Ahşap Kaplamalar</td></tr>
<tr><td colspan="3">Arka cephe deniz cephesine göre yalın bir görünüme sahiptir. Merdiven sisteminin bulunduğu orta bölüm cephede çıkma yapmaktadır. 1992 ve 1999 yılı fotoğraflarında görülen hasarlı ahşap kaplamalar 2001 yılı restorasyonunda yenilenmiştir. Ancak kaplama sayısında değişim olmuştur.</td></tr>
<tr><th>1992</th><th>1999</th><th>Restorasyon Sonrası</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="3">Muhdes Betonarme Bölüm ve Lavabo</td></tr>
<tr><td colspan="3">Yapının katlara bölünerek apartman olarak kullanıldığı 1950’li yıllarda zemin kat merdiven bölümünün arkasına betonarme bir helâ bölümü eklenmiştir. 1971 yılı tadilatı sonrası bu bölüm banyo ve helâ olarak yenilenmiştir. Arka cephede bu bölümün önüne – özgün iç mekân öğesi olduğu düşünülen- mermer bir lavabo yerleştirilmiştir. 1992 yılı fotoğrafında: 1950’li yıllarda betonarme bölümün üzerinde oluşturulan ufak teras ve bu terasa çıkan merdivenler görülmektedir. 1999 yılı fotoğrafında merdivenler yok olmuştur. 2001 yılı restorasyonunda muhdes betonarme bölüm ve mermer lavabo kaldırılmış, cephe özgün görünümüne dönmüştür.</td></tr>
</table>

5.8. Baras / Kibar Yalısı

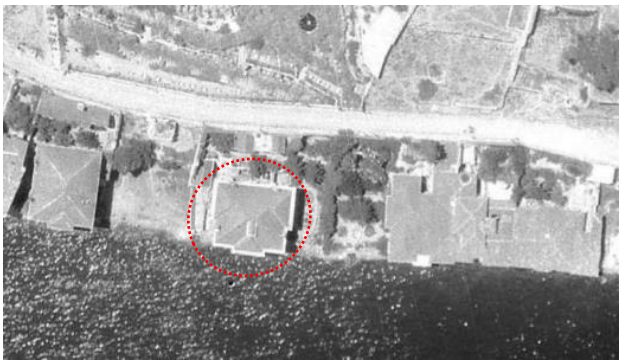
5.8.1. Yalının Tarihçesi

Şekil 5. 136: Baras Yalısı deniz cephesi, 1972 (Öztek Mimarlık Arşivi)

19. yüzyıl sonlarında inşa edildiği bilinen 130 koruma numaralı yalı, Baltalimanı Hisar Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yalının ilk sahipleri Haremeyne Mülhek Şevki Efendi ve Şerhi Hasan Efendi Vakfı'dır. Daha sonra iki defa el değiştiren yalı, 1953 yılında Nuri Baras tarafından satın alınmıştır. Yapı aynı tarihte bir de onarımdan geçirilmiştir. Orhan Erdenen'in notlarında Baras ailesinden alınan bilgilere göre yalıya 1963 ve 1972 yıllarında gemi çarpmıştır. 1963 yılında kaza sonrası deniz yönünde kayma ve çökmeler meydana gelmiştir. 1968 yılında yapının çeşitli kısımları betonarme olarak yenilenmiştir. 1972 yılındaki kaza sonrası ise yalının müştemilat binası yıkılmıştır. Bu yapı da daha sonra tamir edilmiştir (Erdenen, 2006: 328-329). Yalı 2007 yılında iş adamı

Eray Kapıcıoğlu tarafından satın alındığı dönemde her katta iki dâiresi bulunan bir apartman işlevindedir. 2010 yılında restorasyonu tamamlandıktan hemen sonra yalıyı iş adamı Ali Kibar satın almıştır.

Şekil 5. 137: 1930 yılı hava fotoğrafı, Baras Yalısı yakın çevresi (T.C. Millî Savunma Bakanlığı Arşivi)
Şekil 5. 138: Baras Yalısı ve yakın çevresi, 2019 (Google Earth)

5.8.2. Baras Yalısı Üslup Özellikleri ve Karşılaştırma Örnekleri

Orhan Erdenen'in notlarında yalının Neoklasik ve Neo-Barok Üslupları yansıttığı belirtilmektedir (Erdenen, 2006: 328). Öyle ki yalının net bir düzenle sıralanmış; dikdörtgen çerçeveli ve yarım dâire kemerli pencerelerden oluşan cepheleri açık bir biçimde Neoklasik Üslubu yansıtmaktadır. Neo-Barok Üsluba ise iç mekânda kalemişi bir tavan süslemesinde rastlanmaktadır. Yapının özgün görünümünde iç ve dış duvarları ahşaptır.

Yalının dört cephede de bulunan çıkmaları bir diğer Neoklasik örnek Esma Sultan Yalısı'nda olduğu gibi düşey vurguludur. Az çıkmalı ve gölgesiz kat silmeleri düşey vurguyu dengelemektedir. Çıkma üzerlerinde pencere sayısı fazla tutulmuştur. Pencereler kuzeydoğu (deniz) cephesinde çıkma üzerinde yarım dâire kemerlidir. Diğer tüm pencereler dikdörtgen çerçevelidir. Kuzeybatı ve Güneydoğu cephelerinde çıkmaların ikinci katında ahşap dikmeli balkonlar bulunmaktadır.

Yarım dâire kemerli pencerelerin örneklerine hem Neoklasik hem de Barok (dolayısıyla Neo-Barok) Üsluplu yapılarda rastlanmaktadır. Ancak pencerelerin Barok

Üsluba göre süslemesiz olması, bu yapının bir Neoklasik Üslup örneği olduğunu göstermektedir. Yeniköy'de Muvaffak Gören Yalısı deniz cephesinde ve Kara Todori Yalısı yol cephesinde benzer yarım dâire kemerli pencerelerin örneklerini görmek mümkündür (Şekil 5.139) (Şekil 5.140).

Şekil 5. 139: Muvaffak Gören Yalısı deniz cephesi (Özgül, 2019)
Şekil 5. 140: Kara Todori Yalısı yol cephesi yarım dâire kemerli pencereleri (Özgül, 2019)

Özgün eliböğründeler belirgin bir üslup yansıtmamaktadır. kuzeydoğu (deniz), kuzeybatı ve güneydoğu cephelerinde çıkma altlarında aynı eliböğründe detayları görülmektedir.

Yalının özgün ana girişi güneybatı cephesi 1. katındadır. Bu giriş kapısına ulaşım yol kotundan merdivenlerle inilerek ulaşılan köprü ile sağlanmaktadır. Bu cephe, pencere boyutlarının yer yer farklılaşması sebebiyle diğer cephelere oranla düzensiz kabul edilebilir.

Yapının özgün çatı düzeni beş birleşik kırma çatıdan oluşmaktadır. Çatı katında yapının merkez aksında deniz yönüne bakan bir güvercinlik bulunmaktadır.

1953 yılı satış ihalesi ilanında yalıdan: “Gayrimenkul Rumelihisarı’nda Baltalimanı asfaltı üzerinde Necip Bey Bağı karşısında denize nezareti, sağlam rıhtımı ve müzeyyen bahçesi olan ahşap yalıdır. Bina üç katlı olup tavan ve diğer satıhları nakışlı, kapı, pencere ve sair tahta aksamı yağlı boyalıdır. İçinde elektrik, su tesisatı ve bahçede sarnıcı vardır. Sofalar muşamba döşelidir. Üst katın orta sahanlığından bahçeye bir kapı ve köprü ile geçilir. Binanın üç tarafı kendi bahçesi ile çevrili olup bir de kayıkhânesi vardır. Zemin kat: zemini karosiman çini döşemeli geniş bir sofa üzerinde beş oda, bir mutbah, bir banyo, iki hela olup zemin kat iki kısım olarak da kullanılabilmektedir. Birinci kat: iki sofa, iki hela, beş odadan ibarettir. İkinci kat: iki sofa, bir hela, bir banyo ve beş oda ile bir mutbahtan ibarettir. Ayrıca çatı altı katı mevcuttur.” cümleleriyle bahsedilmiştir.

Orhan Erdenen’in notlarında 1953 yılında yalıyı harap hâlde iken satın alan Nuri Baras’ın yalının özgün görünümü ile ilgili: “Yalının ilk şekli (dâire dâire bölünmeden evvel) yukarı kat ve orta katın yarısı harem; orta katın yarısı ve alt kat selamlık idi. Haremin kapısı kuzeyde; selamlığın kapısı güneyde idi. Bahçe kapıları da kemerli idi. Bahçe setli ve çok bakımlı idi. Her katta 3 oda 1 sofa, hela vardı. Merdivenin dışında harap bir hamam vardı.” bilgilerini aktarmıştır.

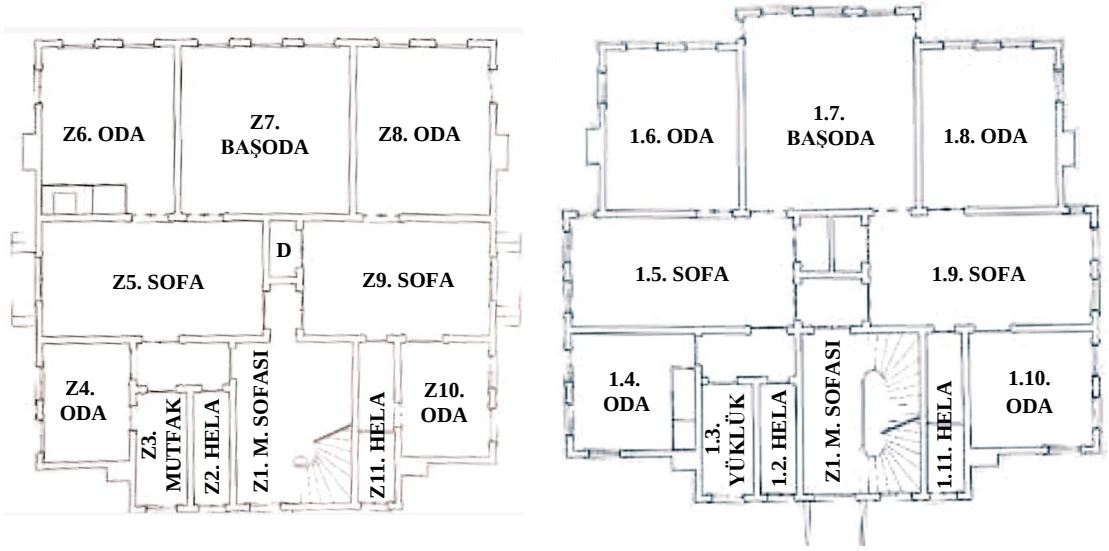
Özgün iç plan şemasında:

Zemin katta merdiven sofasından (Z1) karşılıklı birer sofa bölümüne (Z5) (Z9) giriş yapılmaktadır. Bu sofaların döşemeleri mozaik kaplıdır. Bu mekânlar haricinde zemin katta toplamda beş oda, iki helâ ve mutfak bölümleri bulunmaktadır. Z7 mekânının tavanında Neo-Barok Üsluplu kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Z9 mekânı içerisinde bulunan dolaptan bodrum kata inilmektedir. Bodrum kat havalandırma boşluğu niteliğindedir (Şekil 5.141).

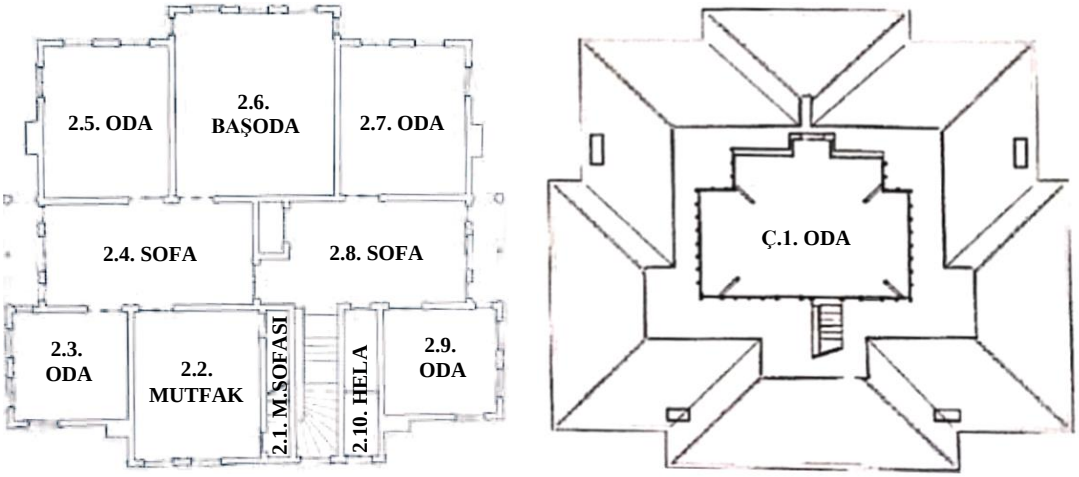
Ana giriş kapısının bulunduğu 1. katta merdiven sofasından (1.1) karşılıklı birer sofa bölümüne (1.5) (1.9) giriş yapılmaktadır. Bu mekânlar haricinde 1. katta beş oda, iki helâ ve bir yüklük bulunmaktadır (Şekil 5.142).

1. kattan ahşap merdiven ile ikinci kat sofa bölümüne (2.8) çıkılmaktadır. Bu bölümden diğer sofa mekânına (2.4) ve bir odaya (2.7) giriş bulunmaktadır. 2. katta toplamda beş oda, iki sofa, birer mutfak ve helâ vardır (Şekil 5.143).

Çatı katına çıkış ikinci kat mutfak bölümü (2.2) içerisinde bulunan merdivenler ile sağlanmaktadır. Bu katta deniz cephesine bakan güvercinliği olan tek bir mekân (Ç.1.) bulunmaktadır (Şekil 5.144).

Şekil 5. 141: Baras Yalısı zemin kat restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)
Şekil 5. 142: Baras Yalısı 1. kat restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)

Şekil 5. 143: Baras Yalısı 2. kat restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)
Şekil 5. 144: Baras Yalısı çatı katı restitüsyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)

5.8.3. Baras Yalısı Mevcut Durumu ve Özgün Mimari Özellikleri

Baras Yalısı mevcut görünümünü 2010 yılında tamamlanan restorasyon çalışması sonrasında almıştır. Yapının cephelerine dâir ulaşılabilen en eski fotoğraflar 1965, 1972 ve 1987 yıllarına aittir. Bu fotoğrafların yanında restorasyon öncesi görünümler de iç mekân ve cephe karşılaştırmaları için kaynak olarak kullanılmıştır; ancak yalının çeşitli bölümleri bu tarihlerde özgün görünümlerinden uzaktır. Dolayısıyla yazılı kaynaklar restorasyonun incelenmesi konusunda yol gösterici olmuştur. Yakın çevre incelemelerinde ise 1930 yılı hava fotoğraflarından yararlanılmıştır.

1930 yılı hava fotoğrafında yalının güneybatısında (sağında) görülen ilk yapı Posta Nazırı Hasip Paşa Yalısı'dır. Fotoğrafta görülen yalı sırasında mevcutta Baras Yalısı ile birlikte yalnızca bu yapı korunabilmiştir. Diğer parsellerde bulunan yapılar yıkılmış; yerlerine betonarme apartmanlar inşa edilmiştir. 1930 yılında sahil yolunun iç kısmının yeşil alan olduğu görülmektedir. Mevcutta sahil yolu boyunca bu parsellerde yapılar inşa edildiği görülmektedir.

Şekil 5. 145: Baras Yalısı deniz cephesi görünümü, 2010 (Öztek Mimarlık Arşivi)
Şekil 5. 146: Baras Yalısı kuzeybatı ve güneybatı cephesi görünümleri, 2010 (Öztek Mimarlık Arşivi)

Yalının cepheleri 1953 yılında gerçekleştirilen onarım sonrası sıvalıdır. Bazı bölümler ise 1968 yılında betonarme ve kâgir olarak yenilenmiştir. Restorasyon sonrası

doğramalar yeniden özgün beyaz renklerindedir. 2010 yılı restorasyonuyla tüm iç ve dış yapısal elemanlar özgün ahşap görünümlerine uygun biçimde onarılmıştır. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renklerinin farklı olduğu görülmektedir.

Kuzeydoğu (deniz) cephesinde:

Tüm zemin kat pencereleri 1953 yılı onarımında kanatlı biçimde değiştirilmiştir. Özgün cephede bulunmayan iki kapı açılmıştır. Kapılara üçer basamak ile ulaşılmaktadır. 2010 yılı restorasyonu ile ahşap pencereler özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir. Sıva sökümü sonrası ortaya çıkan özgün pervazlar cepheye işlenmiştir. Sonradan eklenen kapılar kaldırılarak yerlerine giyotin pencereler özgün konumlarında yerleştirilmiştir.

1. ve 2. katların her birinde; beşi çıkma üzerinde yarım dâire kemerli, dördü dikdörtgen çerçeveli toplam dokuz ahşap giyotin pencere 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilmiştir. 2007 yılı fotoğraflarında pencerelerin bu döneme kadar kanatlı olarak ulaştığı görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu sonrası tüm pencereler özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir. Çıkma pencerelerinin yarım dâire kemerli üst bölümleri ise aradan kayıt geçirilerek iki bölüme ayrılmıştır. Çıkma altında bulunan eliböğründeler mevcutta özgün görünümlerindedir.

Birleşik kırma çatılar özgün biçimlerinde onarılmış ve çatı katında deniz cephesine bakan güvercinliğin üstündeki çatı sistemi yenilenmiştir.

Kuzeybatı cephesinde:

Zemin, 1. ve 2. katlarda cephenin en solunda bulunan pencereler, 1953 yılı onarımında kapatılmıştır. Onarımın yapıldığı dönem yalının sahibi olan Nuri Baras, bu pencerelerin yağmur ve soğuk aldıkları gerekçeleriyle kapatıldığını belirtmiştir. 2010 yılı restorasyonuna kadar pencerelerin üzerleri sıvalıdır. Restorasyon öncesi sıva sökümünde özgün yerleri ve pervazları tespit edilen özgün giyotin pencereler, mevcut cephede yerlerindedir.

Zemin katta özgünde iki ahşap giyotin pencerenin bulunduğu sağ bölümde 2010 yılı restorasyonunda giyotin pencerelerden birinin yerinde iki basamak ile ulaşılan bir giriş kapısı oluşturulmuştur. Yapının özgün cephesinde bu kapı mevcuttur. Kapının göbek detayları yalının özgün kapı detayları ile aynıdır. 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilen sağ pencere, mevcutta özgün giyotin biçimindedir.

1. kat çıkma bölümünde bulunan toplamda altı giyotin pencere, 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilmiş ve 2010 yılı restorasyonuna kadar bu şekilde kalmıştır. Restorasyon sonrası tüm pencereler özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir.

2. kat çıkma bölümünde bulunan özgün ahşap dikmeli balkon, 1990'lı yıllara kadar demir, bu dönemden sonra ise PVC doğramalar ile kapatılmıştır. 2010 yılı restorasyonu sonrası bu sonradan ekleme doğramalar kaldırılmış, ahşap dikmeler ortaya çıkarılmıştır. Çıkmanın sağında bulunan iki giyotin pencere 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilmiş, 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün görünümlerinde yenilenmiştir.

Güneybatı cephesinde:

Zemin katta 2007 yılı fotoğrafında bir giriş kapısı ve üç küçük pencere görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu ile kapının sağında ve solunda bulunan pencereler özgün görünümlerinde onarılmıştır. Kapının ve en solda bulunan pencerenin yerlerinde ise giyotin pencereler bulunmaktadır.

1. kat orta bölümde: 2007 yılı fotoğrafında yapıya sonradan eklenen (1968 yılı onarımında) betonarme taşıyıcı sisteme sahip bir köprü ile ulaşılan yalının ana giriş kapısı ve iki yanında toplamda dört küçük pencere bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonu ile muhdes betonarme bölüm kaldırılmıştır. Cephede bulunan pencerelerden ikisi giyotine dönüştürülmüştür. Diğer pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır. 1. kat sol ve sağ bölümde bulunan pencereler 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilmiştir. Bu pencereler de özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir. Giyotin pencere önlerine kafes eklenmiştir. Özgün giriş kapısı korunmuştur. Ancak dış pervaz detaylarında farklılık vardır.

2. kat orta bölümünde (apartman hâlindeyken) 2007 yılı fotoğrafında yapıya sonradan eklenen (1968 yılı onarımında) betonarme taşıyıcı sisteme sahip bir balkon; balkona açılan iki kapı ve dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ikisi kare biçimli kanatlı, diğer ikisi ise giyotindir. 2010 yılı restorasyonu ile muhdes balkon kaldırılmış, balkon kapılarının yerine giyotin pencereler yerleştirilmiştir. 2007 yılı fotoğrafında görülen demir korkuluklu giyotin pencereler ise kapatılmıştır. Kare pencerelerden biri balkon kapıları gibi giyotin pencereye dönüştürülmüş, diğeri ise özgün görünümüne uygun şekilde onarılmıştır.

Güneydoğu cephesinde:

Özgünde üç ahşap giyotin pencerenin bulunduğu zemin katta 1953 yılı onarımı ile pencereler kanatlı hâle getirilmiştir. 2010 yılı restorasyonunda pencereler özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir.

1. kat çıkma bölümünde ve cephenin sağında bulunan toplamda yedi giyotin pencere, 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilmiş ve pencereler 2010 yılı restorasyonuna kadar bu şekilde kalmıştır. Restorasyon sonrası tüm pencereler özgün giyotin biçimlerinde yenilenmiştir.

2. kat çıkma bölümünde bulunan özgün ahşap dikmeli balkon, 2010 yılı restorasyonu sonrası cephenin ahşap detaylarının yeniden ortaya çıkarılması ile özgün görünümünü yeniden kazanmıştır. Restorasyon sonrası korkuluk detayları farklıdır. Çıkmanın solunda ve cephenin sağında bulunan toplamda üç giyotin pencere 1953 yılı onarımında kanatlı hâle getirilmiş, 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir.

Restorasyon çalışması ile iç mekânda: önceki onarımlarda betonarmeye dönüştürülen -ıslak hacimlerin ve hol bölümlerinin bulunduğu- bölümler özgün ahşap strüktürlerine dönmüştür. Betonarme olarak inşa edilen ana merdiven sistemi de özgün ahşap dönel sisteme uygun şekilde yenilenmiştir. Merdiven sofasına bir asansör eklenmiştir. İç mekânda eskimiş durumdaki tüm özgün kapılar temizlenip onarılarak özgün konumlarında kullanılmıştır. Özgün tavan detayları korunmuş, bazı tavanlara süsleme eklemeleri yapılmıştır. İç plan şemasında:

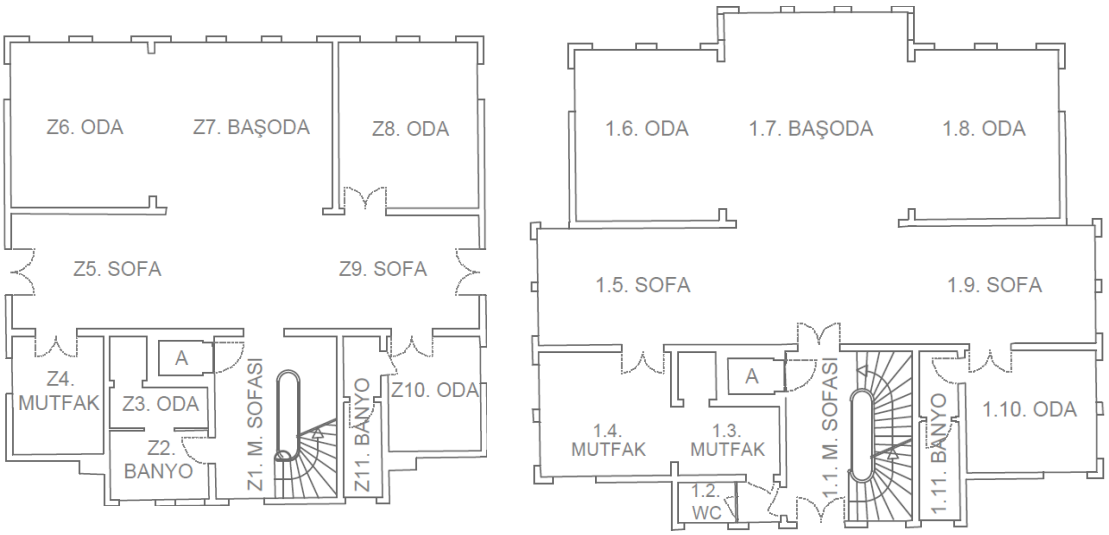
Zemin katta: sofa bölümleri (Z5 ve Z9) yapının apartman olarak kullanıldığı dönemlerde muhdes duvarlarla ikiye bölünmüştür. Özgün planda bu sofalardan kuzeybatı ve güneybatı cephelerine açılan kapılar bulunmaktadır; ancak önceki onarımlarda kapatılarak yerlerine birer pencere açılmıştır. Restorasyon sonrası sofaları bölen muhdes duvarlar kaldırılmış, yan cephelerde kapatılan kapılar yeniden açılmıştır. Sofalar; aralarındaki duvarlar kaldırılarak Z6 ve Z7 odaları ile ortak bir mekân durumuna getirilmişlerdir (Şekil 5.147).

1. katta: sofa bölümleri (1.5 ve 1.9) yapının apartman olarak kullanıldığı dönemlerde muhdes duvarlarla ikiye bölünmüştür. Restorasyon sonrası sofalar arasındaki

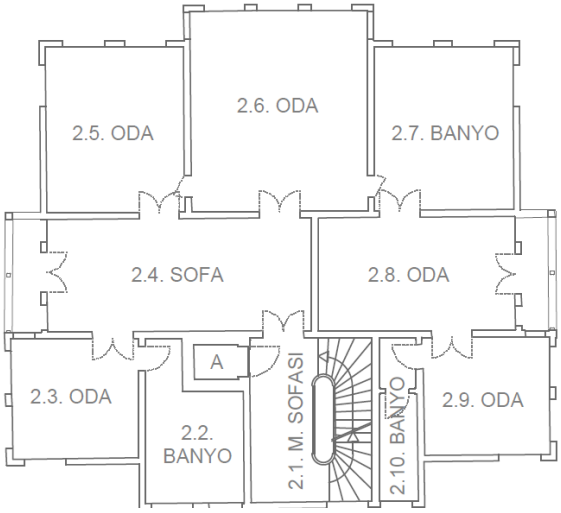
tüm duvarlar kaldırılmıştır. Sofalar; 1.6, 1.7 ve 1.8 odaları ile birleştirilerek salon olarak düzenlenmiştir. Restorasyon öncesinde yüklük işlevli olarak kullanılan 1.3 mekânı, mutfak mekânına (1.4) dâhil edilmiştir (Şekil 5.148).

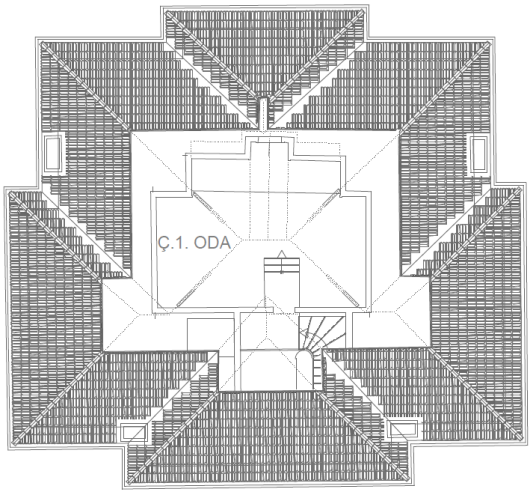
2. katta: sofa bölümleri (2.2 ve 2.6) yapının apartman olarak kullanıldığı dönemlerde muhdes duvarlarla ikiye bölünmüştür. Restorasyon sonrası bu duvarlar kaldırılmıştır. Özgün planda mutfak olarak kullanılan 2.2 mekânı banyo olarak düzenlenmiştir. Bu katta 2.2 mekânı daraltılarak alt katlara uygun bir merdiven sofası oluşturulmuştur (Şekil 5.149).

Özgün planda doğrudan 2.2 mekânı içerisinde bulunan merdiven ile ulaşılan çatı katına restorasyon sonrası bir sahanlık eklenmiştir. Ç.1. mekânı içerisinde ise iki basamaklı bir merdiven sistemi bulunmaktadır (Şekil 5.150).

Şekil 5. 147: Baras Yalısı zemin kat restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)
Şekil 5. 148: Baras Yalısı 1. kat restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)

Şekil 5. 149: Baras Yalısı 2. kat restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)
Şekil 5. 150: Baras Yalısı çatı katı restorasyon çizimi (Öztek Mimarlık Arşivi)

5.8.4. Değerlendirme

Baras Yalısı özgün ahşap cepheleri, Neoklasik Üslubun Rumelihisarı'ndaki önemli bir örneğidir. Cepheler süslemesizdir ve bu sade görünümü çoğunlukla dikdörtgen ve –çıkmalarda- yarım dâire kemerli bir pencere organizasyonu takip etmektedir. Çıkmaların düşey vurgusunu az çıkmalı ve gölgesiz kat silmeleri dengelemektedir. Diğer Neoklasik yapı örneklerinde olduğu gibi dört cephede de pencere sayısının fazla tutulduğu görülmektedir. Bu şekilde yalının günün her anında ışık alabilmesi mümkün olmaktadır. İç mekânda ise bazı özgün tavan süslemelerinde Neo-Barok Üslubun örnekleri görülebilmektedir.

1953 ve 1968 yıllarında yalı, sahipleri tarafından onarımdan geçirilmiştir. Yalının geçmiş tarihlerde görünümüne dâir en kritik değişimler bu onarımlar sonrasında olmuştur. 1953 yılı onarımında: kuzeybatı cephesinde her katta birer giyotin pencere, soğuk ve yağmur aldıkları gerekçesiyle kapatılmıştır. Cephelerde ahşap kaplamaların üzerine ızgara çakılmış ve sıva teli gerilerek sıvanmıştır. 1968 yılı onarımında: güneybatı cephesinde giriş kapısının da bulunduğu çıkma yapan bölüm tümüyle betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Ahşap konstrüksiyon özgün taş temelin yerine betonarme kirişlere oturtulmuştur. Betonarmeye dönüşen kısımda iç mekânda ıslak hacimlerin bulunduğu bölüm de bulunmaktadır. Özgün ahşap merdiven de betonarme olarak yeniden

inşa edilmiştir. Betonarme bölümün inşası sonrası yalı, her katta iki dâire olacak şekilde bölünmüş ve apartman olarak kullanılmıştır. Tüm özgün ahşap giyotin pencereler, -özgün pervazlar ve kasalar içerisinde- kanatlı doğramalarla değiştirilmiştir. Yalının 1993 yılı fotoğraflarında doğramaların renklerinin farklı olduğu görülmektedir.

Yalı 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün ahşap kaplamalı, silmeli cephe görünümünü yeniden kazanmıştır. Güneybatı cephesinde bulunan muhdes betonarme bölüm ve temel kirişleri ahşap konstrüksiyonla yenilenmiştir. Bu cephede bazı pencereler kaldırılmış veya görünümleri değişmiştir. Tüm kanatlı pencereler özgün giyotin doğramalar ile değiştirilmiş, önceki onarımlarda kapatılan pencereler yeniden açılmıştır. Zemin katta güneybatı ve kuzeybatı cephelerinde kapatılan özgün çift kanatlı kapılar yeniden açılmıştır. Bahçe bölümünde zemin kata ve 1. katın bulunduğu kotlara bahçe duvarına paralel merdiven inişleri yeniden düzenlenmiş; ana giriş kapısına bağlanan köprü (ahşap olarak) yeniden inşa edilmiştir. Kuzeybatı cephesinin önünde bir havuz oluşturulmuştur. Özgünde güneydoğu cephesinde bulunan kayıkhâne bölümünde mevcutta bir müştemilat binası bulunmaktadır. İç mekânda sofa ve oda mekânları arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. Özgün kapılar ve Neo-Barok Üsluplu tavan süslemeleri onarılarak korunmuştur. Diğer tavanlarda ise ahşap çıtaların biçimleri bozulmadan üzerlerine yeni süslemeler eklenmiştir.

Yapının özellikle 1953 ve 1968 yılı onarımlarında özgün görünümüne dâir önemli kayıplar yaşadığı anlaşılmaktadır. Onarımlar sonrası cephenin sıvalı hâli, değişen pencere düzenleri ve eklenen muhdes betonarme bölüm yapının Neoklasik cephelerini üslupsuzlaştırmıştır. 1968 yılı onarımında yalının betonarme olarak inşa edilen bölümü, Boğaziçi'nin ahşap yalı geleneğine ters düşmüştür. 2010 yılı restorasyonu ile yalının özgün görünümüne uygun şekilde onarıldığı anlaşılmaktadır. İç mekânda çift sofalı düzen ise yeni bölümlendirmeler ile bozulmuştur. Yalının bahçesine bir havuz ve bir müştemilat eklenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde yalının, 2010 yılı restorasyonu sonrası geçmiş onarımlarda yitirdiği özgün Neoklasik Üslubunu yeniden kazandığı anlaşılmaktadır.

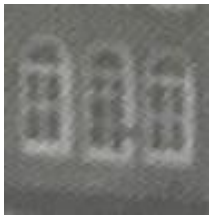
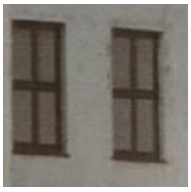
Tablo 5. 64: Baras Yalısı genel yapı özellikleri ve kuzeydoğu cephesi görünümleri

Kuzeydoğu (Deniz) Cephesi			
1965 (Erdenen, 2006:329)	**1972 (Öztek Mimarlık Arşivi)**	**1993 (Erdenen, 2006: 328)**	**2019 (Öztek Mimarlık Arşivi)**
			
Genel Yapı Özellikler			
19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında inşa edilen yalı, 1953 yılında el değiştirdiği dönemde bir onarımdan geçirilmiştir. 1963 yılında yalıya gemi çarpmış, deniz yönünde kayma ve çökmeler meydana gelmiştir. 1968 yılında yalının güneydoğu cephesinde çeşitli bölümleri betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. 1972 yılında gerçekleşen bir diğer gemi kazasında müştemilat binası yıkılmıştır. Bu yapı daha sonra onarılmıştır. Yalı bir süre apartman olarak kullanıldıktan sonra 2010 yılında restorasyondan geçirilmiştir.			

Tablo 5. 65: Baras Yalısı kuzeydoğu cephesi zemin kat karşılaştırmaları

1972	**1993**	**2007**	**2019**	**Zemin Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
				1972 yılı fotoğrafında demir parmaklıklı iki kanatlı pencerenin etrafında bozulmalar görülmektedir. Özgün ahşap cephenin ortaya çıkarılmasıyla sıva bozulmaları ortadan kalkmıştır. 2010 yılı restorasyonu sonrası pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde giyotin olarak yenilenmiştir. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. Doğramalar restorasyon sonrası yeninden beyaz renktedir.
1972	**1993**	**2010**	**2019**	**Zemin Kat Orta Bölüm Kapı ve Pencereleri**
				1972 yılı fotoğrafında iki ahşap kanatlı pencerenin ortasında bir kapı bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün cephede bulunmayan kapı kaldırılmış, yerine cepheye bir giyotin pencere eklenmiştir. Dış pervazlar özgün biçimlerinde yenilenmiştir. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. Doğramalar restorasyon sonrası yeniden beyaz renktedir.
1972	**1993**	**2010**	**2019**	**Zemin Kat Sol Bölüm Kapı ve Pencereleri**
				1972 yılı fotoğrafında bu bölümde bir ahşap kanatlı pencere ve bir kapı bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonunda özgün cephede bulunmayan kapı kaldırılmış, yerine cepheye bir giyotin pencere eklenmiştir. Dış pervazlar özgün biçimlerinde yenilenmiştir. Doğrama renkleri 1993 yılında farklıdır. Doğramalar restorasyon sonrası yeniden beyaz renktedir.

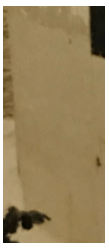
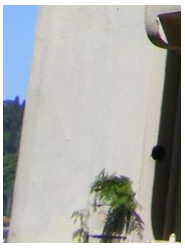
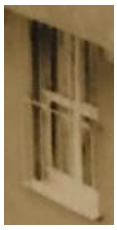
Tablo 5. 66: Baras Yalısı kuzeydoğu cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1972	1993	2019	1. Kat Sol Bölüm Pencereleri
			1972 yılı fotoğrafında kanatlı görünen iki ahşap giyotin pencere 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri değişmiştir. Doğramalar restorasyon sonrası yeniden beyaz renktedir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir.
1965	**1993**	**2019**	**1. Kat Çıkma Ön Pencereleri**
			1965 ve 1993 yılı fotoğraflarında kemerli üç pencere de kanatlı biçimdedir. 2010 yılı restorasyonu sonrası kanatlı pencereler özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir. Pencerelerin kemerli üst bölümü bir kayıtla ortadan ikiye ayrılmıştır. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. Doğramalar restorasyon sonrası yeniden beyaz renktedir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir.
1972	**1993**	**2019**	**1. Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
			1972 yılı fotoğrafında iki ahşap kanatlı pencerenin çevrelerinde bozulmalar görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu sonrası pencereler özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. Doğramalar yeninden beyaz renktedir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir.
1972	**2010**	**2019**	**1. Kat Çıkma Altı Eliböğründeler**
			Restorasyon öncesi 2010 yılı fotoğrafında eliböğründelerin özgün detayları görülmektedir. Restorasyon sonrası eliböğründeler özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır.

Tablo 5. 67: Baras Yalısı kuzeydoğu cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1972	1993	2019	2. Kat Sağ Bölüm Pencereleri
			1972 yılı fotoğrafında iki ahşap giyotin pencerenin çevrelerinde bozulmalar görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu sonrası pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir. Özgün ahşap cephenin ortaya çıkarılmasıyla sıva bozulmaları ortadan kalkmıştır. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. Doğramalar yeninden beyaz renktedir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir.
1972	**1993**	**2019**	**2. Kat Sol Bölüm Pencereleri**
			1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. 2010 yılı restorasyonu sonrası pencereler özgün görünümlerindedir. Doğramalar yeninden beyaz renktedir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir. Dış pervazlar ahşap cepheye uygun şekilde yenilenmiştir.
1972	**1993**	**2019**	**2. Kat Çıkma Ön Pencereleri**
			1965 ve 1993 yılı fotoğraflarında üstü kemerli üç kanatlı görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu sonrası tüm pencereler giyotine dönüştürülmüştür. Pencere önlerine kafes eklenmiştir. Dış pervazlar ahşap cepheye uygun şekilde yenilenmiştir. Pencerelerin kemerli üst bölümü ikiye ayrılmıştır. 1993 yılı fotoğrafında doğrama renkleri farklıdır. Doğramalar restorasyon sonrası yeniden beyaz renktedir.
1972	**1993**	**2019**	**Çatı ve Güvercinlik**
			Birleşik kırma çatılardan oluşan konstrüksiyon 2010 yılı restorasyonu ile özgün görünümüne uygun şekilde onarılmıştır. Çatı katında bulunan odanın güvercinliğinin çatısı ve penceresi de yenilenmiştir.

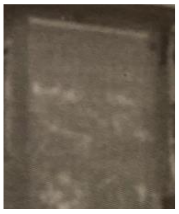
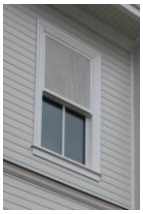
Tablo 5. 68: Baras Yalısı kuzeybatı cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

<table>
<tr><th colspan="4">Kuzeybatı Cephesi</th></tr>
<tr><th>1987 (Öztek M. Arşivi)</th><th>1972 (Erdenen, 2006: 329)</th><th>2007 (Öztek M. Arşivi)</th><th>2019 (Öztek M. Arşivi)</th></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>1972</td><td>2007</td><td>2019</td><td>Zemin Kat Sol Bölüm Penceresi</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>1950’li yıllarda yağmur ve soğuk aldığı gerekçesi ile kapattırılan giyotin pencere 2010 yılı restorasyonu sonrası yeniden açılmıştır.</td></tr>
<tr><td>1972</td><td>2010</td><td>2019</td><td>Zemin Kat Sağ Bölüm Kapı ve Pencereleri</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>1972 ve 2010 yılı restorasyon öncesi fotoğraflarında bu bölümde kanatlı ahşap pencereler bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonu ile sol pencerenin yerinde sofa mekânına açılan özgün çift kanatlı kapı yeniden açılmıştır. Diğer pencere ise özgün giyotin görünümüne uygun biçimde yenilenmiştir.</td></tr>
<tr><td>2010</td><td>2019</td><td colspan="2">Çıkma Altı Eliböğründeler</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td colspan="2">Restorasyon öncesi 2010 yılı fotoğrafında çıkma bölümü ile birlikte eliböğründeler üzerinde de bozulmalar görülmektedir. Restorasyon sonrası bu öğeler özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır.</td></tr>
</table>

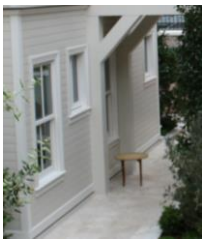
Tablo 5. 69: Baras Yalısı kuzeybatı cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1987	2007	2010	2019	1. Kat Sol Bölüm Penceresi
				1950'li yıllarda yağmur ve soğuk aldığı gerekçesi ile kapattırılan giyotin pencere 2010 yılı restorasyonu sonrası yeniden açılmıştır. 2010 yılı fotoğrafında sıva sökümü sonrası özgün pencerenin izleri görülmektedir.
1972	**1987**	**2007**	**2019**	**1. Kat Çıkma Sol Bölüm Pencereleri**
				1965, 1972 ve 2007 yılı fotoğraflarında bu bölümde çıkmanın ön yüzünde iki ahşap kanatlı pencere bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonu sonrası bu pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde giyotin olarak yenilenmiştir. Çıkmanın yan alnında da bir giyotin pencere açılmıştır. Pencere önlerine kafes eklenmiştir.
1972	**1987**	**2007**	**2019**	**1. Kat Çıkma Sağ Bölüm Pencereleri**
				2010 yılı restorasyonu sonrası ahşap kanatlı pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde giyotin olarak yenilenmiştir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir.

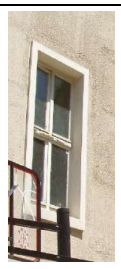
Tablo 5. 70: Baras Yalısı kuzeybatı cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1972	1987	2007	2019	2. Kat Sol Bölüm Penceresi
				1950'li yıllarda yağmur ve soğuk aldığı gerekçesi ile kapattırılan giyotin pencere 2010 yılı restorasyonu sonrası yeniden açılmıştır. Pencere önüne kafes eklenmiştir.
1972	**1987**	**2007**	**2019**	**2. Kat Orta Bölüm Balkon**
				1965 ve 1972 yılı fotoğraflarında balkon bölümünün demir bir konstrüksiyon ile kapatıldığı görülmektedir. 2007 yılı fotoğrafında ise kapama PVC'ye dönüşmüştür. 2010 yılı restorasyonu sonrası balkon bölümü açılmış, ahşap dikmeler ortaya çıkarılmıştır.
1972	**1987**	**2010**	**2019**	**2. Kat Sağ Bölüm Pencereleri**
				2010 yılı restorasyonu sonrası ahşap giyotin pencereler özgün görünümlerindedir. Pencere önlerine kafes eklenmiştir. Dış pervazlar ahşap cepheye uygun şekilde yenilenmiştir.

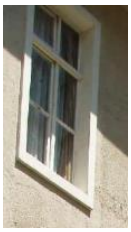
Tablo 5. 71: Baras Yalısı güneybatı cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

Güneybatı Cephesi		
1965 (Erdenen, 2006: 329)	**2007 (Öztek M. Arşivi)**	**2019 (Öztek M. Arşivi)**
		
2007	**2019**	**Zemin Kat Pencereleri**
		2007 yılı fotoğrafında zemin katta üç küçük pencere ve bir kapı bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonu sonrası kapının sağında ve solunda kalan pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır. Kapının yerinde ise bir giyotin pencere bulunmaktadır. En solda bulunan pencere de aynı şekilde giyotine dönüştürülmüştür.

Tablo 5. 72: Baras Yalısı güneybatı cephesi 1. kat karşılaştırmaları

2007	**2019**	**1. Kat Orta Bölüm Kapı ve Pencereleri**
		2007 yılı fotoğrafında bu bölümde köprü ile ulaşılan yalının ana giriş kapısı ve onun iki yanında toplamda dört küçük pencere görülmektedir Pencerelerden ikisinin boyutları büyütülerek giyotin pencereye dönüştürülmüştür. Diğer iki pencere özgün görünümlerine uygun şekilde onarılmıştır. Pencere önlerine kafesler eklenmiştir. Giriş kapısı özgündür ancak dış pervazının detayları farklıdır.
2007	**2019**	**1. Kat Sol Bölüm Penceresi**
		2007 yılı fotoğrafında kanatlı biçimde görülen pencere, 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün ahşap giyotin görünümüne uygun şekilde yenilenmiştir. Pencere önüne kafes eklenmiştir.

Tablo 5. 73: Baras Yalısı güneybatı cephesi 2. kat karşılaştırmaları

2007	2019	2. Kat Orta Bölüm Balkon, Kapı ve Pencereleri
		2007 yılı fotoğrafında bu bölümde muhdes bir balkon, ona açılan iki kapı ve dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ikisi kare biçimli kanatlı, diğer ikisi ise giyotindir. 2010 yılı restorasyonu sonrasında balkon bölümü kaldırılmış, cephe özgün ahşap konstrüksiyonu ile tamamlanmıştır. Bu katta bulunan kapıların yerlerine giyotin pencereler yerleştirilmiştir. 2007 yılında görülen giyotin pencerelerin yerinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Solda bulunan kare pencere de aynı şekilde giyotine dönüşmüştür. Sağ pencere ise özgün görünümündedir.
2007	**2019**	**2. Kat Sol Bölüm Penceresi**
		2007 yılı fotoğrafında görülen kanatlı pencerenin yerinde 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün görünüme uygun şekilde giyotin pencere bulunmaktadır. Pencere önüne kafes eklenmiştir.

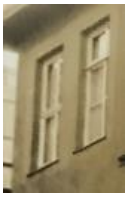
Tablo 5. 74: Baras Yalısı güneydoğu cephesi genel görünümü ve zemin kat karşılaştırmaları

Güneydoğu Cephesi		
1972 (Öztek M. Arşivi)	**2007 (Öztek M. Arşivi)**	**2019 (Öztek M. Arşivi)**
		
2007	**2019**	**Zemin Kat Pencereleri**
		2007 yılı restorasyon öncesi fotoğrafında bu bölümde kanatlı üç ahşap pencere bulunmaktadır. 2010 yılı restorasyonu ile ortada bulunan pencerenin yerinde sofa mekânına açılan özgün çift kanatlı kapı yeniden açılmıştır. Diğer pencereler özgün giyotin görünümlerine uygun biçimde yenilenmiştir.

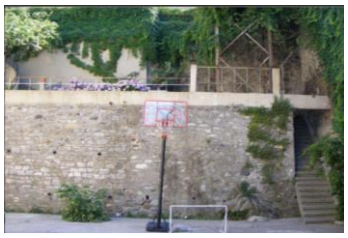
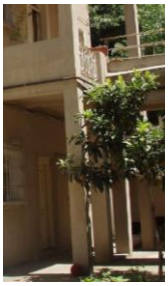
Tablo 5. 75: Baras Yalısı güneydoğu cephesi 1. kat karşılaştırmaları

1972	2007	2019	1. Kat Çıkma Pencereleri
			1972 yılı fotoğrafında görülen ahşap kanatlı dört pencere ve bir giyotin pencere, 2010 yılı restorasyonu ile özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir. Pencere üzerlerine kafesler eklenmiştir.
1972	**2007**	**2019**	**1. Kat Sağ Bölüm Penceresi**
			1972 yılı fotoğrafında görülen dört bölmeli kanatlı pencere, 2007 yılı fotoğrafında iki bölmeli giyotin biçimdedir. Pencere 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün görünümüne uygun biçimde giyotin olarak yenilenmiştir. Pencere üzerine kafes eklenmiştir.

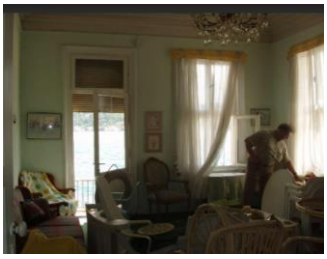
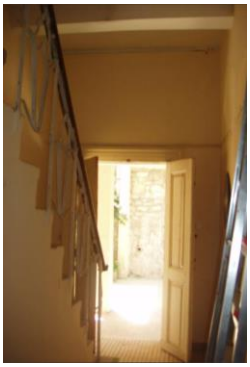
Tablo 5. 76: Baras Yalısı güneydoğu cephesi 2. kat karşılaştırmaları

1965	2007	2019	2. Kat Çıkma Sol Bölüm Pencereleri
			1965 ve 2007 yılı fotoğraflarında iki ahşap pencere de kanatlıdır. 2010 yılı restorasyonu sonrası pencereler özgün görünümlerine uygun şekilde giyotin olarak yenilenmiştir. Pencere üzerlerine kafes eklenmiştir. Dış pervazlar ahşap cepheye uyumlu olacak şekilde yenilenmiştir.
1965	**2007**	**2019**	**2. Kat Çıkma Bölümü Balkon**
			1965 ve 2007 yılı fotoğraflarında balkon bölümü pencerelerinin kanatlı doğramaları bulunduğu görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu ile bu pencereler özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir. Balkon korkulukları da restorasyon ile değiştirilmiştir.
1965	**2007**	**2019**	**2. Kat Sağ Bölüm Penceresi**
			1972 ve 2007 yılı fotoğraflarında görülen dört bölmeli kanatlı pencere, 2010 yılı restorasyonu sonrası özgün görünümüne uygun biçimde giyotin olarak yenilenmiştir. Pencere üzerine kafes eklenmiştir. Dış pervaz ahşap cepheye uygun olacak şekilde yenilenmiştir.

Tablo 5. 77: Baras Yalısı bahçe bölümü karşılaştırmaları

2007 (Öztek M. Arşivi)	2019 (Öztek M. Arşivi)	Ana Girişe Ulaşım Hattı
		2007 yılı fotoğrafında yol tarafından girişten yapının ikinci katına köprü ile bağlantı verilmiştir. 2010 yılı restorasyonu sonrası bu köprü kaldırılmış, bunun yerine çift yönlü merdivenlerle 1. kat seviyesine iniş yenilenerek köprü bağlantısı yalnızca bu kattan sağlanmıştır. Tüm taş duvarlar yenilenmiştir.
2007	**2019**	**Zemin Kata Ulaşım Hattı**
		2007 yılı fotoğrafında zemin kata ulaşım bahçenin köşesinden düz bir merdivenle sağlanmıştır. 2010 yılı restorasyonu sonrası bu kata iniş bahçe duvarına paralel sahanlıklı bir merdiven sistemi ile yapılmaktadır. Bahçe üzerinde bulunan korkuluklar merdivenin korkulukları ile aynı olacak şekilde yenilenmiştir.
2007	**2019**	**Çeşme**
		Çift yönlü merdivenlerin indiği seviyede duvar önünde bulunan mermer çeşmenin yerine 2010 yılı restorasyonu sonrası yeni bir çeşme yerleştirilmiştir.
2007	**2019**	**Köprü Altı Payandaları**
		2007 yılı fotoğrafında yalının ana girişine uzanan köprüyü betonarme kolonlar ayakta tutmaktadır. 2010 yılı restorasyonu sonrası köprü yenilenmiş, güneydoğu cephesine bitişik payandalar ile desteklenmiştir.

Tablo 5. 78: Baras Yalısı iç mekân karşılaştırmaları

2007 (Öztek M. Arşivi)	2019 (Öztek M. Arşivi)	Z7. Kalemişi Tavan Bezemeleri
		Restorasyon öncesi 2007 yılı fotoğrafında zemin katta bulunan odanın tavanında görülen Neo-Barok Üsluplu kalemişi bezemeler 2010 yılı restorasyonunda temizlenerek korunmuştur.
2007	**2019**	**Z8. Oda**
		2007 yılı fotoğrafında deniz cephesine açılan muhdes kapı ve kanatlı doğramalar görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu ile kapı kaldırılmış, yerine bir pencere açılmıştır. Tüm doğramalar özgün giyotin görünümlerine uygun şekilde yenilenmiştir.
2007	**2019**	**Z1. Merdiven Sofası**
		2007 yılı fotoğrafında merdiven sofasına sonradan açılan giriş kapısı ve betonarme merdiven görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu ile bu betonarme mekân kaldırılmış, özgün ahşap strüktür ile yenilenmiştir. Restorasyon sonrası muhdes giriş kapısının yerinde özgün giyotin bir pencere açılmıştır.
2007	**2019**	**1.1 Merdiven Sofası**
		2007 yılı fotoğrafında muhdes betonarme merdiven ve 1.5, 1.9 sofa mekânlarına girişin sağlandığı çift kanatlı kapı görülmektedir. 2010 yılı restorasyonu ile bu betonarme mekân kaldırılmış, özgün ahşap strüktür ile yenilenmiştir.

BÖLÜM 6. SONUÇ

Yalılar, geçmişte Boğaziçi'ne karayolu ulaşımının kısıtlı olması sebebiyle rıhtımlı veya kayıkhâneli olarak yan yana inşa edilmişlerdir. Semtler arasındaki topoğrafik ve demografik yapı farklılıkları; Rumeli ve Anadolu yakası kıyıları boyunca yalı mimarisini çeşitlendiren etkenler olmuştur. Öyle ki 18. ve 19. yüzyıla ait kaynaklar, birbirine yakın konumda bulunan yalıların üslupsal açıdan birbirlerini tamamladıklarını kanıtlamaktadır. Ancak mevcut Boğaziçi sahilinde bu yalıların büyük bir bölümü yok olmuş, inşa edilen yeni yapılar üslupsal bütünlüğü sekteye uğratmıştır. 20. yüzyıldan itibaren artan trafik yoğunluğuna çözüm olarak gerçekleştirilen kıyı dolgu çalışmaları ise özellikle Rumeli yakasında birçok yalı sırasını sahil yolunun gerisinde bırakmıştır.

Tablo 6. 1: Yapı değişim analizleri

Değişim Türü	Kalkavan Yalısı	Fuad Paşa Yalısı	Sandalciyan Yalısı	Eseyan Yalısı	Esma Sultan Yalısı	Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları	Dikranyan Yalısı	Baras Yalısı
Rekonstrüksiyon	X	X	X	X	X			
Yeniden İşlevlendirme					X			
Özgün Strüktür Değişimi		X	X	X	X			
Yapı / Bahçe Kotlarında Değişim		X	X	X	X			
Bodrum Kat İlavesi	X	X		X	X	X		
Çatı Katı / Teras İlavesi		X	X	X				
Kaplama Değişimleri		X	X	X		X	X	
Özgün Süsleme Kaybı		X	X	X				
Niteliksiz / Sonradan Eklenen Süslemeler		X	X	X				
Pencere Düzeni Değişimi	X	X	X	X				X
Pencere Biçimi Değişimi	X	X	X	X				X
Pencere Alınlığı Değişimi	X		X	X				
Kapı Düzeni Değişimi	X	X	X	X	X			X
Kapı Biçimi Değişimi	X	X	X	X				
Balkon Düzeni Değişimi	X	X						
Balkon Biçimi Değişimi	X	X		X				
Balkon Alınlığı Değişimi		X		X		X		
Eliböğründe / Payanda / Furuş Değişimleri	X	X	X	X				
Çatı Biçimi Değişimi		X	X	X	X			
Çatı Katı Pencere Düzeni Değişimi / İlaveleri	X	X	X	X				
Çatı Alınlığı Kaybı			X	X	X			
Apartmanlaşma			X	X				
Özgün İç Plan Değişimleri	X	X	X	X				
Asansör İlavesi	X			X				X
Özgün Merdiven Sistemi Değişimi		X	X	X	X			

Tez göstermektedir ki rekonstrüksiyon uygulaması; yalılar için 20. yüzyıldan itibaren kimi zaman zorunlu; kimi zaman ise bilinçli şekilde bir onarım metodu olarak tercih edilmiştir. Ancak rekonstrüksiyon, yalnızca özgün yapı detayları yeni yapıya aktarılabildiğinde başarılı bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Tezde incelenen yalılardan özgün strüktürleri ahşap olan: Fuad Paşa Yalısı, Sandalciyan Yalısı ve Eseyan Yalısı örnekleri, geçirdikleri rekonstrüksiyon uygulamalarının ardından betonarme olarak inşa edilmiştir. Kalkavan Yalısı ve Dikranyan Yalısı örneklerinde özgün ahşap strüktür yeniden oluşturulmuş; Esma Sultan Yalısı'nın özgün kâgir dış duvarları korunarak yapı içerisine şeffaf kabuk yerleştirilmiştir. Ancak Esma Sultan Yalısı, farklı bir onarım örneği olarak dikkati çekmektedir.

Rekonstrüksiyon uygulamaları sonucunda özgün yapı kotlarında da değişimler meydana gelebilmektedir. Bu değişimler genellikle yapıya bir bodrum kat ilave edilmiş olması ile açıklanabilmektedir. Bazı örneklerde ise çatı bölümü yeniden düzenlenerek yapıya kat ilave edilmiştir. Yapı kotlarında meydana gelen değişimler özgün yapı görünümünün yanında Boğaz silüetinin de farklılaşmasına sebep olmaktadır. Fuad Paşa Yalısı, Sandalciyan Yalısı ve Eseyan Yalısı örneklerinde bodrum kat ve çatı katı ilaveleri mevcut cephelerden okunabilmektedir. Esma Sultan Yalısı'nda onarım sonrası özgün bahçe kotları değişmiştir.

Cephe yapım tekniklerinin gelişimi, ahşap kaplamalar konusunda da zamanla tercih olanaklarını arttırmıştır. Öyle ki tez kapsamında özgün cepheleri yalı baskısı yöntemi ile kaplanmış olan tüm ahşap yapı örnekleri, mevcutta fugalı kaplamalarla yenilenmiştir. Fuad Paşa Yalısı, Sandalciyan Yalısı, Eseyan Yalısı, Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları ve Dikranyan Yalısı örneklerinde mevcutta özgün kaplama sayıları ve biçimleri değişmiştir.

Süslemeler, bir yapıya en basit hâlleriyle üslup kazandırabilen ve ait olduğu dönemi yansıtabilen öğelerdir. Öyle ki bir yapının kaybettiği her süsleme öğesi onu özgün üslubundan uzaklaştırmaktadır. Özgün olmayan süsleme ilaveleri de cephede niteliksiz kalmaktadır. Art Nouveau, Neo-Barok ve kimi zaman Ampir Üsluplu yalı örneklerinde süslemeler genellikle cephelerde yoğunlaşmaktadır. Esma Sultan Yalısı, Baras Yalısı ve Said Halim Paşa Yalısı gibi Neoklasik örneklerde ise süsleme öğeleri –bu öğeler Neo-

Barok, Ampir gibi üsluplara sahiptir- çoğunlukla iç mekânda tercih edilmiştir. Bu süslemeler genellikle tavan, pencere ve kapı üzerlerinde yoğunlaşmaktadır. Tezde incelenen yalılardan: Fuad Paşa Yalısı, Sandalciyan Yalısı ve Eseyan Yalısı mevcut cephelerinde özgün süsleme kayıplarının yanı sıra rekonstrüksiyon ve restorasyon uygulamaları ile eklenen niteliksiz süslemelerin örnekleri görülmektedir. Kalkavan Yalısı, Dikranyan Yalısı ve Baras Yalısı örneklerinde özgün tavan süslemelerinin korunduğu anlaşılmaktadır. Baras Yalısı restorasyonunda korunan bazı süslemelere eklemeler yapılmıştır. Esma Sultan Yalısı'nda ise özgün tavan, kapı ve pencere üzeri süslemelerine dâir herhangi bir örnek kalmamıştır.

Pencere, kapı ve balkon düzenleri yapılarda cephe organizasyonunun ana unsurları olarak gösterilebilir. Bu öğelerin düzenleri ve biçimlerinde meydana gelen değişimler özgün görünümü ve simetriyi direkt olarak etkilemektedir. Tezde incelenen yalılardan: Kalkavan Yalısı, Fuad Paşa Yalısı, Eseyan Yalısı ve Sandalciyan Yalısı; bu öğeleri en fazla değişim geçiren örneklerdir. Özgün ahşap pencerelerin PVC doğramalar ile değiştirilmesi; özgün olmayan balkon, teras, kapı, pencere ve güvercinlik ilaveleri; balkon ve pencere alınlıklarında değişimler bu yalılarda ortak sorunlar olarak belirlenmiştir.

Geleneksel yapılarda çıkmanın ana bileşenlerinden eliböğründe, payanda ve furuşlar; Art Nouveau ve Neo-Barok gibi hareketli üsluplara sahip yalılarda süslemeli, Ampir ve Neoklasik Üsluplu örneklerde ise sade biçimlerde uygulanmıştır. Çıkma altı öğelerinin korunmuşluğu bakımından tezde incelenen yalılardan: Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları, Dikranyan Yalısı ve Baras Yalısı olumlu örneklerdir. Kalkavan Yalısı ve Sandalciyan Yalısı örneklerinde çıkma altı payanda ve eliböğründe detaylarında ufak değişimler görülmektedir. Fuad Paşa Yalısı ve Eseyan Yalısı örneklerinde ise, özgün eliböğründe görünümleri tümüyle değişmiştir.

Tezde incelenen yalıların özgün görünümlerinde ana yapının tamamlayıcısı olarak beşik, kırma, birleşik kırma ve piramit çatı örnekleri görülmektedir. Sandalciyan Yalısı, Eseyan Yalısı ve Esma Sultan Yalısı örneklerinde özgün görünümde çatı alınlıkları bulunmaktadır. Bu alınlıklar Sandalciyan Yalısı'nda Neo-Barok; Eseyan Yalısı ve Esma Sultan Yalısı'nda ise Neoklasik Üslupludur. Üçgen çatı alınlıkları, Neoklasik Üsluplu yalılarda yayhın olarak kullanılmıştır. Çatı biçiminin korunmuşluğu bakımından

Dikranyan Yalısı ve Baras Yalısı olumlu örneklerdir. Ancak diğer örneklerde çatı biçimleri değişmiş (çatı katı veya teras oluşturulmasıyla), alınlıklar yok olmuştur. Esma Sultan Yalısı'nın özgün kırma çatısı geçirdiği yangın sonrası yok olmuş, restorasyon çalışmasında yeniden inşa edilmemiştir.

Konut işlevli yalıların özgün planları tek bir şahsın veya ailenin kullanımına göre inşa edilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ortalarına doğru gelişen apartmanlaşma akımı, onarımdan geçirilen birçok yalıyı da tesiri altına almıştır. Apartmanlaşma, özgün iç planlarda değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Öyle ki yapının bağımsız birimler hâlinde bölünmesi; bir apartman boşluğu, yeni bir ana merdiven sistemi veya her birim için ayrı giriş kapısı gerektirmiştir. Tezde incelenen yalılardan Sandalciyan Yalısı ve Eseyan Yalısı, rekonstrüksiyonları sonrası mevcutta apartman olarak kullanılmaktadır. Dikranyan Yalısı ve Baras Yalısı da bir dönem apartman olarak kullanılmış; onarımlar sonrasında, yeniden özgün görünümlerine dönmüşlerdir. Ancak iç mekânda plan şemasını değiştiren tek unsur apartmanlaşma değildir. 19. yüzyıl şartlarına göre inşa edilmiş yalılarda, zamanla farklılaşan taleplere bağlı olarak, oda boyutları, düzenleri ve katların işlevlerinde değişimler olmuştur. Kalkavan Yalısı ve Bekir Bey Yalısı'nda, kayıkhâne katının bodrum kat olarak yeniden düzenlenmesi, bu duruma bir örnektir. Diğer yandan Kalkavan Yalısı, Eseyan Yalısı ve Baras Yalısı örneklerinde, yapı içerisine asansör ilave edilerek, çağdaş bir ek uygulanmıştır.

Teze konu olan 19. yüzyıl Boğaziçi yalılarından seçilen örnekler, yıkılmadan gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında özgün üslubun başarılı şekilde korunduğunu göstermiştir. Restorasyon öncesinde özgün cepheye ait öğeler eksilmiş dâhi olsa, yapı üzerinde onarımları olumlu sonuçlar vermektedir. Faik Bey ve Bekir Bey Yalıları, Dikranyan Yalısı ve Baras Yalısı restorasyonları bu bakımdan örnek teşkil etmektedir. Diğer yandan rekonstrüksiyondan geçirilmiş yalı örneklerinde özgün cephe elemanlarında, yapı konturlarında ve iç plan şemalarında değişimlerin yoğun olduğu görülmektedir. Yapının yıkılarak yeniden inşa edildiği bu durumlarda; hassas bir belgeleme çalışmasının yapılmaması veya bu çalışmanın somutlaştırılamamasının yapıyı özgün üslubundan uzaklaştırdığı sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Açıkyıldız, B. (1997), *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Neo-Gotik Üslup* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Akın, G. (2019), *XVIII. - XIX. Yüzyıl Berlin Mimarisinde Neoklasik Üslup* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Anday, M. C. (2000), Boğaziçi, *P Sanat Kültür Antika Dergisi, 19*, 12.

Anıktar, S. (2012), 19. Yüzyıl Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı Mimari Biçimlenişine Etkisi: Vallaury Yapıları Örneği, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı,* 1208-1209.

Arslan Sevinç, N. (2000), Boğaziçi. *P Sanat Kültür Antika Dergisi, 19,* 16.

Artan, T. (1993), Baltalimanı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Atalan, Ö. (2008), *Boğaziçi Kıyı Yerleşmelerinin Tarihsel Değişim Süreci ve Koruma Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma: Ortaköy-Kuruçeşme Sahili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Atalan, Ö. (2015), Ortaköy-Kuruçeşme Arasındaki Sahilsaraylar: 19 Yüzyıl. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10(1), 96-116.

Ayverdi, S. (1982), *Boğaziçi'nde Tarih (4. Baskı),* İstanbul: Baha Matbaası.

Aysu, Ç. (1993), Rumelihisarı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Bachmann, M. (2003), *Tarabya Alman Büyükelçisi'nin Boğaziçi'ndeki Tarihi Yazlık Rezidansının Tarihçesi ve Gelişimi*, İstanbul: Ege Yayınları.

Bakır, B. (2003), *Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Barilları, D., Godoli, E. (1997), *İstanbul 1900:" Art Nouveau" Mimarisi ve İç Mekânları.* İstanbul: Yem Yayınları.

Balcı, P. (1980), *Eski İstanbul Evleri ve Boğaziçi Yalıları*. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.

Banoğlu, N. A. (2010), *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*. İstanbul: Selis Kitaplar.

Başkan, S. (1994), *İstanbul'un Yalı, Köşk ve Kasırları,* 21 Temmuz 2019 tarihinde İstanbul Şehir Üniversitesi: http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/4487/001581825010.pdf?sequence=3 adresinden alındı.

Batur, A. (2005), *Avrupa'dan İstanbul'a Yeni Sanat*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Belge, M. (2007), *Boğaziçi'nde Yalılar, İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Behar, C. (Ed.). (1996), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu, 1500-1927: The population of the Ottoman Empire and Turkey, 1500-1927* (No. 1877), TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Cebeci, G. (2013), *Boğaziçi Yerleşimlerinden Emirgân'ın Tarihsel Gelişimi.* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Fâtih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Cezar, M. (1995), *Sanatta Batı'ya Açılış Ve Osman Hamdi*, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor Ve Sağlık Vakfı Yayını.

Çelebi, E., Kahraman, S. A., Dağlı, Y. (2005), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu, Dizini* (Vol. 9), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelik, G. (2000), *İstanbul'da 19. Yüzyıl Abdülmecid Camileri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Çelik, Z. (1998), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çobanoğlu, A. V. (2003), Lâleli Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dağdelen, İ. (Ed.). (2005), *İstanbul-Rumeli Ciheti Haritaları*, İstanbul: İBB Yayınları

Dethier, P. A. (1993), *Boğaziçi ve İstanbul: 19. Yüzyıl Sonu*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Dökmeci, V., Koramaz, T. K. (2008), *Yeniköy*, İstanbul: Turing Yayınları.

Eldem, S. H. **(**1979), *Boğaziçi Anıları*. İstanbul: Alarko Holding Yayınları.

Eldem, S. H. (1993), *Boğaziçi Yalıları Cilt 1: Rumeli Yakası*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Eldem, S. H. (2000), Boğaziçi. *P Sanat Kültür Antika Dergisi, 19*, 120-129.

Erdenen, O. (2006), *Boğaziçi Sahilhâneleri II: Avrupa Yakası*, İstanbul: İBB Yayınları.

Ertuğrul, A. (2009), XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 13*, 295-303.

Eyice, S. (1981), XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu. *Sanat Tarihi Yıllığı,* (9-10), 163-190.

Genim, S. (2006), *Konstantiniyye'den İstanbul'a*, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Göksel, A. E., Kuneralp, S. (1981), Establishment and Development of Hotels in Nineteenth Century İstanbul, *International Congress on the History of Turkish – Islamic Science and Technology*, 213-214.

Göncüoğlu, S. F. (2017), *Osmanlı İstanbul'unun İlk Yapıları Hisarlar ve Mahalleleri*, İstanbul: Turing ve Otomobil Kurumu.

Guerrand, H. R. (2005), *Avrupa'dan İstanbul'a Yeni Sanat*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Günay, R. (2017), *İstanbul'un Kaybolan Ahşap Konutları*, İstanbul: Yem Yayınları.

Güncan, A. (1993), *19. Yüzyıl Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gündüz, A. (2013), *Boğaziçi Kanununun Boğaziçi Öngörünüm Bölgesindeki Koru Alanlarına Etkisinin İrdelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Güntan, Ç. (2007), *II. Abdülhamid Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığı İle Osmanlı Kentine Yansıtılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Halûk, Ş. (1986), *Boğaziçi'ne Dair,* İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

Hisar, A. Ş. (2000). Boğaziçi. *P Sanat Kültür Antika Dergisi, 19,* 12.

Hitchcock, H. R. (1958), *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries*, Connecticut: Yale University Press.

Hovhannesyan, S. S. (1996), *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hür, A. (1993), Kireçburnu, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını

İlhan, M. E. (2018), 18. ve 19. Yüzyıllarda İstanbul ve Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Değişimler Çerçevesinde Yalı Olgusunun Gelişimi, *Kalemişi Türk Sanatları Dergisi, 11,* 134.

İnciciyan, G. V. (2000), *Boğaziçi Sayfiyeleri,* İstanbul: Eren Yayıncılık.

İpek, E. (2009), *Tarihi Yarımada'da Neoklasik Bir Cephenin Klasik Çağ Estetik Unsurları Çerçevesinde Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Haliç Üniversitesi, İstanbul.

Kayın, E. (1998), *Historical Evolution of Hostelry Buildings with Particular Reference to Those Within the Inner-City of İzmir From 17th to the First Quarter of the 20th Centuries* (Degree of Doctor), Dokuz Eylül University, İzmir.

Kayra, C. (1993), *Bebek, Mekânlar ve Zamanlar*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.

Kıvrak, T. (2016), *Tarabya Rum İlkokulu Restorasyon Projesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kömürciyan, E. Ç., Andreasyan, H. D., Pamukciyan, Ç. (1988), *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul,* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kuban, D. (1954), *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme,* İstanbul: Pulhan Matbaası.

Kuban, D. (1970), İstanbul'un Tarihi Yapısı, *Mimarlık Dergisi, 5,* 35-40.

Kuban, D. (2010), *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları,* İstanbul: Yem Yayınları.

Kuban, D. (2017), *İstanbul Bir Kent Tarihi,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lahure, A. (2005), *Avrupa'dan İstanbul'a Yeni Sanat*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Musgrove, J., Fletcher, B. (1987), *Sir Banister Fletcher's A History of Architecture*, New York: Butterworths.

Oral Patacı, Ö. (2017), Ampir Üslubunda Bir Sultan Camii: Nusretiye. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 59,* 174-178.

Ödekan, A. (1992), Baltalimanı Sahilsarayı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özcan, A. (2007), Patrona İsyanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özer, B. (1964), *Rejyonalizm, Üniversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme* (Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özgüven, Y. (2009), *II. Mahmud Dönemi İstanbulu'nda Kentsel – Fiziksel Kavrayışın Değişimi* (Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Palmer, A. L. (2011), *Neoclassical Art and Architecture*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press.

Percier, C., Fontaine, P. (1991), *Empire Stylebook of Interior Design.* Mineola, New York: Dover Books.

Pevsner, N. (1958), *North Somerset and Bristol. Vol 13*, Westminster, Londra: Penguin Books.

Salman, Y. (2004), *Boğaziçi Tarihi Sit Alanlarının Yok Olma Süreci ve Kalan Sınırları Değerlerin Korunma Olasılıkları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Salman, Y., Kuban, D. (2006), Boğaziçi Tarihi Sit Alanının Yok Oluş Süreci, *İTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 5(1),* 105-110.

Sayın, Ş. (2001), *Ortaköy- Sarıyer Arasındaki Bazı Örneklere Dayanarak Yalıların Bugünkü Durumunun Saptanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Türker, O. (1999), *Mega Revma'dan Arnavutköy'e: Bir Boğaziçi Hikâyesi,* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Uysal, A. C. (2019), *1793 ve 1802 Yıllarında İstanbul Kıyıları (Defter-i Bostancı),* İstanbul, Hoşgörü Yayınları.

Ünal, N. (2011), *Boğaziçi'nde Dini Yapılaşmanın Tarihsel Süreci Bağlamında Arnavutköy Yerleşimi ve Arnavutköy Sinagogu'nun İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Wolfflin, H. (1973), *Principles of Art History, Sanat Tarihinin Temel Kavramları. Hayrullah Örs (Çev.),* İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yazıcıoğlu, L. (1984), *Boğaziçi Kıyı Yapıları Tarihsel Biçimlenişleri: Çağdaş Biçimlenişlerde Temel İlkeler Önerisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Yenigün, S. (2006), *Boğaz'ın İncileri Yalılar: Avrupa Yakası Boğaz Yalıları,* İBB Yayınları.

Yüzereroğlu, U. (2006), *Batılılaşma Dönemi Erken Örneklerinde Bezeme Programlarının İrdelenmesi ve Koruma Sorunları: Nuruosmaniye Camii Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Zevi, B. (1990), *Mimariyi Görmeyi Öğrenmek,* İstanbul: Birsen Yayınevi.

İnternet Kaynakları

URL 1: https://deyim.com.tr/en/products/digital-prints-on-canvas-1/old-istanbul-city/ist-094-anonim-sarrafburnu-1880#lg=1&slide=0

URL 2: http://www.eskiistanbul.net/7156/emirgan-abdullah-freres-fotografi-1870#lg=0&slide=0

URL 3: http://www.eskiistanbul.net/4360/hidiv-ismail-pasa-sarayi-emirgan-http-haritayandexcomtr-cvv94j6a

URL 4: https://www.degisti.com/wp-content/uploads/2011/02/kalender_kasri_on_cephe_eski.jpg

URL 5: http://www.turanakinci.com/portfolio-view/tarabya-kalender-kasri/

URL 6: https://www.facebook.com/SemtSemtEskiIstanbulFotograflari/photos/a.438321626222057/2292917357429132/?type=1&theater

URL 7: http://www.eskiistanbul.net/5917/mesar-burnu-sariyer-1868#lg=0&slide=0

URL 8: https://ankarakna.files.wordpress.com/2014/01/83-laurentian-kc3bctc3bcphanesi-1.jpg?w=1024

URL 9:
https://vignette.wikia.nocookie.net/romanchurches/images/1/15/Petersdom_von_Engelsburg_gesehen.jpg/revision/latest/scale-to-width-down/1000?cb=20060706001320

URL 10:
https://i.pinimg.com/originals/82/d9/70/82d970c30dff9853d321870c0e471b26.png

URL 11: https://www.flickr.com/photos/sunumer/3637759653/in/album-72157619829343791/

URL 12: http://www.mustafacambaz.com/data/media/37/kubbe_2.JPG

URL 13: https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2017/10/muze.jpg

URL 14: https://gezipgordum.com/wp-content/uploads/2018/10/Londra-Westminister-Sarayi.jpg

URL 15: https://easyscienceforkids.com/wp-content/uploads/2018/06/West-Front.jpg

URL 16: http://www.victorianweb.org/art/architecture/granville/2.jpg

URL 17: https://live.staticflickr.com/2060/2184965400_8363503a31_z.jpg

URL 18: https://gezimanya.com/GeziNotlari/adim-adim-istanbul-kiliseler

URL 19: https://www.istanbuldakicamiler.com/wp-content/uploads/2014/07/pertevniyal-valide-sultan-cami-banner.jpg

URL 20: https://image.istanbul.net.tr/uploads/img12/istanbul-rehberi/dini-mekanlar/yildiz-cami.jpg

URL 21:
https://media.architecturaldigest.com/photos/56943598550f6c7c1a16b54b/master/w_1600%2Cc_limit/chateau-malmaison-napoleon-josephine-bonaparte09.jpg

URL 22:
https://media.architecturaldigest.com/photos/5694358ff94a9e537168e074/master/w_1600%2Cc_limit/chateau-malmaison-napoleon-josephine-bonaparte07.jpg

URL 23: https://www.instagram.com/p/B82V0zOJHLz/

URL 24: https://www.instagram.com/p/B6dFzVlBzLt/

URL 25: https://www.flickr.com/photos/alfonso-tm/3799687213/

URL 26:
https://i.pinimg.com/originals/1c/21/40/1c214094be7ddeda05b496d5df5c5907.jpg

URL 27:
https://pbs.twimg.com/media/DzSUO_LXgAIb3SQ?format=jpg&name=medium

URL 28: https://photos.wikimapia.org/p/00/04/80/26/82_big.jpg

URL 29: https://4.bp.blogspot.com/-1ELKYXCpeI4/V2mLVxZrU-I/AAAAAAAABGw/Gm9isM5o1tcoW3zKxgfzpy300KjFdgAKQCLcB/s1600/13493227_10154248770514476_1484121684_o.jpg

URL 30: http://1.bp.blogspot.com/-26oSXYE0RMk/V2qEAV6ry-I/AAAAAAAABKI/3MYf4kbxtSwU9_V5iQ2dJnkWAVic5htagCK4B/s1600/G%25C4%25B0R%25C4%25B0%25C5%259E%2BMERD%25C4%25B0VEN.jpg

URL 31: https://3.bp.blogspot.com/-z-YwuUN7BQ4/V2qGMcmkLmI/AAAAAAAABLs/pwbtmFmuQigNKLwXlQ9cJTENhYVXFHSCQCKgB/s1600/SALON%2BTAVAN.jpg

URL 32:
https://yandex.com.tr/harita/106125/sariyer/geo/yenikoy_mah_/2215904306/?l=stv%2Csta&ll=29.070876%2C41.125126&panorama%5Bdirection%5D=125.166440%2C5.979839&panorama%5Bfull%5D=true&panorama%5Bpoint%5D=29.070983%2C41.125145&panorama%5Bspan%5D=79.585851%2C42.817968&z=19.05

URL 33: http://2.bp.blogspot.com/-Xl_RWPBMcB0/V2qB_uTXvfI/AAAAAAAABJU/GBhSiJG8X5MCZwmvlzs3kl_DMx8kHL3dQCK4B/s1600/CEPHE.jpg

URL 34: https://www.canercangul.com/wp-content/uploads/2018/03/Ziya-Kalkavan-Yal%C4%B1s%C4%B1-Yenik%C3%B6y.jpg

URL 35: http://www.eskiistanbul.net/resimler/buyukderede-yali-gunumuz-gorunumu-http-haritayandexcomtr-cvbtedkc.jpg

URL 36: https://photos.wikimapia.org/p/00/02/54/59/83_big.jpg

URL 37: http://www.eskiistanbul.net/resimler/kocatas-yalisi-buyukdere-2550.jpg

URL 38: http://www.vitracagdasmimarlikdizisi.com/getattachment/3db2a891-21c3-4d1b-b305-8c7d2e15c115/esma-sultan-istanbul-(13).aspx

URL 39: http://www.vitracagdasmimarlikdizisi.com/getattachment/658e2bbf-100d-4097-bca4-4cf8ff769070/esma-sultan-istanbul-(12).aspx

URL 40: http://www.vitracagdasmimarlikdizisi.com/getattachment/9018bf1f-17cf-4434-ab72-3c0d20c75fcb/esma-sultan-istanbul-(11).aspx

URL 41: http://www.vitracagdasmimarlikdizisi.com/getattachment/95ef0128-caa3-4d31-8190-fa3f92b0a6f4/esma-sultan-istanbul-(10).aspx

URL 42:

https://art.nouveau.world/sites/default/files/ArtefactPictures/Turkey/Istanbul/PA073805_6_7_Natural.jpg

URL 43: http://sbu.edu.tr/FileFolder/Resimler/eb408a43/2017_5/bina1.jpg